

O carte atât de încântătoare, încât n-o s-o poți lăsa din mână.

— MEM FOX —

MEGHAN COX GURDON

ORA

FERMECATĂ

PUTEREA MIRACULOASĂ
A CITITULUI CU VOCE TARE
ÎN EPOCA NEATENȚIEI

Părinții și bunicii n-ar trebui să rateze *Ora fermecată*.

— JAMES PATTERSON —

H parenting

ebook
HUMANITAS

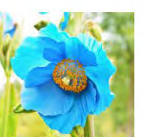
Meghan Cox Gurdon este eseistă și publicistă. Din 2005 recenzează pentru copii la *Wall Street Journal*. A publicat numeroase articole în *Washington Examiner*, *Daily Telegraph*, *Christian Science Monitor*, *Washington Post*, *San Francisco Chronicle* și *National Review*. Absolventă a colegiului Bowdoin, locuiește la Bethesda, Maryland, alături de soțul său și cei cinci copii ai lor.

MEGHAN COX GURDON

ORA FERMECATĂ

**PUTEREA MIRACULOASĂ
A CITITULUI CU VOCE TARE
ÎN EPOCA NEATENȚIEI**

Traducere din engleză
de Andreea Călin

Pentru Hugo și Chogen

Sufletul este conținut de vocea umană.

JORGE LUIS BORGES

*Dragostea nu stă acolo pur și simplu, ca o piatră,
ea trebuie făcută, ca o pâine: refăcută tot timpul,
reînnoită.¹*

URSULA K. LE GUIN

1. Ursula K. Le Guin, *Sfâșierea cerului*, tr. Roxana Brînceanu, Trei, București, 2013, p. 191 [Notele traducătoarei sunt marcate cu asterisc, iar cele ale autoarei, plasate la finalul cărții, sunt numerotate cu cifre arabe (n. red.)].

Cuprins

Nota autoarei

Introducere

1. Ce efecte are cititul cu voce tare asupra creierului copiilor

2. De unde a început totul

3. Cititul împreună întărește legăturile de iubire

4. Accelerarea dezvoltării copilului cu ajutorul cărților ilustrate

5. Beneficiile multiple ale unui vocabular bogat

6. Puterea atenției și a zborului imaginației

7. Cititul cu voce tare îmbogățește mintea

8. Din leagăn până în baston

9. Nu există cadou mai prețios decât timpul

Postfață

Mulțumiri

Note

Cărți de citit cu voce tare menționate în ora fermecată

Mai multe sugestii de povești pentru cititul cu voce tare

NOTA AUTOAREI

Cartea aceasta își are originea într-un articol pe care l-am scris pentru *Wall Street Journal* în vara lui 2015, „The Great Gift of Reading Aloud“, articol care, la rândul său, a fost produsul a două decenii de citit seara pentru copiii mei și a mai bine de doisprezece ani în care am recenzat cărți pentru copii la același ziar. Câteva rânduri din acel articol și din altele scrise pentru *WSJ* supraviețuiesc în aceste pagini, precum și fragmente adaptate din schițe umoristice de familie pe care le-am scris la începutul anilor 2000.

Toate sursele mele sunt enumerate în notele de la final, iar la Mulțumiri îi numesc pe cei care și-au împărțit cu generozitate timpul și cunoștințele cu mine. Orice date sau interpretări eronate sunt ale mele, nu ale lor. Persoanele care apar în aceste pagini sunt reale, și le-am înregistrat cuvintele cu fidelitate (recurgând câteodată la omisiuni sau reformulări pentru claritate), dar, pentru a le proteja intimitatea, am schimbat majoritatea numelor. Dialogurile sunt cât de aproape de adevăr îmi permit amintirile, înregistrările digitale și notițele simultane. Ca să simplific lucrurile, folosesc adesea cuvântul *părinte* pentru a descrie orice adult care citește unui copil, și

sper că toate mătușile, toți unchii, verii, frații, surorile, profesorii, bonele și vecinii minunați de vizavi care le citesc copiilor vor înțelege că, bineînțeles, mă refer și la ei. Tot așa, în spiritul tradiției (ca să nu mai menționăm al ușurinței lecturii), folosesc pronumele *el* pentru a descrie orice copil teoretic.

Când o carte amestecă, așa cum face aceasta, amintiri cu pledoarii și cu știință, istorie, artă și literatură, este inevitabil ca anumite idei, anumiți gânditori și anumite evenimente să treacă neobservate sau nementionate. Sper că cititorul îmi va ierta aceste omisiuni inevitabile. Același lucru este valabil și în cazul cărților despre care vorbesc și, mai ales, al listei de titluri suplimentare sugerate la final. Acestea nu sunt ghiduri clinice, imparțiale sau complete ale poveștilor „potrivite“ pentru cititul cu voce tare, ci cărțile preferate ale mele și ale copiilor mei. Alte familii vor prefera alte cărți, de ce nu? Nu trăim pe Camazotz, planeta întunecată din *O buclă în timp*, unde toată lumea trebuie să se conformeze. Putem citi ce ne place și sări peste ce nu ne interesează, și așa e normal să fie. Important este să citim – cu voce tare.

INTRODUCERE

Timpul pe care îl petrecem citind cu voce tare nu seamănă cu nimic altceva. O alchimie miraculoasă are loc atunci când o persoană îi citește alteia, care transformă materia banală a vieții – o carte, o voce, un loc unde te poți așeza și puțin timp – în hrană uimitoare pentru inimă, minte și imaginație.

„Lăsăm garda jos când cineva la care ținem ne citește o poveste“, mi-a spus odată scriitoarea Kate DiCamillo. „Viețuim împreună într-o mică insulă de căldură și lumină.“¹

Are dreptate în legătură cu asta, iar cercetările din neuroștiințe și științele comportamentale încep să scoată la iveală descoperiri fascinante despre motivele pentru care se întâmplă așa. Nu e nici o coincidență că aceste descoperiri apar în timpul unei schimbări de paradigmă a modului în care trăim. Tehnologia care ne permite să observăm procesele interne ale creierului uman este similară cu cea care ne uimește și pare să ne remodeleze creierul. Într-o cultură care trece prin așa-numita „mare deconectare“², mulți dintre noi ne confruntăm cu efectele ecranelor și dispozitivelor, mașinării care ne îmbunătățesc viețile și care, în același timp, ne îngreunează concentrarea și capacitatea de a reține cele văzute

și citite, dar ușurează îngrijorător de mult prezența noastră parțială chiar și în preajma celor la care ținem cel mai mult. În această epocă a neatenției, trebuie să ne schimbăm percepția legată de cititul cu voce tare și de ce poate el să facă. Nu e doar o modalitate simplă, relaxantă și nostalgică de a ne petrece timpul, care poate fi începută sau abandonată fără nici o consecință. Trebuie să conștientizăm ce act incredibil de transformator și chiar contracultural este.

Pentru bebeluși și copiii mici, al căror creier se dezvoltă rapid, efectiv nimic nu se compară cu asta. De aceea am dedicat o mare parte din carte celor tineri. Ei reacționează în modurile cele mai imediat semnificative atunci când cineva le citește și, în consecință, sunt subiectul majorității studiilor despre acest subiect. După cum vom vedea, ascultarea poveștilor concomitent cu privirea imaginilor stimulează rețelele profunde din creierul copiilor, promovând dezvoltarea cognitivă optimă. În plus, experiența socială a cititului împreună cultivă empatia, accelerează puternic achiziția limbajului la copiii mici și îi propulsează înaintea celorlalți atunci când ajung la școală. Beneficiile cititului timpuriu sunt uimitor de importante: copiii mici cărora li s-au citit multe povești se transformă în copii care au mai multe șanse să dezvolte relații strânse cu ceilalți, abilități mai bune de concentrare, reziliență emoțională mai mare și stăpânire de sine. Dovezile au devenit atât de copleșitoare, încât specialiștii din domeniul științelor sociale

consideră acum că timpul alocat cititului cu voce tare este unul dintre cei mai importanți indicatori ai perspectivelor unui copil în viață.

Cu toate acestea, ar fi o greșeală să exilăm cititul cu voce tare doar în tărâmul copilăriei. Schimbul profund uman care se petrece atunci când o persoană îi citește alteia este, de fapt, atât de specific omenesc, încât plăcerile și beneficiile lui sunt la dispoziția oricui. E posibil ca adolescenții și adulții cărora li se citește sau care citesc ei înșiși cu voce tare să nu capete cu toții același interes pentru știință, dar au de câștigat fără îndoială la nivel intelectual, emoțional, literar și chiar și spiritual. Pentru adulții epuizați aflați la mijlocul vieții, cei a căror atenție este distrasă în mii de direcții, timpul dedicat cititului cu voce tare poate fi ca un balsam pentru suflet. Pentru adulții mai vârstnici, efectele cititului cu voce tare sunt atât de consolatoare și revigorante, încât seamănă cu un tonic pentru sănătate, sau chiar cu o formă de terapie.

Avem totul de câștigat și nici un minut de pierdut. În era tehnologiei, cu toții putem beneficia de pe urma cititului cu voce tare, dar în ceea ce-i privește pe copii nevoia este urgentă. Mulți tineri petrec chiar și nouă ore pe zi în fața ecranelor. Sunt înconjurați de tehnologie – le umple lumea, le absoarbe atenția, pune stăpânire pe ochii și mâinile lor –, și au nevoie ca adulții din viața lor să le citească cu voce tare nu în pofida, ci din tocmai din *cauza* asta.

În procesul nostru de adaptare culturală la Internet, am avut de câștigat și de pierdut. Cititul cu voce tare este o activitate revigorantă, care umple golurile lăsate de tehnologie. Acolo unde ecranul tinde să-i separe pe membrii familiei, trimițându-l pe fiecare în propria realitate virtuală, cititul împreună îi apropie pe oameni și îi unește. Dacă stăm așezați cu o carte și un tovarăș sau doi, suntem transportați pe tărâmul imaginației într-o apropiere fizică agreabilă. Pe copii, contemplarea în liniște și de lungă durată a ilustrațiilor din cărțile cu poze îi ajută să perceapă gramatica artei vizuale într-un mod care nu poate avea loc atunci când imaginile sunt animate sau în continuă transformare sau mișcare. În vreme ce posibilitățile infinite înghesuite pe un ecran tactil ne zăpăcesc, o poveste citită cu voce tare ne antrenează mintea într-un exercițiu profund și susținut de atenție. Limbajul poveștilor îi ajută pe bebeluși să-și dezvolte structurile lingvistice necesare pentru vorbitul timpuriu și pe copiii mici să vorbească treptat tot mai fluent. Când copiii sunt mai mari, romanele citite cu voce tare le oferă acces la un limbaj și narațiuni complexe care altminteri i-ar depăși. Această experiență îi scaldă pe copiii de toate vârstele în torente de cuvinte, imagini și ritmuri sintactice pe care nu le-ar putea găsi nicăieri în altă parte. Ea aduce bucurie, implicare și conexiuni emoționale profunde pentru copii, adolescenți, adulți – pentru toți. Cititul cu voce tare este, probabil, cea mai

puțin costisitoare și cea mai eficientă măsură pe care o putem lua pentru binele familiei noastre și pentru cultură în general.

Ora fermecată este pentru toți cei care iubesc cărțile, poveștile, arta și limba. Este pentru toți cei care vor să le ofere bebelușilor și copiilor mici cel mai bun început în viață, pentru cei cărora le pasă de elevul emotiv din gimnaziu și de adolescentul vulnerabil și iscoditor și pentru toți cei care au tânjit după o întâlnire cu literatura care să pătrundă prin ceea ce Virginia Woolf numea „bumbacul aspru al fiecărei zile”³. Este pentru cei care nu au încercat niciodată să citească cu voce tare. Este pentru cei care citesc cu voce tare de ani de zile. Probabil că, mai mult decât orice, această carte este pentru toți cei care au simțit cum li se tocesc legăturile emoționale și li se încețoșează ideile și prioritățile altădată limpezi într-o epocă a efemerului gălăgios, a fascinației pentru tehnologie și a ciclurilor interminabile de știri.

În aceste pagini veți descoperi o fascinație de o altă natură. În centrul ei se află actul modest prin care o persoană îi citește alteia. Poate fi vorba de un profesor care citește în fața unei clase, sau de o mamă care le citește copiilor ei, sau de un soț care îi citește soției, sau chiar și de un voluntar care îi citește unui câine de salvare. Actul este unul simplu, dar consecințele sale sunt complexe și magnifice. În capitolele care urmează, le voi explica pe fiecare. Vom explora modul în care împărtășirea cărților îmbunătățește

dezvoltarea copiilor și de ce cărțile ilustrate sunt mai bune decât orice tehnologie sau jucărie pentru a le oferi copiilor mici ceea ce au nevoie ca să înflorească. Vom merge înapoi în timp într-o epocă în care *orice* lectură se făcea cu voce tare, pentru a percepe împletirea istorică a vocii cu scrisul. Vom vorbi despre cărți audio și podcasturi. Vom explora apoi forța uimitoare cu care silaba rostită redă limba, gramatica și sintaxa, precum și modurile în care îl poate elibera pe ascultător din granițele spațiului și timpului. Vocea care citește a fost o sursă liniștită de delectare lângă mii de focuri ce trosneau în șemineu, dar și o punte între generații. Într-un mod cât se poate de real, a oferit și o cale de ieșire din ignoranță, precum și o evadare din suferință și sclavie – și continuă să facă asta. Ea îi ajută pe ascultători să descopere ce îi emoționează, îi face conștienți de artă și frumos și îi pregătește pe tineri să-și atingă potențialul ca adulți generoși, curioși și cultivați.

Speranța mea este că veți considera argumentele, anecdotele și cercetările atât de interesante, încât veți vrea să vă apucați imediat să le citiți cu voce tare celor dragi. Dacă lucrurile se vor petrece astfel, înseamnă că mi-am jucat rolul în marea cursă de ștafetă culturală care a început, în ceea ce mă privește, așa cum începe pentru majoritatea dintre noi, când eram prea tânără ca să-mi dau seama ce se întâmplă.

Să fi avut 3 sau 4 ani? Chiar la granița memoriei o pot auzi pe mama citind *The Big*

Honey Hunt de Stan și Jan Berenstain și *Green Eggs and Ham* de Dr. Seuss. Vocea bunicii mele este și ea acolo, citind *The Story About Ping* de Marjorie Flack. Adulții din viața mea nu mi-au mai citit când am putut să citesc singură, ceea ce se întâmplă de multe ori (din păcate, așa cum vom vedea), apoi am crescut, și subiectul nu a mai fost de actualitate.

Oricum, nu m-am mai gândit deloc la cititul cu voce tare timp de câteva zeci de ani, deși ideea, frumusețea și importanța lui se cuibăriseră fără îndoială în conștiința mea. Ideea ce zăcuse în hibernare s-a trezit pe neașteptate într-o seară când logodnicul meu de atunci și cu mine am mers la o petrecere în casa prietenilor noștri Lisa și Kirk, care aveau băieți mici. În timpul cocktailurilor, cum toată lumea stătea de vorbă, Lisa s-a scuzat și a dispărut la etaj. A lipsit atât de mult, încât, la un moment dat, cineva l-a întrebat pe Kirk dacă e vreo problemă.

— A, nu, a răspuns el. Doar le citește băieților.

Doar le citește băieților. Orice neplăcere am fi putut simți pentru că fuseserăm abandonați de gazda noastră a fost înlocuită, în ceea ce mă privește, de o admirație absolută și de un legământ să fac același lucru pentru copiii mei, dacă urma să am și eu. Aveam să pun cititul cu voce tare pentru ei pe primul loc.

Așa se face că, acum douăzeci și patru de ani, când eu și soțul meu am ajuns acasă de la spital cu primul nostru bebeluș, o singură idee genială a răsarit, asemenea unui neon aprins în ceață, în

mintea mea zăpăcită de post-partum. *Trebuie să-i citesc copilului.* În clipa în care ușa de la intrare a apartamentului s-a închis în spatele nostru, m-am așezat cu bebelușul într-un balansoar și am ales o carte cu povești. Totul era foarte nou, foarte ciudat și foarte derutant. Am proptit cartea deschisă și am început să citesc.

— „Odată ca niciodată“, i-am spus bebelușului, Molly, „trăia un văduv care avea o fiică. Și-a ales ca a doua soție o văduvă care avea două fiice. Din păcate pentru fiica văduvului, erau foarte geloase, o obligau să stea acasă și să facă toate muncile grele, în timp ce ele se găteau cu cele mai frumoase rochii și mergeau la petreceri...”

Soarele fierbinte de vară intra pieziș pe fereastră. Vocea mea îmi suna fals și teatral în urechi. Bebelușul nu părea să fie conștient de ce se întâmpla.

— „Prințul dansa un menuet cu cea mai mare dintre surorile vitrege, când, deodată, muzica s-a oprit și...”

Oare măcar asculta?

Oare trebuia să-i arăt imaginile?

Stai așa, adormise?

Cu o senzație puternică de eșec personal, agravată de starea de epuizare și de descoperirea faptului că tot spectacolul era absurd – ce maniac îi citește *Cenușăreasa* unui nou-născut? –, am simțit un nod în gât și lacrimi în ochi.

Era un început jalnic, nefericit, pentru ceea ce avea să devină cel mai iubit ritual al familiei

noastre. *Ora fermecată* izvorăște din nesiguranța acelor zile de început și din anii care au urmat pe măsură ce lui Molly i s-au alăturat un frate, Paris, și trei surori: Violet, Phoebe și Flora. Le citeam cam o oră în fiecare noapte – și încă le mai citesc și azi. În vremurile haotice din perioada când erau foarte mici, să ne așezăm, după o zi lungă și aglomerată, pentru ritualul nostru nocturn cu cărți semăna cu clipa în care te agăți de o plută de salvare. Recunoștința și ușurarea mă copleșeau. Reușiserăm! *Acum* puteam să ne relaxăm. *Acum* urma partea cea mai bună.

Oare timpul petrecut așa a fost întotdeauna fermecat? Evident că nu. Cititul cu voce tare este un sacrificiu și câteodată o povară. Chiar și pentru un fanatic, nu e întotdeauna ușor să găsești timpul și răbdarea necesare. Au fost nopți când eram pe jumătate isterică pentru că voiam să-l știu pe fiecare la locul lui, și nopți în care cărțile alese nu ne satisfăceau pe nici unul dintre noi. Câteodată mi se închideau ochii de oboseală și abia mai vedeam pagina. Am continuat să citesc când eram răcită sau mă durea gâtul și, o dată, ce prostie, imediat după o operație stomatologică (și mi-am rupt o cusătură pe la jumătatea povestirii „Cum și-a căpătat rinocerul pielea“). Au fost momente când nu suportam să citesc fiecare descriere elaborată și scurtam paragrafele din mers (scuze, Brian Jacques). Au fost cărți care m-au impresionat atât de mult, încât am plâns și i-am făcut și pe ascultătorii mei să plângă, pentru că mama lor plângea.

Puțin înainte să se nască Fiona, în toamna lui 2005, am devenit critic de cărți pentru copii la *Wall Street Journal*. Peste noapte, casa ne-a fost inundată de cărți noi pentru copii. Titluri proaspete au intrat în rotația lecturilor noastre alternate cu clasici și vechile povești favorite. Ani de zile am fost îngropată până la genunchi în cărți pentru copii, până la brâu în copii și până la gât în lumea părinților.

Apoi a venit prima despărțire dulce-amară. La începutul adolescenței, Molly a părăsit cercul nostru fermecat de lectură. Câțiva ani mai târziu, Paris a plecat și el. Phoebe a sărit peste rând și a fost a treia care a plecat. Decizia lui Violet de a pleca acum câțiva ani, la vârsta de 15 ani, m-a motivat să scriu această carte. Când mă apropiam de final, am văzut la Flora primele semne că e pregătită să treacă mai departe. Sunt în continuare îngropată până la genunchi în cărți pentru copii, dar în curând n-o să le mai citesc cu voce tare, și totuși sunetul pe care îl auziți nu este un oftat înăbușit de tristețe sau de nostalgie. Este zgomotul pe care îl face ștacheta atunci când v-o dau vouă.

Viața de familie poate fi o treabă febrilă și obositoare. Câteodată e o luptă să-i menții pe toți pe linia de plutire, ca să nu mai vorbim despre cum e să-i aduni pe pluta cititului cu voce tare înainte de culcare. Dar e un efort care merită făcut, mai ales acum, când plutele tuturor se clatină pe o mare întinsă și adesea singuratică de pixeli. Tineri și bătrâni, avem nevoie de ceea ce

ne oferă cititul cu voce tare. Dacă aş fi Glinda, vrăjitoarea cea bună din *Vrăjitorul din Oz*, mi-aş scutura bagheta şi aş dăruia acest cadou tuturor familiilor, pretutindeni.⁴ Dar, pentru că sunt doar eu însămi şi nu am baghetă, sper ca această carte să-i farmece în locul meu.

CAPITOLUL 1

CE EFECTE ARE CITITUL CU VOCE TARE ASUPRA CREIERULUI COPIILOR

În camera verde și mare
Era un telefon
Și era un balon
Și o poză cu...
Vaca ce peste Lună sare,
Și trei urși mititei stând pe
scaune trei...
—Margaret Wise Brown,
*Goodnight Moon*²

În 1947, Christian Dior lansa „New Look“ în moda femeilor, Jackie Robinson semna contractul cu Brooklyn Dodgers pentru a deveni primul jucător afro-american din liga profesionistă, iar o companie numită Harper & Brothers publica o povestioară cuminte pentru adormit copiii, intitulată *Noapte bună, Lună*.¹

A fost un an important! Inovația Dior a declanșat o renaștere exuberantă a modei de după război, demnitatea și spiritul sportiv ale lui Robinson au inspirat o lume întreagă, iar modesta cărticică ilustrată a devenit textul cel mai iubit de bebelușii moderni. De la prima ei apariție, *Noapte*

bună, Lună s-a vândut, cum cred că se spune în branșă, în milioane de exemplare.² Generații de copii i-au ascultat pe adulți citind versurile amuzante, cristaline scrise de Margaret Wise Brown, care descriu ritualul de culcare al unui iepuraș în timp ce le spune noapte bună lucrurilor din camera lui. Nenumărate degețele au atins ilustrațiile pline de culoare ale lui Clement Hurd înfățișând camera mare și verde, cu tablourile ei înrămate, focul care trosnește și ferestrele largi cu perdele verzi-aurii. Nenumărate perechi de ochi au zăbovit pe lucrurile care fac scena atât de delicioasă și de specială: covorașul din piele de tigru al iepurașului, pieptănul și peria și castronul cu terci, pisicuțele care se joacă cu un scul de lână al unei „blânde băbuțe șoptind *Șezi frumos*“. Pe măsură ce dai paginile și seara se scurge, un șoricel minuscule merge dintr-o parte în alta, iar luna strălucitoare se ridică afară pe cerul împânzit de stele.

Când copiii mei erau mici, *Noapte bună, Lună* era o parte importantă din ritualul de seară. Nu cred că o citeam în fiecare noapte, dar acum, după atâta vreme, așa pare. Cadența versurilor devenise la fel de familiară și de liniștitoare pentru noi ca un animal de pluș. Totuși imaginile aveau întotdeauna un element de noutate, pentru că mereu căutam ceva inedit în ele. La un moment dat, când Molly abia începuse să meargă, ea și cu mine inventaserăm un joc pe care îl numeam „quizzes“³. În joc, treaba mea era s-o încurc pe ea – și mai târziu pe frații ei – punând-o

să caute și să găsească obiecte necunoscute în cărți precum *Noapte bună*, *Lună*. Când copiii erau foarte mici, era o provocare suficient de mare pentru ei să găsească „castronul“, „flăcările“ sau „perechea de papuci“ în ilustrațiile artistice ale lui Clement Hurd. Pe măsură ce creșteau, trebuia să găsească obiecte mai exotice și să folosească un limbaj și mai enigmatic pentru ca jocul să funcționeze.

— Poți găsi cele două obiecte care măsoară timpul? spuneam.

Un degețel se grăbea să atingă ceasul de pe șemineu și pe celălalt aflat pe noptiera iepurașului.

— Dar... suporturile de bușteni?

Asta era dificilă. Mi-aduc aminte de o pauză lungă. În cele din urmă am arătat spre obiectele misterioase (aflate în șemineu, susținând buștenii care ardeau) și am încercat altceva.

— Cine găsește a doua lună?

Un alt deget s-a ivit, arătând spre micul corn al lunii din tabloul cu vaca ce sărea pe cerul nopții. În clipa aceea nu-mi trecea prin cap că jocul nostru ar putea fi altceva decât o mică distracție, dar, de fapt, dăduserăm fără să știm peste poalele unui munte de dovezi pedagogice. Se pare că, dacă îi faci pe copilași să interacționeze cu textele și vorbești cu ei despre imagini și istorioare înaintând cu povestea, au enorm de profitat de pe urma timpului petrecut citind împreună. O să analizăm acest fenomen în detaliu puțin mai târziu.

Afecțiunea noastră pentru *Noapte bună, Lună* pare ceva foarte specific pentru noi, ca familie, în sensul că iubim lucruri la care am ținut în copilăria noastră și a copiilor noștri, dar bineînțeles că atașamentul nostru față de poveste este doar o expresie mărunță a semnificației ei culturale mai mari. În cele șapte decenii de când a fost publicată cartea, cuvintele și imaginile ei s-au infiltrat atât de mult în copilărie, încât specialiștii în științe sociale au început să utilizeze expresia „timp pentru *Noapte bună, Lună*“³ pentru a descrie momentele relaxate petrecute de părinți seara împreună cu copiii – când aceștia își pun pijamalele, se spală pe dinți, ascultă poveștile citite cu voce tare, sunt înveliți, și se transmite senzația de siguranță și dragoste înainte de a stinge lumina.

Și de ce nu? *Noapte bună, Lună* este perfectă în acest scop. Este liniștitoare. Este adormitoare. Milioane de părinți au apelat la ea ca să-și culce copiii, nu în ultimul rând, probabil, pentru că-i ajută să se liniștească și să ajungă la o stare de calm.

Ei bine, aparențele pot fi înșelătoare. Un copil care ascultă o poveste în timp ce se uită la poze poate să pară calm, dar, așa cum vom vedea, sub aparenta liniște se ascunde un dinamism incredibil.

*

Dacă ați căuta opusul camerei mari și verzi, nu ați greși dacă l-ați identifica într-o anumită anexă

răcoroasă aflată la subsol, într-o clădire de cercetare legată de Cincinnati Children's Hospital Medical Center, pe vârful unui deal din sud-vestul statului Ohio.⁴ După ce mergi pe un coridor strălucitor și pe lângă un perete enorm din cobalt echipat cu ecrane video, și treci apoi printr-o serie de uși de lemn, ajungi la o anticameră și la două încăperi separate de un glasvand. S-o numim camera bej, anostă.

Aici nu există imagini amuzante cu vaci care sar peste Lună, nici un șemineu sau o lampă de birou care să te îmbie cu strălucirea ei. Luminile de alarmă și semnalele de avertizare de la ușă indică scopul serios al acestui loc. În prima încăpăre, o masă se întinde pe toată lungimea ferestrei, oferind tehnicienilor care operează numeroasele monitoare aflate pe ea o vedere optimă asupra a ceea ce se întâmplă de cealaltă parte. Vizavi, în a doua încăpăre, se află un soi de pat care nu seamănă deloc cu acela confortabil al iepurașului din povestea lui Margaret Wise Brown. Acest pat este îngust și conceput astfel încât tânărul său ocupant să poată fi ancorat bine pe el.⁵ Înainte ca un copil să se întindă în acel loc, primește dopuri moi și galbene pentru urechi și un set de căști, apoi este prins de pat cu o curea. Odată lăsat pe spate, corpul este împins în deschiderea circulară a unui aparat de rezonanță magnetică, sau RMN. Acolo, stând pe spate, înconjurat de sunetele puternice ale dispozitivelor magnetice care vibrează, el reacționează în cele

mai profunde zone ale creierului la ceea ce aude în căști și la lucrurile pe care le vede proiectate pe o oglindă mică fixată deasupra feței sale.

Odată stabilizată imaginea picioarelor mici ale copilului, care sunt învelite cu o pătură și ies din mașinărie, doctorii – neurologii, radiologii, pediatrii și cercetătorii – pot să capteze pe calculatoarele lor fiecare fărâmbă din gândurile sale, fiecare scânteie trecătoare care călătorește dintr-o parte în cealaltă a creierului.

Studiile care se derulează la Cincinnati Children's Reading and Literacy Discovery Center oferă descoperiri senzaționale cu privire la efectele cititului cu voce tare asupra creierelor în dezvoltare. Printre alte descoperiri, se pare că ceea ce noi, entuziaștii, am bănuțit de mult timp e adevărat: cititul cu voce tare chiar *este* un soi de elixir magic.

*

La 10 km depărtare, ploaia cădea peste cartierul Oakley din Cincinnati, în timp ce bebelușii, copiii mici și îngrijitorii lor intrau (și erau împinși) în interiorul primitor și colorat al unei librării pentru copii.⁶ În contrast cu camerele aseptice de spital, aici pereții erau acoperiți cu schițe și desene lăsate de autorii care veniseră în vizită. Imaginile nu-i distrăgeau pe copiii grăbiți, al căror obiectiv era să ajungă într-o zonă centrală ce fusese golită de fotolii și canapele pentru a face loc unei combinații săptămânale de petrecere dansantă și lectură cu voce tare a unor cărți ilustrate.

— Uite, e acolo! a spus una dintre mămici, îndemnând-o pe fetița ei să privească spre o platformă acoperită cu un covor mov, unde Sarah Jones, managerul librăriei și „doamna cu poveștile“, aștepta cu o chitară în mână.

Tânăra și expresivă, cu părul castaniu strâns într-un coc, „domnișoara Sarah“ zdrăngănea o coardă și zâmbea la vederea cetelor care soseau. Un copil mic, cu o figură uimită, îmbrăcat cu o salopetă în dungi și bavetă, se oprise lângă ea, cu capul dat pe spate în semn de fascinație nedisimulată. Sora mai mare a copilului se afla la o distanță mică în aceeași poziție. Peste tot, copiii stăteau în genunchi, pe vine sau pe călcâie, ori se cățarau în poala adulților în timp ce Jones își plimba degetele pe corzi, anunțându-i astfel că evenimentul era pe cale să înceapă.

— Bun venit, bun venit tuturor, cânta ea pe muzica lui *Twinkle, Twinkle, Little Star*.

Voci de adulți i s-au alăturat, fredonând și ele, și câțiva copii s-au apucat să danseze, în timp ce Jones a continuat:

— Suntem acum aici ca să ne distrăm puțin.

Scopul lor era să se distreze. Al meu, să observ. Cum copilul meu cel mai mic împlinise deja o vârstă din două cifre, trecuse o vreme de când eram scufundată în lumea țăncilor. Voiam să-mi reîmprospătez înțelegerea modului în care ei reacționează la povești într-un grup, iar acesta era locul ideal pentru așa ceva. Ca și mine, proprietarul librăriei, dr. John Hutton, le citise cu voce tare copiilor săi timp de mai bine de două

decenii. Medic pediatru, el este și asistent universitar la Cincinnati Children's Hospital și membru al triumviratului de acolo, care folosește imaginile obținute prin imagistică prin rezonanță magnetică funcțională (RMNf) pentru a studia efectele cititului cu voce tare asupra dezvoltării cognitive a copiilor. Scena desfășurată în fața noastră valora cât un an de cercetare ezoterică prin metoda RMNf trezită la viața alertă și gălăgioasă.

Continuând să mângâie corzile chitarei, Jones a spus:

— Bine, prieteni! Mă bucur așa de mult să vă văd pe toți în dimineața asta!

A cântat un acord, a pus instrumentul jos și a luat un teanc mic de cărți. Aplecată în față, le-a spus copiilor că urma să le citească povești despre animalele somnoroase de la fermă, despre bebeluși somnoroși și despre un sistem solar somnoros.

— Ghiciți care e tema noastră de azi? a întrebat ea.

Întrebarea a stârnit un vacarm de strigăte și scheunăuri, toate vesele, nici unul foarte coerent. În cameră se aflau aproape 30 de copii mici și cam același număr de părinți, bunici și bone.

— În primul rând, o să începem cu o carte intitulată *Sleepy Solar System*, a spus Jones, prezentând o copertă pe care apăreau trei planete dolofane învelite cu o cuvertură mov.

— Noapte bună! a strigat cineva.

O bunică se juca cu bebelușul din poală. Un băiețel încă mai dansa. Câțiva copii continuau să mișune prin jur, dar aproape toate fețele erau îndreptate spre cititoare.

— „Fusesse o zi lungă și aglomerată pe Calea Lactee împânzită de stele“, a citit Jones cu voce tare, prelungind vocalele. „Somnoros, soarele gata să apună a strigat: «Toată lumea la culcare»“.

Întreaga scenă – cu copii fermecați, părinți implicați, cântecele cu rimă și cărți cu povești ilustrate – era o buclă perfectă de feedback pentru stimularea emoțională și educația literară.

Jones s-a întrerupt din poveste preț de o clipă.

— Copii, voi puteți să căscați împreună cu planetele somnoroase?

— Daaaaaaa! au căscat toți copiii.

Dr. Hutton s-a aplecat spre mine și mi-a spus în șoaptă:

— Sunt zile în care Sarah e bolnavă sau nu poate ajunge, și vreun amărât trebuie să încerce să-i distreze pe copiii ăștia. Am avut parte de crize: „O vreau pe domnișoara Sarah!“

Am râs și m-am întors să privesc zarva. În carte, planetele somnoroase se duseseră la culcare cu bonetele și bigudiurile lor.

— Uraa! au strigat cei din public aplaudând.

*

Un creier de om plutea pe ecranul calculatorului când m-am dus mai târziu să-l vizitez pe dr. Hutton⁷ în biroul său de la spital. Era imaginea materiei cerebrale albe a unui copil, fibrele

nervoase din creier care sunt învelite într-un material protector numit mielină. În pofida numelui său, obiectul de pe ecran nu părea alb, ci plin de culoare. Semăna cu o strălucitoare creatură marină de mare adâncime, un ghem de fire sensibile, delicate, în nuanțe psihedelice de azur, purpuriu și verde deschis, suspendate toate într-un neant de cerneală.

— E ca o diagramă de cabluri, mi-a explicat dr. Hutton fără pic de romantism, indicând locurile unde firele se intersectau și se uneau. Experiențele timpurii întăresc conexiunile și consolidează structura de cabluri. Multe dintre aceste lucruri se vor dezvolta în ritm normal, pentru că sunt programate genetic. Dar forța conexiunilor, mielinizarea, teaca nervilor reacționează foarte ușor la stimulare. În neuroștiințe se spune: „Nervii care se aprind împreună se prind împreună“.

Cu un clic, dr. Hutton a dat la o parte creatura marină și a adus pe ecran felii cenușii de creier – nu arătau așa de macabru cum sună – văzute de dedesubt. Adânc, în mijlocul fiecărei imagini, puteam zări o mică pată de culoare ruginie, în forma a ceva ce semăna cu un ardei iute. Petele roșii variau în dimensiune de la un creier la altul. Aceste imagini proveneau dintr-un studiu fascinant⁸ pe care dr. Hutton și colegii săi îl derulasera cu aproximativ doi ani în urmă. Puseseră un grup de copii cu vârste între 3 și 5 ani sub scanner, unul câte unul. Este un proces de durată, care începe cu pregătirea atentă a fiecărui

copil pentru a garanta că va sta nemișcat în interiorul aparatului, și care poate dura până la 45 de minute.

— Se bazează pe joc, mi-a explicat dr. Hutton. Le spunem lucruri de genul: „Acum intri într-o navetă spațială!“ sau „Trebuie să stai complet nemișcat și o să ne jucăm de-a statuile!“

Cercetătorii au vrut să vadă ce se întâmpla în creierele acestor copii când li se citeau povești potrivite pentru vârsta lor. Care zone aveau să fie stimulate? Urma să existe o diferență între răspunsul neuronal al copiilor cărora li se citise de multe ori și cei cărora nu li se citise?

Echipa a descoperit că creierele copiilor mici ai căror părinți le citeau des cu voce tare și care aveau acces la mai multe cărți pentru copii beneficiau de o activare mai solidă decât a celorlalți copii. Cu alte cuvinte, creierele preșcolarilor cărora li se citise păreau mai agile și mai receptive la poveste, ceea ce sugera faptul că aveau o capacitate mai mare de a procesa mai mult din ceea ce auzeau și la viteze mai mari. Acesta a fost primul studiu care a demonstrat că mediul familial în care se citește de timpuriu – adică accesul copilului la cărți și frecvența cititului împreună cu un adult – determină o diferență cuantificabilă în funcționarea creierului și, ca atare, evident, în dezvoltarea acestuia. Cercetătorii cred că, datorită faptului că acei copii cărora li se citește au o experiență mai bogată cu limbajul și imaginația în timpul lecturii, ei vor beneficia de un avantaj cognitiv asupra celorlalți

căroră nu li se citește. (Un educator mi-a spus că ea și colegii ei își pot da imediat seama care sunt copiii căroră li se citește: „Vin dimineața și mulți dintre ei se duc direct la raftul de cărți și spun: «Îmi citești cartea asta?», și parcă ar căuta să se așeze în poala cuiva”⁹, mi-a povestit ea, moment în care s-a ridicat și a dat din fund ca un copil de 3 ani care încearcă să găsească unde să se așeze.)

Ardeii iuți purpurii pe care îi văzusem în imaginile cu creierele acelor copii, cei care indicau niveluri mai mari de activare, erau localizați în emisfera stângă posterioară a creierului, într-o zonă cunoscută sub denumirea de cortex de asociere parietal-temporal-occipitală. Această parte a creierului este implicată în procesarea informațiilor multisenzoriale, mai ales vizuale și auditive. Aceasta era zona despre care dr. Hutton și colegii săi descoperiseră că este mai activă la copiii căroră li se citise mai mult. Este uimitor faptul că acest studiu a folosit povești fără imagini, pe care copiii le ascultau la căști, ceea ce le-a sugerat clinicienilor că activarea din aceste zone de procesare vizuală reprezintă imaginația. Se pare că acei copii căroră li se citise mai mult cu voce tare reușeau mai bine să-și creeze imagini în ochiul minții decât copiii care nu fuseseră expuși la multe cărți și la lectura cu voce tare.

De atunci, grupul doctorului Hutton a publicat două lucrări suplimentare de pionierat în domeniul lor, bazate pe RMNf, care implicau preșcolarii și studiau efectele cititului cu voce tare.¹⁰ Una din ele a descoperit faptul că acei

copii care manifestă mai mult interes pentru ascultarea poveștilor au o activare mai mare a cerebelului, partea din creier care ajută la orchestrarea procesului de rafinare a abilităților.¹¹

Bine, ați putea spune, și ce dacă? E logic că un creier obișnuit cu anumiți stimuli va dezvolta o capacitate mai mare de a le face față. Ce contează? Care e diferența?

Contează, pentru că primii ani ai copiilor sunt o perioadă de formare intensă.¹² Creierul tânăr este plastic, adaptabil și crește într-un ritm nebunesc. În primele 12 luni, creierul unui bebeluș își dublează mărimea. Când copilul împlinește 3 ani, creierul a ajuns deja la 85% din dezvoltare. Această perioadă sensibilă în care se formează sinapse pentru limbaj și multe alte funcții cognitive esențiale este la *apogeu* la vârsta de 2 ani. La finalul primilor 5 ani de viață, un copil a trecut prin aproape toate etapele mai rapide de dezvoltare care implică limbajul, controlul emoțional, văzul, auzul și modalitățile obișnuite de a reacționa. Experiențele timpurii și aprinderea și conectarea neuronilor creează arhitectura minții unui copil mic, deschizând căile către procesul de gândire și raționamentele viitoare.

Citirea cărților de povești se dovedește a fi o modalitate extraordinar de eficientă și de productivă de a face mesajele să alerge dintr-un capăt în altul al creierului, creând și întărind astfel aceste conexiuni neuronale importante. Din acest punct de vedere, cititul cu voce tare este o

activitate atât de constructivă, încât, în 2014, American Academy of Pediatrics i-a sfătuit pe cei 62.000 de doctori membri să recomande cititul cu voce tare în fiecare zi părinților și copiilor pe care îi întâlnesc în practica lor medicală. „Cititul regulat, împreună cu copiii mici“, spunea documentul privitor la politica grupului, „stimulează modele optime de dezvoltare cerebrală și întărește relațiile dintre părinți și copii în momentele critice din dezvoltarea copilului care, la rândul lor, ajută la construirea abilităților lingvistice de a citi și de a scrie, precum și a celor socio-emoționale, care durează o viață“¹³.

Modele optime de dezvoltare cerebrală! Relații mai puternice părinte–copil! Abilități care durează o viață! Dacă cititul cu voce tare ar fi o pastilă, toți copiii din țară ar primi o rețetă pentru ea.

Iar noi, în schimb, le dăm ecrane.

*

Nu ne mai putem gândi la copii și la bunăstarea lor fără să luăm în considerare efectele tehnologiei. În zilele noastre, ecranele au pătruns chiar și în cele mai intime și altădată protejate sfere ale copilăriei. Consecințele, atât cele bune, cât și cele rele, se manifestă la toate nivelurile economice și în orice fel de familie. Potrivit unui studiu recent, aproape jumătate din copiii mici au acum o tabletă electronică doar a lor.¹⁴ Copiii de 8 ani și mai mici petrec, în medie, aproape două ore

și jumătate pe zi în fața ecranelor.¹⁵ Mediile nu reflectă, desigur, variațiile individuale. O mulțime de copii foarte mici petrec mult mai mult timp online. Copiii mai mari sunt și mai absorbiți, adolescenții petrecând în medie șase ore și jumătate zilnic folosind aplicații pe ecrane, mai mult de un sfert dintre ei stând cu ochii în ele timp de opt ore sau mai mult – cea mai mare parte a timpului când sunt treji, dar nu la școală.¹⁶ Și toate acestea se întâmplă înainte ca realitatea virtuală să devină fenomen de masă.

Când un copil se uită la o poveste în format video pe un laptop sau pe o tabletă, poate că nu pare ceva diferit față de a privi o poveste într-o carte cu imagini în timp ce cineva îi citește. În fiecare situație, ochii săi preiau o serie de ilustrații, urechile aud vocea unui narator, iar creierul descifrează ce vede și ce aude. Dar există o diferență majoră. Aceste două modalități de a recepta o poveste sunt, de fapt, radical diferite și, având în vedere ubicuitatea ecranelor și cantitatea de timp petrecută de copii în fața lor, ele sunt divergente într-un sens profund, elocvent și îngrijorător.

Un alt studiu de pionierat în domeniul său, și pe care dr. Hutton și colegii săi l-au derulat în 2017, sugerează cum și de ce lucrurile stau așa. De data aceasta, cercetătorii și-au propus să extindă aria de comparație, analizând activitatea creierului atunci când copiii mici ascultau povești, când auzeau povești în timp ce se uitau la ilustrații – experiența clasică a cărții cu imagini –

și, în cele din urmă, când aceiași copii priveau un desen animat.¹⁷ Vom vorbi mai târziu despre valoarea intrinsecă a ascultatului în sine, fără imagini, ca în cazul unei cărți audio, dar, momentan, vreau să vă rog să luați în calcul diferența dintre o carte de povești și o poveste video.

De data aceasta, echipa de la Cincinnati a trecut prin scanner 28 de copii cu vârste cuprinse între 3 și 5 ani, unul câte unul, derulând de fiecare dată o investigație în trei etape a activității creierului lor. Fiecare etapă a durat cinci minute. Pentru a stabili o bază de referință, cercetătorii au colectat imagini cu ce se întâmpla atunci când copiii se odihneau în scanner, privind în sus la proiecția unui emoji zâmbitor. Apoi, imaginea a fost îndepărtată și a început experimentul. Unul câte unul, cu pauze de odihnă, preșcolarii au stat întinși în întuneric și au ascultat, în căști, povești cu diverse niveluri de stimulare vizuală. Întâi a fost *The Sand Castle Contest* de Robert Munsch, citită de autor. Copiii au auzit povestea, dar nu au văzut nici o imagine. Pentru etapa a doua, tinerii subiecți au ascultat o altă poveste de Munsch, *Andrew's Loose Tooth*, de asemenea citită de autor și acompaniată, de data asta, de imagini care ilustrau scene din poveste. În etapa finală, copiii au privit și au ascultat o versiune animată a poveștii lui Munsch *The Fire Station*.

Obiectivul era să observe ce se întâmpla în fiecare situație la nivelul rețelelor neuronale specifice care susțin abilitățile timpurii legate de

scris și citit. Clinicienii au analizat cinci zone: cerebelul, zona în formă de coral de la baza craniului despre care se crede că susține rafinarea abilităților; rețeaua latentă care este implicată în procesele direcționate din interior, cum ar fi introspecția, creativitatea și conștiința de sine; rețeaua imaginilor vizuale, care implică zonele vizuale și de memorie de nivel mai înalt și este modalitatea prin care creierul vede imaginile în ochiul minții; rețeaua semantică, prin intermediul căreia creierul extrage sensul limbajului; și rețeaua percepției vizuale, care susține procesarea stimulilor vizuali. Clinicienii au măsurat activarea acestor rețele neuronale în timpul fiecărui tip de poveste, acordând o atenție specială gradului lor de conectare și sincronizare.

Rezultatele au fost spectaculoase. Dr. Hutton mi-a explicat un grafic care prezenta concluziile preliminare ale echipei. Dreptunghiurile roșii indicau cea mai mare activitate cu relevanță statistică, cele roz indicau ceva mai scăzut, iar cele bleu și bleumarin indicau în ce măsură rețelele neuronale se estompaseră sau părușeră inactive.

Întâi am analizat datele care prezentau ce se întâmpla cu copiii atunci când ascultau o poveste fără să vadă nimic. Era un singur dreptunghi roșu.

— Lucrurile încep să se miște, câteva rețele sunt active, a spus dr. Hutton¹⁸, dar de fapt ceea ce iese în evidență este conexiunea dintre zonele de introspecție, modul în care acestea se raportează la viața mea și nivelul meu de

înțelegere. În zona de vizualizare încă nu se întâmplă mare lucru. Asta are sens: copiii mici au o experiență limitată a lumii și nu și-au construit biblioteci mari de imagini, sentimente sau amintiri la care să se raporteze.

Apoi și-a mutat degetul pe a doua coloană a graficului, cea care prezenta activarea neuronală atunci când copiii priveau imaginile în timp ce ascultau povestea.

— Hocus-pocus! a spus el. Toate aceste rețele chiar se aprind și se conectează între ele.

Nu aveai nevoie de o diplomă în medicină ca să găsești înțelesul seriilor de coloane cu blocuri de un roșu aprins. Când copiii ascultau povestea în timp ce priveau imaginile, rețelele lor neuronale se ajutau una pe alta, consolidând conexiunile neuronale și întărind arhitectura lor intelectuală, filamentele delicate ale acelei creaturi marine.

Dr. Hutton arăta în continuare către grafic.

— Dar apoi, când compari cu povestea video, totul parcă se disipează, a spus el.

Am tăcut o clipă, privind a treia porțiune a graficului. Tot ce fusese roșu devenise albastru.

— De parcă creierul nu ar mai face nimic, am spus eu.

— În afară de percepția vizuală, a răspuns el. Ei văd povestea și o urmăresc, dar nu se întâmplă nimic altceva în ceea ce privește aceste rețele de ordin superior care sunt implicate în învățare. Ce pare să aibă loc este decuplarea vederii, imaginii și limbajului. Copilul vede povestea și o

urmărește, dar nu o integrează cu alte rețele cerebrale de ordin superior. Pur și simplu creierul nu trebuie să muncească. În mod deosebit, imaginația – susținută de rețelele latente și vizuale – se prăbușește.

— Care sunt implicațiile?

— În literatura comportamentală, este evident că copiii care stau prea mult cu ecranul în fața ochilor pot avea deficite în diverse zone, cum ar fi limbajul, imaginația și atenția, mi-a răspuns dr. Hutton, cu o mină serioasă. Vârsta de la 3 la 5 ani reprezintă o etapă formativă de dezvoltare. Prea mult timp cu ecranul favorizează atrofierea sau subdezvoltarea acestor rețele cerebrale de ordin superior. Dacă este adevărat ce știm despre plasticitatea creierului, va fi mai greu pentru copiii care cresc cu rețele subdezvoltate să învețe, să vină cu propriile idei, să-și imagineze ce se întâmplă în povești și să lege asta de propriile vieți, și vor fi mult mai dependenți de ideile primite de-a gata, în mod pasiv. Cred că este o problemă gravă și care e din ce în ce mai complicată pe măsură ce ecranele devin mai portabile. Nu există nici o barieră naturală care să poată fi utilizată.

M-am uitat din nou la grafic, care acum mi se părea dur, având în vedere comparațiile pe care le scotea în evidență.

— Parcă a fost ștearsă toată culoarea, am spus eu, parcă nu se întâmplă nimic în creierele lor când se uită la video.

— Luminile sunt aprinse, a spus dr. Hutton, dar nu e nimeni acasă.

Din asta trebuie reținută o realitate crucială. Creierele care păreau să se stingă atunci când tinerii lor proprietari priveau un video sunt aceleași creiere care păreau să strălucească atunci când li se prezentau imagini și sunete cu Robert Munsch citind din cartea lui ilustrată. Cercetătorii de la Cincinnati Children's Hospital au denumit acest fenomen „efectul Bucle-Aurii”¹⁹. Asemenea castroanelor cu terci de ovăz care aparțineau celor trei urși, unul dintre ele, cel audio, este „prea rece” pentru a antrena rețelele cerebrale ale copiilor și a le integra la nivelul optim. Altul, animația, este „prea fierbinte”. Cititul cu voce tare din cărți ilustrate pare „exact ce trebuie”. Copiii trebuie să depună puțin efort ca să decodeze ce aud și ce văd, ceea ce nu numai că face experiența antrenantă și distractivă, dar ajută și la consolidarea conexiunilor cerebrale care le vor permite să proceseze povești mai dificile și mai complexe pe măsură ce cresc.

Cu alte cuvinte, ceea ce copiii nu obțin de la un anumit mod de a spune povestea pot obține de la altul.²⁰ Dar, dacă orele pe care copiii le petrec în fața ecranelor fac puțin sau nimic pentru a stimula dezvoltarea lor neurologică, cum par să demonstreze cercetările, atunci este cu atât mai important să petreacă o vreme în fiecare zi făcând o activitate care cu asta se ocupă.

Aici intervine elixirul cititului cu voce tare — și, cu cât mai repede, cu atât mai bine. Copiii sunt

mici doar o perioadă scurtă de timp, deci nu e ceva ce putem amâna pe mâine, sau pe altădată, sau poate pentru niciodată. E ceva de care au nevoie fără întârziere. Cititul cu voce tare nu e doar o modalitate plăcută de a se bucura de o poveste. Este o contragreutate puternică pentru forțele culturale și industriale care remodelează copilăria cu o rapiditate uimitoare.

Urgența este și de natură morală.

*

În 2015, un filozof politic britanic pe nume Adam Swift i-a enervat pe părinții din lumea anglofonă sugerând că oamenii care le citesc cu voce tare copiilor lor ar trebui să se gândească la modul în care „îi dezavantajează pe nedrept”²¹ pe copiii *altora*. Era o modalitate ironică de a evidenția un adevăr inconfortabil, și, pentru că Internetul este așa cum este, corespondenții isterizați au inundat e-mailul profesorului de la Warwick cu ură. Majoritatea criticilor lui Swift nu-și bătuseră capul să citească primul interviu pe care îl acordase pentru Australian Broadcasting Corporation, așa că rataseră cea mai extraordinară afirmație a lui.

„Dovezile demonstrează”, spusese Swift, „că diferența dintre [copiii] cărora li se citesc la culcare povești de noapte bună și cei care adorm fără ele, diferența în termeni de șanse în viață, este mai mare decât diferența dintre cei care merg și cei care nu merg la școli private” (sublinierea îmi aparține).

Swift folosea expresia „povești de noapte bună“ în același fel în care alții foloseau sintagma „timp pentru *Noapte bună, Lună*“, ca o prescurtare academică pentru un miliard de comportamente informale care includ, cum considera el, cititul cu voce tare, dar și „discuțiile la masă, cultura familiei, stilurile de parenting, educarea atitudinilor și valorilor“. ²²

Robert Putnam, specialist în științe politice de la Harvard, are un argument similar, considerând „timpul pentru *Noapte bună, Lună*“ unul dintre cei mai importanți indicatori ai viitorului educativ al unui copil. ²³ În cartea sa *Our Kids*, Putnam citează munca lui Jane Waldfogel și Elizabeth Washbrook atunci când scrie că „diferențele în stilul de parenting – mai ales la nivel de sensibilitate și educație maternă, dar și cele legate de oferirea de cărți, vizite la bibliotecă și alte activități similare – sunt singurul factor și cel mai important care explică diferențele în pregătirea pentru școală dintre copiii bogați și cei săraci, măsurate în termeni de cunoaștere a scrisului și cititului, a matematicii, și prin scorurile la testele de limbă de la vârsta de 4 ani“ ²⁴.

Dezvoltarea umană este cumulativă. Fiecare experiență și fiecare abilitate pe care o persoană o dobândește se leagă de următoarea. În ceea ce privește cititul cu voce tare în copilărie, repercusiunile nu se opresc când copiii ajung la școală și nici măcar când ajung la adolescență. Undele continuă să se propage până la vârsta maturității. Acest lucru este adevărat în sens

pozitiv atunci când copiilor li se citește, și la fel de adevărat, într-un sens lamentabil, când cresc fără așa ceva. Un studiu din 2012²⁵ a descoperit că acei copii care ajung la grădiniță cu foarte puțin sau deloc „timp pentru *Noapte bună, Lună*“ au tendința să fie în urma altor copii cu douăsprezece sau paisprezece luni în ceea ce privește limbajul și abilitățile care premereg cititului. Odată ce ajung la școală, acești copii au la fel de multe șanse ca și colegii lor să se bucure de distracția și stimularea oferite de timpul petrecut citind povești, cu poezioare și umor și aventuri și ilustrații și tot tacâmul. Totuși, în inocența lor, îi separă de ceilalți matematica neiertătoare a unui fenomen denumit „prăpastia cuvintelor“.²⁶ Un studiu de referință de la începutul anilor 1990 a scos la iveală diferențe semnificative între numărul cuvintelor pe care copiii le aud sau nu, în funcție de cum sunt crescuți: o lipsă de 30 de milioane de cuvinte până la vârsta de 3 ani. (Un studiu din 2017 a stabilit numărul la patru milioane până la vârsta de 4 ani²⁷; poate nu neapărat o lipsă, dar oricum o prăpastie.)

Implicațiile sunt importante – nu doar pentru copiii luați separat, ci și pentru societatea noastră în ansamblu – fiindcă limbajul timpuriu și abilitățile cognitive și sociale asociate cu el sunt atât de profund legate de succesul la școală. O cercetare recentă a evidențiat ceea ce ar putea să pară o legătură contraintuitivă între abilitățile de care au nevoie copiii ca să obțină rezultate bune

la engleză și cele de care au nevoie pentru a obține rezultate bune la matematică. În aparență, aceste două materii par să aibă foarte puțin în comun, dar ele prezintă puncte de legătură cruciale, chiar dacă invizibile.²⁸

S-a dovedit că, atunci când copiii au probleme la matematică în ciclul gimnazial și în primii ani de liceu, de cele mai multe ori dificultatea provine mai rar de la numere și abilitatea de a mânui cifrele, cât de la cuvinte și citit. Potrivit dr. Candace Kendle, președintă și cofondatoare a Read Aloud 15 MINUTES, o campanie națională care încearcă să-i convingă pe părinți să le citească zilnic copiilor, „dacă nu poți rezolva probleme de citire de clasa a V-a, primele probleme de matematică analitică de care te lovești, dacă nu poți procesa propoziții complexe, este foarte greu să treci mai departe la matematica ecuațiilor și formulelor, pentru că ai ratat tot acest proces analitic în clasa a V-a. Așa că, dacă te gândești la cât de mulți copii nu pot sau nu sunt pregătiți să citească în clasa a IV-a, asta înseamnă că am pierdut din start, ca țară, aproape jumătate din potențialul științific, tehnologic, ingineresc și matematic. E înspăimântător“²⁹.

Ca CEO la o organizație de cercetare clinică³⁰, Kendle a constatat direct cât de greu este să găsești tineri absolvenți care să facă muncă de laborator. „E ca și cum 45% dintre copii nu sunt competenți“, spunea ea. „Poate că reușesc să citească, dar nu sunt suficient de buni pentru o lectură analitică sofisticată.“

E posibil ca proporția să fie mult mai rea decât crede Kendle: un raport din 2015³¹ a descoperit că 64% dintre copiii de clasa a IV-a din Statele Unite nu întruneau standardele de competență la citit. Dacă un copil de clasa a IV-a nu poate citi bine azi, înseamnă că nici anul trecut nu făcea față, și probabil nici anul anterior, când era în clasa a II-a. Șirul de informații și raționamente duce înapoi la grădiniță și creșă, înapoi la primii ani de viață ai unui copil. Acea prețioasă perioadă timpurie este punctul de pornire pentru deficite educative care pot să nu devină o problemă vizibilă până la liceu.

Aproximativ 20% – o cincime – din adolescenții americani termină liceul ca analfabeți funcțional, ceea ce înseamnă că nu citesc și nu scriu suficient de bine pentru a se descurca pe piața muncii. E un fel groaznic de a-ți începe viața de adult. 85% dintre puștii care intră în conflict cu legea nu știu să scrie și să citească bine. 70% dintre deținuții din instituțiile de stat și federale sunt în aceeași situație precară, la fel 43% dintre cei care trăiesc în sărăcie.³²

Sunt date deprimante. În acest context, cititul cu voce tare copiilor devine mult mai mult decât o sursă de hrană emoțională și intelectuală – deși asta este –, chiar mai mult decât o problemă de dezvoltare. Imaginați-vă cum ar arăta o lume în care fiecărui copil i s-ar citi povești în fiecare seară. Așa cum spune Rosemary Wells, creatoare de cărți de povești ilustrate și promotoare a

cititului cu voce tare, „Am putea îngusta prăpastia de performanță fără să cheltuim nici un bănuț în plus“³³.

*

Deci care e situația? Câți copii au parte de povești și câți nu? Putem găsi câteva răspunsuri în sondajele despre obiceiurile de lectură în familie pe care editura Scholastic le derulează o dată la doi ani. În raportul de lectură Scholastic pe 2017³⁴, 56% dintre familii au raportat că bebelușilor li se citeau povești cu voce tare aproape în fiecare zi. Procentele erau mai mari în cazul copiilor între 3 și 5 ani, 62% dintre respondenți menționând că cei mici aveau parte de această experiență de cinci-șapte ori pe săptămână. Aceste cifre au crescut în timp, ceea ce este minunat.

Priviți însă procentele din celălalt punct de vedere și veți vedea o realitate sumbră: 44% dintre bebeluși și copiii mici și 38% dintre copiii între 3 și 5 ani *nu* au parte, în Statele Unite, de povești citite adesea cu voce tare, unii chiar deloc. În Marea Britanie, procentele sunt de fapt în scădere.³⁵ Un studiu recent derulat acolo a descoperit că procentul preșcolarilor cărora li se citește cu voce tare în fiecare zi a scăzut cu aproape 20% în ultimii cinci ani, ajungând la doar puțin mai mult de jumătate. (Nielsen Book Research, cei care au derulat studiul, au observat cu îngrijorare ceea ce pare să fie o creștere corespunzătoare, cu 20%, a procentului de copii

mici care se uită la videouri în fiecare zi.) Pe scurt, milioane de bebeluși și de copii mici cresc, *chiar acum*, cu un dezavantaj. Fără să fie vina lor, ei nu primesc hrana emoțională și intelectuală de care ceilalți copii se bucură în fiecare zi.

Într-o epocă ocupată și agitată, timpul și atenția sunt disponibile în cantități mici. Să găsești o oră liberă sau chiar și numai 15 minute ca să citești cu voce tare poate să pară o sarcină insurmontabilă. Chiar dacă părinții nu muncesc până târziu sau nu au mai multe joburi, poate fi dificil să-ți aduni puterile pentru asta. Și bineînțeles că nu toate familiile au parte de momente de comuniune calmă. Însă toți părinții au ocazia să interacționeze cu copiii lor la un moment dat pe parcursul zilei. Cu puțină imaginație, acela poate deveni prilejul în care să citească împreună.

Pentru anumite familii, cititul la micul dejun, în timp ce bebelușul este prins într-un scaun de masă, poate fi cea mai bună ocazie. Pot fi 40 de minute cu un copil mic pe canapea, înainte de somnul de după-masă, sau 10 minute în timp ce tatăl și fiica așteaptă să intre în cabinetul doctorului. Cititul poate să aibă loc atunci când copiii sunt în cadă, când toată lumea e în metrou, sau chiar la telefon cu un copil aflat la mare depărtare. Poate să însemne transformarea unei jumătăți de oră plicticoase de la poarta de îmbarcare din aeroport într-o jumătate de oră de lectură plină de beneficii, sau deschiderea unei cărți la masă în timp ce copiii mănâncă devreme

la cină macaroane cu brânză. Poate să fie o oră întreagă de răsfăț cu toată familia în fiecare seară înainte de culcare. „Oricând, oriunde“ este sloganul unei organizații nonprofit din New York³⁶ care susține cititul cu voce tare, și exact așa este.

Cât despre ce să se citească, cărțile sunt, evident, ideale, dar, la o adică, merge aproape orice: un ziar, o revistă, ghidul laminat pentru evacuarea de urgență a avionului din buzunarul scaunului din fața ta. Poetul britanic Roger McGough își aducea aminte pe jumătate în glumă cum mama lui inventivă făcea rost de materiale pentru citit în timpul celui de-al Doilea Război Mondial: „Deși cărțile erau rare în acei ani, mama se asigura că ascultam o poveste înainte de culcare în fiecare noapte. La lumina unei fabrici în flăcări sau a unui Messerschmitt doborât, citea orice îi cădea în mână: etichete de pe sticlele de sos, textele de pe părțile laterale ale cutiilor cu fulgi de porumb. Învelit confortabil în pat, povestea mea preferată era o cutie de Ovaltine. Cât de bine îmi aduc aminte și acum vocea ei: « Presărați două sau trei linguri pline de... »”³⁷

În acea rememorare amuzantă, poți simți fascinația, magia inefabilă a amestecului de voce, narațiune, atenție plină de dragoste și apropiere fizică. Așa cum sugerează studiul derulat la Cincinnati și așa cum vom vedea în capitolele următoare, datele arată că, atunci când citim cu voce tare, se întâmplă lucruri minunate. Greu de spus de ce se întâmplă astfel. La un anumit nivel,

e pur și simplu o chestiune de inputuri: de limbaj și alinare, de atenție reciprocă și de plăcere a poveștilor.

Cu toate acestea, există și o nuanță puternică de transcendență, care ridică cititul cu voce tare de la banal la sublim. Experiența este mai mult decât suma părților sale. O putem desface în bucăți ca să-i vedem componentele frumoase și fascinante – iată sarcina acestei cărți –, și totuși, în același timp, ne lovim în esență de un mister. Întocmai ca un biolog care a disecat corpul unei păsări cântătoare, putem vedea bucățile și cum se potrivesc una cu alta. Putem identifica aripile și picioarele, ciocul și penele. Dar nu putem vedea sau ține în mâini acel ceva care ne-a făcut să iubim pasărea atât de mult: grația zborului și cântecul ei melodios, trilurile ei.

Așa e și cu cititul cu voce tare. Avem un cititor, o carte, un ascultător. Sunetul vocii există o clipă și apoi dispare. Asemeni cântului păsărilor, s-a dus – s-a terminat. Și, totuși, lasă urme ale trecerii sale prin imaginația și memoria celor care ascultă. E incredibilă puterea acestui schimb fugitiv.

Povestea omenirii este povestea vocii umane care spune povești. Citind cu voce tare, ne hrănim dintr-o fântână antică de fericire de dinaintea cuvântului scris. Povestirea orală a susținut și reîmprospătat umanitatea încă din negura timpului. Așa că acolo o să mergem în cele ce urmează.

2. Margaret Wise Brown, *Noapte bună, Lună*, tr. Florin Bican, Art, București, 2017.

3. Chestionare.

CAPITOLUL 2

DE UNDE A ÎNCEPUT TOTUL

A fost odată ca niciodată în
lumea antică

„Cântă-mi, o, Muză, bărbatul cu
gând iscusit, care-ntruna

Dus fu pe mare, când, sfântă, a
Troiei cetate luat-a

Și, printre mulți muritori, a
văzut și cetăți, și-obiceiuri.“

—primele versuri din *Odiseea*
lui Homer⁴

La British Museum, în Londra, la capătul unui șir lung de galerii pline cu antichități grecești, se află o vitrină de sticlă care conține o amforă lucioasă de culoare neagră și ocru¹, asemănătoare cu o carafă sau o vază. Obiectul a fost făcut de un meșteșugar din Atena cândva, pe la începutul Epocii de Aur, în jurul anilor 490-480 î.Cr., și este decorat cu câte o siluetă pe fiecare parte. Prima este cea a unui muzician cu pulpane lungi și tunică în carouri, înfățișat complet din profil. Parcă l-am surprins în timp ce suflă într-un instrument asemănător cu un fluier.

Pe cealaltă parte, un bărbat în robă plisată stă în picioare, într-o poziție relaxată de comandă, cu

un braț întins în față și sprijinit de un baston din lemn. Gura bărbatului este deschisă și, dacă privești cu atenție, poți vedea un arc subțire de text care iese de pe buzele sale. În traducere, cuvintele spun: „A fost odată ca niciodată în Tirint...”

Silueta este un rapsod, sau „croitor de sunete”², și un soi de prefigurare vie a cititului cu voce tare. Cu toate acestea, în Grecia antică, rapsodul nu citea dintr-o carte. El *era* cartea. Păstra în memorie, printre alte opere, cele două poeme epice ale lui Homer, *Iliada* și *Odiseea*. Am putea spune că le scotea din raft și le citea cu voce tare atunci când le recita.

Poveștile homerice, iubite până în zilele noastre, sunt creații fascinante. Ele mustesc de acțiune, dramă, ascunzișuri, înșelăciuni (și manifestări de onoare și dezonoare atât de diferite de cele din zilele noastre, încât pot părea bizare). *Iliada* acoperă cei zece ani ai Războiului Troian, când armatele reunite ale regatelor grecești au asediat cetatea fortificată a Troiei. În versurile ei facem cunoștință cu Ahile cel morocănos și feroce, cu nobilul prinț Hector, cu Paris cel chipeș și seducătoarea Elena. A doua mare poveste homerică, *Odiseea*, îi urmărește pe Ulise, cel mai iscusit dintre greci, de-a lungul celor zece ani cât îi ia să ajungă înapoi acasă, în Ithaca, după cucerirea Troiei, și pe soția sa, Penelopa cea înțeleaptă și îndelung-răbdătoare. În timpul călătoriilor sale, Ulise se confruntă cu echipaje răzvrătite, tentațiile erotice întruchipate de Circe

și Calipso și cu monștri precum Polifem, ciclopul mîncător de oameni, și sirenele ucigașe. La un moment dat, Ulise trebuie să-și elibereze oamenii de plăcerile florii de lotus, care dă dependență și aduce uitarea.

În zilele noastre, dacă deschizi un exemplar tipărit și legat al *Iliadei* sau al *Odiseii*, primul lucru pe care îl poți observa nu e bogăția narațiunii, ci dimensiunea impresionantă a operei.³ Poemele epice sunt lungi și ramificate și, în pofida faptului că sunt presărate cu notații mnemonice care funcționează ca semne de carte mentale pentru cine și-ar propune să le țină minte – fraze pline de viață și epitete precum „zeița cu ochi verzi, Athena“ sau „Zeus cu egidă“ –, tot este incredibil de imaginat că, odată ca niciodată, oamenii le memorau. Un rapsod bun nu doar că ar fi ținut minte cele două povești, dar ar fi fost în stare să o reia pe oricare din orice moment și să recite mai departe fără nici o poticneală.⁴ Genul acesta de măiestrie le e străin celor mai mulți oameni moderni. În zilele noastre, când majoritatea școlilor au renunțat să le mai ceară elevilor să memoreze poezii, puțini dintre noi mai au resursele interioare care să se apropie cât de cât de cele ale unui rapsod. Ați putea spune că nu avem nevoie de ele: cărțile nu costă mult și sunt disponibile pe scară largă, și putem folosi Internetul pentru a căuta fragmente din scrieri pe care le-am uitat sau pe care vrem să le citim. Rapsozii au devenit demodați cu mult înainte ca epoca digitală să licărească precum o scânteie în

ochii viitorului. Și totuși, deși au dispărut de mult, rolul lor în lumea antică este un memento al faptului că, citind cu voce tare, luăm parte la una dintre cele mai vechi și mai mari tradiții ale omenirii. Într-adevăr, lungă și bogată tradiție a cititului cu voce tare ca modalitate de a povesti se întinde în trecut până la zilele dinaintea inventării scrisului.

*

Asemenea cuiva care, în zilele noastre, deschide un roman și citește cu voce tare, rapsozii se ocupau cu transmiterea informației, nu cu inventarea ei. Primele cuvinte din *Odiseea* – „Cântă-mi, o, Muză, bărbatul cu gând iscusit“ – clarifică acest lucru: povestitorul dă de înțeles de la bun început că povestea pe care o spune nu este a lui și că speră să primească ajutor divin pentru a o istorisi cum se cuvine. Poate că noi nu ne luăm astfel de precauții când deschidem o carte de povești și citim cuvintele, dar, asemenea unui rapsod, suntem tot un fel de mediu artistic. Ne bazăm pe o poveste pe care nu noi am creat-o, și povestea călătorește prin noi – prin concentrarea abilităților noastre, prin inflexiunile vocii, căldura și prezența trupului nostru – pentru a ajunge la cel care ascultă.

E un lucru minunat: simplu, profund și foarte, foarte vechi. Ceea ce Salman Rushdie numește „tapiseria lichidă“⁵ a ficțiunii este unul din marile daturi umane universale. Din câte știm⁶, începând din paleolitic, peste tot pe unde există sau au

existat oameni, a existat și povestea. Drept dovadă, *Ghilgameș*⁷, poemul epic sumerian notat pe tăblițe de lut cu scriere cuneiformă, cu o mie cinci sute de ani înainte de Homer. Sau *Mahabharata*⁸ și *Ramayana*⁹, poeme sanscrite elaborate care datează din secolele IX și VIII î.Cr. Sau legenda anglo-saxonă *Beowulf*¹⁰, veche de o mie de ani, saga islandeză *Völsunga*¹¹, poemul epic malian *Sundiata*¹², galezul *Mabinogion*¹³, cele *1001 de nopți*¹⁴, care-și trag seva din Persia, Egipt și Mesopotamia, precum și *Kalevala*¹⁵, poemul epic finlandez și carelian. Lista este, prin forța lucrurilor, parțială.

Odată ca niciodată, nici una dintre aceste povești nu fusese încă fixată pe vreo pagină (sau tăbliță de lut), toate erau purtate în corpul oamenilor care le memorau. Mult înainte de Johannes Gutenberg și de tiparnița lui, și cu o mie de ani înainte de călugării izolați în chilii și ale lor anluminuri, modalitatea principală de stocare a istoriei, poeziei și poveștilor populare era mintea umană.¹⁶ Iar cea mai importantă cale de transmitere a moștenirii culturale, din generație în generație, era vocea umană.

În Grecia antică, vocile aparțineau rapsozilor; în India antică, erau ale barzilor vizitii denumiți *sute*. În alte părți erau *scalzii* (poetii istoriilor nordice) și *rakugoka* (povestitorii japonezi), împreună cu jonglerii, menestrelii și trubadurii Europei medievale. Șamanii transmiteau mai departe poveștile triburilor native din America de

Nord. În Africa de Vest exista și încă mai există un grup de grioți, povestitori ambulanti și muzicieni supranumiți arhive vii.

Chiar și pe măsură ce societățile umane își încredințau poveștile și istoriile tiparului, oamenii s-au bazat în continuare pe voce pentru a înțelege ceea ce era scris. De fapt, până în secolul al X-lea d.Cr., scrisul nu era ceva de absorbit prin ochi și evaluat în liniște în minte. Era, mai degrabă, un mecanism pentru un soi de autodictare. Cititul era doar citit cu voce tare.¹⁷ Cuneiformele sumeriene, hieroglifile egiptene, manuscrisele în aramaică, arabă și ebraică, Evangheliile creștine cu anluminuri, Talmudul, Coranul – odată cu aceste forme și colecții de texte, s-a născut așteptarea ca o persoană să le citească cu voce tare și să le invoce realitatea, ca să spunem așa. În cartea sa *Istoria lecturii*, Alberto Manguel subliniază că aramaica și ebraica, limbile „primordiale” ale Bibliei, nu făceau nici o diferență între citit și vorbit. Același cuvânt era folosit pentru amândouă. Budismul și hinduismul alocă și ele un loc privilegiat cuvântului vorbit.¹⁸ Ce altceva sunt meditațiile ghidate ale budismului decât lecturi cu voce tare? Ce altceva se întâmplă atunci când, în timpul Festivalului Primăverii, Rama Navami, hindușii ascultă lecturi din *Ramayana*? (Așa cum observa un vizitator anglican în India sfârșitului de secol XIX, „Se presupune că ai multe de câștigat chiar și dacă doar le auzi”¹⁹.)

Genul de lectură în gând pe care îl practicăm atunci când citim o carte pe laptop sau pe telefon

era considerat bizar odinioară, un semn de excentricitate. Plutarh scrie despre cum Alexandru cel Mare și-a uimit soldații, prin 330 î.Cr., citind scrisoarea pe care o primise de la mama sa fără să rostească o literă.²⁰ Perplexitatea lor atrage atenția asupra rarității unui astfel de spectacol. Șase sute de ani mai târziu, Augustin din Hipona a fost martor când Ambrozie, episcopul milanez (și viitor sfânt, ca și el), contempla un manuscris în chilia lui. Augustin a fost uluit să vadă tehnica deosebită a bătrânului.²¹ „Când citea“, se minunează Augustin în *Confesiunile* lui, „ochii săi alunecau pe deasupra paginilor, iar spiritul său scurta înțelesul rândurilor, în vreme ce glasul și limba sa se odihneau“.⁵

Pentru Augustin, după cum observă Alberto Manguel, „cuvântul rostit era parte integrantă a textului însuși“²². Acum nu mai credem asta. Pentru noi, cuvântul *scris* are adevărata greutate și gravitate. Glumim spunând: „Trebuie să fie adevărat, am văzut asta pe Internet“, ca un ecou al vechiului adagiu despre sfințenia cuvântului tipărit.

Și totuși, așa cum observa Dante, limba vorbită – cuvintele pe care le rostim, pauzele dintre ele și inflexiunile vocii noastre – este limba noastră maternă.²³ Scrierea este cristalizarea gândului lichid și a vorbirii și, ca atare, o formă de traducere. Când o fată din vremurile moderne îi ascultă pe mama și pe tatăl ei citind o versiune prescurtată a *Iliadei* sau a *Odiseii*, într-un mod

ciudat, ea îl aude pe Homer tradus de cel puțin patru ori la rând. Ceea ce a fost la început greacă vorbită a devenit greacă scrisă, care a fost tradusă în engleză scrisă și apoi, printr-o ultimă transformare, a fost descătușată din pagină și eliberată în aer ca engleză vorbită.

Cuvântul eliberat este un lucru aparte, pentru că aproape oricine poate beneficia de el fără să facă vreun efort. Cititorul (sau trubadurul, sau scaldul) trebuie să-și folosească energia ca să prezinte un text, dar pentru public nu există decât cerința de a fi atent. Dacă asculți, nu există nici o diferență între situația în care auzi o poveste redată din memoria unei persoane, în stilul rapsodului, sau un text citit de pe pagina unei cărți. În ambele cazuri, povestea ajunge la tine în forma vie, vorbită.

Vorbirea este modul în care limba ajunge prima dată la noi, la început. O auzim. Apoi o vorbim. Abia mai târziu și după studii serioase, vom învăța să citim și să scriem. Așa cum știm din statisticile îngrijorătoare despre absolvenții de liceu din America, nu toată lumea dobândește această abilitate. Potrivit Națiunilor Unite, aproximativ 14% din populația adultă a lumii nu poate citi.²⁴ Totuși, dacă analfabetismul este o barieră în calea evoluției economice, el nu a împiedicat niciodată pe nimeni să se delecteze cu povești, fie că vorbim despre adulți analfabeți sau despre copii care nu au încă vârsta necesară, nu sunt suficient de dibaci sau de motivați pentru a decoda un text scris. Pentru ei, ca și pentru

bărbații și femeile din Anglia secolului al XIV-lea care se adunau să-l audă pe Chaucer citind *Povestirile din Canterbury* sau pentru malienii din secolul al XVIII-lea care alergau în întâmpinarea griotului, tradiția orală este sanctuar și încântare.

*

Cum încep poveștile? „A fost odată ca niciodată“, așa cum este reprezentat rostind rapsodul de pe amfora de la British Museum. Acestea sunt cuvintele cu adevărat magice, fie în forma lor cea mai familiară, fie într-o variantă auzită în Indonezia, „A fost... și nu a fost“²⁵, sau în stilul jamaican de a începe poveștile, „A fost odată o vreme, o vreme foarte prielnică. Maimuța mesteca tutun și scuipa var alb...“. Mai rapide decât un duh al lămpii, cuvintele invocă un portal și ne duc prin el, purtându-ne din aici și acum pe tărâmul poveștilor, un loc fantastic sau real, sau o combinație a celor două. „Cine poate cataloga miliardele de modalități pe care le folosesc ființele umane pentru a semnaliza «Acum îți spun o poveste»?“, întreabă criticul literar Laura Miller. „Vorbitorul lasă deoparte subiectele banale, ascultătorul își recalibrează atenția, și amândoi pătrund într-o relație mai veche decât memoria rasei noastre. O poveste ne poartă, pentru o vreme, în afara timpului și particularităților existenței noastre. Inițierea în acest ritual poate veni sub forma unei pauze, a

unei schimbări de tonalitate [...] [și care] ne spune că a început un limbaj special, limbajul poveștilor.”²⁶

Într-o după-amiază de toamnă, nu cu mult timp în urmă²⁷, inițierea în acest ritual lua forma unui director de școală care îi înmâna microfonul unui băiețel de 12 ani, îmbrăcat cu pantaloni scurți, tricou și șosete turcoaz. În dimineața aceea, elevul de clasa a V-a și alți elevi de la o școală doar pentru băieți din suburbiile Marylandului concuraseră în etapele preliminare ale turneului denumit „the Bard” (Bardul). Îi privisem pe rând pe băieții mai mici recitând poezii în bătaia soarelui, la baza unui amfiteatru mic din piatră. Unele poezii erau scurte: cel puțin doi dintre băieți se limitaseră la cele șase versuri sumare din poezia „Vulturul” de Alfred Tennyson, dar văzusem și un elev de clasa a IV-a recitând timp de zece minute lungi poemul lui G.K. Chesterton „Lepanto”. M-a surprins cât de atenți erau cei aproximativ 50 de școlari răspândiți pe trepte, deși e posibil ca și vigilența profesorilor lor să fi avut un efect liniștitor.

Acum se înghesuiseră cu toții în sala de sport ca să afle finaliștii. Vă puteți imagina zarva. 500 de băieți cu vârste cuprinse între 9 și 18 ani se împingeau să prindă un loc pe scaune. Probabil că e și mai greu să vă imaginați (deși vă garantez că așa s-a întâmplat) tăcerea totală care s-a așternut când directorul a pus microfonul în mână unui băiat de clasa a V-a. Acesta câștigase etapa

preliminară pentru gimnaziu. Începuse acum să povestească una dintre cele mai memorabile despărțiri din literatură, din cântul VI al *Iliadei*.

„Hector cu grabă purcese / Iarăși pe drumul acela, pe căile lungi, durate“, a recitat băiatul tare și răspicat. „Iar străbătând prin cetate, și-ajunse la Porțile Schee. / Când era gata pe-acolo să iasă din nou în câmpie, / Iată, soția cea plină de haruri în față-i aleargă.“⁶

Hector nu știe, dar bănuiește că e poate pentru ultima dată când își vede nevasta, pe Andromaca, și bebelușul, pe Astyanax, un copil frumos, „luceafăr, o stea minunată“. Andromaca îl imploră pe soțul ei să nu plece: „Nefericite, chiar sufletu-ți tare te duce pierzării – / Milă tu n-ai nici de pruncul de sân, nici de mine, sărmana, / Văduvă ce-am să-ți rămân!“

Hector poate să prevadă consecințele îngrozitoare, dar trebuie să meargă la luptă; onoarea i-o cere. În ultimele sale momente cu soția, încearcă să se călească și să o întărească și pe ea pentru ce le rezervă soarta în mâinile grecilor: lui, o moarte violentă; ei, robia în casa unui invadator. Speră să moară primul și să fie scutit de suferința ei: „Dar de-aș fi mort de demult, și țărâna mă-nghită, mai bine / Făr’ să iau seama la vaietul tău, când te-ar smulge de-acasă“.

Emoționat de propriile sale cuvinte, Hector se întinde după fiul său, dar Astyanax, speriat de armura strălucitoare a tatălui său și de coiful cu tui, își ascunde fața la pieptul doicii.

„Râse și tatăl lui drag, râse iarăși stăpâna lui mamă“, a declamat băiatul în sala de sport, făcând o pauză, „Iar, de îndat’, de pe cap ridicatu-și-a chivăra Hector, / Și-apoi alătura, jos, pe pământ, lucitoare,-a lăsat-o. / Iar după ce-și sărută dragul fiu și săltatu-l-a-n brațe, / Spuse spre Zeus, rugător, și spre nemuritorii toți ceilalți...”.

M-am uitat prin sala de sport. Câțiva dintre băieții mai mici se foiau pe scaune, dar nimeni nu vorbea și nici nu se prostea.

„Zeus și voi, zeii ceilalți, de-ați face și-acesta s-ajungă, / Fiul meu, tot ca și mine, de vază-ntre toți de la Troia, / Tare, puternic, cu vlagă, stăpân peste tot Ilionul! Ba chiar să-i zică vreunul, venind înapoi de la luptă: / «Mult e mai bun decât tatăl!», când duce-va armele crunte, / Și-a despuiat un vrăjmaș – iară mama-ar avea bucurie.”

O clipă mai târziu, scena s-a terminat. Zgomot de picioare bătând în podea, aplauze, glasuri care vibrau și bănci care trosneau. Prin intermediul unui medium slăbănog cu șosete amuzante, poezia și patosul lui Homer se întinseseră, asemenea unei mâini uriașe, din trecutul îndepărtat și străin pentru a-i prinde în mreje pe acești băieți moderni.

V-ați putea gândi că nu are cum să existe vreo continuitate reală între un rapsod bărbos din Grecia clasică de acum două milenii și jumătate și un băiat dintr-o sală modernă de sport. Cu toate acestea, *există* o linie directă, pentru că cititul cu

voce tare – capacitatea sa de a fermeca și îmbogăți – nu se află în aparențe, ci în actul rostirii.

*

Într-o dimineață de septembrie a anului 1858, în orașul Harrogate, din North Yorkshire, un bărbat plângea în timp ce Charles Dickens citea cu voce tare din romanul său *Dombey și fiul* unui public numeros. Moartea lui Paul Dombey la 6 ani părea să fie motivul supărării bietului om, iar suferința lui nu i-a scăpat autorului. „După ce a plâns o bună bucată de vreme fără să se ascundă“, i-a scris Dickens cumnatei lui, Georgy, „și-a acoperit fața cu ambele mâini și s-a aplecat peste spătarul fotoliului din față, zguduindu-se de emoție“.²⁸

Dickens a povestit despre prezența în public, la aceeași lectură, a unui „tip remarcabil de bine făcut de vreo 30 de ani“, care era atât de amuzat de personajul comic Toots, încât „*nu reușea* deloc să fie serios, ci a râs până când s-a oprit să-și șteargă lacrimile cu o batistă. Și, de fiecare dată când simțea că Toots urma să apară din nou, începea să râdă și să se șteargă iar la ochi, iar, când acesta apărea, scotea un țipăt, de parcă ar fi fost prea mult pentru el“²⁹.

Romane precum *Oliver Twist*, *Vremuri grele* și *David Copperfield* îl transformaseră pe Charles Dickens în J.K. Rowling al secolului al XIX-lea. Cititorii lui din Statele Unite erau atât de îngrijorați de soarta sărmaneii Nell din *Vechiul magazin de curiozități*, încât mulțimile asaltau

docurile din New York ca să prindă ultimul foileton al poveștii³⁰, așa cum, 150 de ani mai târziu, mulțimile se strâneau în fața librăriilor pentru a aștepta ieșirea de sub tipar, în timpul nopții, a celei mai recente cărți din seria Harry Potter.

Pe vremea lui Dickens, lectura cu voce tare acasă era o modalitate obișnuită de petrecere a timpului liber în multe familii.³¹ Practica devenise accesibilă pe scară largă în Marea Britanie în urmă cu 100 de ani, odată cu răspândirea alfabetizării și disponibilitatea crescută a cărților și revistelor. Așa cum scrie Abigail Williams în *The Social Life of Books*, „Oamenii își împărtășeau literatura în feluri foarte diferite: cititul împreună al cărților era ca un sedativ, un spectacol, un acompaniament pentru lucrul manual, o modalitate de a face timpul să treacă plăcut într-o călătorie sau într-o seară lungă și întunecată. Ei percepeau lectura ca pe un soi de stimulent și ca pe o influență periculoasă, o sursă de îmbunătățire, a modalitate de a alunga plictiseala sau chiar ca pe un substitut sănătos al beneficiilor unei plimbări în aer liber“³².

Dintr-o o distracție banală, lectura cu voce tare s-a transformat în modă.³³ Mugurii mișcării oratorice au atras aspiranți de la baza scării sociale până la vârful ei – de la ucenici brutari până la doamnele nobile din mănăstiri –, toți dornici să învețe să citească cu eleganță și aplomb. O persoană putea să câștige recunoaștere socială dacă citea bine, în timp ce, bineînțeles,

cititul stângaci o puneă într-o situație stânjenitoare. Ghidurile de elocuție atrăgeau atenția asupra rușinii de a vorbi monoton, „ca un Băiat ignorant, care nu înțelege ce citește”³⁴. (Istoria relatează cât de derutată s-a simțit celebra Jane Austen când, într-o seară din 1813, a suferit în timp ce mama ei, din lipsă de experiență, a citit grăbit un pasaj din *Mândrie și prejudecată*. „Deși înțelege perfect personajele”, i-a mărturisit Austen surorii ei într-o scrisoare, „nu poate vorbi așa cum ar trebui să vorbească ele”³⁵.)

Pentru Dickens, lectura cu voce tare în compania altora era suficient de populară cât să se poată baza pe faptul că publicul lui avea să știe la ce se referă când își începea prezentările, așa cum făcea de obicei, cu o rugămintă: „Aș vrea să vă rog să vă imaginați că sunteți împreună cu un mic grup de prieteni, adunat să asculte o poveste”³⁶. Doamnele și domnii ar fi preferat în mod normal să-și protejeze manifestările emoționale în spații mari și aglomerate. Atunci când îi ruga să-și imagineze că fac parte dintr-un „mic grup de prieteni”, Dickens își invita ascultătorii să capituleze în fața poveștii cu toată sinceritatea și deschiderea de care ar fi dat dovadă în intimitate. Așa cum știm din scrisorile și jurnalele sale, oamenii se lăsau complet copleșiți de extazul emoțional pe care îl oferea. Dickens era un cititor talentat, care exersa săptămâni în șir citirea textelor înainte de a pleca la drum cu poveștile lui. În manuscrisele pe care le folosea pentru lecturile publice, avea notițe pe margine

care să-i amintească diferitele tonuri pe care trebuia să le abordeze de la un fragment la altul („Vesel... Sobru... Cu patos...”³⁷), cu gesturi asociate („Punctez... Mă cutremur... Privesc speriat în jur...”).

Charles Dickens trebuia să se asigure că clienții plătitori plecau satisfăcuți. Până la urmă, făcea munca asta pentru bani. Cei mai mulți dintre noi nu au o miză economică. Citind acasă, din dragoste, nu trebuie să redăm proza într-un mod atât de rafinat. Chiar și fără să ne cutremurăm și fără momente bine punctate de patos, este uimitor cât de eficientă poate să fie o poveste bună citită cu voce tare.

*

În timp ce Dickens distra publicul din Anglia și Irlanda³⁸, de cealaltă parte a Atlanticului coloniștii se răspândeau spre vest în Statele Unite și purtau cu ei poveștile lui. Pentru multe familii de emigranți, o repriză bună de lectură cu voce tare a foiletoanelor din reviste, seara, era un amuzament după munca singuratică și dificilă de a tăia brazde și de a planta culturi. Cel mai greu era să facă rost de exemplare noi ale revistelor în care apăreau povestirile lui Dickens, Victor Hugo și ale altora. După inaugurarea liniei ferate transcontinentale în 1869, transmiterea poștei a devenit mai eficientă, dar oamenii tot nu puteau să anticipeze când sau dacă mult așteptatele pachete, scrisori sau publicații vor ajunge. Cum își amintea un emigrant: „Niciodată nu puteam fi siguri că o să

înțelegem următoarele capitole din poveștile publicate în foileton, care erau distracția noastră. Îmi aduc aminte că eram foarte captivat de unul dintre romanele lui Charles Reade, în care eroina ajungea pe o insulă pustie... povestea era publicată într-o [revistă intitulată] *Every Saturday*, și la început sosea în fiecare săptămână, dar, după ce deveniserăm extrem de interesați, au trecut cinci săptămâni în care nu am primit nici măcar un număr și a trebuit să ne imaginăm continuarea“³⁹.

Laura Ingalls Wilder redă senzația de eliberare și evadare pe care familiile de pionieri o trăiau prin intermediul acestor povești – ca și realitatea lor frustrantă – în cartea *Iarnă îndelungată*, care, asemenea altor romane din seria „Căsuța din prerie“, este inspirată din evenimente reale. Cu câteva zile înainte de Crăciunul din 1880, în orașelul De Smet din zona Dakota, tatăl Laurei se întoarce de la poștă cu un braț de reviste și ziare trimise de binevoitori. Laura și surorile ei, Mary și Carrie, sunt extrem de nerăbdătoare să răsfoiască teancul incitant, dar mai întâi trebuie să-și termine treaba. Răsplata imediată nu era o caracteristică a căminului Ingalls.

— Haideți, fetelor, spune Mama, puneți deoparte mormanul de *Reviste pentru tineri*. Trebuie să scoatem rufele cât e încă vremea însorită.⁴⁰

Până să-și termine fetele treaba, e prea întuneric să mai citească; familia Ingalls aproape că a rămas fără kerosen și, cu trenurile blocate în

zăpadă, nu au de unde să cumpere. A doua zi, Mama propune să întârzie din nou bucuria cititului și să nu se atingă de reviste până la Crăciun.

După un moment, Mary a spus:

— Cred că e o idee bună. Ne va ajuta să învățăm stăpânirea de sine.

— Nu vreau, a spus Laura.

— Nimeni nu vrea, a spus Mary. Dar ne va face bine.

Uneori, Laura nu ținea musai să facă ce trebuie. Dar, după un moment de tăcere, a spus:

— Ei bine, Mamă, dacă tu și Mary vreți, o să fac și eu asta. Așa vom avea un motiv să așteptăm Crăciunul cu nerăbdare.

— Tu ce spui, Carrie? a întrebat Mama, iar Carrie a răspuns cu o voce stinsă:

— Voi face și eu la fel, Mamă.⁴¹

Vine Crăciunul, dar fetele trebuie mai întâi să-și termine toată treaba, și doar târziu, la finalul zilei, sosește momentul mult așteptat:

— Fetelor, alegeți o poveste, a spus Mama. Și eu o voi citi cu voce tare, ca să ne bucurăm cu toții.

Cuibărite una în alta între sobă și masa cea luminoasă, au ascultat-o pe Mama citind povestea cu vocea ei caldă și limpede. Povestea i-a purtat departe de furtuna rece și întunecată. Când a isprăvit-o, a mai citit una, apoi încă una. Și era suficient pentru astăzi; trebuiau să mai păstreze și pentru altă dată.⁴²

Cam pe când Mama din familia Ingalls citea cu porția povești, la aproape 2.000 de mile către sud și est, imigranții cubanezi readuceau la viață în Florida un obicei minunat pe care coloniștii spanioli îl interziseseră acasă. În 1865, așa cum povestește Alberto Manguel în *Istoria lecturii*⁴³, un poet și producător de trabucuri pe nume Saturnino Martínez fondase un ziar special pentru muncitorii din comerțul cu trabucuri. Cum explică Manguel, „De-a lungul anilor, *La Aurora* a publicat lucrări ale unor importanți autori cubanezi ai zilei, ca și traduceri din scriitori europeni precum Schiller și Chateaubriand, recenzii ale unor cărți și piese de teatru și relatări despre tirania proprietarilor de fabrici și despre suferințele muncitorilor“. Totuși, era o problemă cu ziarul. Majoritatea muncitorilor din industria de trabucuri nu-l puteau citi; rata alfabetizării în rândul clasei muncitoare era în jur de 15%. Așa că lui Martínez i-a venit ideea să organizeze lecturi publice cu cititori care să le citească oamenilor ziarul în timp ce ei munceau. În 1866, primul dintre acești lectori, așa cum au ajuns să fie cunoscuți, și-a tras un scaun într-o fabrică de trabucuri din Havana și a început să citească știrile. Cei care învârteau țiğările de foi au pus mână de la mână ca să-i plătească salariul și au primit în schimb ore de distracție intelectuală.

Din păcate, nu avea să dureze. Șase luni mai târziu, autoritățile au intervenit în forță. Dacă muncitorii analfabeți puteau „citi“ ziarul

ascultându-l, exista riscul să le vină idei periculoase. Autoritățile au interzis acea practică, și în Cuba ea pare să fi dispărut complet.

Cu toate astea, când cubanezii s-au mutat în număr mare în Florida în anii 1870, obiceiul a renăscut. Fiul unui lector care citea cu voce tare pentru muncitorii din Key West la începutul secolului XX își aducea aminte de rutina zilnică a tatălui său: „Dimineața, citea știri internaționale direct din ziarele cubaneze aduse zilnic cu vasul de la Havana. De la prânz până la trei după-amiaza, citea dintr-un roman. Trebuia să interpreteze personajele imitându-le vocile, ca un actor”⁴⁴. (Se pare că romanul *Contele de Monte Cristo* de Alexandre Dumas era unul dintre preferatele muncitorilor din fabricile de trabucuri.⁴⁵) Rularea manuală a ȝigărilor de foi în fiecare zi poate fi o muncă plicticoasă, dar, din punctul nostru îndepărtat de vedere, poate să pară ceva aproape romantic. O caricatură dintr-o revistă⁴⁶ din 1873 prezintă un rând de mustăcioși, toți cu pălării cu borul mic, așezați la o masă de lemn și rulând trabucuri, în timp ce, în spatele lor, un ochelarist stă drept, picior peste picior, și citește dintr-o carte cartonată. Este imaginea calmului, ordinii și hărniciei.

La cinci ani după ce schița aceea a apărut în ziar, a avut loc o revoluție importantă legată de însăși ideea cititului cu voce tare. Folosind un tambur mecanic operat manual și acoperit cu staniol, Thomas Edison a făcut prima înregistrare a vocii umane.⁴⁷ Banda originală de fonograf a

fost restaurată acum câțiva ani și, dacă asculți cu atenție, în spatele cortinei de pârâituri și zgomote, îl poți auzi pe un bărbat (poate fi Edison) recitând cu voce tare „Old Mother Hubbard“ și „Mary Had a Little Lamb“.⁴⁸ Vocea bărbatului are un ton amuzat, și acesta râde din când în când, de parcă ar ști că joacă un rol. În realitate, Edison a fost uimit să vadă că invenția lui funcționează. „Niciodată nu am mai fost atât de uimit“, a spus el. „Întotdeauna mi-a fost frică de lucrurile care funcționează de prima dată.“

Dacă Edison ar fi anticipat semnificația momentului, poate ar fi ales o poezie mai solemnă. Cu toate astea, într-un fel pare normal ca primele versuri înregistrate de un instrument să fie poezii pentru copii. Până la urmă, și tehnologia era pe atunci în perioada copilăriei. Când a crescut, totul avea să se schimbe.

*

În anii 1930, un tip nou de rapsod a pătruns în casele din Statele Unite și Marea Britanie.⁴⁹ Acești cititori erau inumani în perseverența lor neobosită cu textele lungi, pentru că erau, de fapt, niște mașinării care redau „cărți vorbite“ pe discuri. Mai ales pentru un anumit grup de oameni, cititorii aceștia au apărut la țanc.

După Primul Război Mondial, numeroși bărbați grav răniți au revenit acasă, mulți dintre ei orbiți de ceața cumplită a armelor chimice. O persoană care își pierde vederea la vârsta adultă nu e doar aruncată în beznă, ci efectiv împinsă

peste noapte în analfabetism. Teoretic era posibil ca veteranii care orbiseră să învețe să citească Braille cu vârfurile degetelor, dar în practică nu era așa de ușor. Braille, ca orice altă a doua limbă, e mult mai greu de învățat la maturitate. Situația în care se aflau acești bărbați rătăciți a grăbit un proiect aflat deja în derulare.

„Era de la sine înțeles că acești oameni care se întorceau aveau nevoie să fie antrenați cumva, hrăniți din punct de vedere spiritual și emoțional, în toate sensurile posibile”⁵⁰, a spus Matthew Rubery, profesor la University of London și autor al cărții *The Untold Story of the Talking Book*.

Primele cărți înregistrate în totalitate au fost lecturi ale Bibliei (Evanghelia după Ioan, în rostirea prietenoasă a unui prezentator BBC) și opere de ficțiune (printre care *Taifun* de Joseph Conrad și *Cine l-a ucis pe Roger Ackroyd?* de Agatha Christie).⁵¹ Pentru cei care orbiseră în război, cărțile vorbitoare au fost de un imens ajutor.⁵² În sfârșit, aveau libertatea de a asculta ce le plăcea. Nu mai trebuiau să se bazeze pe rude sau voluntari care ar fi putut interveni cu propriile păreri, citind inexpresiv sau fără har, ori cenzurând pasaje pe care le considerau indecente sau nepotrivite pentru urechile publicului.

Abia la jumătatea anilor 1970 și doar odată cu apariția cărților înregistrate pentru navetiști, versiunile audio au început să-și pună cu adevărat amprenta comercială asupra culturii de masă.⁵³ Și, mult timp, au avut un iz ilegal. Se credea că o carte audio poate include toate cuvintele pe care

le-a scris un autor, dar nu poate fi considerată o carte *adevărată*. Nu puteai pretinde că ai *citit-o*. Ascultarea era o formă de a trișa, nu-i așa? Susținătorii entuziaști ai cărților audio aveau tendința să se scuze și chiar să se simtă puțin rușinați dacă erau întrebați.⁵⁴

Acum, cărțile audio sunt o industrie de 3,5 miliarde de dolari⁵⁵ și o sursă imensă de plăcere și educație pentru milioane de oameni. Cu toate acestea, schimbarea percepției cu privire la caracterul lor acceptabil e foarte recentă⁵⁶, și nu încapе îndoială că pentru asta trebuie să-i mulțumim tehnologiei. Când Matthew Rubery s-a apucat să scrie istoria cărților audio în 2010 și căuta finanțare, i-a convins cu mare greutate pe savanți să-l susțină. Subiectul părea prea frivol. Câțiva ani mai târziu, când a terminat manuscrisul, banii de finanțare au început să curgă. Era un semn că și cărțile audio câștigaseră concursul cultural.⁵⁷

Și de ce nu? E minunat că, pentru o sumă modică sau gratis, dacă ai abonament la bibliotecă, cei mai talentați cititori ai lumii pot livra orice carte vrem, direct în creierul nostru. Asemenea muncitorilor cubanezi din fabricile de trabucuri, putem dispărea în literatură sau non-ficțiune chiar în timp ce mâinile noastre trudesк – sau conduc, sau se țin de mânerele unei benzi de alergare.

Pentru cititorii ocupați, podcasturile și cărțile audio sunt o binecuvântare. Pentru cei care nu pot vedea sau citi bine, sunt mană cerească. Matthew

Rubery mi-a explicat: „Atât de mulți dislexici au venit și mi-au spus ce au însemnat cărțile audio pentru ei, deoarece au transformat ceva ce urau din suflet în ceva ce le aduce bucurie“.

De la înregistrarea rudimentară cu ceară a lui Edison s-a trecut la discuri din șelac, apoi din vinil, apoi la casete audio, CD-uri, apoi la streaming; din 2018, s-a revenit la vinil ca parte a renașterii hipsterești a înregistrării „cuvântului vorbit“.⁵⁸ Majoritatea mașinilor noi sunt dotate cu tehnologie care ușurează redarea conținutului audio de pe telefoanele inteligente.⁵⁹ Generații viitoare de copii nu vor fi nevoite să se chinuie să extragă casetele audio din carcasele lor fine de plastic transparent, și nici părinții lor nu vor simți niciodată fiorul spaimei de a accelera pe autostradă cu o mână pe volan în timp ce cu cealaltă scotocesc ca să scoată un CD din carcasa lui și să-l introducă în player, liniștindu-i în tot acest timp pe pasagerii nerăbdători: „Stați așa, vine și povestea...”

Am amintiri dragi din acele zile, în pofida înnebunitoarelor carcace de plastic. În călătoriile lungi, eu și copiii mei îl ascultam pe Peter Dennis citind *Ursulețul Winnie Puh* de A.A. Milne și pe Martin Jarvis citind *Vântul prin sălcii* de Kenneth Grahame. Copiii mei erau așa de fideli acestor înregistrări, încât, atunci când am scos cărțile, au insistat să citesc cu aceeași cadență ca a lui Peter Dennis și a lui Martin Jarvis. Până în ziua de azi, copiii mei descriu orice moment de confuzie disperată prin expresia „singur pe lună“,

asemenea Purcelușului în timp ce aleargă cu balonul pentru ziua lui Eeyore, și acesta i se sparge direct în față.

Cărțile audio și podcasturile pot fi atât de bune, atât de captivante, încât riști să pari necioplit dacă încerci să sugerezi că pot fi cumva inferioare cititului cu voce tare în persoană. Poți susține că sunt, de fapt, superioare: orice amator se poate chinui cu limba sau cu frazarea, în timp ce un narator experimentat, ca Juliet Stevenson sau Jim Dale, nu se va încurca niciodată. O înregistrare audio superbă este o operă de artă, o creație nu foarte diferită, din anumite puncte de vedere, de un bust de marmură sau de un portret în ulei. Și totuși, ca în cazul multor altor opere, relația dintre adorat și adorator este unidirecțională. Spre deosebire de un cititor în carne și oase, o înregistrare nu are idee cine ascultă. Nu știe și nici nu-i pasă ce simți. O poveste înregistrată nu capătă viață într-o clipă, prin acea imprevizibilă și efemeră comuniune dintre voce, urechi și text. Mașinăria nu se va opri să pună întrebări, să facă o comparație sau să te implice în vreun fel. Va continua să ruleze până se termină povestea, până o oprești sau până se termină bateria.

Din această cauză, oricât de mult mi-ar plăcea cărțile audio, mi se pare că, atunci când nu călătorești cu mașina, ele trebuie să ocupe un loc secundar, limitat, după cititorii în carne și oase – mai ales când publicul e format din copii. Am fost puțin surprinsă să aflu că Matthew Rubery,

istoricul cărților citite cu voce tare, era de acord cu mine. El mi-a mărturisit: „Oamenii cărora le plac cărțile audio încearcă adesea să le apere spunând că se împărtășesc din tradiția veche a lecturii cu voce tare. Și bineînțeles că ascultăm povești de mult mai mult timp decât le citim în tăcere. Dar de fapt nu e adevărat. E foarte diferit să-l asculți, de exemplu, pe Homer citit de Derek Jacobi la căști față de cum era să-l asculți pe un rapsod în vremurile antice. Cred că e vorba de acea dimensiune personală, a continuat Rubery. Chiar dacă este oarecum impersonal – să zicem că e vorba de un grup mare și de un interpret care citește –, acel interpret se ghidează în continuare după indicii de la cei din public, fie că sunt interesați, cască sau fac orice altceva. Evident că, atunci când le citesc copiilor mei, reacționez la ceea ce fac ei într-o mulțime de feluri. Dacă văd că sunt plictisiți, îmi schimb abordarea. O să interpretez altfel o voce sau o să subliniez anumite aspecte diferit. Acesta este avantajul cititului cu voce tare”⁶⁰.

Acesta este avantajul cititului cu voce tare, și este ceea ce marii interpreți, povestitori sau cititori au făcut și fac de mii de ani. Și totuși, cumva, fără să ne punem problema, în cultura noastră modernă ne-am îndepărtat de această tradiție bogată. Unor copii li se citesc povești seara, și asta e extraordinar. Unor adulți li se citesc povești în căști, și asta e la fel de bine. Dar

adesea facem altceva cu timpul nostru. Ne uităm la ecrane și navigăm pe Internet – navigăm singuri.

Există o scenă în *Odissea*⁶¹ care ne aduce aminte de situația noastră actuală. Apare la începutul poveștii. Ulise și oamenii lui au părăsit Troia în drum spre Ithaca și trebuie să facă popas pe o insulă pe care nu o cunosc. Așteptând să fie atacați în orice moment, Ulise trimite trei soli să-i cerceteze pe localnici. Departe de a-i întâmpina pe străini cu violență, locuitorii pașnici ai insulei le oferă o mâncare delicioasă, lotusul dulce precum mierea. Oricine ia o înghițitură, ne povestește Homer, „nu va mai ști nici de veste să deie, ba nici să se-ntoarcă; / Astfel, voiră pe loc să rămână cu ei, Lotofagii, / Hrana să-și ieie din lotus și-acolo să steie de-a pururi“⁷.

În acest fel am putea descrie efectele pe care tehnologia ecranelor le are asupra noastră. Așa îl putem descrie pe copilașul cu iPad căruia nu-i pasă de nici o altă jucărie; pe școlarul care stă în casă și online în timp ce soarele strălucește și apune fără să fie văzut; pe adolescenta din spatele unei uși închise de la dormitor, pierdută ore în șir în lumile fantastice ale telefonului ei; pe adultul atât de preocupat de Twitter, încât arde supă.

Printre mâncătorii de lotus, Ulise percepe repede pericolul, și trebuie să recurgă la forță pentru a-i urni din loc pe membrii captivi ai echipajului său. El spune: „Eu i-am adus, fără voie, plângând, înapoi la corăbii, / Iară pe navele mândre sub bănci i-am legat, ca buștenii. / Dar

celorlalți din tovarășii buni le-am dat tare poruncă / Să se grăbească să urce pe navele iuți, și de-acolo / Să și fugim, să nu uite și alții de-ntoarcerea-acasă“⁸.

Homer nu avea cum să anticipeze tehnologiile noastre, dar redă alura lor asemănătoare plantei de lotus. Ne mai arată și o cale de ieșire. Dacă suntem deștepți, ne vom trage pe noi înșine și familiile noastre, plângând, dacă altfel nu se poate, către corăbii care așteaptă să plece spre ceea ce istoricul literar Maria Tatar numește „oceanul poveștilor“⁶². Dacă putem tempera măcar puțin mâncatul lotusului, ne putem limpezi mințile și întoarce într-un alt fel de cămin. Omenirea a înflorit împărtășind povești încă din cele mai vechi timpuri. Revigorând arta cititului cu voce tare, putem revendica o plăcere veche, care are uimitoarea capacitate de a ne aduce mai aproape unii de alții.

4. Homer, *Odyseia*, tr. Dan Slușanschi, Humanitas, București, 2012, p. 6.

5. Sfântul Augustin, *Confesiuni*, tr. Eugen Munteanu, Humanitas, București, 2018 (ed. digitală), p. 245.

6. Vezi Homer, *Iliada*, tr. Dan Slușanschi, Humanitas, București, 2012, citate de la pp. 127 și 129.

7. Homer, *Odyseia*, tr. rom. cit., p. 136.

8. *Ibidem*.

CAPITOLUL 3

CITITUL ÎMPREUNĂ ÎNTĂREȘTE LEGĂTURILE DE IUBIRE

*În camera luminoasă și
zgomotoasă
Era odată un Ipad
Și un copil care Doom se juca
Și un screensaver cu
O pasăre ce peste lună zbura.
—„Ann Droyd“, Goodnight
iPad*

În 2011, tableta Apple era deja pe piață de un an și jumătate¹ când un isteț a publicat, sub pseudonim, o „parodie pentru următoarea generație“ a mult-iubitei povești de noapte bună scrise de Margaret Wise Brown. În *Goodnight, iPad*², pacea așternută peste marea cameră verde este aruncată în aer. Pisicuțele jucăușe dispar și ele. În locul unui șoricel, un rozător robotizat echipat cu antenă emite unde radio. În pastişă, focul care trosnește în vechile ilustrații este transformat în pixeli pe un ecran. Și, acolo unde un iepuraș se pregătea de culcare într-o cameră din ce în ce mai întunecată și mai liniștită cu fiecare pagină dată, o întreagă familie de iepuri e răspândită peste tot, fără ca membrii ei să fie

conștienți unii de alții, în „camera luminoasă și zgomotoasă“, plină de tehnologie. Mașinăriile din ilustrații, cu cablurile și firele lor, par acum depășite, dar *Goodnight, iPad* voia să demonstreze ceva: așa trăim acum.

Sunt rare familiile în care nu se face simțită amprenta tehnologiei.³ Pentru optimista Virginia Heffernan, comentator cultural, Internetul este „cea mai recentă și mai puternică extensie și expresie a efortului de a fi uman“⁴. Poate. Oricum, este evident că, într-o secundă de evoluție, o rețea vastă și amorfă a înghițit societățile moderne. Dacă ar exista vreo scăpare ușoară din ea, majoritatea nu s-ar sinchisi să o încerce. Internetul face posibile multe lucruri fascinante. Putem căuta orice, vedea orice, comunica cu oricine. Și totuși...

E posibil ca, împreună cu Heffernan, să considerăm tărâmul digital o „vastă operă de artă realistă realizată prin colaborare“⁵, simțind în același timp o neliniște provocată de ritmul și intensitatea cu care avansează. Ecranele au dat buzna în copilărie cu viteza unei avalanșe, copiii fiind tentați să petreacă mai mult timp online decât oriunde în altă parte.⁶ Potrivit lui Jean Twenge⁷, profesor de psihologie la San Diego State University, timpul pe care copiii îl petrec online s-a dublat între 2006 și 2016. În 2008, aproape jumătate dintre elevii din anii terminali de liceu foloseau platformele sociale. Procentul a urcat acum la 80%. Și nici una dintre ele nu pare să crească nivelul de fericire a oamenilor.

Începând cu 2012, odată cu adoptarea pe scară largă a telefoanelor inteligente și a tabletelor, Twenge și colegii ei au înregistrat o scădere vertiginoasă a stării emoționale de bine a tinerilor.

„Am descoperit că adolescenții care petreceau mai mult timp față în față împreună cu prietenii, antrenându-se, practicând un sport, participând la slujbe religioase, citind sau chiar făcând teme erau mai fericiți“⁸, a scris Twenge. „Din păcate, adolescenții care petreceau mai mult timp pe Internet, jucându-se jocuri pe calculator sau stând pe platformele sociale, trimițând mesaje, folosind aplicații de video chat sau uitându-se la televizor erau mai puțin fericiți. Cu alte cuvinte, orice activitate care nu implica un ecran era legată de un nivel mai ridicat de fericire, și orice activitate care implica un ecran era legată de un nivel mai mic de fericire.“

Între timp, noi, adulții, părem dependenți în masă de telefoanele noastre inteligente și de tablete.⁹ O măsurătoare recentă a indicat faptul că deținătorul obișnuit de telefon inteligent îl folosește timp de trei ore pe zi. 40% dintre noi petrecem mai mult timp pe telefon, până la șapte ore pe zi. Un specialist în conținut tehnic, Adam Alter, observă că asta înseamnă că, în medie, și fără muștrări vizibile de conștiință, dedicăm telefoanelor noastre *un sfert din viețile noastre diurne*. Pentru Alter, asta nu arată deloc a îmbogățire, ci a sărăcire. „În fiecare lună, aproape 100 de ore (se) pierd verificând e-mailuri, trimițând mesaje, jucând jocuri, navigând pe

Internet, citind articole, verificând balanțele conturilor bancare și tot așa“, scrie el. „Având în vedere durata medie de viață, asta înseamnă cifra uimitoare de *11 ani*.“

Acei 11 ani se referă la minutele dăruite dispozitivelor pe care le ținem în mână. Computerele, televizoarele și consolele de jocuri absorb timp suplimentar și atenție din partea adulților. Asta contează, pentru că orele pe care le petrecem pe ecrane și care nu sunt legate de muncă sunt ore în care nu facem altceva. Și ele reprezintă o felie semnificativă din viață în care nu suntem disponibili pentru oamenii prezenți fizic în viețile noastre.

Nu există nici o îndoială că această comunicare digitală înlesnește contactul cu cei pe care îi iubim atunci când ei sunt departe. Din păcate, aceeași tehnologie are efectul imediat de a interpune o distanță chiar și între oamenii care împart aceeași casă.

*

Nu cu mult timp în urmă, părinții care ajungeau la o grădiniță de zi din Texas erau uimiți să descopere următorul bilet lipit de ușa principală din sticlă:

Ai venit să-ți iei copilul de la grădiniță! LASĂ TELEFONUL!!!! Copilul tău se bucură să te vadă! Tu nu te bucuri să-ți vezi copilul? Am văzut copii care încercau să le dea părinților ce lucraseră, și părintele vorbea la telefon. L-am

*auzit pe un copil spunând „Mama, mama, mama...” în timp ce părintele acorda mai multă atenție telefonului decât propriului copil. Este îngrozitor. Lasă telefonul!*¹⁰

Reacția curentă la vederea biletului a fost rapidă, furioasă și a dat naștere la toată gama de variațiuni pe această temă. La o extremă s-a aflat indignarea îndreptățită a celor care țineau partea copiilor împotriva părinților fermecați de tehnologie. La polul opus s-a aflat indignarea îndreptățită a celor care țineau partea părinților împotriva obiceiului de a arăta cu degetul al celor care nu reușesc să înțeleagă că o persoană ocupată nu poate să renunțe la o ședință prin telefon cu un CEO doar pentru că, întâmplător, în clipa respectivă își ia copilul de la grădiniță. Faptul că reacția publicului a fost în același timp atât de agresivă și atât de defensivă ne arată în ce măsură, din punct de vedere cultural, nu ne simțim în largul nostru cu explicațiile pe care le găsim. Nimeni nu pune la îndoială utilitatea unui telefon inteligent pentru un părinte ocupat – chestia asta e un mic miracol –, dar, dacă facem un pas în spate și ne uităm la efecte în ansamblul lor, rămâne deschisă întrebarea dacă luăm în considerare costurile ascunse.

E din ce în ce mai evident că utilizarea excesivă a tehnologiei digitale pune la grea încercare relațiile de familie. Când părinții și copiii sunt întrerupți de tehnologie – când, de exemplu, sună telefonul sau primesc un SMS și

părinților li se distrage atenția –, copiilor nu le place. E posibil să nu o spună, dar un studiu din 2017 derulat de Pennsylvania State University a descoperit că e posibil ca ei să devină dificili chiar și după niveluri scăzute sau medii de întreruperi provocate de tehnologie sau de „tehnoferență”.¹¹ Aceasta constă în întreruperile care apar, așa cum au scris cercetătorii, „în cursul discuțiilor față în față, al activităților de rutină de genul meselor sau jocului, sau în perceperea de către un individ a unei intruziuni când o altă persoană interacționează cu tehnologia digitală în timpul petrecut împreună”. În acest studiu, cercetătorii au urmărit 170 de familii și au descoperit că tehnoferența este corelată cu comportamente problematice ale copilului, cum ar fi smiorcăiala, hipersensibilitatea și crizele de nervi.

Pentru copiii implicați în acest proces, tehnoferența poate fi percepută ca o anulare a propriei persoane. Psihologul Catherine Steiner-Adair a văzut un flux constant de copii – în cabinetul său și în cadrul consultațiilor oferite în școli – care descriu cum se simt dislocați și bulversați de incapacitatea lor de a-i face să fie atenți pe părinții distrași de tehnologie. În cartea ei *The Big Disconnect*, Steiner-Adair îl citează pe un copil de 7 ani care se plânge: „De multe ori, acasă, când părinții mei stau pe calculatoarele lor, mă simt de parcă nu aș fi acolo, pentru că ei se

prefac că eu nu sunt acolo... nici măcar nu vorbesc cu mine, pur și simplu mă ignoră. Mă simt așa, ăăăă, trist“¹².

O mamă ar fi putut la fel de bine să descrie familia din *Goodnight, iPad* când i-a descris lui Steiner-Adair familia ei: „Acum, casa noastră este ireal de tăcută seara, pentru că fiecare stă pe dispozitivul lui, pe micul său ecran. Și, chiar după ce i-am culcat pe copii, soțul meu și cu mine nu petrecem cu adevărat timp împreună. Stăm la masa din sufragerie, față în față, uitându-ne în laptopurile noastre“¹³.

Acest scenariu se derulează în fiecare seară în milioane de case. Este interesant că cercetătorii înregistraseră un nivel semnificativ de alienare domestică efectivă chiar și *înainte* de adoptarea în masă a tabletelor și telefoanelor inteligente. Între 2002 și 2005, o echipă de la University of California a documentat interacțiunile a treizeci de familii din clasa mijlocie din Los Angeles, dintr-o varietate de medii etnice și culturale.¹⁴ Echipa de cercetători a înregistrat pe casete video fiecare familie în timpul a două după-amiezi și două seri din săptămână și al unui weekend. Din afară, acestor gospodării ocupate, organizate în jurul televizorului, nu le lipsea nimic: locuri de muncă decente pentru ambii părinți, suficiente bunuri materiale și temperaturile plăcute ale climei din California de Sud. Din punctul de vedere al decorului pentru un serial, cu părinți și doi sau trei copii care schimbă replici amuzante

într-o încăpere confortabilă și aglomerată de familie, oricare dintre aceste gospodării ar fi putut părea ideală.

Totuși, cercetătorii au descoperit un gol ciudat. Membrii acestor familii moderne normale nu petreceau aproape deloc timp împreună. În medie, stăteau împreună doar 14% din orele petrecute acasă. În aproape o treime dintre gospodării, *părinții și copiii nu erau niciodată în același spațiu din casă în același timp*. Așa cum au remarcat autorii studiului, în lungile ore de observație, pentru aceste familii nu a existat „nici un moment“ de unitate totală sau de reală proximitate.

Pentru Susan Pinker, autoarea cărții *The Village Effect*, acestea sunt realități îngrijorătoare. „În pofida muntelui de dovezi care arată că mesele în familie și implicarea socială depășesc cu mult orice altceva când vine vorba de dezvoltarea psihologică și sănătatea unui copil“, mi-a spus ea, „mulți membri ai familiei sunt izolați în propriile case, singuri cu dispozitivele lor“¹⁵. Omenirea a avut întotdeauna un procent de familii disfuncționale, alienate, a precizat ea, dar „obsesiile tehnologice adaugă un strat nou de anomie“.

*

Există un remediu pentru această golire de spirit a gospodăriilor, o modalitate blândă și puternică de a aduce la viață contactul direct, de a evita întreruperile și de a întări relațiile. Poate să pară

un lucru mărunț, dar nu este: putem citi împreună. Alocând timp în fiecare zi, putem să punem deoparte nebuniile pixelate și să ne odihnim măcar puțin într-un spațiu al legăturii omenești autentice, fără cabluri.

Când scriitorul Michael Sims era tânăr, avea senzația că el, mama lui și povestea pe care i-o citea se amestecau. „Puteam să-i simt vocea vibrându-mi în spate și în lateral. Corpul ei era parte din poveste și mă făcea și pe mine parte din poveste. Când mama se oprea să respire adânc, corpul meu se ridica puțin, împreună cu al ei.”¹⁶

Îmi aduc aminte de aceeași senzație în timp ce citeam *Comoara din insulă* familiei mele cu ani în urmă. Molly stătea lipită de mine; Violet și Phoebe, care erau mici, îmi atârnavă în poală; și Paris se încolăcise pe spătarul canapelei, relaxat ca un jaguar. Soțul meu, care tocmai ajunsese acasă de la muncă, era întins pe podea în costum. A fost un moment prețios.

Nici unul dintre noi nu știa atunci, dar ne împărtășeam din ceea ce psihologul clinician Hilarie Cash numește „un buchet întreg de neurochimicale”¹⁷. Oamenii produc acest buchet când sunt apropiați fizic de cei pe care îi iubesc, iar efectele lui sunt de a ne regla din punct de vedere emoțional și psihologic. La urma urmei, suntem animale sociale, nu doar creaturi de pe rețelele sociale. Ne face bine să fim alături de cei dragi.

Susan Pinker preferă o metaforă mai puternică decât cea a buchetului. Ea mi-a spus: „Un

tsunami de beneficii neurochimice se dezlanțuie când un părinte și un copil stau lipiți unul de altul și se uită într-o carte. În primul rând, stresul și anxietatea sunt reduse. De îndată ce părintele își pune brațele în jurul copilului, hormonii le inundă sângele, îi relaxează și le inspiră încredere reciprocă¹⁸.

Aceasta este explicația chimică pentru ceea ce Kate DiCamillio descrie ca fiind viețuirea împreună într-o insulă de căldură și lumină. Cartea în sine emite un soi de căldură, asemenea unui foc de tabără, pentru că intensifică senzațiile firești legate de scopul comun. Dacă se întâmplă să fie o carte cu imagini despre iubire și despre sentimente calde, și plină de un limbaj anume conceput pentru a afirma dragostea – cărți precum *Utterly Lovely One* de Mary Murphy, *Ghici cât de mult te iubesc* de Sam McBratney sau *Te iubesc până la Lună și la stele* de Amelia Hepworth –, un copil beneficiază și de plăcerea suplimentară de a auzi cuvinte de alint spuse de vocea părintelui. „Există acolo toate datele pentru a iniția o conexiune emoțională¹⁹, după cum spune Katrina Morse, susținătoare a cititului cu voce tare.

Actul de a citi împreună întărește legăturile dintre oameni, creează ordine și conexiune, de parcă am fi niște bucăți de pânză țesute împreună de fire făcute din povești. Nu e o simplă metaforă, așa cum a descoperit o echipă de neurosavanți de la Princeton.²⁰ Chiar în timp ce cititorul și ascultătorul se bucură de buchetul lor

de neurochimicale sau se lasă purtați de tsunamiul lor, activitățile creierelor celor doi se sincronizează și creează efectiv ordine și conexiuni într-un proces cunoscut sub denumirea de cuplare neuronală.

„Povestitorul și ascultătorul se conectează la un nivel profund“²¹, scrie Geoff Colvin despre acest fenomen în cartea sa *Humans are Underrated*. „Nu numai că experimentăm povestea; noi și povestitorul avem aceeași experiență.“

Nu ar trebui deci să ne surprindă faptul că recompensele emoționale ale cititului cu voce tare sunt teribil de disproporționate în comparație cu efortul pe care-l necesită. Când ne așezăm cu o carte și un copil sau doi, ajungem să fim implicați „într-un fel de conspirație“²², cum o descrie scriitoarea și ilustratoarea australiană Mem Fox, în timpul căreia „formăm legături foarte puternice, ca într-o societate secretă a cărților pe care le-am citit împreună“.

Oricât de incredibil ar suna, citirea cărților cu voce tare poate stabili o legătură emoțională chiar și atunci când ascultătorul este prea mic, prea fragil și prea tânăr ca să înțeleagă ce se întâmplă.

*

— Mi-au spus că, atunci când ajung aici, trebuie să le vorbesc, și nu prea sunt multe lucruri despre care să vorbești cu bebelușii, rămâi repede fără subiecte de discuție, așa că am început să le citim²³, mi-a explicat Claire Nolan când am făcut

cunoștință cu ea în secțiunea de terapie intensivă a Departamentului de neonatologie (NICU) de la Georgetown University Hospital din Washington D.C.

Încăperea era liniștită și plină de viață. Doctori, asistente și vizitatori se mișcau prin lumina palidă, vorbind în surdină. Monitoarele bipăiau și ciripeau asemenea tehnologiei din *Goodnight, iPad*.

Nolan ședea într-o mică vale dintre două corpuri mari de aparatură medicală, cu un fiu minuscule, Dale, înfășat, în brațe. Geamănul lui, Tyrone, se odihnea în căldura umedă a unui incubator din apropiere, cu un picior de liliputan strălucind în nuanțe de roșu aprins de la un monitor legat la el. Tyrone era puțin ridat și delicat, aproape translucid. Cântărea 450 de grame.

Mama băiețelului mi-a spus:

— Am început cu cărți mici, dar ele durează doar vreo două minute. Și apoi ajungi să le spui „Era o broască verde“, și încerci să descrii imaginile. E mai amuzant să le citești. Am încercat să le citesc cărți pentru adulți, dar erau prea mature – chiar dacă ei nu le puteau înțelege, a spus ea zâmbind în timp ce vorbea despre bebeluși. Nu voiam să le povestesc despre chestii din alea.

Așa că ea și soțul ei, Jason, începuseră să citească *Harry Potter și piatra filosofală*.

Încă de la început, Dale fusese mai norocos decât fratele lui, pentru că avea o greutate mai

mare. Părinții îl puteau ține în brațe în timp ce citeau. Tyrone, care se născuse cu o treime din greutatea fratelui său, era încă plin de tuburi și dificil de îmbrățișat. Cu toate astea, putea fi atins și mângâiat de vocile părinților săi.

— Știm că vocea părintească este importantă în dezvoltarea neurologică²⁴, mi-a spus dr. Mohammed Kabir Abubakar în timp ce eram împreună în NICU, la distanță mică de gemenii Nolan. Se presupune, deși nu suntem siguri, că bebelușii aflați în uter pot auzi vocea. Cât de înăbușită este, nu știm cu adevărat. Nimeni nu a reușit să pună un senzor acolo, mi-a spus el chicotind, ca să măsoare decibelii, sau exact cât de mult aud bebelușii, sau cum interpretează ei acele sunete. Oare simt doar vibrația? Sau sunetul? Știm că bebelușii nou-născuți sunt pregătiți să recunoască vocile părinților, mai ales ale mamelor, în parte datorită cercetării de la University of Montreal. Scriind despre un experiment efectuat acolo în 2011²⁵, Susan Pinker observă că „circuitele lingvistice din creierul unui nou-născut sunt stimulate de sunetul vocii mamei sale. [...] Comparativ cu ce s-a întâmplat când s-a auzit o voce de femeie străină, o frântură din vocea mamei a fost suficientă pentru a provoca un răspuns neuronal puternic în creierul micilor subiecți”²⁶.

*

Cu cât un copil ajunge mai devreme pe lume, cu atât sortii îi sunt mai potrivnici.²⁷ Dezvoltarea

importantă a creierului are loc în ultimele săptămâni înainte ca un făt să atingă termenul de 40 de săptămâni de gestație. Un bebeluș născut la 36 de săptămâni are un risc crescut de a înregistra întârzieri de dezvoltare și educative înainte de vârsta de 7 ani, potrivit unui studiu derulat la Queen's University Belfast.²⁸ Cu cât părinții și doctorii pot face mai mult pentru a încuraja activarea creierului, cu atât mai bine.

Ca exemplu de tehnologie medicală, un exemplar din *Stuart Little* de E.B. White sau *Greierul de la metrou* de George Selden ar putea să pară nelalocul lor printre mașinăriile sofisticate de la NICU. O carte este un obiect primitiv făcut din hârtie, cerneală și lipici; exact materialele din care sunt făcute proiectele la grădiniță. Și totuși, în consonanță cu vocea umană, acest obiect ciudat, din epoca Gutenberg, este un instrument puternic pentru stimularea creierelor nou-născuților – și alimentarea conexiunilor emoționale de care bebelușii au nevoie pentru a se dezvolta alături de persoanele cele mai apropiate de ei.²⁹

*

În primăvara lui 2017, cercetătorii din Georgetown au finalizat un studiu de mici dimensiuni despre efectele cititului cu voce tare asupra a douăzeci de bebeluși cu vârste cuprinse între 26 și 34 de săptămâni.³⁰ Aceștia au fost monitorizați timp de 90 de minute, cu aparatură care a captat și înregistrat indicatori ai stării lor

fiziologice – adică bătaile inimii, tensiunea arterială, respirația și nivelurile de oxigen. Nu a fost ușor să ajungă la o metodă standard de citire. Unii bebeluși fuseseră aduși la Georgetown pe calea aerului de la spitale mai mici, îndepărtate, și familiile lor nu puteau veni să-i viziteze des – sau nu veneau deloc – ca să le citească în persoană. Existau temeri că, deschizând hublourile incubatoarelor pentru a le citi bebelușilor, riscau să antreneze fluctuații ale temperaturii din interior. Nimeni nu dorea ca unei asemenea făpturi delicate să i se facă frig.

În cele din urmă, echipa a decis să folosească povești înregistrate. Părinții se înregistrau citind cu voce tare timp de 30 până la 45 de minute din orice material-sursă le plăcea. O mamă, studentă la medicină, a citit fragmente dintr-un manual de neurologie. Unii oameni citeau cărți pentru copii sau de rugăciuni, și unii chiar le citeau copiilor din *Wall Street Journal*.

— În interiorul incubatorului crește umiditatea, și voiam să facem ceva care să nu interfereze cu echipamentele³¹, mi-a spus dr. Suna Seo, neonatolog care lucra la acest studiu. Ne-am dat seama că putem încărca cărțile pe un iPod mic, cum ar fi un iPod Nano, și apoi să-l conectăm prin Bluetooth la un microfon care se prinde de incubator, a râs ea. Avem un aparat performant care măsoară decibelii, ca să se încadreze în parametrii protocolului, și apoi asistentele medicale pot porni înregistrarea când părinții nu sunt prezenți. Le place foarte mult să

asculte vocile părinților, mi-a spus dr. Seo. Am văzut câteva reacții fascinante. O fetiță se născuse la 25 de săptămâni și suferise complicații, inclusiv hemoragie cerebrală. Două săptămâni mai târziu, era stabilă și moțăia când o asistentă a apăsător un buton și incubatorul ei s-a umplut de sunetele vocii mamei sale. Într-o clipită, fetița minuscultă se trezise din letargie și începuse să bâjbâie prin incubator. Vocea mamei sale nu era un fel de zgomot de fundal. Nu era un lucru oarecare. Intonația a ajuns la creierul ei de bebeluș, și putem presupune că i-a provocat acel tip de reacție neuronală puternică pe care o văzuseră cercetătorii din Montreal.

Doctorii și asistentele de la Georgetown³² au mai observat ceva: vocea care stimula creierul avea efectul paradoxal de a alina corpul. Bebelușii din studiu au avut mai puține fluctuații fiziologice în timpul lecturilor și imediat după ele.

— Putem vedea că, pe parcursul lecturii, apar mai puține evenimente, mai puține schimbări în saturația oxigenului, care e mult mai stabilă, respirația e mai stabilă, ritmul bătăilor inimii e mai stabil, mi-a spus dr. Abubakar. Și are un efect care ține cel puțin o oră după lectură.

Știe că a durat cam o oră pentru că aceasta este perioada în care au funcționat monitoarele. Dacă această catalogare ar fi fost extinsă, poate că bebelușii ar fi beneficiat de pe urma efectelor liniștitoare chiar mai mult timp.

Pentru a aprecia importanța acestor descoperiri preliminare, e bine să reținem fragilitatea bebelușilor. Faptul că noi avem o saturație stabilă a oxigenului, respirație regulată sau un ritm previzibil al bătăilor inimii e ceva de la sine înțeles. Pentru bebelușii instabili care își croiesc drumul cu pași minusculi spre data la care ar fi trebuit să vină pe lume, când toate sistemele lor ar fi fost, teoretic, în etapa sigură de dezvoltare, acestea pot fi performanțe câștigate cu eforturi mari. Atunci gândiți-vă ce înseamnă ca ritmul bătăilor inimii și respirația unui bebeluș să se stabilizeze când își aude părinții citind cu voce tare. Vocile lor sunt un fel de medicament.³³

— Cititul promovează o interacțiune mai bună între părinte și copil.³⁴ Știm asta cu siguranță, a spus dr. Abubakar. Îl face pe părinte să fie implicat mult mai activ în dezvoltarea copilului său. Credem că, dacă stabilești această relație mult mai devreme, e mult mai probabil ca ea să continue când bebelușul ajunge acasă. Și dacă ei continuă să-i citească celui mic, acest lucru va antrena o interacțiune mai bună între copil și părinte și va avea cu siguranță un efect asupra dezvoltării copilului, dar și asupra abilităților sale intelectuale.

Povestea unui pacient de la NICU Georgetown, Sam Green, pare să susțină acest lucru.³⁵ Acum doisprezece ani, Sam a venit pe lume la 28 de săptămâni, cântărind doar un kilogram. O fotografie de-a lui de atunci arată o ființă minuscule, aproape spectrală, încovrigată și

plină de tuburi. Mama lui Sam, Lori, le citise în fiecare seară celor două surori mai mari ale lui, și era hotărâtă să facă asta și pentru el. Zi de zi, oră de oră, ea a stat la NICU cu corpul fiului ei lipit direct de piele, în poziția terapeutică denumită îngrijire de tip cangur, și i-a citit cu voce tare. Nimeni nu avea cum să-și dea seama dacă Sam știa sau observa, dar cititul a ajutat-o măcar pe ea.

— M-a ajutat să-mi creez o legătură cu el, m-a făcut să mă simt utilă și a dat situației noastre nefericite iluzia de normalitate, mi-a spus ea.

Complicațiile fizice ale lui Sam s-au concretizat în displazie bronhopulmonară, o afecțiune a plămânilor cu care a plecat din spital după ce a „absolvit“ de la NICU și care l-a ținut atașat de o canulă nazală care l-a alimentat cu oxigen până când a împlinit 8 luni. Când a început să vorbească, avea un mic handicap de vorbire. Toate bune până aici, având în vedere traseul dificil al copilăriei prematurilor. Cu toate acestea, creierul lui Sam nu arăta nici un handicap. Nu a avut niciodată întârzieri cognitive.

Să fi fost datorită cititului? În acele săptămâni lungi de fragilitate periculoasă, în timp ce stătea în brațele mamei sale, vocea ei îi stimula oare creierul în feluri care reușeau să compenseze sosirea lui precipitată? E imposibil să ne dăm seama în cazul acestui copil. Nu putem ști cum s-ar fi dezvoltat creierul băiețelului dacă mama lui nu i-ar fi citit. Nici un test nu putea să arate că făcuse vreo diferență atunci, și nici nu se poate separa binele pe care e posibil să i-l fi făcut cititul

de analgezicul vindecător³⁶ al gestului de a-l ține aproape. Nu putem dovedi că n-a jucat nici un rol, dar cercetarea întreprinsă la Georgetown sugerează că putem anticipa efectele pozitive.

*

Când un nou-născut ascultă un adult care citește, e posibil să aibă parte de un impuls terapeutic, dar nu se bucură, să zicem, de prea multe beneficii literare. Orele petrecute de soții Nolan citindu-le din J.K. Rowling fiilor lor de la NICU vor rămâne închise în acel seif inaccesibil care păstrează primele experiențe ale tuturor. Nu avem cum să recuperăm aceste fișiere.³⁷

Dar, pe măsură ce bebelușii cresc și se transformă în copii mici, apoi în copii mai mari, și apoi, incredibil, în adolescenți, cărțile cu povești și romanele pe care le-au citit cu părinții și frații lor produc un soi special de adeziv. El consolidează familia, ajutând la crearea acelei societăți secrete despre care vorbea Mem Fox, cu bagajul ei comun de cuvinte, scene și personaje.

Ca membri ai societății, și părinții au de câștigat. Timpul pe care îl petrecem citindu-le copiilor noștri poate să pară o călătorie înapoi către destinații pe care le-am vizitat demult și pe care nu credeam că le vom mai vedea. E posibil să ne trezim zburând prin cer cu Sinbad Marinarul, legați de gheara unei gigantice păsări roc, sau odihnindu-ne la umbra arborilor de plută împreună cu tăurașul Ferdinand (și observând mesajul pacifist al lui Munro Leaf altfel decât

atunci când eram mici), sau poate mergând pe vârfuri împreună cu mireasa lui Barbă-Albastră de-a lungul unui coridor sinistru cu uși încuiate (gândindu-ne, Bleah, ar ieși un film înspăimântător din asta).

În cartea lui Bruce Handy *Wild Things: The Joys of Reading Children's Literature as an Adult*, el scrie: „Pentru mine, una dintre bucuriile neașteptate ale statutului de părinte a fost reîntâlnirea cu cărți din copilărie pe care le iubisem și pe care, spre ușurarea mea, încă le mai iubeam.³⁸ În afară de plăcerea imediată de a împărtăși povești extraordinare și artă cu copiii mei“, continuă Hardy, „aceste lecturi nocturne mi-au oferit șansa de a mă reconecta cu cărți pe care le iubisem când eram copil și de a descoperi marea bogăție a literaturii pentru copii publicată în deceniile de când făcusem trecerea la cărți «mai mature»³⁹“.

Cum observa poetul William Wordsworth: „Ce am iubit noi vor iubi și alții, iar noi îi vom învăța cum“. Este un rezumat frumos a ceea ce se poate întâmpla când părinții le citesc copiilor. Ora fermecată poate fi cea mai bună ocazie pentru un tată de a ieși din exemplarul său broșat din *Rip van Winkle* și de a-și împărtăși aprecierea pentru Washington Irving. Poate să fie o șansă pentru părinți de a le prezenta copiilor lor pe „adevăratul“ William Steig, al cărui stil de a scrie din *Dominic* și *Insula lui Abel* și din inegalabilul *Sylvester and the Magic Pebble* este mult mai inteligent și distractiv decât ar putea ghici din

franciza filmului *Shrek*, inspirat de una dintre cărțile sale cu poze. Pentru o mamă pasionată de nonficțiune sau SF, de poezie absurdă sau povești, de hagiografie creștină sau de *Bhagavad Gita*, citirea oricăreia dintre ele copiilor săi creează fire invizibile care îi vor lega pe ei de ea și pe ea de ei și pe toți de texte într-un mod unic pentru familia respectivă.

Când părinții și copiii lor cunosc aceleași cărți cu societăți secrete și replici amuzante, acest lucru are o capacitate minunată de a întări senzația de intimitate. Știu asta din experiență. Nu cu mult timp în urmă, eram într-o drumeție cu cele trei fete mai mici ale mele și am bătut ușor din picior în timp ce mergeam. „Pippi bătea măsura cu brațul ei fals“, a recitat Flora încet. Era o propoziție pe care o știam cu toții din *Pippi Șosețica se îmbarcă* de Astrid Lindgren, și ne-a făcut pe toate să râdem.

Când Paris a venit de curând acasă de la colegiu, înfometat ca de obicei, a trebuit să-i dau vestea că cina nu e gata. A oftat teatral: „Lucrurile nu merg prea bine pe aici“. Scoasă din context, replica ar fi putut să sune obraznic, dar știam amândoi că-l citează pe Russell Hoban, din cartea ilustrată *A Baby Sister for Frances*, așa că am putut să-i dau replica următoare: „Fără stafide pentru fulgii de ovăz...“

Toate familiile care citesc cu voce tare au câte o anecdotă. O femeie mi-a povestit⁴⁰ cât de mult îi plăceau accentele bombastice ale tatălui ei când îi citea. Interpreta, în stilul tărăgănat al lui John

Wayne, *The Happy Lion* de Louise Fatio, despre care oricine își dă seama că se petrece într-un cochet orașel francez. Un alt tată se înghesuia împreună cu copiii în partea de jos a unui pat suprapus ca să dea senzația că sunt „sub punte” când le citea *Revolta de pe Bounty*. O prietenă dragă de familie, o tânără doamnă pe nume Beatrice, aștepta cu nerăbdare ca mama ei să-i citească din *Charlie și fabrica de ciocolată* pentru că, de fiecare dată când cuvântul *ciocolată* apărea în text, mama ei îi băga în gură o bucățică de Hershey⁹. „Mai avea și o cutie de rahat turcesc pentru momentul când vrăjitoarea albă i-l oferă lui Edmund în *Leul, vrăjitoarea și dulapul*”, mi-a spus Beatrice. „Îmi plăcea la nebunie, dar fratele și sora mea ziceau că are gust de săpun.”⁴¹

La noi în casă, ne-am tot întors la anumiți clasici într-o rotație specială a noastră. La fiecare doi sau trei ani în ultimii aproximativ douăzeci de ani, am recitit *Cronicile din Narnia* (cu excepția *Ultimei bătălii*, pe care copiii mei au interzis-o pe motiv că este prea tristă) și toate cărțile din seria „Căsuța din prerie” de Laura Ingalls Wilder. Acum câțiva ani, am plâns de multe ori citind poveștile lui Oscar Wilde „Prințul fericit” și „Urișul egoist”. La fiecare câțiva ani am plutit în derivă într-o șampană împreună cu micuțul Tien Pao în spatele liniilor japoneze din *The House of Sixty Fathers* de Meindert DeJong și am fost încântați citind descrierea unei „cutii cu bomboane de ciocolată lată de 30 de centimetri și adâncă de 15, împodobită cu funde mov” din *The*

Wolves of Willoughby Chase de Joan Aiken. *Comoara din insulă* a lui Robert Louis Stevenson este efectiv romanul insulei pustii pentru noi, cartea pe care toți și-ar dori-o dacă am fi naufragiați (lui *Răpit de pirați*, cu politica sa iacobină derutantă, îi vine rândul mai rar). Am pedalat prin *Grădina secretă* și *O mică prințesă* de Frances Hodgson Burnett, prin *Simple povestiri* ale lui Rudyard Kipling și „Rikki-Tikki-Tavi“ și *Dragonul tatălui meu* de Ruth Stiles Gannett. O dată la câțiva ani ne-am scufundat în mitologia greacă via *Povești și legende din Grecia antică* de Ingri d'Aulaire și Edgar Parin d'Aulaire și, în ultimii ani, în Homer, cu ajutorul superbeii adaptări pentru copii a *Iliadei* și *Odiseei* de Gillian Cross, ambele ilustrate de Neil Packer.

Bineînțeles, ce e încântare pentru o familie poate fi bombă pentru alta. Nu cu mult timp în urmă, Flora și cu mine am hotărât că ar trebui să încercăm *Frăția Inelului* a lui J.R.R. Tolkien. Cum citiserăm *Hobbitul* de vreo două ori în urmă cu câțiva ani, dăduserăm doar puțin cu nasul de stratul de sus al Pământului de Mijloc, și m-am simțit neglijentă pentru că nu săpasem mai în adâncime. Știam că Tolkien însemnase mult pentru familia mea din partea mamei. Așa că, stârnită de un amestec de datorie și curiozitate, am cumpărat un exemplar al primului volum din trilogia *Stăpânul inelelor* și am început.

Cu regret trebuie să spun că ne-a fost greu să prindem ritmul poveștii. M-am chinuit să dau viață textului. E un fragment, chiar pe la început,

în care Tolkien descrie bunurile pe care bătrânul hobbit Bilbo Baggins le lasă moștenire prietenilor și rudelor după ce dispare într-o sclipire a inelului magic.⁴² Ni s-a părut că aceste șase paragrafe au durat cât șase pagini. Am observat că Fiona se fâșâia. Am continuat să citim, dar efortul își pierdea din energie când, deodată, m-a șocat un nume din text. Hobbitul Frodo și tovarășii săi încearcă să ajungă la o destinație importantă. Spre uimirea mea, numele era unul prețios și familiar: Rivendell (Vâlceaua despicață¹⁰).

Acesta era numele pe care bunicii mei din Africa de Sud îl dăduseră căsuței din Irlanda unde se mutaseră când eram o copilă. Pe peretele biroului meu atârna o fotografie panoramică alb-negru a acestui Rivendell al lor, o căsuță singură pe un deal prăpădit cu fața la Oceanul Atlantic, „ultima casă primitoare la răsărit de mare“11, în cuvintele lui Tolkien.

Cumva, mama mea, care se mutase în afara țării spre sfârșitul adolescenței, ratase obsesia referitoare la Tărâmul de Mijloc care pusese stăpânire pe căminul lor. Niciodată nu-l citise pe Tolkien, așa că nu se gândise să mi-l citească nici mie. Mi se părea ciudat și trist să fac legătura atât de târziu încât să nu mai pot vorbi despre ea cu bunicii mei. Mă simțeam și vinovată: cum puteam să nu iubesc cartea asta pe care ei o iubiseră, pe care, într-adevăr, toată lumea părea s-o iubească? Și totuși iată-ne, pe Flora și pe mine, luând în fiecare seară *Frăția Inelului* cu tot mai puțină tragere de inimă. După 200 de pagini, nici una

din noi nu se simțea implicată în poveste. În același timp, ne era rușine s-o lăsăm baltă. Cât de superficiale eram de puteam să renunțăm la o poveste care încântase generații întregi? Cred că destul de superficiale: am renunțat.

Vă povestesc asta în contextul în care vorbesc despre modul în care cititul ajută la construirea relațiilor – sau la ratarea șansei de a le construi. Flora și cu mine vom putea întotdeauna să râdem între noi despre un exces de Munții Cețoși. Dar nu pot scăpa de senzația că am pierdut un potențial punct de contact cu bunicii mei. Am petrecut o perioadă lungă și fericită alături de ei la Rivendell, fără să știu că numele însemna ceva special. Acum ajunsesem la el prea târziu. Vraja pe care cartea o arunca asupra familiei mele era, în cel mai bun caz, ruptă. Cu siguranță Flora n-o va transmite mai departe.

(Și totuși îmi pare rău, Buni.)

*

Una e că am pierdut un punct de contact cu bunicii care au murit. Alta e – și mai trist – când distanța se strecoară în relațiile noastre actuale. Cititul împreună poate avea minunata capacitate de a întări legăturile emoționale, dar, când membrii familiei sunt separați – de divorț, boală, serviciu militar, închisoare, călătorii în interes de serviciu –, oamenilor le poate fi imposibil să se așeze împreună ca să citească. Din fericire, există soluții pentru această problemă. Lectura cu voce tare cu ajutorul tehnologiei poate să nu fie

neapărat ideală, având în vedere riscul de tehnoferență, dar lectura cu voce tare *prin* tehnologie este o alternativă extraordinară când fenomenul real nu poate avea loc.

În primăvara lui 2017, comandatul Robert Neller, din marina americană, a vorbit în fața unui public în Washington D.C. despre sacrificiile de natură domestică ale familiilor de militari. „Ratăm evenimente sportive, recitaluri, ceremonii de absolvire“, le-a spus el bărbaților și femeilor în uniformă. „Și, în timp ce copiii noștri le e dor să ne aibă aproape în clipele importante, le e dor de noi și în activitățile zilnice: cine luate în familie, teme, copii care se trezesc dimineața în weekend și sar în pat și, întotdeauna, poveștile. Copiii noștri sunt cei care se confruntă cu anxietatea și stresul din cauză că părinții lor sunt înrolați. Ce vreau să spun este că ne concentrăm asupra misiunii noastre, deci suntem absorbiți de misiune, ăsta e timpul de care dispuneți, dar copiii voștri nu știu asta. Ei știu doar că nu sunteți acolo.“⁴³

Milioane de copii americani au un părinte în forțele armate, și o detașare durează, în medie, între patru și optsprezece luni. Între 2001 și 2010, aproximativ două milioane de militari au luptat în Irak și Afganistan. Doar puțin mai mult de jumătate erau căsătoriți la momentul acela, și aproximativ 44% aveau cel puțin un copil. Pentru comandanții lor, era important să știe cum fac familiile față detașărilor. În 2016, cercetătorii de la Rand Corporation au publicat un raport⁴⁴ care

detalia rezultatele unui studiu de trei ani, primul care urmărea copiii și adolescenții din familiile de militari înainte, în timpul și după detașările părinților. Cercetătorii i-au comparat apoi pe acești tineri cu copiii ai căror părinți nu erau detașați.

Este o realitate a vieții militare faptul că cei mici trebuie să facă față unor „factori de stres unici“, așa cum spun autorii de la Rand, care iau forma „separării periodice și de lungă durată de unul din părinți“, separare care poate produce „efecte adverse la nivel emoțional, comportamental și educațional pentru copil“. Cercetări anterioare au identificat o legătură între detașările părinților și anxietatea, depresia și agresivitatea la copii, cuplate cu dificultatea de a se concentra, problemele întâmpinate la școală și conflictele în cadrul familiei. Trebuie menționat că acești copii ai militarilor nu sunt singurii aflați într-o asemenea situație, dar, oricum, cu asta se confruntă.

— Jack, cel mai mic dintre copiii noștri, care are acum 7 ani, a suferit puternic din cauza anxietății de separare, mi-a spus Alice Kirke.⁴⁵

Soțul ei, Kevin, maior în marină, fusese detașat în Afganistan când Jack avea 18 luni, dar își petrecuse cele șase luni dinainte într-o tabără de serviciu aflată foarte departe. Altfel spus, Jack avea un an când tatăl a dispărut din viața lui zilnică, și avea să mai treacă încă un an înainte să-l vadă din nou în carne și oase. Jack îl vedea pe Kevin pe un ecran. Cu ajutorul unei asociații

de binefacere pentru militari dedicată menținerii legăturii dintre copii și părinți prin intermediul lecturii cu voce tare, Kevin s-a înregistrat citind o serie de cărți cu povești pentru băiețelul său, așa cum făcuse și pentru fiica lui cu ani înainte. Alice s-a asigurat că Jack se uita la filmulețe cât timp tatăl lui era plecat.

— Dar am fost foarte neliniștită când Kevin a venit acasă, mi-a spus ea. A avut o perioadă de concediu de două săptămâni. Jack avea 2 ani, și eu eram speriată gândindu-mă cum o să reacționeze Jack când o să-l vadă pe Kevin în casă mai mult decât pe durata unui weekend.

Ce s-a întâmplat după cină în prima seară i-a emoționat pe toți. Alice îl spălase pe Jack în baia de lângă dormitorul părinților și îi pusese un scutec. Imediat după ce a terminat, mi-a spus ea, Jack „s-a ridicat și a fugit din baie, prin dormitor, afară pe coridor până în camera lui, trecând pe lângă Kevin, care stătea întins pe podea“. A scos cartea *George cel curios* din bibliotecă – era ultima carte pe care tatăl lui i-o „citise“ electronic –, „și pe urmă a fugit înapoi la Kevin, s-a întors, s-a așezat în poala lui și i-a dat cartea“.

Lectura cu voce tare la distanță *funcționase*. Menținuse legătura dintre tată și fiu. Kevin Kirke a stat departe de soția și de fiul lui o mare parte din următorii zece ani (inclusiv trei din primii cinci ani ai lui Jack). Cu toate acestea, familia nu s-a confruntat cu nici una dintre problemele de reintegrare inventariate în raportul Rand, cum ar

fi confuzia, alienarea, conflictul și depresia. Ambii părinți sunt convinși că cititul a fost cel care i-a protejat.

— Deși Kevin citea pe un ecran, Jack voia să fie cu el fizic, voia să-i citească *George cel curios*, mi-a spus Alice. Eu întotdeauna îi citesc lui Jack stând aproape de el, deci știa că așa trebuie citit atunci când suntem în aceeași cameră. Cititul devenise o activitate sigură, consolatoare pe care o făceau împreună.

În decursul aceleiași detașări, cărțile au ajutat-o în mod diferit pe fiica de 11 ani a cuplului. Cititor precoce, Madison dorise să încerce să citească *Jocurile foamei* de Suzanne Collins.

— Kevin a putut să citească în același ritm cu ea, și s-a înregistrat citind vreo două capitole din carte, răspunzând la întrebările ei despre lucrurile citite și adâncind conversația cu ea. Așa că, deși ea nu avea nevoie ca el să-i citească cu voce tare, pentru că se descurca singură, el a continuat să citească și a putut astfel să intre în dialog cu ea despre acele idei – asta e important în deciziile militare și politice – și să le aducă la nivelul ei. Cartea oferea acea experiență mai profundă.

Organizația caritabilă militară care facilitase interacțiunile familiei, United Through Reading (UTR), fusese fondată în 1989 de Betty Mohlenbrock, o mamă a cărei fiică nu-și recunoscuse tatăl, chirurg naval, când acesta se întorsese din Vietnam. Mohlenbrock a sperat că va putea scuti alte familii de militari de aceeași durere folosind cărțile și lectura ca pe un soi de

panaceu. Cu sediul central în San Diego, UTR a organizat locuri de înregistrare pe aproape toate vasele marinei, în aproape toate bibliotecile pușcașilor marini și într-o rețea vastă de garnizoane ale armatei. Bărbați și femei în uniformă pot face înregistrări în 75 de centre conduse de United Service Organization – organizația militară nonprofit care îi susține –, dar și prin caravane USO itinerante în Irak și Afganistan.⁴⁶

Taylor Monaco, director de comunicare al UTR, mi-a vorbit despre o mică echipă de tranziție la granița dintre Irak și Siria.

— De fiecare dată când primeau cărți noi, montau un cort și echipamentul de filmare, iar soldații din marină își dădeau jos rucsacurile, se așezau în cortul mic, citeau o carte și erau înregistrați, iar aceste DVD-uri erau trimise acasă prin intermediul lanțului de aprovizionare, a spus ea. Chiar și în mijlocul pustiului, unde se afla granița, am reușit să susținem acest efort. Puteau să ia loc și să fie părinți timp de cinci minute.⁴⁷

Se pare că programul a avut efecte uimitoare. În 2017, UTR a derulat un studiu⁴⁸ cu 3.000 de participanți. 98% dintre părinți au raportat o scădere a anxietății copiilor provocată de detașare, 99% au spus că cei mici se simțeau mai legați de părintele care era departe, 97% au spus că nivelurile lor de stres scăzuseră ca urmare a lecturilor și 99% dintre respondenți au remarcat că interesul copiilor pentru citit și cărți sporise.

— Este cultura poveștilor împărtășite⁴⁹, mi-a spus Monaco. Dragostea pentru lectură e transmisă mai departe. Timpul petrecut citind împreună creează un loc special, magic. Și nimic nu-l poate înlocui.

*

Același mecanism care îi ajută pe copiii și pe părinții din familiile de militari îi ajută și pe copiii și părinții separați de închisoare să-și mențină legăturile emoționale. Aproximativ 2,7 milioane de copii americani au un părinte în închisoare.⁵⁰ Organizațiile nonprofit⁵¹ active în Delaware, Minnesota, Illinois, California, Kentucky, Vermont, Oklahoma, Texas, New York, New Hampshire și în alte părți (inclusiv în Marea Britanie) îi ajută pe mii de deținuți să se înregistreze citind cărți pentru copii. În multe situații, voluntarii le pot trimite copiilor nu doar o înregistrare cu mama sau tatăl lor citind, ci și exemplare din cărți.

„Străbunica“ acestei mișcări, ca să spunem așa, este Aunt Mary's Storybook, o asociație creștină activă în pușcării, fondată în 1993 la o închisoare pentru femei din Cook County, Illinois.⁵² Grupul este activ în șaisprezece închisori și penitenciare din Illinois și a inspirat crearea de programe similare în Kentucky și Texas.

— Încă din pântec, copiii cunosc acea voce, și prin asta îi ținem cât se poate de apropiați până când vor fi din nou împreună, a spus Stui

Brown, o bunică ce a participat la inițiativa din Kentucky vreme de douăzeci de ani. Tinerele mame se află în închisoare, și s-a întâmplat ceva rău. Acum sunt filmate, își fac timp să se spele pe cap și să arate cât mai bine. Își doresc atât de mult să fie văzute de copiii lor!⁵³

Într-un protocol specific pentru programele de lecturi din închisoare, lui Brown și colegilor ei voluntari li se permite să intre în Kentucky Correctional Institute for Women de câteva ori în fiecare an. Voluntarii trebuie să treacă printr-un training și verificări complexe, și sunt percheziționați și pipăiți înainte de a fi lăsați să intre. Regulile pentru întâlniri sunt și ele stricte. Voluntarii și deținutele nu pot schimba mai mult de câteva cuvinte la începutul și sfârșitul înregistrării.

În fiecare vizită de o zi, voluntarii înregistrează lecturile a aproximativ douăzeci și cinci de mame. Femeilor li se permite să prezinte fiecare carte cu o scurtă propoziție. „Sunt eu, Mami. Am ales această carte și te iubesc și mi-e dor de tine și o să ne revedem curând“, mi-a dat Brown un exemplu.

— Li se îngăduie să citească în întregime cărțile ilustrate, dar, în cazul romanelor, mamele citesc de obicei primul capitol și îi încurajează pe copii să continue. Îmi vine greu să explic, dar cred că se întâmplă ceva extraordinar, a spus Brown. Nu e ușor. Nu am voie să le cunosc pe femeile astea sau pe copiii lor, eu sunt un nimeni. Dar m-a făcut să fiu mai încrezătoare. Am

senzația că rolul meu mărunț este să mențin legătura dintre mamă și copil. Mi se permite să duc cărți și să stau pe scaun și să ascult, a spus ea cu duioșie, și să plâng când ajung acasă.

*

Stabilirea unei relații puternice cu un părinte, un copil sau un soț (sau, de fapt, cu oricine) nu se întâmplă deodată. Oricât de tentant ar fi să credem altceva, psihologia ne învață că o legătură emoțională nu e atât o destinație, cât o stare de a fi pe care avem puterea de a o neglija sau spori.⁵⁴

Să stăm împreună, să citim împreună, concentrându-ne pe aceeași poveste – sunt acte intime care ne leagă mai tare unii de alții. Dacă apar probleme într-o relație sau dacă boala, dizabilitatea sau adolescența îngreunează comunicarea – dacă discuțiile ajung să fie o presiune prea mare –, o carte împărtășită poate ridica moralul tuturor, aruncând o punte peste dificultatea inițială.

*

Danica și Eric Rommely nu și-au găsit drumul spre acea punte decât atunci când fiul lor Gabe era adolescent. La 17 luni, Gabe fusese diagnosticat cu autism sever. Pe măsură ce treceau anii, el nu vorbea și nu părea să înțeleagă ce spun oamenii din jurul lui.

— Îi citeam cărți cu pagini din carton (*board books*) când era mai mic, mi-a spus Danica, dar

nu stătea niciodată locului și, la un moment dat, când mai crescuse puțin, ne-am zis: la naiba, nu ascultă.⁵⁵

Gabe era în principal interesat să se uite la televizor la emisiuni pentru copii mici. Se uita întruna la episoade din *Strada Sesame*, *Barney* și *Blues Clues*, câteodată pe mai multe ecrane în același timp. Când părinții sau îngrijitorii lui îl duceau la bibliotecă, chiar și după perioada adolescenței, mergea direct la cărțile pentru bebeluși.

— Așa că m-am gândit că acela e nivelul la care ne aflam, mi-a spus mama lui. Acela era nivelul lui.

Doar că s-a dovedit că nu era așa.

*

— *Bună... Meghan... ce mai faci... în după-amiaza asta frumoasă?*

Vocea îi aparținea unei tinere terapeute pe nume Najla. Cuvintele, bătute cu un singur deget la o tastatură fără fir, erau ale lui Gabe.⁵⁶

Făcea pe glumețul: nu era o după-amiază frumoasă. Era un ianuarie târziu și aspru, iar în afara casei familiei Rommely ploaia înghețată cădea tăioasă, bolborosind în jgheaburile acoperișului și stropind frunzele.

Totul se schimbase pentru familia aceasta cu optsprezece luni în urmă, când un terapeut l-a familiarizat pe Gabe cu un sistem denumit Rapid Prompting Method, mecanismul pe care el și Najla îl foloseau când i-am cunoscut.⁵⁷ Pentru

prima dată în viața lui, Gabe putea să se exprime în propoziții complete. Până atunci, timp de paisprezece ani, nu putuse să facă dovada că *într-adevăr* ascultase, că *într-adevăr* avea sentimente și că, deși nu putea vorbi, avea o voce – una poznașă, inteligentă și extrem de conștientă de sine.

După cum vă puteți imagina, părinții lui Gabe au fost imediat copleșiți de remușcări și sufocați de recunoștință. Aveau acum șansa de a-și cunoaște fiul într-un mod nou și minunat, iar el, în sfârșit, se putea exprima în pofida faptului că era blocat în ceea ce descrisese ca fiind corpul unui „copilaș beat”⁵⁸.

Danica și Eric au început din nou să-i citească lui Gabe. Stăteau cu el pe canapea și acum, chiar dacă se legăna sau se foia, știau că asta nu înseamnă că nu e atent („Chiar dacă nu par deloc că ascult, asta fac, ascult“, a spus el). De vreo două ori pe săptămână, terapeuții îi citeau cu voce tare articole din reviste și ziare. Părinții lui au ales să-i citească literatură pentru tineri. Când am făcut cunoștință cu ei, în bucătăria casei lor din suburbie, citiseră deja primul volum din seria Harry Potter, încercaseră *Jocurile foamei* („dar asta nu prea a mers“, a spus Danica), devoraseră *Darul lui Jonas* de Lois Lowry și se pregăteau să înceapă călătoria cu *Jurnalul complet adevărat al unui indian cu jumătate de normă* de Sherman Alexie.

Folosind tastatura în timp ce Najla rostea cuvintele în ritmul în care el le scria, Gabe ne-a

explicat: *Sunt dependent... de... ecrane... dar... în schimb... nu-mi place... nimic mai mult... decât... să mi se citească... toată ziua.*

Greu de redat în scris ritmul viu al conversației noastre. Era limpede că Gabe avea o minte alertă, dar că se putea exprima doar cu viteza unui deget care lovește pe rând câte o tastă.

Aș vrea să pot citi... singur... dar... corpul meu nu mă ajută.

L-am întrebat cum se simte când mama lui îi citește.

Sunt purtat în alt... loc... în care sunt... complet... normal.

Gabe continua să tasteze.

Bineînțeles, îmi place... să fiu aproape de ea... cunosc lumea... prin intermediul filmelor și cărților... ca să citez un prieten.

Najla mi-a explicat că unul dintre prietenii lui Gabe, autist și el, folosisese o expresie similară.

Era uimitor să te gândești că aceeași tehnologie care ne prinde pe atât de mulți în mrejele ei – ecranele și tastaturile care ne domină orele de veghe – eliberase o personalitate care fusese blocată și redusă la tăcere. În cazul lui Gabe, ceea ce Judith Newman, scriitoarea de biografii, numește „bunăvoința mașinărilor”⁵⁹ a dat voce unui intelect dezvoltat și hrănit prin lectura cu voce tare.

— Ai ceva să le spui părinților sau familiilor cu copii care nu par să fie atenți? l-am întrebat. Ar trebui să continue oricum să le citească?

Gabe a tastat.

De... de un milion de ori... da. Întotdeauna ascultăm.

*

Cititul împreună poate face lucruri atât de importante. Poate transforma alienarea și distanța în conexiune. Poate acționa ca o punte peste apele tulburi ale copilăriei și poate face același lucru în furtunile din adolescența timpurie. Sunt convinsă că cititul cu voce tare i-a ținut pe copii aproape de mine și unii de alții mai bine decât dacă nu am fi făcut asta. Cititul a fost util mai ales când fiul meu, Paris, era la gimnaziu, perioada aceea cenușie în timpul căreia un tânăr vorbăreț se transformă într-un personaj monosilabic. Nu aveam multe chestii în comun în anii aceia. Nu mai voia să li se alăture surorilor lui pentru citirea poveștilor, dar voia în continuare să citească cu mine, numai dacă eram doar noi doi. Așa că, mai bine de un an, după ce Molly se ducea să-și facă temele și le culcasem pe fetele mai mici, Paris și cu mine ne întâlneam în biroul meu de acasă, printre munții și văile formate de teancurile de cărți depozitate peste tot.

Așezați unul lângă altul pe o canapea veche, sub lumina unui lampadar și cu cerul albastru al nopții de veghe la fereastră, am citit romanul sfâșietor al lui Conrad Richter, *The Light in the Forest* – povestea unui băiețel alb crescut de Lenii Lenape, care este obligat, conform tratatului din 1765, să se alăture comunității de coloniști pe care o urăște. Am mai citit și

Adăpostul de Kathi Appelt, un roman care se rotește și fierbe și crește până la un moment de violență și de clemență la fel de șocante.

Multe lucruri se întâmplau în povești, dar acum înțeleg cât de multe trebuie să ni se fi întâmplat și nouă. Ne scăldam în beneficiile neurochimice. Creierul nostru era aliniat din punct de vedere neuronal. Adăugam la bagajul nostru comun de referințe personaje și întorsături de situație. Și, până azi, Paris și cu mine ne gândim la acele seri de parcă ar fi fost ceva palpabil. Am construit între noi ceva real, care se sprijinea pe o fundație de lecturi începute când el și surorile lui erau mici.

9. Hershey, prescurtarea pentru The Hershey Company, este una din cele mai mari companii din lume producătoare de ciocolată.

10. Vezi J.R.R. Tolkien, *Frăția Inelului*, tr. Irina Horea, Rao, București, 1999, p. 101.

11. *Ibid.*, p. 317.

CAPITOLUL 4

ACCELERAREA DEZVOLTĂRII COPILULUI CU AJUTORUL CĂRȚILOR ILUSTRATE

Un, doi, trei,
Uite un bebe:
Din al său pătuț
Oare ce vede?
—Janet și Allan Ahlberg, *Peek-
a-Boo!*¹²

Pe prima pagină a cărții clasice scrise de soții Ahlberg, un băiat mititel, îmbrăcat în pijama albastră, se ridică drept în picioare, ținându-se cu o mână de marginea țarcului. În timp ce molfăie bara albă de lemn, întinde cealaltă mână către tatăl său, care doarme dus și abia dacă poate fi văzut prin decupajul circular de pe pagina opusă.

„Cucu-bau!“

Dacă dai prima pagină, decupajul trece pe stânga, încadrând bebelușul și scoțând la iveală ce vede el: „Pe mami și pe tati, / În patul uriaș, / Pernele moi, albe, / Și un iepuraș“¹³.

Publicată prima dată în Marea Britanie în 1981 cu titlul *Peepo!*, această poveste liniștitoare în versuri urmărește evenimentele din ziua obișnuită

și palpitantă a unui bebeluș: trezitul înaintea celorlalți din familie, luarea micului dejun într-un scaun înalt, mersul la plimbare, șederea pe o păturică în parc împreună cu o jucărie și întoarcerea acasă în cărucior pentru cină, baia și îmbrățișările dinainte de culcare. Pentru adulți, cartea e un exercițiu de nostalgie, reală sau imaginară. Familia din carte este britanică, și ne dăm seama că locuința lor tip, dărăpănată și înghesuită, are un sistem rudimentar de țevi. Din portretul lui Winston Churchill de pe peretele sufrageriei și din uniforma pe care tatăl o poartă în ultima imagine, deducem că povestea se petrece în timpul războiului. E clar că, după ce bărbatul își îmbrățișează fiul de noapte bună, pleacă de acasă și se înrolează.

Aparent simplă, această carte iubită scrisă de soții Ahlberg este un triumf al complexității. Ilustrațiile sale delicate și detaliate sunt pline de stimuli nonverbali pentru întrebări și jocuri. Suprapunerea punctelor de vedere ale diferitelor generații e profundă și amplă. Versurile se înșiră vesele, vorbindu-i cu ușurință despre ritm și rimă copilului care ascultă. Și apoi mai este și metaconceptul captivant al lui cucu-bau ca atare, un joc care se bazează pe aprofundarea de către copil a înțelegerii permanenței obiectelor. Pentru o perioadă scurtă și fericită, bebelușii chiar cred că dispărem când ne ascundem în spatele palmelor și se cutremură de râs și surpriză când apărem din nou în câmpul lor vizual.¹ Plăcerea jocului se păstrează mult timp după ce copiii au

depășit starea de uimire sinceră, de unde și nostalgia pe care *Cucu-bau!* o provoacă și copiilor foarte mici.

Așa cum ne reamintește cartea, nu e nevoie de multe lucruri pentru a fascina un copil. Băiețelul din *Cucu-bau!* remarcă tot soiul de lucruri pe care observatorii mai în vârstă și mai istoviți e posibil să le omită: porumbei în zbor, un câine care trece, „șalul bunicii cu ciucuri albastrui”¹⁴. Poate să fie război, dar bebelușul acesta are tot ce-i trebuie ca să crească frumos. Este înconjurat de membrii iubitori ai familiei, care se joacă cu el și îi vorbesc. Casa, deși aglomerată, este un loc al rutinei, virtutea neslăvită a vieții normale care oferă granițe liniștitoare pentru vastitatea și capriciile lumii. Și totuși, în pofida tuturor acestor lucruri, ceva lipsește.

Puteți ghici ce? Corect. În căminul lui *Cucu-bau!*, nu vedem pe nimeni citind bebelușului, nici pe bunica, nici pe mama și nici pe tatăl lui, nici pe cele două surori atente, aflate în competiție. Copilul care stă în poala mamei sale și se uită la imagini împreună cu ea și aude textul citit de vocea ei are, din acest punct de vedere, un avantaj enorm față de geamănul lui din poveste.

*

Cititul cu voce tare este bun pentru oricine, indiferent de vârstă, dar probabil că efectele lui nu sunt nicăieri mai puternic resimțite decât în perioada de început a vieții și în copilăria mică. Există motive serioase pentru care lucrurile stau

așa, printre ele aflându-se ritmul galopant de creștere a creierului copilului în primii trei ani de viață. În această perioadă, cititul cu voce tare le oferă copiilor mai mult exact din ceea ce le trebuie: mai multă atenție iubitoare din partea adulților, mai mult limbaj, mai multe ocazii de a experimenta implicarea și empatia.² Cărțile cu imagini îmbogățesc timpul pe care părinții și copiii îl petrec împreună. E ca atunci când adaugi încă o doză de espresso la un café-latte: o cană cu un extra zvâc.

Apoi este rolul pe care îl joacă poveștile în ceea ce romanciera Shirley Jackson numea „miracolul nocturn”³. Ora de culcare este în mod clar mai plăcută, mai veselă și mai relaxantă când aparatura electronică e dată deoparte, apar cărțile, și toată lumea se liniștește. O zi ocupată cu negocieri – să culegi cerealele cu lingura (și să le mănânci), să te speli pe față (și să fii spălat de alții), să schimbi scutece (și să fii schimbat de alții) – lasă locul unui timp al întâlnirilor față în față.

Bineînțeles că un bebeluș nu va înțelege mare lucru din toate astea. Ca și bebelușii din NICU, nu-și va aduce aminte că a auzit de Pat Iepurașul sau de omida mâncăcioasă. Nu-și va aminti cătuși de puțin că a stat în poala cuiva și i s-a citit *Cucubau!* sau orice altă carte. Cu toate acestea, mult înainte ca un bebeluș să fie suficient de mare ca să interacționeze, înaintea primului zâmbet de răspuns, înainte să-și poată controla capul să se poată ridica sau să-și poată concentra abilitățile

motorii necesare pentru a „găsi șoarecele“ într-o imagine, el absoarbe sunete, reacționează la afecțiune și, prin ochii lui proaspăt deschiși, învață să deosebească un obiect de altul și să vadă tipare în lume.⁴ Hogwarts și Pădurea de 100 de acri sunt destinații la câțiva ani distanță în viitor. Dar, aproape din clipa în care se naște, bebelușul este atent. Și de ce nu ar fi? Are totul de învățat.

*

Dacă ați învățat vreodată o limbă străină – mai ales una *foarte* străină, cu litere și o structură a frazelor diferită de a voastră –, e posibil să fi avut experiența extraordinară de a auzi cuvinte separate înflorind din ceea ce până nu demult fusese o ceață de silabe indistincte. Pentru mine, așa s-a întâmplat cu japoneza, o modalitate de comunicare atât de simplă, încât orice copil mic din Japonia o poate folosi, în timp ce eu, după ce studiasem limba timp de doi ani de la vârsta de 29 de ani, nu am reușit vreodată să stăpânesc decât remarci anodine și elementare.

La început, japoneza vorbită mi s-a părut o unică propoziție spectaculoasă. Nu puteam deosebi finalul unui cuvânt de începutul altuia, nici vorbă să pot spune care sunt substantive și care verbe. Dar, pe măsură ce am exersat și am ascultat, am început să deosebesc și să prind fragmente mici. Aha, mă gândeam eu, asta înseamnă „râu“ sau „pește“ și, stai așa, sunetul ăla chiar nu e un cuvânt, este o pauză formalizată, ca „ăăă“ sau „of“.

Cu cât fiecare dintre aceste fragmente devenea mai familiar, cu atât eram mai capabilă să disting alte frânturi, diferite. După o vreme, puteam să identific felii mari de gramatică, deși eram în continuare nesigură pe vocabular. Dacă aş fi continuat să adaug cuvinte la colecția mea de substantive, verbe, adjective, adverbe și exclamații și, când aş fi fost stăpână pe ele, aş fi deprins expresii colocviale, idiomuri și metafore – ei bine, asta ar fi fost *subarashii* (minunat!) și *insho-teki* (impresionant, superb, magnific!). Din păcate, nu am făcut asta, deci nu a fost așa. Dar experiența cu pricina m-a ajutat să înțeleg prin ce trec copiii în primii ani, în afara celor care sunt născuți cu deficiențe de auz sau sunt crescuți într-o izolare cruntă.

La început este o cacofonie înfundată a lumii exterioare, sunt bătăile inimii mamei și glasul ei răsunător. (Cel puțin, așa se presupune⁵, cum spunea dr. Abubakar.) Ce urmează este un proces extraordinar, lin, în care sunetele înconjurătoare amorfe ale unei limbi materne se separă în silabe care, la un moment dat în viitor, devin cuvinte de sine stătătoare.

— Limbajul ajunge la noi într-un ritm incredibil de rapid, și trebuie să putem grupa lucrurile imediat, altfel este imposibil de înțeles, a spus Morten Christiansen, care conduce Laboratorul de Neuroștiințe Cognitive de la Cornell University. Învățarea limbii materne este un exercițiu complicat de dezvoltare care implică izolarea sunetelor și identificarea sensului lor,

reținerea acestor concluzii inițiale în timp ce are loc izolarea noilor sunete și alocarea și mai multor sensuri, adăugând concomitent sens bagajului de cuvinte deja existent.⁶ Acest proces, pe care neurologii îl numesc „cartografiere”⁷, are loc în două viteze. Prima dată are loc „cartografierea rapidă”, în timpul căreia un copil va elabora o ipoteză neclară referitoare la sensul unui cuvânt nou. În timpul „cartografierii extinse”, cunoscută și sub denumirea de cartografiere lentă, copilul încorporează treptat cuvântul în memorie, în timp ce rafinează înțelegerea sensului său.

Aceste calcule și ajustări au loc cu viteza luminii tot timpul cât un copil este treaz și aude cuvinte rostite cu voce tare.

— Știm că gradul de expunere al copiilor la limbaj chiar contează, mi-a spus Christiansen. Cu cât un copil aude vorbindu-se mai mult, cu atât are mai multe șanse să deprindă vorbitul mai repede. Acest lucru trebuie înțeles într-un anumit fel. Vorbitul ambiental pare să aibă un efect foarte mic sau inexistent asupra bebelușilor și copiilor mici. Dacă doi adulți stau de vorbă în apropiere, e foarte probabil că bebelușul din țarc le va tulbura discuția.⁸ Ce îi ajută pe bebeluși cel mai mult este ca oamenii să le vorbească și să citească *cu* ei, într-un mod reactiv.⁹ Așa cum a observat un profesor, „dacă ar fi suficient să audă limbajul, copiii ar putea fi lăsați în fața unui televizor sau radio pentru a învăța limba maternă”¹⁰.

Dar nu pot face asta. Bebelușii nu învață de la aparate – cel puțin nu încă. Ceea ce demonstrează milenii de experiență umană și nenumărate studii moderne este că ei învață de la *noi*. Au nevoie să fim atenți la ei, să le vorbim, să ne jucăm și să le citim.

*

Nou-născuții și păsările cântătoare abia ieșite din ou nu se aseamănă. Cu toate astea, au ceva în comun, în afară de faptul că sunt nou-veniți pe lumea asta. Toți au nevoie să învețe. Fără un profesor din aceeași specie, un copil nu va învăța limbajul, și o pasăre cântătoare nu va dobândi acele trăsături distincte ale trilului caracteristic speciei ei.¹¹ (La majoritatea speciilor de păsări cântătoare, profesorul și elevul sunt adesea tată și fiu. Atragerea unui partener este scopul esențial al ciripitului. Așa că, atunci când un mascul mai în vârstă de cintează dungată sau de vrabie cu creastă albă își învață un pui să cânte, el demonstrează de fapt „cum am întâlnit-o pe mama ta“.)

Puii de pasăre crescuți în izolare nu pot recupera mai târziu lecțiile pierdute. „Dacă o pasăre nu-și aude profesorul, ea va cânta, a confirmat un cercetător de la Penn State, dar cântecul ei nu va semăna deloc cu cel al unei păsări adulte. Va fi prost elaborat și îi va lipsi bogăția structurii acustice.“¹²

Ceva asemănător se întâmplă cu puii de om. Pentru a învăța „trilul“ speciei lor, ei trebuie aduși în universul lingvistic bazat pe interacțiune.

— O mare parte din învățarea limbajului este de natură socială. Unul din primele lucruri pe care le învățăm când suntem copii este, de fapt, dimensiunea sa socială, a spus Christiansen. Foarte devreme, învățăm modul normal de a vorbi după modelul e-rândul-tău-e-rândul-meu. Așa că, atunci când copilașii lor scot sunete de genul aaah, părinții le vor răspunde cu aaah, în tipare care amintesc de felul în care comunicăm când vorbim.¹³

Bebelușii învață și văzând fețe umane expresive, cu nenumăratele lor inflexiuni nonverbale.¹⁴ Pentru procesul de învățare în care se află copilul contează contextul și capacitatea de reacție. Copiii crescuți fără o mare parte din aceste lucruri vor învăța, bineînțeles, să comunice, chiar dacă nu la fel de bine. O minte tânără este însetată. Asemenea unui copac care crește în Brooklyn, își va trage seva din tot ce găsește, chiar și din solul calcaros și într-o zonă umbrită.

Acestea fiind spuse, în ultimii ani am ajuns la o înțelegere mai profundă a nevoilor bebelușilor și copiilor pentru a crește bine din exemplul tragic al celor care au fost lipsiți de așa ceva. Căderea regimului comunist din România în 1989 a dat la iveală practica oficială de a interna în centre de plasament orfani de toate vârstele, de la bebeluși până la copii mai mari.¹⁵ Zeci de mii de copii au fost descoperiți ducându-și viața în instituții întunecate, lipsiți de afecțiune, de stimulare și de legături afective. Bebelușii zăceau

pe spate în pătuțuri, cu ochii în tavan. Copiii mici stăteau singuri în țărcuri, fără jucării sau cărți, câteodată legați de bare ca să nu sară peste margine. Erau hrăniți în tăcere. Afară, în timpul pauzelor, îngrijitoarele adulte vorbeau între ele și îi ignorau pe copiii care mișunau de colo colo fără nici un rost.

Într-o evaluare ulterioară s-a descoperit că acești copii erau profund afectați, aveau adesea un IQ scăzut și sufereau de o serie de deficiențe psihologice, neurologice și biologice.¹⁶ Orfanii români erau asemenea păsărilor cântătoare crescute în izolare. Puteau să scoată sunete, dar nu puteau să cânte.

„Când copilul scoate sunete, iar îngrijitorul îi răspunde, copilul devine partener în experiența verbală. Într-un cadru instituțional, îngrijitorii grăbiți, responsabili pentru schimbarea scutecelor unei camere pline de copii, nu au timp să răspundă încercărilor de comunicare ale fiecărui copil. Drept urmare, în cele din urmă, copilul încetează să mai comunice“¹⁷, scriu Charles A. Nelson, Nathan A. Fox și Charles H. Zeanah în *Copiii abandonați ai României*, relatarea lor impresionantă despre studiul derulat timp de doisprezece ani privitor la acești copii și efortul de a-i reabilita.

Orfelinatele din București sunt o ilustrare dureroasă a răului care le poate fi făcut copiilor dacă adulții nu intră în contact cu ei. Ele sunt un memento al faptului că bebelușii nu vin pe lume

programați să se exprime și să se dezvolte. Au nevoie ca oamenii din jurul lor să le stimuleze creierul și să-i îndrume.

*

Tehnologia poate ajuta în acest proces?

Da – și nu.

Da, părinții pot cumpăra aplicații și jocuri care promet că vor stimula creierul bebelușilor. Emisiuni pline de viață și dispozitive prietenoase cu copiii declară că-i pot învăța pe bebeluși și pe copiii mici culorile, noțiuni de aritmetică și principiile ecologiei durabile. Conform revistei *Parents*, care se presupune că știe despre ce vorbește, „Aplicațiile de pe iPhone amuzante și prietenoase față de copii îl țin pe piticul vostru ocupat și-l învață din mers”¹⁸. *Parents.com* promite că „educația copilului vostru nu trebuie să se oprească după școală”, fiindcă „jocuri concepute pentru iPhone, iPad și Android îi vor menține puștiului vostru mintea activă și în afara clasei”¹⁹.

Aceste afirmații sunt seducătoare, dar există un aspect despre care creatorii de jucării electronice și de tehnologie pentru copii nu vorbesc. Realitatea este că produsele lor sunt inferioare. Nu se compară cu *noi*.²⁰ Nu există încă nici un geniu în Silicon Valley care să fi pus la punct o mașinărie măcar pe jumătate la fel de eficientă pentru învățarea și hrănirea unei minți tinere cum este o ființă umană imperfectă, supusă greșelii, dar prezentă fizic. O mamă adevărată

care vorbește și citește cărți cu povești ilustrate e întotdeauna mai bună decât Little Mommy Talk with Me Repeating Doll™ [o păpușă care vorbește și îi cere copilului să repete].

Numeroase experimente au demonstrat asta. În 2010, o echipă de la University of Virginia a analizat efectele unui DVD de succes care promitea să le predea bebelușilor vocabularul.²¹ Echipa a înscris în studiu 96 de familii cu bebeluși și copii mici cu vârste între 12 și 18 luni și i-a împărțit în trei grupuri. În primul grup, părinții s-au uitat la DVD împreună cu copiii. În al doilea, bebelușii s-au uitat singuri. Participanții din al treilea grup nu s-au uitat la DVD, dar părinților li s-a cerut să introducă cuvintele din vocabularul-țintă în conversația normală cu copiii lor.

După o lună, cercetătorii i-au testat pe toți cei 96 de bebeluși și au descoperit că filmul nu avea absolut nici o valoare pedagogică.²² Nu conta dacă bebelușul se uitase la DVD singur sau cu un părinte. Cuvintele efectiv nu călătoreau de la ecranul pixelat către mintea copilului. Interesant, însă, copiii care nu se uitaseră la DVD, dar auziseră cuvintele rostite de părinții lor, *puteau* să le înțeleagă.

Un alt studiu din același an, de la Northwestern University, în care au fost implicați tot 96 de bebeluși, a testat eficacitatea materialului video cu așa-numită valoare educativă și a ajuns la concluzii similare: nu a existat nici o dovadă că bebelușii învățau de la

ecrane.²³ Un studiu din 2007 a ajuns la concluzia că bebelușii și copiii mici învățau cu șase până la opt cuvinte noi din vocabular *mai puțin* în fiecare oră în care se uitau la DVD-uri decât cei care nu vedeau nici un fel de material video.²⁴

Potrivit lui Catherine Tamis-LeMonda, profesor de psihologie aplicată la New York University, „unul din motivele pentru care puștii nu învață din media, din tehnologie, este acela că nu există o reacție contextuală”²⁵, adaptarea spontană, fluidă la ceea ce copilul pare să înțeleagă sau la ceea ce nu reușește să înțeleagă. Ca director al Centrului de cercetare pentru cultură, dezvoltare și educație al universității, Tamis-LeMonda petrece mult timp observând copii mici și, ca mulți din domeniul ei, își face griji cu privire la faptul că, în pasiunea noastră culturală pentru tehnologie, nu găsim echilibrul corect.

*

În viața de adulți, știm că, atunci când se aprinde un ecran, interacțiunea verbală tinde să scadă. Întotdeauna este un semn rău pentru conversația generală atunci când cineva își scoate telefonul ca să le arate tuturor un filmuleț amuzant sau să le citească un *tweet* incredibil. În momentul incert dintre gând – *Vai, trebuie să le arăt* – și scoaterea dispozitivului electronic – *Stați, se încarcă, doar o secundă* –, impulsul este blocat.

Știm că tehnoferența este o problemă reală pentru mulți copii.²⁶ Poate fi neplăcut ca părintele

tău să nu fie atent din cauza unei întreruperi electronice, și unii copii se poartă urât din acest motiv. Ca să putem vorbi despre o întrerupere, doi oameni trebuie să fie din start angajați într-o interacțiune. Dar ce se întâmplă când interacțiunea are loc mai rar sau deloc? Nu cumva tehnologia sufocă anumite interacțiuni părinte-copil înainte ca acestea să aibă măcar șansa de a începe?

Pentru a înțelege punctul de vedere al unui copil, în 2015 cercetătorii de la University of Arizona, Flagstaff, au evaluat modurile în care familiile se purtau în preajma diferitelor tipuri de jucării.²⁷ Au vrut să vadă care dintre jucării atrăgea cele mai aprinse discuții între părinți și copiii mici. Cercetătorii au făcut înregistrări în casele a 26 de cupluri de părinți cu copii cu vârste între 10 și 16 luni. Fiecare familie a primit trei seturi de jucării: jucării electronice (un laptop de bebeluș, un telefon mobil de bebeluș și o fermă vorbitoare), tradiționale (un puzzle din piese mari de lemn, un joc pentru sortat forme și cuburi din cauciuc cu poze) și cinci *board books* mari cu animale de la fermă, forme și culori.

Dacă v-ați planificat vreodată „doar să verificați e-mailul un minut“ și v-ați dat deodată seama că v-ați desprins de ceea ce vă înconjoară timp de o oră, ați putea ghici ce au observat cercetătorii din Arizona. În timpul utilizării jucăriilor electronice, discuțiile cu părinții și sunetele scoase de copii au scăzut exponențial. Dispozitivele făceau zgomote, oamenii tăceau. Se

vorbea ceva mai mult când copiii se jucau cu jucăriile tradiționale. Dar obiectul care a favorizat cel mai mult schimbul de replici a fost o carte cu imagini. Citirea unei *board book* împreună cu un bebeluș se dovedește mult mai eficientă decât jucăriile tradiționale și distracțiile electronice pentru crearea unui mediu bogat în cuvinte și limbaj.

„Aceste rezultate oferă un punct de pornire pentru descurajarea achiziționării de jucării electronice care sunt promovate ca fiind educative, au scris cercetătorii, și se adaugă la corpusul mari de dovezi care susțin beneficiile potențiale ale cititului împreună cu copiii foarte mici.“

Unul dintre motivele pentru care cărțile destinate bebelușilor sunt atât de utile din acest punct de vedere poate părea atât de evident, încât nici să nu mai merite menționat: cărțile conțin cuvinte. (Păi, bineînțeles!) Dar e mai mult de atât. În general, *board books* nu au multe cuvinte. Adesea, conțin numai un cuvânt pe pagină sau n-au deloc cuvinte, doar imagini. Magia cuvintelor apare în *interacțiunea* cu cartea. Ca să revenim la exemplul cu *Cucu-bau!*, copilul din poală va auzi limbajul din textul scris, citit de un adult, dar va auzi și discuția care rezultă din vederea imaginilor. Când ajunge la imaginea unui bebeluș care stă în scaunul de masă, un părinte ar putea face câteva remarci despre scena respectivă: „Ce face bebelușul? Mănâncă micul dejun? Uite, are o linguriță în gură“. Acest soi de sporovăială îi

ajută imens pe bebeluși când încep să deprindă ritmurile dialectului local care, așa cum observa Dante, este limba maternă a fiecăruia.

Ca să înțelegem de ce conversația unu-la-unu este atât de benefică – și de ce ecranele eșuează când e vorba de asta –, poate fi util să luăm în considerare ce se întâmplă când bebelușii nu sunt învățați limba maternă – aerul pe care îl respiră –, ci o limbă străină. În 2003, o echipă de specialiști de la Institute for Learning and Brain Sciences din cadrul Washington University a descoperit că bebelușii din familii vorbitoare de engleză puteau să învețe cuvinte în mandarină dacă acestea le erau predate live, de experimentatori interactivi. Acești bebeluși nu le-au acordat atenție și nu au putut învăța de la profesori care apăreau pe ecrane și care erau pasivi – altfel spus, care nu reacționau contextual.²⁸ Doisprezece ani mai târziu, cercetătorii au descoperit altceva. Pentru prima dată, au găsit o legătură demonstrabilă între modul în care copilul deprinde sunetele unei limbi străine și *direcția în care se uită copilul*.²⁹

Pe la aproximativ două luni, bebelușii încep să aibă contact vizual.³⁰ (Este un moment tulburător pentru părinți: Suntem *văzuți*!) La 6 luni, cam o jumătate dintre bebeluși își plimbă privirea, adică pot avea contact vizual și apoi urmări privirea celeilalte persoane pentru a descoperi la ce se uită el sau ea. Este unul dintre cele mai timpurii comportamente sociale ale bebelușului, și, la

vârsta de 12 luni, aproape toți bebelușii ajung să facă asta. (E posibil ca bebelușii autiști să aibă propriul lor calendar din acest punct de vedere.)

În cadrul studiului, 17 bebeluși din familii vorbitoare de limba engleză, toți în vârstă de 9 luni și jumătate, au primit timp de o lună douăsprezece lecții de spaniolă. În timpul fiecărei sesiuni de 25 de minute, profesorii le-au prezentat jucării, le-au citit cu voce tare și le-au vorbit într-un mod vesel și interactiv, întotdeauna în spaniolă. Bebelușii au purtat bentițe pentru electroencefalografie (EEG) echipate cu senzori montați confortabil pe cap. Echipamentul de pe cap le-a permis cercetătorilor să măsoare activitatea din creierul bebelușilor în timp ce, din exterior, în timpul primei și ultimei sesiuni, au numărat de câte ori bebelușii și-au plimbat privirea de la interlocutor la obiectul pe care li-l arăta adultul.

Capacitatea bebelușilor de a-și plimba privirea este legată de dezvoltarea limbajului și anticipează cât de dezvoltat va fi vocabularul lor când vor fi mai mari“, i-a declarat mai târziu unui intervievator una dintre coautoarele studiului, Rechele Brooks. Creierul are un tipar de recunoaștere atunci când observă: „O, ai spus ceva nou?“ Bebelușii din studiu au putut recunoaște mai bine sunetele limbii spaniole. Iar bebelușii care și-au plimbat mai des privirea în timpul jocului cu persoane reale au putut recunoaște mai bine diferitele sunete ale vorbirii atunci când le-am testat reacția creierului.

Cu alte cuvinte, învățaseră sunetele limbii noi, și am putut să ne dăm seama de asta citind undele pe care le produceau creierele lor în timpul studiului.

În timp ce mă uitam la fragmente video, m-a uimit blândețea experimentului.³¹ Una e să vorbești despre studii și descoperiri și despre implicațiile statistice reci ale unei intervenții sau ale alteia. E cu totul altceva să vezi o fetiță stând în fund în felul acela îndesat și asemenea unei budinci pe care îl au bebelușii, mișcându-și curioasă capul în timp ce o cliniciană zâmbitoare, așezată și ea pe jos, îi arată o rățușcă galbenă din cauciuc și apoi o felie de pâine de jucărie. Fetița ia pâinea și o rotește cu mirare în palmele ei mici și moi. Cea care face experimentul, o tânără cu coadă de cal, se apleacă în timp ce vorbește în spaniolă. Atinge pâinea ca și cum i-ar explica de ce nu e adevărată. Se uită în ochii curioși ai fetei când aceasta flutură jucăria deasupra capului.

— *Pan*, confirmă tânăra. *Pan de jugar*.

Tonalitatea moale a propoziției în spaniolă nu seamănă deloc cu pronunția mai dură din engleză – *toy bread* [„pâine de jucărie“] sau *pretend bread* [„pâine falsă“] –, și, după ce l-a auzit într-un mediu atât de blând și de interactiv, este normal ca fetița chiar să-și aducă aminte de sunete la momentul testului ei de vocabular.

Se mai întâmplă ceva în scena aceea. Explorând împreună un obiect, comunicând cu vocea și prin contact vizual, tânăra și copilul au

intrat într-o perioadă cunoscută sub denumirea de „atenție împărtășită“. Este un fenomen care-i liniștește nemaipomenit pe copii.

*

În 1934, un tânăr psiholog murea de tuberculoză la Moscova. Numele lui era Lev Vîgotski și a părăsit lumea aceasta crezând că în munca sa întrezărise, asemenea lui Moise³², un pământ al făgăduinței în care nu avea să intre niciodată. Timp de multe decenii, teoriile lui nu au avut o influență prea mare în Vest, dar, din 1980, după ce i-au fost traduse scrierile³³, și-a pus amprenta asupra modului în care înțelegem dezvoltarea infantilă. Vîgotski credea că jocul este un mecanism esențial de autodescoperire pentru copii.³⁴ Mai credea și că, semnificativ pentru scopul nostru de aici, limbajul este un instrument esențial în procesul prin care copilul învață să-și regleze emoțiile și comportamentele și să stabilească relații cu alții. Cu cât un copil mânuiește mai abil cuvintele, cu atât reușește mai bine să se controleze.

Nu ne gândim la bebeluși și la copiii mici ca la niște ființe care se pot controla singure. Stereotipul popular sugerează opusul: imaginați-vă un bebeluș din desenele animate care urlă ca să primească atenție, corpul său dolofan în stil Looney Tunes clocotind de furie; sau o criză de nervi a unui copil mic, un uragan de furie incipientă și de frustrare. Chiar dacă în realitate copiii seamănă rareori cu monștrii din caricaturi,

există în ele un grăunte de adevăr. Pe măsură ce bebelușii și copiii mici cresc, trebuie să învețe să-și controleze emoțiile și impulsurile, să se înțeleagă cu ceilalți, să se concentreze și să fie atenți. Mai există și alte abilități de funcționare, precum flexibilitatea mentală și capacitatea de a reține informații, precum și perseverența – tăria de caracter sau tenacitatea –, care nu sunt utile doar mai târziu în viață, când copiii ajung la școală, ci sunt deprinderi importante pentru a naviga pe oceanul complicat al vieții.

Una dintre cele mai bune modalități de a-i ajuta pe copiii mici să-și maximizeze aceste capacități este să citim împreună cu ei cărți ilustrate, de foarte devreme și foarte des. Așa cum observa o echipă de specialiști, „Copiii au de câștigat atunci când, împreună cu părintele, stabilesc un tipar pozitiv de relaționare în timpul lecturii“, nu în ultimul rând datorită faptului că „învață să-și regleze în mod natural atenția când se concentrează asupra unei sarcini pe care o consideră interesantă, într-un context cald, benefic și afectuos“.³⁵ În acest cadru, cărțile cu povești sunt mai puțin medicamente și mai degrabă suplimente nutritive care întăresc organismul. (Între timp, s-a demonstrat că emisiunile TV cu ritm rapid *afectează* semnificativ și după doar nouă minute funcția de execuție la copiii mici.³⁶)

Putem surprinde o frântură din efectul cărților ilustrate asupra reglării emoționale a copiilor prin intermediul efortului depus acum zece ani în

douăzeci și două de centre Head Start din Pennsylvania centrală.³⁷ Profesorii au încorporat o schemă de lecturi cu voce tare care includea predarea alfabetului și formularea unui număr mare de întrebări la care copiii trebuiau să răspundă. În povești, copiii făceau cunoștință cu personaje în situații dificile care puteau modela comportamente dezirabile. De exemplu, o broască țestoasă de culoare verde viu, pe nume Twiggle, le arăta copiilor cum, atunci când era nervoasă, se retrăgea în carapace, respira adânc de trei ori, descria ce a supărat-o și apoi își exprima sentimentele față de lucrul respectiv. Copiii din familii cu venituri mici înscriși la centrele care foloseau acest protocol au înregistrat îmbunătățiri semnificative în dezvoltarea funcției de execuție.

„Lecția îi învață să ia o pauză de la emoții pentru a evita să acționeze impulsiv“, a spus la momentul respectiv dr. Karen Bierman, care crease protocolul împreună cu colegii ei de la Pennsylvania State University. „Afirmând ce-i deranjează și cum se simt, ei pun bazele pentru autocontrol și rezolvarea problemelor în situații stresante.“

În 2011, David Dickinson de la Vanderbilt University a scris împreună cu alți trei colegi³⁸ articolul „How Reading Books Fosters Language Development Around the World“. Punând cap la cap o avalanșă de dovezi, autorii au observat că, așa cum anticipase Vîgotski, limba „pare să le ușureze copiilor procesul de reglare a gândurilor,

sentimentelor, acțiunilor sau abilităților care sunt esențiale pentru dezvoltarea socială și succesul școlar“.

„Achiziția limbajului expresiv [este] corelată cu niveluri scăzute de agresivitate“³⁹, declară autorii, citând un studiu care, într-o demonstrație a tezei opuse, a descoperit că „deficitele de limbaj expresiv și receptiv din grădiniță preziceau problemele de comportament de mai târziu“. Mai mult decât atât, copiii care trăiesc perioade lungi de atenție împărtășită la vârsta de 18 luni posedă în general un vocabular productiv mai puternic la vârsta de 2 ani.⁴⁰

„Gândiți-vă la toate modalitățile prin care cărțile cu povești conspiră să-i ajute pe copii să-și mențină atenția“, continuă lucrarea. „Cărțile pentru copii folosesc adesea culori vii și contraste puternice și, de cele mai multe ori, înfățișează obiecte și animale pe placul celor mici. Pagina cărții oferă un obiectiv clar pentru concentrarea atenției și, spre deosebire de jucăriile care se mișcă, cum ar fi mingile și camioanele, cărțile sunt ținute în mână și rămân relativ staționare. Un adult atent poate să observe cu ușurință ce-l preocupă pe copil și să consolideze acel aspect cu un comentariu. La rândul lor, copiii pot să-i atragă adultului atenția la imagini interesante folosind o varietate de indicii care includ gesturi, sunete și cuvinte. Astfel, atenția poate fi controlată atât de copil cât și de adult.“⁴¹

Când fiica mea Phoebe a spus primul ei cuvânt, s-a întâmplat exact așa cum descrie

lucrarea lui Dickinson. Ea, fratele și surorile ei stăteau claie peste grămadă când le citeam *Cucubau!*. În timp ce se uita la ilustrații, Phoebe mi-a atras atenția cu „gesturi, sunete și cuvinte“. Mai exact, și-a scos degetele din gură și le-a înfipt într-o imagine și a spus:

— Goh-goh.

Timp de o secundă am tăcut toți uimiți. Apoi ne-a picat tuturor fisa.

— Da! Așa e, Pheebbs! Ăla e un *câine*!

— Phoebe a spus primul ei cuvânt!

— Goh-goh!¹⁵

Folosim cuvântul ăsta până în ziua de azi.

*

Există și un dezavantaj al fenomenului de atenție împărtășită și al faptului că bebelușii învață să privească unde privim noi. Dacă suntem lipiți de dispozitivele noastre electronice, acolo se vor uita și ei. Și e posibil ca ceea ce văd pe fețele noastre atunci când suntem online să nu fie ceea ce ne dorim să vadă. În practica ei psihologică, Catherine Steiner-Adair s-a întâlnit cu o mamă tânără care, în pofida bunelor sale intenții, nu reușea să se abțină să-și scoată tableta de fiecare dată când fiul ei de 6 luni părea ocupat cu ceva și liniștit. „E acolo și se joacă, a spus tânăra, așa că eu stau pe iPad-ul meu, și, deodată, se oprește din joacă și se uită la mine! Vreau să spun că face asta atât de des – se întâmplă în 90% din timp –, și nu știu în ce moment s-a oprit din joacă și a început să se uite la mine. Mi se rupe sufletul

pentru că nu știu de cât timp se uită la mine. Adică, la ce se gândește? Mă simt atât de vinovată că nu sunt prezentă pentru el, și el știe asta. Una e când scot vasele din mașină și vorbesc cu el. Pentru asta nu e nevoie de multă minte, dar pentru e-mail e nevoie. E imposibil să le faci bine pe amândouă. Știu că știe că sunt complet absentă, se vede în ochii lui. Deci ce înseamnă asta pentru el, faptul că suntem amândoi în aceeași cameră, și eu nu sunt prezentă pentru el?“⁴²

Știm, scrie Steiner-Adair, că „bebelușii sunt adesea deranjați când se uită la părintele lor ca să simtă o legătură liniștitoare și descoperă că acesta e neatent sau neinteresat. Studiile arată că sunt în mod deosebit perturbați de expresia «albă» sau lipsită de emoție a mamei, ceva ce pe vremuri am fi putut asocia cu un îngrijitor depresiv, dar care acum este straniu de asemănător cu fața inexpresivă pe care o avem când ne uităm fix la un text, ne întoarcem privirea în timp ce vorbim la telefon sau ne holbăm într-un ecran când suntem online“⁴³.

Ca părinți în epoca digitală a neatenției, suntem într-o poziție delicată. Asemenea vulpii din cartea cu imagini a lui William Steig, *The Amazing Bone*, s-ar putea să ne simțim, pe bună dreptate, puțin defensivi: „De ce să-mi fie rușine? Pur și simplu așa sunt. Nu eu am făcut așa lumea“.

Dr. Perri Klass, care predă jurnalism la New York University, practică pediatria la Bellevue

Hospital, este director medical național pentru organizația caritabilă Reach Out and Read și a ajutat la scrierea raportului realizat de American Academy of Pediatrics care îi încuraja pe pediatri să recomande cititul cu voce tare, poate să înțeleagă o astfel de situație. Ea este îngăduitoare cu părinții aflați în această dilemă tehnică și speră că vom putea găsi un echilibru.

— Toate tehnologiile de succes ajung să fie introduse ca experimente necontrolate, mi-a spus ea, și ne schimbă viețile, și, când ne uităm înapoi, ele sunt mereu asociate într-o anumită măsură cu panica. Aceste schimbări tehnologice — toată lumea merge pretutindeni cu telefonul în mână — au potențialul de a-i împinge pe oameni în tot soiul de direcții, dar nu cred că e un lucru rău. Pericolele pentru copii, de la naștere până la vârsta de 3 ani, sunt legate de faptul că întreg procesul de învățare are loc într-un context social. Se învață doar prin relaționare și, cu cât ești mai tânăr, cu atât această afirmație este mai adevărată. Cea mai mare îngrijorare legată de tehnologie este, cred eu, că e din ce în ce mai ușor pentru copiii tot mai mici să înlocuiască aceste perioade de interacțiune, care sunt absolut critice pentru toate tipurile de procese de dezvoltare prin care trece copilul, pentru limbaj, pentru dimensiunea socio-emoțională, dezvoltarea empatiei și deprinderea modalității de a citi emoțiile și fețele oamenilor, precum și teoria minții bazată pe dezvoltare — toate aceste domenii diferite sunt legate între ele.⁴⁴

Teoria minții⁴⁵ este înțelegerea faptului că alți oameni au gânduri, sentimente și motive așa cum avem și noi, dar că e posibil ca gândurile, sentimentele și motivele lor să nu semene cu ale noastre. Copiii nu pornesc la drum conștientizând acest lucru, e ceva ce se învață. Majoritatea vor evolua în mod firesc de la starea de dulce uitare în care se cred buricul lumii (deși, ca să fim sinceri, cu toții cunoaștem adulți care nu au trecut încă de această etapă), la înțelegerea treptată, pe la vârsta de 2 ani, a faptului că și ceilalți oameni au dorințe și nevoi. Această percepție se adâncește și devine mai sofisticată în timp, și, până la vârsta de 5 ani, copiii tind să fie capabili să înțeleagă că acțiunile lor îi pot face pe alții să treacă prin diverse stări. Teoria minții, empatia, capacitatea de a surprinde stimuli faciali și indicii în tonul vocii – toate aceste calități îi ajută pe copii să devină competenți din punct de vedere social.

Personalitățile și conflictele cu care copiii se întâlnesc în cărțile cu povești pot intensifica disponibilitatea lor afectivă cu o rapiditate uimitoare. Un program din 2015 derulat în nordul Angliei a trimis cititori antrenați în creșe unde erau îngrijiți copii de 2 ani din zone sărace din Liverpool sau din jurul lui.⁴⁶ În doar cincisprezece săptămâni, profesorii și angajații din proiect implicați în această schemă au raportat îmbunătățiri ale abilităților lingvistice ale copiilor și creșterea interesului față de cărți și

povestit. Au mai observat, în rândul părinților copiilor, un entuziasm și o încredere mai mari în privința cititului împreună.

În cazul copiilor mici, contactul cu personajele din cărțile ilustrate a părut să stârnească o empatie și mai adâncă. Așa cum raporta unul dintre observatori: „Citeam *Solomon Crocodile* [de Catherine Rayner] și, pe măsură ce povestea se derulează, Solomon enervează toate animalele din râu, așa că ele îi strigă «Pleacă!». Când am ajuns la pagina cu hipopotamul și la gura lui larg deschisă, în timp ce-i urlă lui Solomon «PLEACĂ», Finn, în vârstă de 2 ani, a început să împingă cu mâinile spre carte și i-a strigat «Pleacă, pleacă!» hipopotamului”.⁴⁷ Micuțul Finn era de partea Crocodilului Solomon și, într-un impuls de camaraderie, a încercat să-l apere de hipopotamul obraznic și gălăgios.

Așa cum scrie Dilys Evans în *Show and Tell*, o carte despre ilustrațiile pentru tinerii cititori, cărțile ilustrate „sunt adesea primul loc în care copiii descoperă poezia și arta, onoarea și loialitatea, binele și răul, tristețea și speranța”. Ceea ce este adevărat: un copil care stă în poala cuiva acasă sau în siguranța prietenoasă a timpului petrecut împreună cu alții la școală sau la bibliotecă are șansa de a fi părtaș la emoțiile altora și de a le trăi pe ale sale fără consecințe. Poate să încerce idei curajoase, să găsească o consolare pentru grijile ascunse, și să riște să arunce un ochi la ceea ce-l sperie.

Am avut parte de o demonstrație teatrală a acestui lucru din partea fiicei mele Flora, când avea 4 ani. Era absolut îngrozită de cartea ilustrată, fără cuvinte, a Donnei Diamond, *The Shadow*, dar în același timp i se părea absolut fascinantă. De fiecare dată când îmi aducea cartea, o ținea departe de corp, doar cu vârfurile degetelor, de parcă era un păianjen mare și plat.

— De ce vrei să ți-o citesc dacă nici măcar n-ai de gând să te uiți la imagini? am întrebat-o în timp ce ne așezam împreună pe canapea.

Flora mi-a răspuns strângând din ochi pentru a-i închide și îngropându-și fața în umărul meu. Corpul ei era încordat din cauza spaimei.

— În plus, am protestat eu, nu are cuvinte. Trebuie să te uiți ca să vezi povestea.

Flora a spus ceva ce n-am auzit și, cu un gest disperat, m-a rugat să citesc, naibii, chestia aia și gata.

Așa că am deschis cartea și i-am povestit despre ilustrațiile hiper-realiste, desprinse parcă din vis, înfățișând o fetiță care ajunge acasă după-amiaza târziu. În timp ce urcă scările spre camera ei, vedem umbra pe care o lasă și care are o personalitate proprie. Umbra se furișează cu priviri răutăcioase în spatele copilei până când ea o observă șocată. Scăpând din mână creionul și hârtia, se ascunde în spatele unui scaun. Umbra cocoșată se face din ce în ce mai mare, plutind deasupra fetei și arătându-și sinistrele degete strâmbe și ochii portocalii ce lucesc asemenea unor felinare. Tocmai când umbra e pe cale s-o

prindă, vedem cum copila își vine în fire. Cu brațele încrucișate, o înfruntă cu privirea. Imediat, umbra se micșorează și se chircește. Copila o arată indignată cu degetul, și, deși nu există nici un text care s-o spună, e clar că-i strigă ceva de genul „Încetează chiar acum să mă mai sperii!”. Când copila aprinde lumina, umbra dispare. „Gata!” pare ea să spună, ridicându-și brațele în semn de victorie. Odată alungate toate spaimele, fetița le arată păpușilor ce a desenat cu creionul. Abia la final, când fetița doarme dusă cu păpușile lângă ea, vedem... sub patul ei...

— Nu-mi spune! a strigat Flora, continuând să se ascundă. Mă sperie prea tare!

A durat puțin să-și facă curaj. Apoi:

— Te rog, poți să mi-o citești din nou?

*

În 2011, scriitorul Adam Mansbach le-a dat glas părinților frustrați de pretutindeni prin cartea lui cu poze, deloc adresată copiilor, *Go the F**k to Sleep*. Ilustrată de Richard Cortes și scrisă în stilul unei povești duioase de noapte bună, cartea i-a oferit unei generații de mame și tați permisiunea veselă de a-și recunoaște exasperarea față de rutina din fiecare seară.

Vântul blând prin iarbă șoptește, scumpa mea. /
Șoriceii un zgomot nu scot. / 38 de minute au
trecut deja. / Doamne Dumnezeule, ce d***u?
Culcă-te.⁴⁸

Cartea a avut parte de o primire extatică. Oamenilor li s-a părut hilară și nerușinată. Ceea ce semăna cu un atac asupra ultimei redute a inocenței culturale, ritualul blând de noapte bună, era, bineînțeles, și o critică subtilă a stilului modern de parenting inefficient. Naratorul face ce se „presupune” că trebuie să facă, îi citește copilului o poveste, dar copilul nu „e convins”. El își dă seama că naratorul nu citește din inimă.

Nu contestă nimeni faptul că unii copii sunt agitați și greu de liniștit. Dar perseverența de a povesti *Noapte bună*, *Lună* în fiecare noapte are beneficii cumulative chiar și dincolo de faptul că le înlesnește părinților puțin timp singuri, ca în cazul cuplului epuizat și tuflit din *Go the F**k to Sleep*. Alocarea unei perioade substanțiale de timp pentru citit și vorbit înainte de culcare conferă formă și ordine zilelor haotice. Atunci când copiii au folosit ecrane, este deosebit de important să se creeze un interval de calm între starea de trezie și somn.⁴⁹ Ochii și mințile lor au nevoie de timp să se deconecteze. „Repetiția și structura îi ajută pe copii să se simtă în siguranță”, ne sfătuiește psihiatra Marie Hartwell-Walker, „ora de culcare ne anunță că ziua s-a terminat”. Prin stabilirea unei rutine blânde, previzibile, adaugă ea, „le clădiți copiilor încrederea în lumea care-i înconjoară”.⁵⁰

Rutina este un dar pentru părinți, mai ales pentru cei noi, care se confruntă cu o curbă de învățare amețitoare. Trecerea de la un pas prestabilit la următorul, și apoi la ritualul de

culcare conform unui model practic – hrănire, îmbăiere, schimbarea scutecelor, cititul cu voce tare – le permite noilor părinți să se adapteze la schimbarea șocantă a circumstanțelor de viață. Unul din marile avantaje ale unui nou-născut este acela că nu are nici cea mai vagă idee ce revoluție provoacă. În timp ce moțăie și se hrănește și moțăie și se hrănește iar, le oferă membrilor familiei sale timp să se ajusteze la noile lor roluri de personal de sprijin (pentru un portret hilar al acestei decăderi de statut, citiți *His Royal Highness, King Baby* de Sally Lloyd-Jones).

E posibil ca părinții adoptivi care înfiază prima oară să nu aibă parte de o perioadă de grație. Dacă e deja un copil mai mare, trebuie să se adapteze fără întârziere. Așa s-a întâmplat cu Walter Olson și Steve Pippin când și-au adus acasă, la New York, fiul adoptat dintr-un orfelinat din Rusia. Tim avea 3 ani și nu vorbea decât rusă. Trebuiau să-l ajute urgent să se instaleze, să înceapă să învețe engleza și să formeze acele legături emoționale atât de importante. Pentru a-și atinge aceste trei scopuri, Olson și Pippin au pus cărțile și poveștile în centrul unui ritual de seară elaborat.

— În primele săptămâni, ora de culcare a fost efectiv cumplită. Nu voia deloc să se culce, se lupta din răputeri, mi-a spus Pippin când le-am vizitat familia în casa unde locuiesc acum, dintr-un mic orașel din Maryland.

Lumina soarelui era filtrată prin perdelele de șifon de la geamurile principale cu vedere spre o potecă îngustă ce fusese cândva poarta de vest.

— La orfelinat era ca la armată, a spus Olson, iar patul fiecărui copil se afla la doar câțiva centimetri de celălalt de lângă el. Îngrijitoarea voia să-și citească cartea, nu era interesată să interacționeze cu copiii.⁵¹

Când Tim a ajuns în Statele Unite, părinții lui adoptivi l-au bombardat cu noua limbă. La început, Olson și Pippin îi citeau cu voce tare din cărți rusești pentru bebeluși, pentru că învățaseră suficientă rusă cât să poată pronunța cuvintele. În curând au trecut la engleză.

— După două luni, vorbea jumătate engleză și jumătate rusă, iar după alte șase luni scăzuse la un număr de cuvinte în rusă care puteau fi numărate pe degete, restul fiind în engleză, mi-a spus Olson.

— Au fost și cuvinte la care n-a renunțat, mi-a explicat Pippin, cum ar fi *malaka* pentru lapte, care a fost păstrat luni de zile după aceea. *Kasha* pentru cereale a rămas mult timp, la fel *baka* pentru câine, dar exista un tipar prin care un cuvânt dispărea din vocabular câteva zile, și nu știu dacă asta era doar o întâmplare sau avea loc o schimbare, pentru ca apoi să reapară în engleză, în vreme ce termenul rus era mai mult sau mai puțin dat uitării.

Tatăl și fiul își dedicau o oră întreagă lecturii în fiecare seară. Lui Tim îi plăcea să audă poveștile vechi cu animale ale lui Thornton

Burgess, jurnalistul de la începutul secolului XX care a scris *Old Mother West Wind* și alte cărți cu personaje cu nume ciudate: Reddy Fox [Vulpe Roșcată], Jerry Muskrat [Jerry Guzman] și Jimmy Skunk [Jimmy Sconcs]. Cărțile pe care le alegea Tim s-au schimbat în timp, dar lectura de seară a continuat până pe la 13 ani, mi-a spus Pippin.

— Pentru că-i *plăcea* atât de mult! Era un răstimp de liniște, de comunicare. Știi, toate ritualurile noastre de culcare erau, de fapt, o modalitate de a spune „Totul este în regulă, totul e la fel cum era și ieri-seară“, iar cititul nu făcea decât să confirme asta.

Copil mic, Tim se trezise într-o casă nouă dintr-o țară străină cu o limbă ciudată. A început să învețe engleza trei ani mai târziu decât copiii americani de la școala lui. Cu toate acestea, foarte repede a avut rezultate mai bune decât ceilalți la testele de vocabular. Să fie o coincidență? Nu cred. Faptul că a ascultat povești citite timp de o oră în fiecare seară i-a oferit lui Tim o expunere inestimabilă la forme ale limbii și la pronunția cuvintelor englezești. Ce a funcționat în cazul lui, care venea din Rusia, poate funcționa cu orice copil, de oriunde. Experiența lui Tim validează sacrificiul pe care trebuie să-l facă părinții ca să creeze un ritual previzibil pentru ora de culcare. Ea demonstrează și puterea pe care o exercită un mediu saturat de limbaj. Se pare că, dacă vă înconjurați copiii cu o grămadă de cuvinte frumoase, vor avea loc multe lucruri bune.

12. Janet și Allan Ahlberg, *Cucu-bau!*, tr. Cristiana Ion, Didactica Publishing House, București, 2020, p. 3.

13. *Ibid.*, p. 5.

14. *Ibid.*, p. 19.

15. Joc de cuvinte intraductibil, cuvântul *dog* („câine“) din engleză are o pronunție asemănătoare cu *goh*.

CAPITOLUL 5

BENEFICIILE MULTIPLE ALE UNUI VOCABULAR BOGAT

Babar călărește fericit pe spatele mamei lui, când un vânător mârșav, ascuns în spatele unor tufișuri, trage în ei. Vânătorul a ucis-o pe mama lui Babar! Maimuța se ascunde, păsările zboară, Babar plânge.

—Jean de Brunhoff, *L'Histoire de Babar*

Cea mai traumatizantă scenă dintr-o poveste clasică ilustrată își avea originile în liniștea duioasă a rutinei dinainte de culcare. În 1930, într-o casă de lângă Paris, o mamă tânără pe nume Cécile de Brunhoff a inventat o poveste în timp ce-i culca pe cei doi fii ai săi.¹ Băieții au fost vrăjiți de povestea ei improvizată despre un pui de elefant care rămâne orfan din cauza unui „vânător mârșav“. Ei l-au rugat pe tatăl lor, care era artist, să lungească și să ilustreze povestea mamei lor. Jean de Brunhoff le-a făcut pe plac. Cu creion și hârtie, a făcut câteva probe cu forme și structuri și a schițat scenele. Apoi, folosind cerneală, acuarele și scriere cursivă, a transformat

povestea soției lui într-o carte ilustrată care avea să devină un fenomen cultural global: *L'Histoire de Babar, le petit éléphant*.

Publicată un an mai târziu, cartea pe care în engleză o cunoaștem drept *The Story of Babar, the Little Elephant* a fost urmată de alte șase titluri din aceeași serie scrise de Jean de Brunhoff², și nu mai puțin de alte 45 scrise de fiul său Laurent – unul dintre micii ascultători din seara în care Cécile inventase povestea originală.

În ultimii ani, seria Babar a fost asociată cu câteva controverse minore.³ Unii critici au obiectat împotriva esteticii coloniale din prima carte, cu implicațiile sale că un elefant sălbatic ar prefera să fie civilizat, să poarte o pălărie și costum și să stea pe picioarele din spate ca un francez. Într-una dintre continuări, *Le voyage de Babar*, modul în care de Brunhoff îi înfățișează pe canibali este izbitor de retrograd, aproape sinistru pentru ochiul contemporan. Apoi mai e și celebra împușcare a mamei lui Babar, o scenă atât de tulburătoare, încât unii copii se ascund până se dă pagina. E adevărat că prima carte cu Babar e puțin ciudată, dar nimeni nu-i contestă popularitatea. Traduse în 17 limbi, aventurile micului elefant s-au vândut în multe milioane de exemplare.

Indiferent ce părere aveți despre poveste, nimeni nu poate contesta genialitatea sugestivă a ilustrațiilor lui de Brunhoff. Imaginile lui pentru *L'Histoire de Babar* sunt pline de detalii și trăsături specifice, de acțiune și obiecte și tot

soiul de creaturi. Fiecare pagină abundă în material de discuție pentru jocuri și întrebări și pentru un dialog însuflețit de idei care poate îmbogăți atât de mult baza de cunoștințe a unui copil.

Gândiți-vă la prima pagină: „În pădurea mare se naște un mic elefant“. O vedem pe mama lui Babar în timp ce-și adoarme fiul legănându-l într-un hamac cu ajutorul vârfului prehensil al trompei ei. Mama și fiul sunt înconjurați de pășuni verzi și galbene presărate cu flori roșii. Copacii tropicali stau de pază, în timp ce două păsări și un fluture stacojiu zboară în apropiere. O singură linie ondulată deasupra orizontului marchează un șir îndepărtat de munți. Nu este o imagine complicată, dar conține un număr uimitor de elemente: o mamă, un bebeluș, un hamac, o trompă, un colț de fildeș, un fluture, flori, palmieri, păsări, munți și culorile verde, roșu, gri și galben.

Pentru bebelușul sau copilul mic așezat în poala părintelui, oricare dintre aceste obiecte se poate dovedi nou și captivant. („Vai, deci ăsta e un colț de elefant, și, ah, ăștia sunt palmieri!“) *Babar* e plin de descrieri ale unor lucruri banale – mașini, câini, copaci și păsări. Dar abundă și în ilustrații ale unor ciudățenii memorabile. Privind imaginile, copiii vor face cunoștință, într-un anumit sens, cu o clădire de operă, un candelabru, un supraveghetor dintr-un magazin universal (care poartă pince-nez!), pantofi cu ghetre, un pelican, un rinocer – chiar și cu prietenul nostru

mai vechi, suportul de bușteni, care se zărește din spatele siluetei spilcuite a lui Babar, în timp ce, după cină, acesta relatează o poveste despre viața lui „în pădurea mare“ înainte de a veni să trăiască la oraș împreună cu Doamna Bătrână bogată și binevoitoare.

Pe la jumătatea cărții, două pagini îl prezintă pe Babar mergând pe drumuri de țară în decapotabila lui roșie. Imaginea este un izvor nesecat de posibile subiecte de discuție: în depărtare, un remorcher pufăie în timp ce trage o barjă, un pescar își ridică undița în care a prins un pește, un tren aruncă aburi peste arcadele unui pod îndepărtat. Se văd vaci, câmpuri brăzdate, copaci înfloriți, libelule și păsări și insecte și păsări de curte, un balon cu aer cald și o turlă de biserică și un restaurant pe malul râului și un avion (cu elice) deasupra; se văd o fată cu părul împletit într-o coadă lungă pe spate, o capră cu un clopoțel care atârnă de o curelușă verde în jurul gâtului și o bornă rutieră care seamănă cu o mică piatră de mormânt la marginea drumului. Toate acestea, în doar două pagini.

În altă parte, imaginile sunt și mai copleșitoare: Doamna Bătrână îl servește pe Babar cu supă dintr-o supieră la masa ei rotundă. Cei doi prieteni își fac împreună gimnastica de dimineață (calistenie – cuvânt de vocabular!), pe care Merle S. Haas, care a transformat franceza lui Brunhoff în engleză, o traduce, fermecător, prin *setting-up exercises* („gimnastică de înviorare“). Babar și verii lui Arthur și Céleste

mănâncă prăjituri roz și drăguțe la o patiserie, iar Regele Elefanților gustă o ciupercă stricată, care îl face să devină verde și din cauza căreia moare, un eveniment care îi deschide lui Babar drumul către tron. Urmează un dans vesel, atunci când Babar se căsătorește cu Céleste, încoronarea cuplului ca noul rege și noua regină, și o scenă finală a tinerilor proaspăt căsătoriți sub un cer senin și înstelat.

Tot ce am descris mai sus apare în ilustrații. Adăugați textul, și copilul care ascultă va auzi diverse alte cuvinte interesante și neobișnuite: drag, satisfăcut, elegant, învățat (ca adjectiv), progres, marabu, dojană, promisiuni, calamitate, funeralii, tremurat, propunere, splendid, dromader, *au revoir*, lună de miere și „un superb balon galben“.

E nevoie de mai puțin de 7 minute ca să citești cele 46 de pagini cât are *L'Histoire de Babar* cu voce tare, dacă nu încetinești ritmul ca să pui întrebări. În acest timp, un copil va trăi indirect experiențe afective. Va fi martor la blândețe și catastrofă, frică și alinare, mândrie și furie, moarte, căsătorie, durere și bucurie. O abundență de imagini, de cuvinte și de concepte, iar dacă ți-ai rezervat o oră pentru citit, mai ai încă 53 de minute la dispoziție. Gândește-te cum se va îmbogăți limbajul unui copil dacă asta se întâmplă în fiecare zi, începând de când e foarte mic. Minte lui va deveni un tezaur de lucruri strălucitoare, sclipitoare, bătute în pietre prețioase.

„Cuvintele sunt sălbatice ca vârfurile munților stâncoși. Sunt netede ca iazurile și înșorite ca o zi pe pajiște. Cuvintele sunt lucruri frumoase“⁴, spunea scriitorul Brian Jacques. Cuvintele *sunt* lucruri frumoase. Ele conțin sens, dezvăluie sens și ne dau puterea de a exprima sensul. Cuvintele sunt și chei care descuie lumea. De fiecare dată când le citim copiilor o carte, ținem în mâini o cutie nouă cu chei interesante și utile pe care le pot colecționa: un amestec de forme și culori în care pot descoperi chei de modă veche, chei portocalii pentru yale, chei tubulare, chei duble, chei masive din alamă pentru încuietori cu mâner. Prin simplul fapt că există, varietatea cheilor pe care le descoperă vorbește despre posibilitățile vaste ale lumii.

În Evul Mediu, doamna castelului, castelana, putea fi identificată prin faptul că purta chei. Cu ajutorul cheilor și al altor instrumente utile atașate de un dispozitiv (denumit, de asemenea, castelană) prins cu lanțuri la brâu, putea să intre în orice încăpere, orice cămară și orice debara încuiată. Faptul că avea cheile o transforma în stăpâna domeniului. Același lucru este valabil în cazul copiilor și al cuvintelor pe care le învață: cu cât au mai multe, cu atât pot deschide mai multe tainițe. Nu doar atât, dar, cu cât știu mai multe cuvinte, cu atât vor învăța mai ușor altele din context, sintaxă și repetiție.

E muzică și vechime în cuvintele noastre. Limbajul obișnuit pe care îl folosim când vorbim cu copiii noștri a ajuns la noi din trecutul îndepărtat, transmis din generație în generație prin vorbire și prin scris. Cuvintele sunt materia primă a „artelor limbajului“, acea expresie perimată din școala elementară care face aluzie la dinamica emoțională și la frumusețea potențială pe care le putem descătușa prin combinațiile aproape infinite de cuvinte. Limba *este* o formă de artă, chiar dacă nu întotdeauna exprimată în modalități care să entuziasmeze. Ea e totodată democratică și universală: oricine își poate înmuia penelul în ea, și nu trebuie să cumpere vopseluri sau pânze costisitoare.

„Dacă atitudinea ta față de limbaj a fost consecința faptului că un părinte se bucură de el alături de tine“, a spus Philip Pullman, „te ține în poală și citește împreună cu tine și-ți pune întrebări și-ți răspunde la întrebări, atunci vei crește cu sentimentul esențial că limbajul este o delectare. Nu pot explica suficient de bine cât de important este acest lucru; cel mai important dintre toate“.⁵

Limbajul le permite copiilor să ia în stăpânire lumea, castelul lor, ca proprietari. Înseamnă că pot înțelege și descrie lucruri cu textură și precizie. Înseamnă că dacă, de exemplu, o fată vede un câine sau o veveriță mișcându-se cu viteză mare, poate să descrie ce se întâmplă: creatura se repede sau sprintează, e într-o cursă sau își fentează următorul, merge alene sau o ia

la fugă? Când se întâmplă ceva înspăimântător, își poate rafina explicația: a fost înfiorător, alarmant, macabru, îngrozitor, descurajant sau poate doar neplăcut. Gradațiile de sens contează, pentru că ne aduc mai aproape de adevăr.

Chiar dacă substantivele, verbele, adverbele, adjectivele și restul nu au o aplicabilitate practică, copiilor le prinde bine să-și cultive rezerve ample și variate din ele. Faptul că *au* valoare funcțională face ca împărtășirea beneficiilor lor să fie cu atât mai importantă.

*

Ușurința în utilizarea limbajului îmbunătățește abilitatea unei persoane de a reuși în viață, și asta începe de timpuriu.⁶ Copiii mici ale căror minți sunt bine aprovizionate cu cuvinte au tendința să intre la școală înaintea celor de aceeași vârstă.⁷ Pornesc la drum cu un avantaj care, în majoritatea cazurilor, crește pe măsură ce trec de la o clasă la alta, pentru că, potrivit unui calcul dur și natural, dezvoltarea vocabularului vine la pachet cu propria sa forță de accelerație. Așa cum explică neurobioloaga Maryanne Wolf în cartea sa *Proust and the Squid*⁸, „Pentru copiii cu vocabular bogat, cuvintele vechi ajung automatisme, iar cuvintele noi vin în zbor, atât din simpla expunere a copilului la ele, cât și din abilitatea sa de a-și da singur seama cum să derive sensurile și funcțiile noilor cuvinte din noile contexte“.

Școlarii care au vocabular bogat adună mai multe cuvinte pe an ce trece, fiind mereu înaintea,

În timp ce, prin comparație, colegii lor cu vocabulare sărace rămân în urmă. Savanții numesc acest fenomen al avantajelor acumulate efectul Matei⁹, după o frază din Evanghelia după Matei [25, 29]: „Căci tot celui ce are i se va da și i va prisosi, iar de la cel ce n-are și ce are i se va lua“. În limbajul de zi cu zi am putea spune: „Bogații se îmbogățesc, săracii sărăcesc“, dar în acest caz avuția despre care vorbim este limbajul, care este la dispoziția tuturor.

Cercetătorii de la University of Kansas care au descoperit diferența de 30 de milioane de cuvinte acum două decenii (raportul original a fost intitulat *Meaningful Differences in the Everyday Experience of Young American Children*) au hotărât să viziteze din nou familiile care fuseseră subiecții originali într-un raport¹⁰ din 2003. Ce au descoperit i-a îngrijorat, după cum reiese limpede și din titlu: „The Early Catastrophe: The 30 Million Word Gap by Age 3“. Descriind ce au constatat, Betty Hart și Todd Risley s-au străduit să scoată în evidență faptul că toate cele 42 de familii observate, care înclinau fie spre bogăția de cuvinte, fie spre sărăcia de cuvinte, „își creșteau copiii și se jucau cu ei. Toate familiile își disciplinau copiii și îi învățau bunele maniere, cum să se îmbrace și să se spele. Le ofereau copiilor lor cam aceleași jucării și vorbeau cu ei cam despre aceleași lucruri. Deși diferiți ca personalitate și niveluri de abilități, toți copiii

învățaseră să vorbească și să fie membri ai familiei adaptați social cu toate competențele de bază necesare pentru învățământul preșcolar“.

Cu toate astea, nu au putut fi evitate anumite diferențe flagrante în ceea ce privește cantitatea și tipul de limbaj la care fuseseră expuși copiii din aceste familii. În casele cu vocabular bogat, părinții vorbeau mai mult și încurajau conversația prin afirmații („Asta e o jucărie interesantă“), în timp ce, în casele cu vocabular sărac, părinții vorbeau mai puțin și erau mai înclinați să folosească interdicțiile („Nu pune mâna pe aia“).¹¹ Copiii care auzeau mai multe cuvinte învățau mai multe cuvinte. Copiii care auzeau mai puține cuvinte învățau mai puține cuvinte.

Băieții și fetele care intraseră în studiul original ca bebeluși de 7 luni ieșiseră din studiu la vârsta de 3 ani cu abilități diferite. Copiii din casele cu vocabular bogat puteau să stăpânească aproximativ 1.100 de cuvinte. Copiii care crescuseră în case sărace în cuvinte aveau acces la aproximativ 500 de cuvinte. Aceste diferențe se corelau cu diferențe și mai mari câțiva ani mai târziu. După ce au revenit la familiile din primul lor studiu, Hart și Risley au fost „uimiți“, scriau ei, să descopere că de fapt competența lingvistică de la 3 ani a prezis cu exactitate abilitatea lingvistică înregistrată șase și șapte ani mai târziu, când copiii aveau 9 și 10 ani.

Deci cum facem asta? Cum îi putem înconjura pe copii cu limbaj astfel încât să întâlnească o mare varietate de cuvinte? Cum îi putem ajuta să rețină cuvintele pe care le aud? Și cum îi putem încuraja mai bine să probeze cuvintele pe care le învață, astfel încât nu doar să dobândească un vocabular vast, ci să-l și folosească?

Putem începe prin a le citi cu voce tare. Păi, *bineînțeles*, o să gândiți. Însă toate modalitățile în care cititul cu voce tare ajută o persoană să-și dezvolte un vocabular sofisticat nu sunt neapărat imediat evidente. Merită să le analizăm pe rând și în detaliu.

Pentru început, cărțile conțin cuvinte și, ca atare, atunci când citim cărți cu voce tare, îi livrăm ascultătorului aceste cuvinte. Toate bune, până aici. Dar, atunci când ascultătorul este un copil, iar cărțile conțin mai multe imagini decât cuvinte, cât de util este de fapt să le citim? Câte cuvinte distincte din vocabular poate auzi un copil?

S-ar putea ca răspunsul să vă surprindă. Știm din exemplul oferit de *L'Histoire de Babar* că până și o singură carte ilustrată poate cuprinde o mulțime de cuvinte surprinzătoare și interesante. E adevărat că povestea lui Babar vine la noi din anii 1930, o perioadă în care textele din cărțile ilustrate aveau tendința de a fi mai discursive decât azi. Presupunând că părinții și copiii vor dispune de o varietate mare de cărți, vechi și noi, despre ce fel de combustibil lingvistic vorbim?

Asta este ce au vrut să descopere cercetătorii de la Indiana University, Bloomington, într-un studiu finalizat în 2015.¹² Aceștia au început prin a selecta 100 de cărți ilustrate foarte cunoscute. Acestea includeau cărți vechi și îndrăgite – *Babar* și *Tăurașul Ferdinand* de Munro Leaf și *Mike Mulligan and His Steam Shovel* de Virginia Lee Burton, precum și apariții noi populare, cum ar fi *Ziua când au plecat creioanele colorate* de Drew Daywalt și *This Is Not My Hat* de Jon Klassen. Echipa de cercetare a măsurat diversitatea lexicală a fiecărei cărți – adică numărul total de cuvinte unice. Apoi au făcut același lucru cu înregistrări ale părinților stând de vorbă cu copiii lor. Copiii din dialogurile înregistrate variau ca vârstă de la nou-născut la 5 ani, corespunzând intervalului de vârstă dorit prin alegerea cărților ilustrate. Astfel s-au creat puncte clare de comparație între cuvintele pe care copiii le auzeau în limbajul de zi cu zi și cele pe care le auzeau din cărți.

Rezultatul? Echipa de la Bloomington a ajuns la concluzia că „citirea împreună a cărților creează un mediu de învățare în care bebelușii și copiii sunt expuși la cuvinte pe care *nu le-ar fi întâlnit niciodată doar prin intermediul discuțiilor*“ (sublinierea îmi aparține). „Spre deosebire de discuții, cărțile nu au limitele contextuale ale lui aici și acum, scriau autorii raportului, fiecare carte poate fi diferită de altele din punctul de vedere al subiectului sau conținutului, deschizând domenii noi ce pot fi

descoperite și aducând cuvinte noi în joc.“ Echipa de la Bloomington a descoperit că în ritmul de o carte pe zi „un copil ar auzi mai mult de 219.000 de cuvinte de text într-un an. În ritmul de două cărți pe zi, copilul ar auzi mai mult de 438.000 de cuvinte de text într-un an“. ¹³

Pentru copilul obișnuit, o dietă de două cărți ilustrate pe zi i-ar aduce aproximativ 6% din „inputul lingvistic“, cum i se spune. Asta poate să nu pară cine știe ce. Dar imaginați-vă cum ar fi să extindeți lectura zilnică de la două cărți la, să zicem, șase sau șapte. Apoi imaginați-vă ce ar însemna asta în viața unui copil care, asemenea celor lipsiți de cuvinte din studiul Hart–Risley, s-ar afla altminteri la milioane de cuvinte în spatele colegilor lor până la vârsta de 3 ani.

Fiecare picătură de limbaj ajută. Un cămin sărac în cuvinte este, *ipso facto*, un loc în care vorbirea nu prea este direcționată către copii. Adesea are (dar asta nu înseamnă că întotdeauna) un statut socio-economic scăzut. ¹⁴ Potrivit unui studiu din 2013 al Stanford University, care a analizat familii hispanice cu venit mic, majoritatea preșcolarilor observați auzeau între 6.000 și 7.000 de cuvinte adresate direct lor într-un interval de 10 ore. ¹⁵ Asta nu e mare lucru. Totuși, s-au înregistrat diferențe uimitoare între cele 29 de familii din studiu. Un copil norocos auzise mai mult de 12.000 de cuvinte. Un copil mic mai puțin norocos auzise doar 670 de cuvinte. Gândiți-vă ce impuls ar da o carte ilustrată sau două repertoriului *acelui* copil.

Ce contează când vine vorba de achiziția vocabularului nu este doar numărul de cuvinte, ci și varietatea, ideile, obiectele și conceptele pe care le reprezintă. Așa cum a arătat Catherine Tamis-LeMonda de la New York University, „Când analizezi conținutul limbajului pe care copiii îl aud în diverse contexte, împărtășirea cărților este efectiv *singurul* context în care ai putea vorbi despre lucruri care sunt diferite de rutina zilnică“.

Cărțile ilustrate, mi-a spus ea, ne oferă „ocazia de a vorbi despre multe cuvinte diferite: luna, soarele, planetele. Poți face asta citind cărți împreună, dar ar fi destul de ciudat s-o faci în viața de zi cu zi. În viața de zi cu zi, poți vorbi despre cărți și despre mingi și despre cuburi și tot așa, dar cărțile deschid lumea și posibilitățile ei infinite de cuvinte“.¹⁶

*

Posibilități infinite de cuvinte: e o idee adorabilă! Măcar dacă ar vrea copiii mici infinitul! Din păcate, așa cum va confirma orice adult obosit, adesea ei nu vor o poveste nouă, cu cuvinte noi, ci aceeași poveste iar și iar și *iar*. Ceea ce poate fi înnebunitor.

— Mă roagă să-i citesc *Pip și Posy* iar și iar, a spus Magda Jenson, a cărei fiică avea 2 ani când mama ei mi s-a plâns. Până la urmă îi spun: Gata! Am citit *Pip și Posy* de șase ori azi! E momentul să citim altceva!¹⁷

Îi putem ierta frustrarea. Poate fi enervant să citești aceeași carte în fiecare noapte. Poate chiar să pară nesănătos pentru un copil să se blocheze la o poveste când atâtea altele rămân neexplorate. În orice caz, enervarea noastră ne confirmă statutul de adulți. Nouă ne place noutatea, copiilor le place siguranța. Ne plac nuanțele cenușii, copiilor le plac finalurile clare. Oricum, iepurele și șoarecele din cartea lui Axel Scheffler nu-i interesează, în principiu, pe cei mai mari de 5 ani. În ilustrații viu colorate, prietenii se joacă și se ceartă și trăiesc drame de copii mici și, cu toate că adulții pot considera cărțile o lectură plăcută la culcare, nu ne putem aștepta să fim fermecați de ele cum este un copil de 2 ani. Așa că, atunci când copilul ridică iar o carte cu *Pip și Posy*, mormăim: „Destul!”

Problema e că s-ar putea să *nu* fie destul. Când un copil cere aceeași poveste „iar și iar“, ne comunică ceva important, deși e posibil să nu descoperim care este acel lucru important. Cartea îl poate ajuta să-și gestioneze în liniște, în interior, aspecte legate de frică sau de tristețe pe care nu le poate articula. Cartea poate fi un prieten vechi a cărui prezență familiară îl liniștește la culcare. Când Flora era în etapa *Pip și Posy*, voia să-i citim *The Merry Chase* de Clement Hurd în fiecare noapte, săptămâni în șir. Îi plăceau enorm ilustrațiile pline de culoare cu un câine care aleargă după o pisică printr-un cartier — direct prin case și magazine —, provocând haos. Mai avea și un apetit insațiabil

pentru adaptarea făcută de Stephen Mitchell după *Amnarul*, povestea lui Hans Christian Andersen. Flora se scufunda în ilustrațiile complicate ale lui Bagram Ibatoulline, cu vrăjitoarea cocârjată și înspăimântătoare, și nu era deloc afectată când cei trei câini uriași („cel cu ochii cât niște farfurioare, cel cu ochii cât pietrele de moară și cel cu niște ochi cât două turnuri rotunde“) îi ucideau cu violență pe rege și pe regină.

De ce-i plăceau cărțile astea atât de mult? Nu știu. Nu am nici o explicație nici pentru devotamentul lui Molly, cu câțiva ani înainte, pentru *Around the World with Ant and Bee* de Angela Banner sau pentru povestea moralizatoare a lui David McKee, *Not Now, Bernard*. Tot ce știu este că am parcurs cărțile iar și iar și iar. Am observat, ca mulți alți părinți, cum copiii mei aveau mici obiceiuri legate de cărțile lor preferate, momente când pagina trebuia atinsă într-un mod care putea să pară ciudat de formal. Dacă ne opriserăm o dată să examinăm desenul minusculel înfățișându-l pe Lowly Worm, cu micuța lui pălărie tiroleză într-o ilustrație complicată a lui Richard Scarry, trebuia să ne oprim de fiecare dată. Dacă o pagină era vălurită sau avea o pată, era posibil ca un deget mic să trebuiască să o atingă de fiecare dată. Unei fetei, Ella, acum om mare, îi plăceau atât de mult câinii care se bălăceau într-o piscină dintr-o ilustrație a lui P.D. Eastman, încât încerca să li se alăture. Mama ei râdea când își aducea aminte: „Când ajungeam la partea aceea, trebuia să-și scoată

șoseta și să-și pună efectiv piciorul în cotorul cărții, de parcă *ea* era cea care intra în piscină. Îmi aduc aminte că eram în metrou cu căruciorul, și ea era prinsă cu curele; când ajungeam la pagina respectivă, o vedeam cum, în cărucior, încerca efectiv să-și ridice piciorul ca să intre în carte!“

Când fetele mele Violet și Phoebe aveau 4 și respectiv 3 ani, trebuia să citim *The Story of Babar* aproape în fiecare noapte. La momentul acela, Violet avea o cosmologie ciudată: în imaginile din cărțile ilustrate, toți bărbații bătrâni erau regi, toți tinerii erau prinți, toate femeile, indiferent de vârstă, în caz că nu erau în mod evident vrăjitoare, erau prințese. Copiii mei se întreceau pe atunci să-și asume identitatea personajelor și proprietatea asupra obiectelor din cărțile pe care le citeam („Eu sunt maimuța“, spunea cineva, lovind ușor pagina cu degetul, sau „Asta e prăjitura mea“). Într-o seară, eu și fetele am ajuns la scena în care Babar face cunoștință cu binefăcătoarea lui bogată. Violet a arătat cu degetul spre Doamna Bătrână:

— Eu sunt ea, a spus ea. E prințesă.

Câteva pagini mai târziu, am ajuns la scena în care Babar merge cu mașina la țară și tocmai trece pe lângă fata cu coada împletită lăsată pe spate care stă lângă capra cu clopoțel la gât.

A fost rândul lui Phoebe să împungă pagina.

— Asta-s eu, a spus ea, cu capra mea.

— Nu, asta-s eu, a spus Violet.

— Nu, asta ești tu, a fost de acord sora ei.

— Știu, a spus Violet. E prințesă.¹⁸

*

Poate n-o să descoperim niciodată de ce anumite cărți ajung să exercite o fascinație atât de puternică încât copiii să-și dorească să le audă iar și iar. Poate va rămâne mereu un mister, ca și dragostea. Cu toate astea, pare să existe o explicație solidă și prozaică: copiilor le place să repete cărțile pentru că această experiență îi face să se simtă competenți și pricepuți; cu fiecare lectură, înțeleg ceva mai mult din ceea ce văd și aud.

Cercetătorii de la University of Sussex din Marea Britanie au testat această idee explorând efectul recitirii aceluiași cărți cu povești unui grup de copii de 3 ani.¹⁹ Ar trebui să subliniez faptul că acele cărți pe care le-au ales nu reflectau preferințele unui copil anume, ci fuseseră create pentru studiu. Clinicienii au vrut să observe modul rapid sau lent al copiilor de a înregistra cuvintele noi, procesul de achiziție a limbajului în două viteze, despre care am vorbit mai devreme. Așa că au introdus vreo două cuvinte inventate în poveștile unor cărți ilustrate, altminteri cu nimic neobișnuite, pentru a putea separa cuvintele-surogat de cuvintele pe care copiii le știau deja. Pentru trei cărți ilustrate create special, *The Very Naughty Puppy*, *Nosy Rosie at the Restaurant* și *Rosie's Bad Baking Day*, cercetătorii au inventat un mixer manual neobișnuit, denumit *sprock*, precum și un sucitor deosebit, denumit *tannin*.

Pentru subiecții tineri, aceste cuvinte nu aveau să fie mai ciudate decât furnicarul african (*aardvark*) sau suportul de bușteni (*andiron*). Limba engleză e plină de excentricități. De ce nu un *sprock* sau un *tannin*? Copiii din studiu au luat cuvintele la grămadă, așa cum făceau cu oricare altele care le erau necunoscute. Contextul le-a oferit indicații referitoare la sensul cuvintelor și funcțiile lor gramaticale, iar repetiția a făcut cuvintele memorabile.

Așa cum au explicat David Dickinson și colegii lui de la Vanderbilt, „copiii învață vocabular prin gramatică și gramatică prin vocabular”²⁰. Odată ce știu un cuvânt, dacă îl aud într-un context sintactic diferit, înțelegerea lor se va extinde. Ca să luăm un exemplu din *Babar*, adjectivul *becoming* („care șade bine”, „potrivit”), folosit pentru a descrie o nuanță de verde, se transformă în verb atunci când este utilizat pentru a descrie o schimbare de situație în alta (*it's becoming chilly* / „se face răcoare”). Cu cât copiii aud mai multe cuvinte și o diversitate mai mare de texte, cu atât vor putea desluși mai ușor aceste subtilități.

Studiul de la University of Sussex a descoperit că citirea cărților ilustrate „iar și iar” este extraordinar de utilă din acest punct de vedere. „Am constatat o creștere impresionantă a abilității copiilor atât de a-și aminti, cât și de a reține asocieri noi nume–obiect întâlnite în timpul citirii împreună a cărților de povești, când auzeau

aceleași povești de mai multe ori la rând“, au scris Jessica Horst, Kelly Parsons și Natasha Bryan când și-au publicat concluziile în 2011.

Mai mult, copiii care au auzit (și văzut) cuvinte repetate în aceleași povești le rețineau pe cele noi într-o măsură mult mai mare decât cei care se loveau de cuvinte (și de obiecte) răspândite prin povești diferite. Rezultatele, au scris cercetătorii, „vin cu vești bune pentru părinți: ceea ce contează nu este neapărat numărul de cărți diferite, ci mai degrabă respectarea cererilor de «citește-o din nou!»“.

Asta poate fi o consolare mică, sper, dacă un copil vine la tine, pentru a suta oară, cu un exemplar uzat din *Pip și Posy*.

*

Mai există și o a treia modalitate importantă prin care cărțile ilustrate creează o atmosferă bogată în cuvinte. Când un adult și un copil stau și răsfoiesc împreună paginile pline de text și imagini artistice, este un moment firesc și la îndemână pentru discuții. În cazul în care copilul este foarte mic, „conversația“ poate fi unilaterală și destul de primitivă, dar asta nu înseamnă că nu e valoroasă. Chiar este. Fiecare fărâmbă de pălăvrăgeală intimă pe care o purtăm în timp ce ne uităm la cărți ilustrate este combustibil pentru motorul achiziției limbajului.

Specialiștii care studiază subiectul citează adesea o fabulă scurtă, cunoscută sub denumirea de „trei mame și o vânătă“.²¹ Nu este o poveste –

vânăta nu vorbește și nici nu îndeplinește dorințe —, dar ceea ce ne învață ea — morala poveștii — este util pentru a înțelege felul în care interacțiunile mărunte pot să dea naștere la dezvoltări semnificative ale vocabularului copilului. Fabula se petrece într-un supermarket:

Prima mamă își împinge căruciorul de cumpărături pe culoarul cu produse proaspete, unde copilașul ei de grădiniță observă o vânăta și întreabă ce este. Mama îi cere copilului să tacă, ignorând întrebarea.

O a doua mamă, după ce primește aceeași întrebare, răspunde politicos:

— A, e o vânăta, dar noi nu mâncăm așa ceva.

A treia mamă murmură veselă:

— A, e o vânăta. E una dintre puținele legume mov.

O ridică, i-o dă fiului și-l încurajează s-o pună pe cântar.

— Vai, uite, are aproape un kilogram! spune ea. Și costă 1,99 dolari o jumătate de kilogram, așa că ar costa aproximativ 4 dolari. E puțin cam scumpă, dar îți place friptura de vită cu parmezan, și vânăta cu parmezan e și ea delicioasă. O să-ți placă. Hai să cumpărăm una, o luăm acasă, o tăiem. O gătim împreună.

Deci: trei mame, trei răspunsuri diferite la întrebarea simplă a unui copil. Răspunsurile femeilor sunt folositoare pentru a explica de ce unii copii ies din copilăria mică știind o mulțime de cuvinte și concepte, iar alții nu. Prima mamă nu intră deloc în discuție cu copilul. A doua

mamă ia în considerare întrebarea, dar blochează orice altă discuție viitoare. A treia mamă folosește întrebarea despre vânătă ca punct de plecare pentru o trecere în revistă a tuturor lucrurilor legate de ea: culoarea legumei, greutatea, prețul unui kilogram, gustul în comparație cu un fel de mâncare pe care copilul l-a gustat și relevanța ei în viața și dieta familiei.

Ceea ce vedem, la a treia mamă, este un fel de versiune tridimensională, fără legătură cu vreo carte, a unei practici cunoscute drept citire interactivă sau citire dialogică²². Punerea întrebărilor și oferirea răspunsurilor, căutarea și găsirea diverselor obiecte din imagini, digresiunile despre limbaj, jocul cu aliterații și rime, toate acestea sunt tehnici dialogice. Este ca un fel de joacă. Și adevărul este că cercetarea ne confirmă că acei copii care au șansa de a auzi și de a folosi vocabularul într-un context amuzant și-l aduc aminte mult mai ușor decât cei care primesc instrucțiuni directe.²³

Așa cum mi-a spus Roberta Michnick Golinkoff, profesor de educație, psihologie și lingvistică la University of Delaware, „copilul învață cel mai bine când este activ, nu pasiv. Dar nu vrei să transformi cititul în timp de predare didactică. Vrei să urmezi degetul care arată, degetelul care indică ceva, astfel încât ceea ce este pe pagină să iasă din pagină și să creeze o legătură cu viața copilului”.²⁴

Chiar și copiii foarte mici îți oferă indicații despre ce-i interesează. E posibil să lovească

cartea sau s-o îndoiaie („Hmm, ce proprietăți fizice are obiectul ăsta?“). E posibil să-și dorească să dea pagina, să arate către fețe de animale și de oameni sau să urmărească conturul unei forme sau al unei litere cu degetul arătător. Cu cât ei „citesc“ mai mult, cu atât vor deveni mai clare sugestiile pe care ți le dau. Aici intervine adultul, care urmărește indicațiile și improvizează în consecință.

Caroline Rowland, profesor de științe psihologice la University of Liverpool în Marea Britanie, a explicat cum ar trebui să evolueze lectura dialogică. „Dacă citești împreună cu un copil de un an, probabil că o să vrei să te concentrezi pe chestii concrete – de genul «Vai, uite cățelușul, îl vezi?» – și să-l aștepti pe copil să-ți arate ceva, apoi să vorbești despre ceea ce ți-a arătat și să descrii lucrul respectiv, spune ea. Dar, pe măsură ce copiii cresc, de la 3 la 4 ani, o să vrei să-ți schimbi modul de a interacționa, astfel încât să ai o discuție mai decontextualizată.“ Asta presupune să desprinzi esența poveștii și s-o legi de experiența copilului cu lumea înconjurătoare.

„Dacă în carte este un cățeluș, poți vorbi despre cățelușul pe care l-ai văzut în parc și despre faptul că există multe tipuri diferite de căței“, a continuat Rowland. „Chestia extraordinară este că *amândoi* sunteți concentrați pe un singur lucru, știi că cel mic este interesat pentru că este implicat, și îți poți adapta vorbirea în modul cel mai eficient, având în vedere vârsta

copilului tău și limbajul pe care-l cunoaște deja. Acesta este unul dintre motivele pentru care e atât de eficient. Poți fi foarte atent la nivelurile de dezvoltare ale copilului tău și le poți impulsiona puțin dezvoltarea din punctul în care se află.”²⁵

Ideea este să încurajezi conversația și interacțiunea într-un mod plăcut pentru toată lumea și care să ofere puțină distracție și provocare, ca jocul nostru vechi cu întrebări.

În sine, cărțile ilustrate sunt obiecte despre care merită să vorbești. Pentru început, au o copertă: Ce reprezintă și ce simți când o privești? E posibil ca forțașurile să fie concepute și decorate pentru a stabili o stare de spirit sau pentru a sădi o idee înainte ca povestea să înceapă.²⁶ Și despre asta merită să vorbești. Apoi este povestea în sine, precum și ilustrațiile și posibilitățile nelimitate de a pune întrebări și de a vorbi despre lucrurile din ea. Un părinte poate să zăbovească asupra unei imagini și îi poate cere copilului să găsească toate obiectele roșii, pătrate sau lichide, să spună părțile corpului sau să identifice diferite fructe. O mamă poate să-și învețe copilul cum se numesc animalele, atât în engleză, cât și în japoneză (presupunând că a studiat-o mai mult timp decât mine), spaniolă, filipineză sau coreeană. Cei doi pot număra împreună obiectele până la 10 sau, descrescător, de la 10 la zero. Un tată își poate ruga copilul să găsească obiectele care sunt „pe“, „înăuntru“ sau „dedesubtul“ altor lucruri, ca să-i dezvolte capacitatea de a conștientiza conceptele spațiale.

Pentru a îmbogăți vocabularul unui copil, adulții pot folosi descrieri baroce, așa cum îmi plăcea mie să fac, pentru a adăuga un strat care trebuie decodat în procesul de localizare și identificare a obiectelor din ilustrații.

Multe cărți ilustrate vin direct la pachet cu principiile citirii dialogice. Adesea, întrebările sunt înghesuite printre ilustrații: „Care capră de munte e fericită?” sau „Al cui bebeluș face baie?” Tot ce trebuie să facă un adult este să deschidă cartea, să rostească cuvintele de pe pagină, și gata: el sau ea lărgeste universul unui copil și abilitatea acestuia de a-l înțelege și descrie.

Oricât de productiv ar fi vorbitul, câteodată e bine să ai un moment de liniște. Un tată mi-a spus că-i place să se oprească din citit din când în când, pentru a-i oferi fiului său ocazia să se gândească la povești și poate să comenteze. Și întrebările deschise sunt bune. Cărțile ilustrate precum *The Tale of Mrs. Tiggy-Winkle* de Beatrix Potter, repovestirea *Hainelor noi ale împăratului* de către Virginia Lee Burton sau *Sam and Dave Dig a Hole* de Mac Barnett îi oferă copilului suficiente ocazii să intervină cu propriile gânduri și păreri. Părinții pot încuraja acest lucru pe parcurs, întrebând uneori cu blândețe: „Oare de ce?” sau „Ce părere ai despre asta?”.²⁷

O femeie mi-a spus odată că, atunci când cei doi copii ai ei erau mici, se folosea de citirea poveștilor pentru a le oferi intenționat lecții. Mai exact, voia să-i ajute să-și dezvolte o abilitate cunoscută sub denumirea de discriminare

auditivă.²⁸ Este vorba de abilitatea de a distinge diferite sunete – contrastul subtil dintre sunetele „t“ și „d“, de exemplu – de care au nevoie copiii când vine momentul să învețe să citească singuri. Femeia mi-a povestit că stătea într-un balansoar cu copilașii în poală. „Spuneam: «Puteți găsi ceva în imaginea asta care începe cu aceeași literă precum cuvântul dinozaur?»“ Câteodată îi puneă să bată din palme când auzeau un anumit sunet, lucru care îi amuza teribil. Cu timpul, folosind aceste tehnici, i-a învățat cum sună consoanele de la începutul cuvintelor, a trecut mai departe la combinații de început (ca, de exemplu, „bl“ sau „sk“ la începutul cuvintelor) și i-a dus chiar și pe terenul confuz al vocalelor lungi și scurte. Fără ca ei să-și dea seama, mama lor îi pregătea pentru etapa de preșcolari. Din punctul lor de vedere, ei doar se distrau împreună înainte să-i culce.

*

Ce se întâmplă când copiii sunt destul de mari și de dispuși să-și citească singuri? Ei bine, atunci își pot citi singuri, și e ceva extraordinar. Dar asta nu înseamnă că cititul cu voce tare își pierde din relevanță. Dimpotrivă: își păstrează puterile lui multiple – de a îmbogăți, lumina, transporta și transforma. Pentru mine, bucuria cea mai mare începe atunci când cititorul și ascultătorul se pot întâlni în povești substanțiale și provocatoare care vor răsplăti de o mie de ori efortul depus pentru

citirea lor, prin complexitatea limbajului, personajelor, precum și prin persistența efectului lor asupra imaginației.

Aici vreau să spun câteva cuvinte despre efort. E nevoie de timp, dar altfel nu e foarte obositor pentru majoritatea adulților să citească un vraf de cărți ilustrate, deși, cine știe, sunt nopți când chiar și o carte scurtă poate să pară o obligație („Culcă-te, d***lui, odată!“). Cititul în fiecare zi sau aproape în fiecare zi necesită disciplină când copiii sunt mici. E nevoie de un adevărat act de voință pentru asta pe măsură ce cresc și apar alte necesități care le limitează timpul petrecut acasă. Temele, sportul, prietenii, joburile cu jumătate de normă și tentațiile cu capete de hidră ale tehnologiei vor încerca să excludă cititul regulat din aglomerația de activități. Nu lăsați să se întâmple asta. E o bătălie pe care merită să o câștigați.

Copiii și părinții pot avea vieți complete în spațiul virtual și în realitatea scoasă din priză și pot găsi timp să se întâlnească și în literatură. Nu trebuie să renunțăm la dispozitivele noastre. La drept vorbind, cititul împreună ne permite nouă și copiilor noștri să trăim mai ușor în armonie cu aparatura noastră. Ne oferă în fiecare zi un timp în care ne putem reconecta fără presiune și ne putem bucura de un mărunț buchet de neurochimicale, în timp ce cărțile pe care le citim umplu mințile copiilor noștri cu un limbaj și mai sofisticat. Să ne facem timp să citim împreună

este aproape un act încăpățânat de iubire. Efortul reciproc – sacrificarea timpului – devine parte din răsplată.

Țineți-vă de el, și compensațiile vor fi extraordinare. Bebelușa care ridică mereu cartonașele din *Dragă grădină zoologică* de Rod Campbell devine copila fermecată de *Madlen* de Ludwig Bemelman, care se transformă în fata de clasa a VI-a care ascultă cu gura căscată *A Kingdom Far and Clear* de Mark Helprin, care crește pentru a deveni tânăra fermecată de Lev Tolstoi și frumoasa eroină *Anna Karenina* și soarta ei crudă.

Fiecare carte netezește calea către următoarea, deschizându-se către pajiști literare însorite unde, în timp, tinerii se vor întâlni cu texte frumoase, cu personaje și scene care poate că au fost iubite, cunoscute și rememorate de generații de mult dispărute. Pentru copil și adolescent (sau pentru oricine altcineva, de fapt), să-și ia bilete pentru Arcadia este o chestie teribil de simplă. Tot ce trebuie să facă e să asculte.

Majoritatea înțelegem mult mai multe cuvinte decât cele pe care le folosim în vorbirea de zi cu zi. Știm asta din exemplul bebelușilor, care pot demonstra că înțeleg limbajul simplu cu mult timp înainte să aibă capacitatea de a-l utiliza. Știm asta de la copiii care vorbesc târziu. De fapt, prin scanări cu rezonanță magnetică s-a demonstrat că până și câinii pot înțelege anumite cuvinte, indiferent de tonul vocii vorbitorului.²⁹

Se consideră că, în intervalul de la 1 la 3 ani, vocabularul receptiv al unui copil – cuvintele pe care le poate înțelege – se află întotdeauna înaintea celui expresiv, adică al cuvintelor pe care le poate folosi. Asta înseamnă că urechea lui poate recepta și aprecia povești care altminteri ar fi în afara zonei sale de competență. Așa cum subliniază Jim Trelease, autor al *Read-Aloud Handbook*, competența de lectură la care se află copilul nu ajunge în mod obișnuit la nivelul competenței de ascultare decât prin clasa a VIII-a.³⁰ Așadar, un adult care citește cu voce tare face mult mai mult decât să spună o poveste: el sau ea demonstrează prin tonul vocii, frazare și pronunție cum pot fi abordate și supuse frazele complicate și cum ne putem bucura de ele. Și, în tot acest timp, copilul absoarbe idei noi și cuvinte necunoscute.

„Elevii nu învață cuvinte noi studiind liste de vocabular. Fac asta ghicind înțelesuri noi în cadrul sensului general al celor auzite sau citite“, observa E.D. Hirsch, fost profesor la University of Virginia, cunoscut probabil cel mai bine pentru bestsellerul lui *Cultural Literacy*. „Iar pentru înțelegerea esenței e nevoie de cunoștințe de fond. Dacă un copil citește că «inundațiile anuale au lăsat delta Nilului bogată și fertilă pentru agricultură», e mai puțin probabil să intuiască sensul cuvintelor necunoscute de genul «anuale» și «fertilă» dacă nu știe nimic despre Egipt, agricultură, deltele râurilor și alte asemenea frânturi de informații de fond. [...] Dezvoltarea

vocabularului este un proces lent în care elevii trebuie să fie suficient de familiarizați cu contextul pentru a înțelege cuvintele necunoscute. Substanța, nu abilitatea, e cea care dezvoltă vocabularul și capacitatea de a citi – nu există scurtături.”³¹

În timp ce un copil colecționează cuvinte, el deprinde totodată norma de utilizare și regulile aproximative ale traseului gramatical. „Pentru copiii care citesc există o formă ascunsă de vocabular, și anume complexitatea sintactică“, i-a spus de curând unui intervievator educatorul Doug Lemov. „Când îi întrebi pe copii despre un pasaj dificil, constăți că de cele mai multe ori au prins una din ideile dintr-o frază, dar fraza era incredibil de complexă și de variată, așa că nu au înțeles cum se leagă toate ideile din propoziție. Complexitatea sintactică e prea mare pentru ei.“

Lemov a descris mai departe experiența pe care a avut-o când i-a citit fiicei sale un bine-cunoscut roman de Scott O’Dell. „Nimic din ceea ce poate citi singură nu seamănă cu complexitatea și profunzimea poveștii din *Insula delfinilor albaștri*, care pur și simplu este un roman extraordinar“, a spus el. „Așa că mă gândesc s-o îmbii să citească tot felul de cărți, cărți mari, citindu-i ceva care depășește orice și-a imaginat că poate face o carte, și cred că, pentru restul vieții, va fi schimbată de experiența acelei cărți. Important pentru mine este că-i citeam o varietate de fraze elaborate care sunt probabil mai avansate decât cele folosite de majoritatea adulților în

munca lor de zi cu zi, sute sau mii de astfel de fraze la rând, citite unui copil de clasa a II-a. Și, exprimându-le, am ajutat-o să înțeleagă cum sună, motiv pentru care au fost relativ puține situații în care să nu le înțeleagă.“³²

Acest fenomen deschide calea către una dintre cele mai entuziasmante și mai subevaluate satisfacții ale cititului cu voce tare: aceea că poți, ca părinte, să împărtășești povești complexe, puternice cu copiii tăi și că *ei le vor înțelege*. Poți să vezi asta – privirea confuză, nesigură a copilului care nu pricepe și e puțin pierdut, bineînțeles, dar și ciudata strălucire energică din înfățișarea unui copil care tocmai a pășit pe o pajiște însorită. Este uimitor. Nu poți să vezi ce vede el, dar îți dai seama că e fermecat.

E posibil ca un cititor capabil de 11 sau 12 ani să se lupte din greu în timp ce-și croiește drum printre propozițiile subordonate ale unui roman din secolul al XIX-lea, dacă încearcă să-l citească singur. Dar lasă-l pe același copil să se relaxeze într-un fotoliu în timp ce altcineva redă textul, și va fi liber să simtă ceea ce începe să se contureze într-un întreg fascinant. Vocabular, sintaxă, intrigă, caracterizare: toate aceste ingrediente seci se combină pentru a forma o experiență vastă și captivantă. Și, dacă apare o confuzie de moment, un cuvânt greșit sau o idee care necesită explicații, te poți opri ca să oferi ce este necesar. Asta e frumusețea împrejurărilor neprevăzute,

atât când copilul este mic, în timpul lecturii dialogice, cât și atunci când e mai mare și citiți împreună cărți mai dificile.³³

Nu cu mult timp în urmă, Flora m-a rugat să-i citesc *Dracula* de Bram Stoker. Redată cu ajutorul scrisorilor, notițelor din jurnal și al tăieturilor din ziare, povestea e plină de un limbaj complicat și obscur (deloc surprinzător pentru un roman publicat prima dată în 1897). Mă așteptam să-și piardă interesul. Dar nu a fost așa. Era complet absorbită de poveste. La vârsta de 11 ani, a luat arhaismele ca atare, și nu a părut să fie deranjată sau măcar să observe pasajele care mie mi se păruseră alambicate sau prea lungi. Împreună cu tânărul avocat, Jonathan Harker, a făcut cunoștință cu contele Dracula în castelul lui înspăimântător. A călătorit cu monstrul, sigilat în coșciugul lui scârbos plin cu pământ, pe vasul care naviga spre Anglia purtând încărcătura blestemată. A ascultat fascinată cum contele se hrănea din gâtul lui Lucy, își vizita discipolul nebun, Renfield, și o ataca pe Mina, mireasa lui Jonathan. Pe măsură ce povestea se apropia de final, Flora s-a aliat cu forțele binelui – Jonathan, Mina, Quincey Morris, dr. Van Helsing, lordul Godalming și dr. Seward –, care au călătorit în Transilvania, s-au împărțit în trei grupuri și s-au răspândit în sat hotărâți să-l împiedice pe Dracula să-și recâștige castelul.

Flora a absorbit fiecare cuvânt, și ar fi stat să asculte ore în șir în fiecare noapte, nu doar o oră, așa cum îi propuneam eu. Totuși, pe măsură ce

ne-am apropiat de sfârșit, a început să se îngrijoreze. Trăise suficient de mult în preajma cărților ca să aibă bănuiala că Bram Stoker urma să-l ucidă cel puțin pe unul dintre eroi în confruntarea finală. Cine va trăi și cine va muri? Își rodea unghiile de nerăbdare.

— Știu că o să moară Quincey! Fiindcă e foarte amabil, dar nu așa de important.

A tăcut o clipă, apoi a sărit.

— Și Van Helsing! Fiindcă e bătrân! Și a spus că-i gata să moară pentru Mina!

Ne-am strâmbat una la alta – tensiunea ne dădea gata – și am deschis din nou cartea. Flora s-a balansat în față cu scaunul, de parcă ar fi încercat, ca fetița aceea, Ella, să intre fizic în poveste. Acum Mina Harker și dr. Van Helsing își așezau tabăra singuri în sălbăticia Carpaților. În clipele îngrozitoare care urmează, cele trei parteneri ale contelui Dracula se materializează în preajma lor în penumbră. Caii nechează de frică și trag să-și rupă hățurile, dar cei doi călători sunt în siguranță, înconjurați de o magie protectoare. Când se ivesc zorile, vizitatorii fantomatici au dispărut, și Mina doarme profund.

— „Mă tem s-o tulbur“³⁴¹⁶, spune Van Helsing în engleza lui imperfectă. „Am făcut focul și m-am dus la cai. Sunt toți morți. Azi avem multe de făcut, dar aștept ca soarele să urce sus pe cer. Sunt multe locuri în care trebuie să merg și în care razele lui, prin zăpadă și ceață, mă vor apăra.“

— Ce are de gând să facă? a strigat Flora, sărind în picioare. O să-l omoare pe Dracula? Unde o să se ducă?

— Nu știu!

— Te rog, citește mai departe!

Am zăbovit o secundă să descopăr unde rămăsesem, moment în care am reînceput să imit neprofesionist accentul olandez.

— „...Sunt multe locuri în care trebuie să merg și în care razele lui, prin zăpadă și ceață, mă vor apăra. Mă voi întrema cu un mic dejun și apoi îmi voi începe îngrozitoarea treabă. Doamna Mina încă doarme, și, slavă Domnului, are un somn liniștit...”

Două paragrafe mai târziu, celelalte două grupuri de personaje pozitive – Jonathan Harker și lordul Godalming, venind dintr-o direcție, și dr. Seward și Quincey Morris, din alta – ajung față în față cu convoiul paznicilor romi care îl transportă pe contele ne-mort în sicriul lui sinistru.

— „La revărsatul zorilor am văzut grupul de țigani³⁵ plecând de lângă râu cu căruța“, am citit eu și mi-am dat seama într-o fracțiune de secundă că pusesem greșit accentul.

Pronunțasem *body*¹⁷ de parcă era vorba de un cadavru, și nu de un grup de bărbați. M-am uitat la Flora.

— Ai înțeles partea asta?

— Cred că da, dar al cui cadavru era?

Avusesem dreptate.

— În acest caz, „corpul de țigani“ nu este o persoană, ci un grup de bărbați care sunt numiți

țigani. Poți să vorbești despre un singur corp – să spunem despre un corp mort. Dar poți să vorbești despre un grup sau despre un colectiv care este denumit prin substantivul colectiv „corp“.

— Aha.

— De exemplu, Națiunile Unite sunt un corp deliberativ, iar senatul Statelor Unite este un corp legislativ.

— M-am prins. Poți să...

Pedagogul abia își intrase în mână.

— Deci, am continuat eu, poți vorbi despre o persoană care are un corpus de opere. De exemplu, putem spune că în corpusul de opere al lui Bram Stoker, romanul *Dracula* este...

— Bine! a spus Flora sărind din nou în scaun. E bine să știu asta, dar poți citi în continuare?

Am râs amândouă și am reluat povestea:

— „La revărsatul zorilor am văzut grupul de țigani plecând de lângă râu cu căruța...”

— O căruță cum?

— O căruță lungă, din lemn, nu foarte grea, mi-am dat eu cu părerea (și am avut, se pare, dreptate). „Au înconjurat-o și au plecat cât au putut de repede. A început să ningă ușor, iar în aer plutește neliniștea.”

Din acel punct până la finalul apocaliptic, opt pagini mai târziu, nici una din noi nu a întrerupt povestea. Am rămas cu gura căscată când Van Helsing a împlântat țăruși în inimile partenerelor contelui, eliberându-le sufletele. Ne-am cutremurat când Quincey Morris a fost înjunghiat mortal de un pumnal țigănesc, așa cum anticipase

Flora. Am stat nemișcate când, într-o singură frază, atacatorii lui Dracula i-au străpuns inima, i-au tăiat capul și au privit cum corpul i se transformă în țărână.

Când am terminat de citit, s-a lăsat tăcerea. Flora părea șocată și dezamăgită. Povestea se terminase.

Citiserăm *Dracula* în fiecare noapte timp de vreo două săptămâni, câteodată una lângă alta, altă dată la o distanță mică una de alta, întotdeauna apropiate la pasajele cele mai înfricoșătoare. Flora cutreierase pământul României într-o căruță, mirându-se când sătenii făceau un semn ca să se apere de deochi. Împreună cu Jonathan Harker, observase unghiile lungi ale contelui, părul din palme, abilitatea lui de a se cățăra pe pereți asemenea unei șopârle. Se ascunsese în cala vaporului rusesc *Demeter* și, împreună cu căpitanul îngrozit al acestuia, îi văzuse pe membrii echipajului dispărând unul după altul. Îl vizitase pe bietul Renfield în celula lui cu gratii, simțind groaza și mila pentru că-l văzuse mâncând muște și păianjeni în timp ce-și aștepta „stăpânul“ să ajungă la Londra. O văzuse pe Lucy lividă, apoi lăncezind, apoi revenind la viață și feroce sub formă de vampir, și îi văzuse pe prietenii lui Lucy administrându-i un remediu îngrozitor: o lamă de cuțit și usturoi.

Pe scurt, Flora parcursese în totalitate faimoasa poveste gotică a lui Stoker și se bucurase de fiecare pagină. Nu e o carte pe gustul

tuturor celor de 11 ani (sau de 50 de ani), dar, repet, aceasta este una din satisfacțiile cititului cu voce tare acasă: fiecare cu ale lui.

Flora era încă buimacă. Apoi s-a luminat la față.

Trebuia să-mi fi dat seama ce avea să urmeze.

— Din nou! a strigat ea. Hai să citim *Dracula* din nou!

16. Bram Stoker, *Dracula*, tr. Dan Costinaș, Vellant, București, 2020. Citatele care urmează sunt preluate de la pp. 333–334.

17. În engleză, „*the body of Szgany*“, ceea ce în traducere mot-à-mot (care nu se regăsește în versiunea românească menționată) înseamnă „corpul de țigani“.

CAPITOLUL 6

PUTEREA ATENȚIEI ȘI A ZBORULUI IMAGINAȚIEI

Alice s-a ridicat în picioare, deoarece și-a dat seama că nu văzuse niciodată un iepure cu vestă, ba chiar cu un ceas în buzunarul vestei. Mânată de curiozitate, a pornit să alerge pe câmp după Iepuraș și l-a ajuns din urmă la țanc pentru a-l vedea strecurându-se într-o vizuină spațioasă, de sub un gard viu. O clipă mai târziu, hop și Alice după el în vizuină, fără să se gândească în ce fel o să mai poată ieși vreodată de acolo. —Lewis Carroll, *Alice's Adventures in Wonderland*¹⁸

Prin alunecarea lui Alice în vizuina de sub gardul viu, Lewis Carroll surprinde ce se întâmplă când publicul dispare într-o poveste pe care cineva o citește cu voce tare. Nu știe unde se duce și ce va găsi. Aventura lui poate începe, ca și în cazul lui Alice, cu o încurcătură de moment. Trebuie aleasă o carte și luat loc. În timp ce se așază să

asculte, mediul înconjurător este încă unul banal, la fel cum Alice, aflată în urmărirea iepurelui alb, călătorește de-a lungul a ceea ce la început arată ca o vizuină normală care se întinde mai departe, „ca un tunel“. Apoi, fără avertisment, vizuina de iepure alunecă în jos, iar Alice cade în ceea ce pare a fi un puț foarte adânc.

„Fie că puțul era, într-adevăr, foarte adânc, fie că ea aluneca foarte încet, oricum a avut posibilitatea să se uite în jur și să se întrebe ce o să se întâmple cu ea“¹⁹, scrie Carroll, de parcă ar vrea cu tot dinadinsul să reproducă experiența unui cititor care alunecă într-o lume ficțională, pătrunzând în ceea ce romancierul John Gardner numește „un vis aievea și continuu“.

Tuturor ne place o poveste bună. Așa cum a observat folclorista Sybil Marshall, „omenirea pare să se fi născut cu un apetit lacom pentru detaliile vieților altora, dincolo de cea pe care mărunta desfășurare a existenței sale corporale i-o permite; ca și cum ar profita, încă din primii ani, de această modalitate de a-și lărgi limitele proprii vieți“¹.

Se întâmplă ceva special atunci când are loc acest transport ficțional în decorul intim al unei lecturi cu voce tare. Ascultătorul pătrunde într-un ciclu de gândire, imaginație și comportament practic care poate avea ramificații surprinzătoare și chiar profunde. În loc să preia o formă de distracție prefabricată de pe un ecran, aduce la viață, în mintea sa, mirosurile, sunetele și priveliștile unei povești.

În opinia psihologului James Hillman, povestirea orală nu e bună doar pentru suflet, ci îi și pregătește pe copii pentru viață. Cei care au parte de această experiență în copilărie, susținea el, „sunt mai bine echipați și au un prognostic mai bun decât cei care încă nu au făcut cunoștință cu poveștile. [...] Dacă vine la începutul vieții, ea oferă deja o perspectivă asupra ei”².

În literatură, suntem eliberați de constrângerile fizice și de convențiile timpului și locului în care ne aflăm. Întâlnim personaje cu care nu ne-am confrunța niciodată în lumea reală. Suntem, într-un fel, împuterniciți să trăim viața prin intermediul lor, și unul dintre rezultate este extinderea capacității noastre de înțelegere emoțională. Cum spunea Chris Riddell, fost laureat britanic al cărților pentru copii, „o carte bună este un dispozitiv de empatie”³.

*

Într-o zi recentă de iarnă, am avut ocazia să asist la teleportarea în Persia medievală a unei încăperi pline de copii de clasa a IV-a.⁴ Mecanismul a fost o carte de povești de Diane Stanley. Mediul era vocea unei bibliotecare școlare, faimoasa scriitoare Laura Amy Schlitz. Zona de lansare, ca să spunem așa, a fost biblioteca unei școli din Baltimore, un loc cu arhitectură modernă de mijloc de secol XX, cu pereți de cărămidă aparentă și lambriuri aurii, și o fereastră mare la unul din capete, prin care se vedea cerul întunecat și apăsător.

Abia sosisem și dădusem mâna cu Schlitz, când de pe hol s-au auzit un freamăt de pași și voci amestecate, iar pe ușă a intrat un grup de copii de 9 și 10 ani. Strecurându-se pe lângă noi, copiii s-au tolănit pe o terasă cu bănci capitonate, sporovăind și glumind. După câteva minute, fără să spună nimic, Schlitz a pus cu o mână un indicator pe podea, iar pe cealaltă a ridicat-o ca un rapsod. Glasurile s-au stins. Era clar că acești copii erau de obicei interesați de ceea ce avea să le spună bibliotecara.

Schlitz și-a tras un scaun ca să stea cu fața la clasă, a făcut câteva remarci preliminare și a ridicat un exemplar din *Fortune*. Coperta înfățișează un om îmbrăcat cu turban și halat care face un gest spre o femeie elegantă îngenuncheată pentru a îmbrățișa un tigru. Flori și arabescuri decorează marginile în stilul manuscriselor cu anluminuri.

— „Cu mult timp în urmă, în cel mai sărac loc din Persia, trăia un fermier împreună cu fiul său, pe nume Omar“ a început Schlitz. „Când Omar a devenit major, tatăl lui n-a putut să-i ofere decât binecuvântarea lui și o punguță cu bani. Cu acestea trebuia să-și clădească drumul în lume, dar bietul Omar nu știa ce să facă sau unde să se ducă...”

În afara vocii ei, sala era tăcută. Fețele copiilor se relaxaseră. Un băiat își băgase genunchii sub cămașă, de i se mai vedeau doar picioarele. O fată

stătea turcește, sprijinindu-se în față pe coate. Un alt băiat era întins pe spate, cu ochii în tavan. Toată lumea asculta.

— „«Hei, tu, tinere!» a spus Schlitz, dând un ton autoritar vocii unei străine mascate.“

Femeia îi propune lui Omar să-i vândă un tigru prins în lesă: îl poate face pe animal să danseze pe picioarele de dinapoi, asigurându-și astfel viitorul. Omar se învoiește.

— „Bineînțeles că, peste tot pe unde își ducea tigru, se umplea de bani. Și, cu fiara încolăcită lângă el noaptea, nu-i era niciodată frică de hoți...”

Un ajutor al profesoarei s-a întins să ridice un băiețel care se culcase pe jos. Altfel, ascultătorii stăteau liniștiți. Fețele lor erau inexpresive. Plecaseră în Persia.

În poveste, Omar devine foarte bogat datorită tigrului, și decide că e momentul să se însoare. Din păcate, bogăția îl transformă într-un înfumurat, așa că Omar hotărăște să-și caute o mireasă mai de soi decât iubita lui din copilărie, pe nume Sunny.

— „«Ești o prietenă bună», spuse el, încercând să fie amabil. «Nu ești urâtă, dar nici frumoasă nu ești. Știi, ești fiică de fermier, iar eu acum sunt un om important. Cred că ar trebui să mă însor cu o prințesă.»”

Și cu asta și-a părăsit satul și pe micuța lui prietenă Sunny, ai cărei ochi triști și întunecați îi aduceau în mod ciudat aminte de ai tigrului.

Curând, Omar ajunge într-un oraș splendid, cunoscut pentru tristețea prințesei sale. Nimeni nu reușise s-o consoleze pe prințesa Shirin de când logodnicul ei dispăruse în ajunul nunții.

— „Mulți oameni spuneau că s-ar fi înecat“, a citit Schlitz cu vocea unei servitoare bătrâne și bârfitoare care îi explica situația lui Omar, „dar unii credeau că fusese fermecat de o vrăjitoare“.

Eram impresionată de faptul că Schlitz nu transforma povestea într-un exercițiu pedagogic. Nu se oprise să le ceară copiilor să anticipeze desfășurarea poveștii sau să analizeze personajele. Nici măcar nu întorcea cartea la fiecare câteva minute, în încercarea – bine-intenționată, dar agasantă – de a se asigura că toată lumea vede imaginile. Lăsa doar cuvintele să plutească, unul după altul, având încredere în magia limbii.

— Aaah! a căscat gura un băiat cârlionțat.

Fața i s-a luminat de veselie în timp ce se uita în jur ca să vadă dacă mai descoperise și altcineva ceva important despre tigrul. Nimeni nu se prinsese. Era primul care-și dăduse seama că animalul era adevăratul iubit al prințesei, aflat sub o vrajă. Prostănacul de Omar, crezând că ar putea să câștige mâna tinerei femei, îi adusese de fapt logodnicul înapoi. Curând – pam pam! –, tigrul dispărea, și în locul lui stă un tânăr frumos.

Toată lumea crede că Omar a provocat intenționat reîntâlnirea. Recunoscător, sultanul îl îngroapă în comori. Doar Omar știe cât de prost a

fost. Rușinat, se întoarce umilit în satul lui ca să-i ceară iertare lui Sunny și s-o roage să se mărite cu el.

— „«Păi, »spune Sunny, «nu știu. Nu ești urât, dar nici frumos nu ești. Și cu siguranță nu ești vreun prinț.»“

Un val de râsete s-a răspândit printre copii. Câteva clipe mai târziu, Sunny se îmbunează, și cuplul se căsătorește. Clasa aplaudă. Se întorseseră în Baltimore. Fusesse o călătorie frumoasă.

*

Episodul a fost o lecție obiectivă despre capacitatea unei povești bune de a-i ține pe oameni prinși în mrejele ei. În timp ce Schlitz citea, băieții și fetele păreau a fi într-o stare de animație suspendată. Nu-și dădeau seama de asta, dar bucuria pe care o trăiau ascultând alimenta un ciclu comportamental pozitiv. Dacă stăteau liniștiți, nu făceau gălăgie și erau atenți, se puteau bucura de poveste chiar în timp ce distracția pe care le-o oferea îi obișnuia cu faptul că stăteau liniștiți, nu făceau gălăgie și erau atenți. O poveste ilustrată cu un tigru, un prostănac și o prințesă tristă avea meta-efectul de a-i încuraja pe acești elevi de clasa a IV-a să-și extindă capacitatea de concentrare.

Și asta nu-i puțin lucru! În epoca neatenției în care trăim, e o provocare să faci pe cineva să se concentreze. Tehnologia ne învață să ne grăbim și să reacționăm ca păsările cântătoare, navigând pe

Internet, făcând click, trimițând *tweet*-uri, dând like-uri.⁵ Pentru cei din domenii care necesită o atenție susținută, nu în ultimul rând pentru editori, aceste situații sunt tulburătoare. Așa cum observa îngrijorată, nu cu mult timp în urmă, Carolyn Reidy, directoarea editurii Simon & Schuster, în fața unui public alcătuit din librari, „Aveți de-a face cu generații întregi antrenate să aibă o capacitate de concentrare mai redusă decât cea necesară pentru cărți“⁶.

Plăcerile tehnologiei produc un ciclu comportamental mai rapid și mai frenetic. Derularea paginilor de Internet, clickurile, like-urile și *tweet*-urile livrează doze mici de chimicale care oferă plăcere și care ne alimentează nevoia de a naviga pe Internet, de a da click și a scrie din nou un *tweet* – un ciclu care, subliniază Adam Alter, face ca dispozitivele noastre să fie irezistibile.⁷ Unul dintre efecte este scăderea abilității de a ne concentra pe o sarcină. Se spune că, de la începutul mileniului, capacitatea de concentrare a adultului mediu a scăzut de la douăsprezece secunde la opt.⁸ Dacă e adevărat, atunci CEO-ul Microsoft Satya Nadella are dreptate când spune că atenția umană devine „adevărata marfă rară“⁹.

Ca adulți, putem decide singuri dacă vrem să facem efortul de a fi atenți o durată mai lungă de timp. În cazul copiilor, problema e mai gravă. Ei *trebuie* să poată să fie atenți la școală. Și trebuie

să înțeleagă ce li se spune, mai ales la clasele mai mici, când, așa cum a subliniat Jim Trelease¹⁰, actul educativ are loc în mare parte prin vorbire.

Când vine vorba de atenție, copiii din familiile unde se citește cu voce tare merg la școală cu un avantaj triplu. Sunt obișnuiți să asculte, așa că le e ușor să o facă. Au auzit o cantitate mare de limbaj, așa că nivelul lor de înțelegere va fi, prin comparație cu ceilalți, unul ridicat. Și știu din proprie experiență că atenția vine la pachet cu beneficii. Aceste avantaje nu sunt banale. Studiile au evidențiat o corelație puternică între capacitatea copiilor de a fi atenți când sunt mici și abilitatea lor de a se descurca bine la matematică și citire când sunt mai mari (este o legătură care aduce aminte de cea dintre limbajul timpuriu și matematica de mai târziu, despre care am vorbit mai devreme).¹¹ În 2013, cercetătorii de la Oregon State University au descoperit că „persistența capacității de concentrare“, așa cum este ea numită, la copiii de 4 ani prezicea nivelul lor de performanță la matematică și citire de la vârsta de *21 de ani*. Mai mult, persistența capacității de concentrare la vârsta de 4 ani putea de asemenea să anticipeze dacă aveau să termine colegiul până la vârsta de 25 de ani. Așadar, pot exista consecințe reale dacă cei mici nu-și dezvoltă bine capacitatea de a asculta.

*

După ce Laura Amy Schlitz a terminat de citit pentru elevii de clasa a IV-a, am avut ocazia să

stau de vorbă cu copiii. Voiam să știu cum percepeau acea experiență. Cum îi făcea să se simtă? Ce gândeau?

Răspunsurile lor mi-au oferit o viziune minunată atât asupra mecanismului secret al imaginației, precum și în ceea ce privește răsplata pentru utilizarea capacităților de ascultare.

— Când Laura ne citește cu voce tare, creierul meu blochează orice altceva.

— Sunt entuziasmat și interesat.

— Simt că parcă aș fi personajul principal când cineva îmi citește cu voce tare.

— Când cineva îmi citește, mă gândesc mai bine la lucruri, de exemplu dacă tigrul era prințul.

— Pot să fiu absorbit de poveste când citesc singur, dar am observat că e mai ușor când îmi citește altcineva, pentru că atunci mintea mea nu trebuie să-și împartă atenția între cuvinte și ce înseamnă ele.

— Mă simt de parcă aș rezolva un mister în pauze. Uit că sunt chiar aici. Mă simt de parcă aș fi în cer și mă uit de sus și pot să văd toată povestea.

Această ultimă senzație – de ieșire din corp, de plutire deasupra evenimentelor sau în interiorul lor sau de a fi furat de ele – este deopotrivă comună și extraordinară. Analele amintirilor personale și ale memoriilor literare sunt pline de astfel de momente transformatoare.

Walter Olson (tatăl lui Tim, copilașul adoptat din Rusia) era puțin mai mare decât copiii care au ascultat-o la bibliotecă pe Laura Amy Schlitz

când avusese prima dată această experiență, și senzația nu-l mai părăsise. În clasa a V-a, profesoara lui scosese o biografie completă a războinicului indian Crazy Horse și începuse s-o citească cu voce tare în fața clasei. „A durat săptămâni în șir“, își aduce aminte Olson, „și eu eram fascinat. *O, Doamne, chiar o să ne citească toată cartea!* Era un lux de care nu mai avusesem parte înainte – să absorb o carte întreagă prin intermediul cuiva care mi-o citește clar și expresiv.“¹²

Crizele de astm l-au ținut pe scriitorul Alberto Manguel ținut la pat când era copil. Sprijinit în perne, o asculta pe sora medicală citindu-i poveștile „înspăimântătoare“ ale Fraților Grimm. „Uneori, vocea ei mă făcea să adorm“, își aducea el aminte, „alteori, dimpotrivă, mă făcea să trepidez de emoție și o zoream ca să aflu, mai repede decât era intenția autorului, ceva ce se întâmpla în poveste. Dar, de cele mai multe ori, nu făceam decât să savurez senzația voluptoasă de a fi purtat de cuvinte și simțeam, la modul fizic, că într-adevăr călătoream într-un loc minunat de îndepărtat, la care abia dacă îndrăzneam să arunc o privire în tainica pagină din urmă a cărții.“¹³

Când era elevă în clasa a II-a, romanciera Kate DiCamillo spunea că „trăia“ pentru momentele în care profesoara citea clasei *Insula delfinilor albaștri*. Cititul cu voce tare „poate schimba viața

unui copil“, spunea DiCamillo. „El poate transforma un copil în scriitor. Cu siguranță îl transformă pe copil în cititor.“¹⁴

Pentru scriitorul francez Daniel Pennac, experiența seamănă cu eliberarea. În cartea sa *Ca un roman*, el scrie: „Pe gratis. Era întocmai așa cum înțelegea el să fie. Cadou. Un moment în afara momentelor. În pofida a toate. Istoria nocturnă îl ușura de greutatea zilei. O porneau la drum. Mergea împreună cu vântul, cu totul despovărat, iar vântul era glasul nostru“20.

Un cadou, un lux, o libertate care schimbă vieți: De ce le-am da la schimb pentru orice altceva? De ce ne-am opri? Cu toate acestea, în majoritatea familiilor, chiar și atunci când părinții trebuie să le citească copiilor când aceștia sunt mici, așa se întâmplă. Cititul cu voce tare începe să oscileze și să scadă în intensitate până când copilul împlinește 5 ani, potrivit unor studii bianuale realizate de Scholastic. Pentru marea majoritate a celor de 9–12 ani, povestea de noapte bună se rărește și aproape că dispare cu totul.¹⁵ Însă, într-un studiu din 2014, 40% dintre copiii cu vârste între 6 și 11 ani spuneau că și-ar fi dorit ca părinții să nu se oprească din citit.

Voiau să zboare în continuare.

*

În vremurile de mult apuse ale secolului XX, o școală de „scriere rapidă“ prin corespondență publica în reviste anunțuri de felul următor:

f u cn rd ths, u cn
bcm a sec & gt
a gd jb w hi pa.¹⁶²¹

Eu și prietenele mele râdeam de anunțurile astea. Puteam să citim textul anunțului. Puteam să devenim secretare și să obținem joburi bune cu salarii mari!

Bineînțeles, ideea era că nu aveam nevoie de fiecare literă din fiecare cuvânt al reclamei ca să ne prindem care-i treaba. Tot așa cum un ascultător – mai ales unul tânăr – nu trebuie să înțeleagă fiecare motivație a personajelor și nici măcar să știe ce înseamnă toate cuvintele pentru a deveni fascinat de poveste. Reclama la cursul de scriere rapidă nu e foarte diferită, din acest punct de vedere, de, să zicem, „Gângăveala“, poemul fără sens din a doua carte a lui Lewis Carroll, *Alice în Țara din Oglindă*. Versurile încep și se termină cu bine-cunoscutul:

Era fierbirând și burscii sprinlicioșii
Girau și ferdeleau în plau
Amărușari erau borogorioșii,
Și hasă rații behluiau.²²

Maria Tatar, care îl predă pe Carroll studenților la Harvard, spune: „Auzi cuvintele și e vorba de o poveste, dar înțelegi doar jumătate din cuvintele din ea, și nu contează. Povestea se susține. Mă gândesc de multe ori că asta trebuie să fie

experiența unui copil mic care aude povești – înțelege doar jumătate din mesaj, și totuși îl înțelege“¹⁷.

Diferența dintre vocabularul receptiv și cel expresiv – faptul că înțelegem mai mult decât putem rosti – este, din anumite puncte de vedere, un aspect mecanic legat de gramatică, sintaxă și context. Într-un sens mai larg, ea devine un spațiu în care putem trăi transcendentul și chiar și misticul. Lewis Carroll poate inventa cuvinte pocite și le poate împleti într-o poezie, și cumva reușim să le dăm un sens. Meșteșugul cuvintelor ne poate stârni și entuziasma fără să știm exact de ce. Aceasta a fost experiența romancierului Philip Pullman când era adolescent și profesorul lui de engleză a prezentat în fața clasei poemul epic *Paradisul pierdut* de John Milton.

„Multe dintre referințe nu însemnau nimic sau aproape nimic pentru mine“, i-a spus Pullman lui Leonard Marcus, specializat în istoria cărților pentru copii. „Cu toate astea, sunetul poeziei lui Milton, citită cu voce tare și gustată apoi pe limbă, era incredibil de puternic. Din acea experiență, am învățat că lucrurile ne pot afecta înainte de a le înțelege, și la un nivel mai profund decât cel la care putem ajunge de fapt cu înțelegerea noastră. Am mai învățat și că reacționăm fizic la poezie. Ți se ridică părul în cap. Ți se face pielea de găină. Inima îți bate mai tare.“¹⁸

Am văzut asta întâmplându-se cu copiii mei. I-am văzut reacționând la texte puternice prin

gesturi și respirație; fără nici o îndoială, inima le bătea mai tare. Cartea care a reușit să aibă de fiecare dată efectul acesta asupra lor este *Comoara din insulă*. Am menționat că o citeam o dată la câțiva ani. Asta explică într-o anumită măsură, cred eu, de ce i-a captivat așa de tare. De fiecare dată când am citit-o, copiii erau puțin mai mari decât fuseseră data anterioară. Era evident pentru mine că, odată cu fiecare lectură, înțelegeau mai mult din limbaj și din poveste, într-un fel de demonstrație de tip *time-lapse* (înregistrare secvențială) a fenomenului „din nou, din nou“.

Prima dată când am citit-o cu voce tare, Molly avea 6 ani și stătea aproape de mine, oprindu-mă din când în când ca să mă întrebe vreun cuvânt sau concept deosebit. Se pricepea la asta. Paris, la 4 ani, se juca cu jucăriile pe podea și urmărea povestea într-un mod mai confuz. Violet avea mai puțin de un an la momentul acela, așa că bănuiesc că tot ce auzea era sunetul liniștitor al vocii mamei sale.

Doi ani mai târziu, am revenit la carte, și de data asta Paris a reacționat de parcă ar fi fost aruncat dintr-un tun. Era fascinat de poveste, atât de pătruns, încât tot sărea în picioare ca să pună în scenă întâmplările. Când am ajuns la capitolul 25, nu puteam citi două rânduri fără să avem parte de o explozie. Este un capitol foarte intens. Tânărul erou, Jim Hawkins, se află într-un moment dificil. De unul singur, se întâlnește cu Israel Hands, viclean timonier rănit, despre care

s-a aflat de curând că este pirat. Cei doi se înfruntă pe puntea corabiei *Hispaniola*, care a naufragiat chiar în largul Insulei Comorilor, și, în timp ce valurile lovesc carena, doi pirați morți (unul cu o scufie roșie) se rostogolesc în sus și în jos pe punte.

— „Bineînțeles că acolo erau cei doi paznici, am citit eu, Scufie roșie, răsturnat pe spate, țeapăn ca o bârnă, cu brațele întinse de ziceai că-i cruce și arătându-și dinții printre buzele deschise; Israel Hands, rezemat de...”²³

Paris a sărit de pe canapea. S-a aruncat pe podea, cu brațele rigide și întinse în lateral și cu dinții dezgoliți.

— Așa?

Am râs cu toții. Paris s-a rostogolit înapoi la locul lui.

— „Israel Hands, rezemat de parapet, cu bărbia în piept, cu brațele înaintea și palmele lipite de punte, cu fața ca de ceară sub obrazul bronzat.”²⁴

— Ce e ăla seu²⁵? a întrebat Molly.

— Grăsime de vacă.

— Căh, s-a strâmbat ea.

— Continuă! a strigat Paris. Îmi place povestea asta!

— „Vasul se bomba și se zvârcolea de parcă era un cal năvălaș. Pânzele fluturau ba la un bord, ba la altul, iar ghiul se hâțâia încolo și încioace, încât catargul gemea puternic de atâta încordare...”²⁶

— Ffffffffaaaaaa!

Paris a sărit din nou, unduind prin cameră și scoțând sunete ca o corabie pe vreme proastă, brațele lui vâlurindu-se asemenea pânzelor și lovindu-se în dreapta și în stânga ca de un catarg.

— Așa, nu? Grrrrrrr...

Nu era nici un mister ce simțea față de carte, nici un fel de magie subtilă care să plutească deasupra poveștii de undeva de sus. Era implicat până peste cap în aventură. Și incredibil de gălăgios.¹⁹

Oare unui băiat de vârsta lui i-ar fi plăcut la fel de mult povestea dacă ar fi fost prima oară când o auzea? Poate. Totuși, nu cred: cred că rezona atât de puternic cu ea pentru că, undeva în mintea lui, exista conștiința faptului că o mai auzise înainte, când era prea mic să se prindă de toate subtilitățile. Ajungând a doua oară în poveste, Paris avea deja o senzație de proprietate, o miză preexistentă în aventură. Ca Alice care alunecă în vizuina iepurașului, era subjugat, încercuit și transportat.

Paris avea 11 ani când a venit iar rândul *Comorii din insulă*. De astă dată nu a mai sărit din scaun. Aprecia într-un mod nou și mai matur dificultățile morale prin care treceau Jim Hawkins și camarazii săi. În fermecătorul ticălos Long John Silver a perceput dificultatea de a distinge caracterul aparent al unui om de cel adevărat.

Dacă Paris ar fi văzut o versiune ecranizată a poveștii la fiecare doi ani, nu cred că ar fi avut o serie de revelații atât de profunde și subtile. În timp ce asculta, trebuia să facă apel la un

receptacul interior pentru a aduce la viață o altă lume, cu mirosurile și zgomotele și locuitorii ei: lovitura metalică a unei spade în țărâna uscată, șocul rece al apei mării, fața lui Long John Silver, rozalie și lucioasă precum șunca. Un copil care se uită la un film nu trebuie să facă nimic din toate astea.

Filmul este o formă extraordinară de artă, dar are un anumit aspect totalitar: autoritățile au decis cum trebuie să arate și să se simtă totul, de la hainele personajelor, la modul în care cade lumina, la atmosferă și la muzică; contribuția privitorului este superficială. Din acest motiv, unii părinți încearcă să fie cu un pas înaintea Disney, a BCC-ului, Walden Media și altor interpreți cinematografici ai literaturii clasice pentru copii. Vrem ca cei mici să guste întreaga savoare a poveștii lui *Peter Pan* și a *Ursulețului Winnie Puh* sau pe cea din *Pânza Charlottei* în original, pe cont propriu, înainte de a viziona transpunerea acestora pe marele ecran.

A fost greu să fiu cu un pas înaintea Hollywoodului când copiii mei erau mici, și, având în vedere rolul Internetului în viața de familie, e și mai greu pentru părinții de azi. E posibil ca un copil de clasa I care încă nu e pregătit să se aventureze în cărțile Harry Potter să nu poată evita să vadă filmele sau măcar poze cu actorii. Înainte să fi citit un cuvânt de J.K. Rowling, în mintea lui, Daniel Radcliffe este Harry și Maggie Smith este profesoara McGonagall, pentru totdeauna. O poveste nu e

niciodată în totalitate a ta din nou, odată ce un film ți-a colonizat ochiul minții. (Chiar înainte ca noua ecranizare a cărții *O buclă în timp* să ajungă în cinematografe în 2018, m-am grăbit să-i citesc Florei cartea. Era prea târziu: văzuse clipurile publicitare și, din întrebările ei, era evident că „vedea“ romanul lui Madeleine L'Engle prin lentilele elaborate de regizorul filmului, Ava DuVernay.)

*

Totuși, dintr-un anumit punct de vedere, filmele și lectura cu voce tare – și cărțile audio – au ceva în comun. Câteodată sunt acuzate că ar fi scurtături facile prin hățișul aprecierii literaturii.²⁰ Bănuiesc că există o fărâmbă de adevăr în asta. E adevărat că, atunci când ne uităm nemișcați la un film, suntem mai degrabă pasivi decât activi. Suntem pe modul de recepție. E nevoie de un efort modic să citești *Tabăra* de Louis Sachar, în timp ce e suficient să te așezi pe o suprafață comodă pentru a te bucura de povestea din film.

O persoană care aude un roman citit cu voce tare poate să pară, la rândul ei, pasivă. Dar nu e așa: o poveste citită cu voce tare nu se petrece pe pagină, și nici măcar în vocea cititorului, ci într-un amestec ezoteric compus din aceste lucruri, care include mintea și inima ascultătorului. Când asculți o poveste, participi la realizarea ei. Departe de a fi o scurtătură facilă, este o modalitate profundă și inteligentă de a te bucura de texte de toate felurile.

Când citim cu voce tare, îi familiarizăm pe copii cu cărțile ca artefacte, ca obiecte prețioase, ca receptacule de minunății și cunoaștere. Ei învață cum funcționează cărțile: cum se dau paginile, cum curge sensul de la stânga la dreapta, cum arată literele și cum pot fi unite pentru a forma cuvinte, și cuvintele în propoziții, și propozițiile în paragrafe.

Pe măsură ce trece timpul și copiii cresc, cititul îi va familiariza cu stiluri de proză mai bogate, mai variate, mai formale. Vor învăța să înțeleagă procedeele figurative („țeapăn ca o bârnă“, „fața ca o lumânare de seu“) și să identifice jocuri de cuvinte, rime și aliterații. Vor ști cum să distingă narațiunea la persoana întâi de narațiunea la persoana a treia. Vor putea face diferența dintre poveștile spuse la timpul prezent și cele la timpul trecut, și vor fi obișnuiți cu dialogul și dialectul. Tot acest discernământ va susține cauza cititului independent.

Să fie însă o formă de a trișa? Oare îi subminăm pe tineri, poate chiar îi infantilizăm, citindu-le cu voce tare dincolo de momentul în care își pot citi singuri?

Nu, nu este. Și nu, nu facem asta. Să ți se citească ceva și să citești de unul singur sunt, în esență, două modalități de a absorbi un text. Mecanismele la nivel neurologic sunt diferite. Dar, ca experiență, distincția seamănă puțin cu cea dintre mers și alergat. Ambele sunt modalități

bune de a ajunge la o destinație. Oare mersul e infantil pentru că durează mai mult, dar necesită mai puțin efort? E mai matur să alergi, folosind mai multă energie și ajungând mai repede? E posibil să existe mai multe aspecte de luat în calcul când alegi între o alergare și o plimbare, dar maturitatea nu este unul dintre ele. Același lucru se aplică la cititul în tăcere sau cu voce tare. În funcție de cum ne întâlnim cu cuvintele, creierele noastre îndeplinesc diverse funcții pentru a le înțelege. „Nu suntem născuți pentru a citi“²¹, spune Maryanne Wolf, ci trebuie să învățăm să facem asta. Totuși, creierele noastre par să țină foarte bine socoteala modului în care poveștile ajung în ele. Matthew Rubery, istoricul cărților audio, mi-a spus că oamenii care alternează între citirea unei cărți în format fizic și ascultarea unei versiuni prescurtate în mod normal nu-și pot aduce aminte ce fragmente au citit folosind una din metode și pe care le-au „citit“ folosind cealaltă metodă.²²

Iar, pentru cei care au dificultăți cu cititul, ce ușurare să fii eliberat de obligația de a dezlega propozițiile de unul singur! Pentru ei, să audă literatura adusă la viață de o voce poate fi singura șansă de a avea o întâlnire semnificativă, în afara ecranului, cu dl. Tumnus, Șeherezada sau cu Pisica-Cheshire. Poate fi cea mai bună modalitate de a te bucura de romane la fel de ușor și de total precum o fac cei mai capabili și mai culti cititori.

La școală, adulții pot să le ceară copiilor să citească romane, să le testeze înțelegerea, să-i

pună să scrie lucrări și să se aștepte de la ei să fie capabili să identifice teme și motive. Nu e cel mai rău lucru din lume, dar, pentru mulți tineri, nu-i deloc un sistem care să-i ajute să se îndrăgostească de literatură. Lectura cu voce tare a romanelor oferă o altă modalitate de acces – iar pe parcursul procesului îi păstrează conectați la cărți și la narațiuni lungi pe ascultătorii de toate vârstele, în condițiile în care, altminteri, s-ar fi orientat către ecrane.

Într-un eseu din 2016, un profesor de școală gimnazială din Wisconsin pe nume Timothy Dolan scria: „În fiecare an, am câțiva elevi care ajung să urască cititul și scrisul. De multe ori e din pricina abilităților limitate de citire, dar nu întotdeauna. Și-au petrecut atâția ani încercând doar să-și dea seama cum să pronunțe cuvintele dintr-un text, în loc să se afunde complet în poveste“.

Remediul lui Dolan este să le citească elevilor săi romane captivante, interesante, precum *Proscrișii* de S.E. Hinton și *Fahrenheit 451* de Ray Bradbury. Lectura aduce la viață textul pentru elevii de nota 10 și pentru cei de 5, în același fel și în același timp. Efectul asupra clasei este deopotrivă unificator și egalizator. Toți elevii sunt pe picior de egalitate în timp ce se desfășoară povestea. „Cititorii mei mai slabi petrec mult timp descifrând cuvinte care sunt evidente pentru majoritatea cititorilor de nivel bun“, scria Dolan. „Cum pot aprecia frumusețea scrierii lui Ray Bradbury, când atâtea cuvinte sunt

obstacole dureroase? Lectura cu voce tare le oferă ocazia de a auzi texte complexe fără să aibă vreo greutate pe umeri.“

Cât despre infantilizare – ei bine, ea apare și în clasă. „Anul acesta, un părinte m-a întrebat despre validitatea cititului cu voce tare adolescenților“, scria Dolan. „Pe moment m-am simțit ofensat, dar apoi mi-am adus aminte de primul meu an ca profesor. Îmi pusesem aceeași întrebare. Nu-mi puteam imagina cum ar fi să stau în fața a treizeci de copii de clasa a VIII-a cu o carte la care chiar să fie atenți. Pot să vă spun doar atât: atunci când Ponyboy citește scrisoarea lui Johnny la finalul cărții *Proscrișii*, poți să auzi musca la mine în clasă.“²³

În ultima vreme, unii profesori încep să folosească podcasturi și reproduceri ale textelor într-un mod similar. Elevii își pun căști și ascultă același program în același timp, urmărind totodată cuvintele pe tablete, astfel încât să beneficieze simultan de versiunea orală și de cea vizuală. Profesorul de liceu Michael Godsey a încercat tehnica folosind primul sezon din *Serial*, popularul podcast găzduit de Sarah Koenig. Elevii lui au fost fascinați de povestea adevărată a unei adolescente din Baltimore care murise și a fostului ei prieten, despre care nu se știa sigur dacă o ucisese sau nu. Scriind în *Atlantic* despre experiența sa din clasă, Godsey a confirmat conflictul dintre nevoia de a-i face pe tineri să citească și de a-i lăsa să asculte.

Deși se simțea vinovat că elevii nu citeau prea mult în timpul acestei secțiuni, a hotărât că „implicarea lor într-o poveste relevantă și actuală, nerăbdarea lor de a pune întrebări, motivația lor intrinsecă de a folosi gândirea analitică, păreau să justifice acest lucru, cel puțin pe moment”²⁴.

Godsey a observat că elevii lui erau mult mai implicați decât de obicei. Dezbăteau problema între ei, consultau hărți, scriau pe larg în jurnalele lor și păreau nerăbdători să discute cu adulții despre ceea ce gândeau.

Mulți dintre ei mi-au spus că cititul în paralel cu înregistrarea audio i-a ajutat să se concentreze și să evite „deconectarea” care avea loc atunci când ascultau. Paradoxal, alții au scris că puteau să facă mai multe lucruri în același timp – puteau să ia notițe sau să scrie pe caietele lor, și puteau să urmărească povestea chiar și când nu mai priveau ecranul. Unii au recunoscut direct că puteau să se uite în urmă și să citească ceva ce nu înțeleseseră când citiseră prima oară; alții au spus că erau puțin înainte cu lectura și că apoi puteau să scrie un citat în timp ce-l auzeau. Un elev cu probleme de vedere mi-a spus că aprecia posibilitatea de a lua pauze de la citit fără ca asta să-i întrerupă bucuria de a auzi povestea. Câțiva elevi care învățau engleza ca a doua limbă străină au scris că le place modul în care pot citi cuvintele și – cum s-a exprimat un elev – „pot să audă imediat cum se pronunță cuvintele respective”.

E posibil ca abordarea căști-plus-tabletă să nu aibă aceeași căldură umană ca aceea a unei

povești citite de o singură voce tuturor în același timp. Seamănă mai degrabă cu joaca în paralel, în care elevii stau singuri și separați. Cu toate astea, pare să merite. Faptul că profesorul a ales podcastul *Serial*, la modă și actual, este încă o dovadă că, pentru a-i ține pe adolescenți conectați la povestirea orală, e nevoie de puțină creativitate în alegerea materialului.

Acest lucru este adevărat și pentru adolescenți mai mari și pentru adulți, după cum a descoperit Jane Fidler când și-a luat un job ca profesor de engleză la un colegiu comunitar din Maryland. Clasele ei erau pline de oameni care alunecaseră prin crăpăturile sistemului public de învățământ. Mulți dintre studenții ei aveau joburi cu normă întreagă și încercau în același timp să obțină o diplomă. Câțiva dintre ei erau veterani din armată. Mulți aveau dificultăți. Unul dintre studenții lui Fidler, un tânăr care participa la ore printr-un program de eliberare-de-o-zi, a venit o dată din vacanța de primăvară fără tema făcută, pentru că închisoarea unde se afla el fusese în carantină.

Majoritatea puștilor nu citiseră niciodată o carte până la capăt înainte de a ajunge la colegiul comunitar, mi-a spus Fidler. Am întrebat: „Cum ați absolvit liceul?” Ei mi-au spus: „Pur și simplu scriam lucrări despre cărți pe care nu le citisem”²⁵.

Ca să-i facă pe studenții ei să fie interesați de ficțiune, Fidler a hotărât să le citească textele cele

mai savuroase și mai accesibile pe care le putea găsi: thrillere senzuale cu capitole scurte și multă acțiune.

— În clasa mea cu nivelul cel mai scăzut, citeam *Sail* de James Patterson [și Howard Roughan], a spus Fidler. Este o carte foarte sexy despre o femeie pe care o înșală bărbatul, și ea se recăsătorește, iar el vrea s-o ucidă, și studenților mei le-a *plăcut la nebunie*. „OK, spuneam eu, scoateți *Sail* și o să citim capitolul 25.” Și le citeam cum Peter Carlyle își fentează nevasta și se încurcă cu studenta lui, Bailey. Unul dintre studenți mi-a spus: „Am stat treaz până la patru dimineața ca să termin cartea asta de unde v-ați oprit dumneavoastră!”

Fidler se folosește de manualele ei neobișnuite ca să predea anumite lecții. Îi pune pe studenți să tragă concluzii despre ce urmează să se întâmple cu personajele. Le explică cuvinte de vocabular.

— Îi pot ajuta să se concentreze pe lucruri la care nu s-ar fi gândit dacă ar fi citit singuri. Și observ că, atunci când studenții ajung la finalul cărții, dau pagina și văd „A, mai e o carte de Patterson, și pare interesantă”. Asta vine de la niște puști pentru care e prima carte citită! Și e tare bine.

Chiar *este* tare bine. Cu ce știu acum, nu aș ezita să citesc cu voce tare o temă pentru școală dacă unul dintre copiii mei ar avea dificultăți să o rezolve. Aș vrea să ne putem întoarce în timp și să recuperăm orele mizerabile pe care Phoebe și le-a petrecut luptându-se cu *Johnny Tremain* în

vara dinaintea clasei a V-a. Mi se pare acum evident că limbajul și ideile erau la un nivel puțin prea avansat pentru ea. Nu putea citi romanul cu ușurință, așa că nu-l putea citi cu plăcere. Dacă i l-aș fi adus la viață citindu-l cu voce tare, poate s-ar fi bucurat să-și petreacă timpul în Bostonul revoluționar cu amărâtul de Johnny cel handicapat și revoluționarii Fii ai Libertății. În loc să-și macine nervii într-un chin din care a ieșit urând-o pe autoare, Esther Forbes, ar fi putut aprecia forța, sentimentele și frumusețea cărții.

Și nu asta e ideea? Adică, ce alt scop are cititul literaturii? Romanele nu ar trebui să fie mașini de asalt și nici cuie de bătut în cap. În lunga istorie a artelor frumoase, au fost cu siguranță scriitori care și-au propus să-i uimească pe cei care le citeau cărțile, dar, cu siguranță, majoritatea au avut ambiții mai luminoase și mai înalte.

*

Cu puțin timp înainte ca Roald Dahl să vină pe lume, în toamna lui 1916, a fost supus unei scheme excentrice de educație prenatală elaborată de tatăl său.

„De fiecare dată când mama rămânea însărcinată“, povestește Dahl în cartea lui de memorii, *Boy*, „tata aștepta până ce ea ajungea în ultimele trei luni de sarcină și apoi o anunța că trebuie să înceapă «glorioasele plimbări». Aceste plimbări glorioase constau în faptul el o ducea în locuri foarte frumoase la țară și se plimba cu ea cam o oră în fiecare zi, ca să poată absorbi

seacă, ci speranță, genul de speranță care apare atunci când te lași purtat într-o lume de vis plină de posibilități.

Într-o zi, ca și cum mi-ar fi ghicit gândurile, o fetiță m-a implorat: „Ai putea să ne spui o carte, te rog?”

Fagin își petrecuse noaptea anterioară devorând un exemplar de contrabandă al cărții *Pe aripile vântului* de Margaret Mitchell, așa că propria ei lume de vis era încă „iluminată” de poveste.

În timp ce le „spuneam” cartea, au trăit și ei iubirile și problemele lui Rhett Butler și ale lui Scarlett O'Hara, ale lui Ashely și Melanie Wilkes. În timpul acelei ore magice, am evadat într-o lume fără crime, o lume a bunelor maniere și a ospitalității. Toate fețele copiilor erau însufletește de o vitalitate nouă.

O bătaie la ușă ne-a spulberat lumea de vis. În timp ce clasa ieșea în tăcere, o fetiță palidă cu ochii verzi s-a întors spre mine cu un zâmbet înlăcrimat: „Mulțumesc foarte mult pentru călătoria asta într-o altă lume. Am putea s-o repetăm curând?” I-am promis că o vom face, deși mă îndoiam că vom mai avea multe ocazii.

Doar câțiva dintre copiii din școala secretă au supraviețuit Holocaustului. Fetița cu ochii verzi a fost unul dintre ei. „Sunt momente în care visele ne țin în viață mai mult decât realitatea”, a

conchis Fagin. „Să citim o carte și să ne abandonăm unei povești înseamnă să ne păstrăm vie umanitatea.“

*

Nu întâmplător guvernele represive limitează adesea accesul oamenilor la cărți și informație. Asta s-a întâmplat în Cuba spaniolă, când autoritățile au oprit lecturile publice din fabricile de trabucuri. Asta s-a întâmplat în ghetoul din Varșovia în cazul lui Helen Fagin. Cărțile consumate în intimitate cultivă independența minții, un aspect nedorit și chiar periculos când în exterior cultura e ținută captivă în ghearele ortodoxiei.

Experiența lui Chen Guangcheng, activistul orb pentru drepturile omului care în 2012 a reușit o evadare spectaculoasă din arestul la domiciliu din China la ambasada americană, vorbește despre forța cititului cu voce tare ca despre o modalitate nu doar de eliberare a imaginației ascultătorului, ci și de antrenare a abilităților sale critice. Dacă se întâmplă ca aceste abilități să fie și subversive, ei bine, responsabilitatea pentru asta nu e a gânditorului, ci a celor care îl împiedică să gândească.

Chen s-a născut în 1971, și în China rurală orbirea care i-a afectat vederea după un episod de febră însemna că nu putea să aibă parte de o educație obișnuită. În consecință, a trăit izolat de alți copii.³⁸ În timp ce ceilalți puști din sat mergeau la școala locală organizată de Partidul

Comunist, Chen își petrecea timpul punând capcane pentru broaște, construind arme de jucărie și zmeie pe care nu le putea vedea, dar ale căror vibrații în aer le putea simți prin coarda pe care o ținea în mână.³⁹ Mama lui era analfabetă, dar tatăl lui deprinsese noțiunile de bază pentru citit și scris înainte ca Revoluția Culturală să închidă școlile în 1966. În oroarea și tumultul următorului deceniu, tinerii din Gărzile Roșii au vandalizat bibliotecile și au distrus templele, aruncând și arzând cărți și obiecte vechi. I-au brutalizat și exilat la țară pe cei educați, pe cei care fuseseră odinioară prosperi și pe cei insuficient de zeloși într-o campanie orchestrată de stat pentru a extirpa cele „patru aspecte învechite”: ideile vechi, tradițiile vechi, obiceiurile vechi și cultura veche.⁴⁰

Febra avea să treacă, dar chiar în timp ce societatea chineză se cutremura ca urmare a revoluției, tatăl lui Chen Guangcheng făcea ceva extraordinar. În liniște, în fiecare noapte, îi citea fiului său orb. Făcând astfel, îi împărtășea idei vechi, tradiții vechi, obiceiuri vechi și cultură veche.

„Tatăl meu și cu mine stăteam sub lumina lămpii de kerosen în timp ce el citea cu voce tare, pronunțând cuvintele cu pauze, cu glasul lui aspru și baritonal”⁴¹, își amintește Chen într-o carte de memorii, *The Barefoot Lawyer*. Cărțile lor variau de la povești populare la istorie și clasici chinezi. Tatăl și fiul citeau romanul din secolul al XVI-lea *Legende zeilor*. Citeau povestea tragică și

elaborată de dragoste din secolul al XVIII-lea *Visul din pavilionul roșu* (interzisă în timpul Revoluției Culturale). Citeau poemul epic din secolul al XIV-lea, *Romanțul celor Trei Regate*, de asemenea interzis, din cauză că încuraja mitologia.

Ore în șir, câteodată stând ridicat, alteori întins lângă tatăl său pe un pat îngust, băiatul asculta. „Poveștile pe care mi le citea tatăl meu erau o contrapondere la discursul oficial al partidului și la propaganda obișnuită”⁴², scrie Chen.

La fel de important era faptul că poveștile tatălui meu și discuțiile noastre despre ele mi-au oferit o educație etică vie, construindu-mi o bază cu ajutorul căreia să-mi înțeleg experiența de copil cu handicap. Poveștile pe care le-am auzit când eram tânăr mi-au permis să-mi imaginez că sunt în locul personajelor, să mă gândesc cum aș reacționa dacă m-aș confrunta cu provocări similare, să-mi elaborez propriile răspunsuri și apoi să le compar cu ce se întâmpla de fapt.

Istoria Chinei este plină de exemple ale celor lipsiți de putere care depășesc obstacolele prin inteligență și curaj. Deși nu aveam educația convențională a celor din generația mea, evitam astfel propaganda care venea la pachet cu sistemul de învățământ al partidului. În schimb, poveștile tatălui meu au devenit textele mele fundamentale pentru orice, de la moralitate la istorie și literatură, și mi-au oferit o modalitate de a mă descurca în viața de zi cu zi.

Este o mărturie extraordinară a dedicației unui tată iubitor și a excelenței celor *cinci* aspecte învechite: idei vechi, tradiții vechi, obiceiuri vechi și cultură veche, precum și a obiceiului vechi de a citi cu voce tare.

Oriunde tinerii devin oameni mari, ei merită să știe cum s-a format lumea lor. Au dreptul să se bucure liberi de bogăția pe care istoria și cultura le-o lasă moștenire.

Citind cu voce tare, putem ajuta să se întâmple asta.

18. Lewis Carroll, *Alice în Țara Minunilor*, tr. Antoaneta Ralian, tr. vers. Ioana Ieronim, Humanitas, București, 2016, p. 10.

19. *Ibidem*.

20. Daniel Pennac, *Ca un roman*, tr. Ileana Cantuniari, Arthur, București, 2021, p. 36.

21. Dc pț ct st, pț s

dv scrtr ș pț s

bț jb bn c slr mr.

(din traducerea în română am omis vocalele).

22. Lewis Carroll, *Alice în Țara din Oglindă*, tr. Antoaneta Ralian, tr. vers. Ioana Ieronim, Univers, Colecțiile Cotidianul, București, 2007, p. 123.

23. Robert Louis Stevenson, *Comoara din insulă*, tr. Monica Manolachi, Cartex, București, 2000, p. 174.

24. *Ibid.*, p. 175.

25. În textul original din engleză, fața piratului este comparată cu o lumânare de seu (expresie care nu se regăsește în traducerea preluată).

26. Stevenson, *Comoara din insulă*, tr. rom. cit., p. 175.

27. *Ibid.*, p. 33.

28. Coleridge, *Kubla Khan sau O viziune într-un vis*, tr. Tudor Dorin, sursa: Wikipedia.

29. Evghenia Ghinzburg, *Destin în bătaia vântului*, tr. Antoaneta Olteanu, Corint, București, 2015, p. 249.

CAPITOLUL 7

CITITUL CU VOCE TARE ÎMBOGĂȚEȘTE MINTEA

Copilașii, după cum se vede,
Fetițele drăguțe, mai ales,
Inocente la pericolele vieții,
N-ar trebui cu străini să
vorbească.
Dacă ăst sfat simplu nu le-
ajunge,
Nu-i de mirare că lupul o să le
mănânce.
— Charles Perrault, *Contes de
ma mère l'Oye*³⁰

— Nu o scoatem aproape niciodată, pentru că este foarte fragilă, mi-a spus Christine Nelson, curator la Morgan Library din New York.¹

Stăteam față în față, în biroul ei. A dat la iveală o cutie bleumarin mică și a ridicat capacul. Înăuntru, legat în piele roșie lucrată în relief aurit, se afla cel mai vechi exemplar al poveștilor lui Charles Perrault. Acest obiect² splendid fusese creat în 1695 ca dar pentru nepoata adolescentă a lui Ludovic XIV, cunoscută sub numele de „Mademoiselle“.

Nelson a deschis cartea la pagina de gardă, dezvăluind o mică pictură fermecătoare. O femeie cu o figură modestă, cu bonetă de in pe cap și o rochie cu aspect rustic, stă în fața unui foc, ținând un fus de lână. Pare că le spune o poveste celor trei tineri elegant îmbrăcați, unul dintre aceștia aplecându-se în față și atingând genunchii povestitoarei cu nerăbdare. Încovrigată lângă foc, o pisicuță pufoasă ascultă și ea. Pe ușa de lemn din spatele femeii care ține fusul e scris: „Contes de Ma Mere l'Oye“.

Poveștile mamei mele gâsca! Acum mai bine de trei secole, o mână grijulie (poate că a fiului lui Perrault, Pierre) înmuiase pana în cerneală și, cu o frumoasă scriere cursivă, așternuse pe hârtie prima colecție de povești în acest volum in-folio.³ Paginile erau acum delicate, fragile și pătate de trecerea anilor.

Stăteam acolo, într-o clădire modernă de birouri, în zgomotul camioanelor și mașinilor rulând în apropiere, pe Madison Avenue, când, pentru o fracțiune de secundă, cartea din fața mea a părut să devină un portal, ca dulapul către Narnia sau portcheiul de la Hogwarts, care mă putea propulsa în trecut. Mi-a trecut prin cap că, dacă aș atinge o pagină, m-aș putea trezi într-o lume cu mătăsuri și oglinzi și cu o fată care râde, și că, dacă aș închide strâns ochii sau mi-aș înclina capul în unghiul potrivit, aș putea merge și mai în adâncime, prin poveste și în partea cealaltă, în misterioasele tradiții indo-europene unde au început poveștile. A fost o senzație de

moment, și știu că era o fantasmă, dar poveștile pe care le-a strâns Perrault au rezonanțe culturale atât de vaste în zilele noastre, încât m-a luat amețeala stând atât de aproape de *acel* prim exemplar din Mama Gâscă.

Charles Perrault este considerat creatorul tradiției literare a basmelor, dar bineînțeles că poveștile pe care le-a spus nu erau ale lui. Veniseră din trecutul foarte îndepărtat, și erau purtate prin viu grai mai departe, în viitor, când le-a cules din aer și le-a așternut pe hârtie. De-a lungul secolelor și peste tot în lume, el și alți colecționari și folcloriști – personalități întreprinzătoare precum Marie-Catherine d'Aulnoy, Wilhelm și Jacob Grimm, Andrew Lang, Moltke Moe, Lafcadio Hearn, Charles Chestnutt, W.E.B. Du Bois și mulți alții – au conservat biblioteci vaste bazate pe „rețeaua prețioasă a tradiției orale”⁴, care altminteri s-ar fi pierdut. Fără eforturile lor, nu am fi moștenit nimic din bogăția poveștilor, cântecelor și legendelor care ne stau la dispoziție în era digitală.

La asta mă gândeam în timp ce Christine Nelson a dat pagina ca să putem vedea varianta basmului „Le Petit Chaperon rouge” scrisă de Perrault – *Scufița Roșie*, o poveste atât de veche, încât specialiștii au identificat câteva din elementele sale ca provenind din Grecia clasică și din mitul Titanului care își înghite copiii, Cronos. Potrivit lui Bruno Bettelheim, povestea a fost spusă în Franța, într-o formă sau alta, cel puțin

din secolul al XI-lea; el menționează o poveste din perioada respectivă, înregistrată în latină, care vorbește despre o fetiță care poartă ceva roșu pe cap sau o beretă roșie, și care e descoperită în compania lupilor.⁵

În ediția de la Morgan Library a poveștilor lui Perrault, povestea *Scufița Roșie* începe cu o altă pictură prețioasă. O femeie care stă în pat se ridică și pare că aproape îi dă binețe unui câine mare ridicat pe două picioare. Labele din față ale animalului se odihnesc pe cuvertura de un roșu aprins a patului. Cele din spate sunt ascunse după baldachinul aurit. Nu e câine, evident, ci un lup rău: artistul a surprins momentul în care bunicuța e omorâtă.⁶

Sub imagine, un text în franceză scris cursiv spune bine-cunoscuta poveste. Chiar aproape de final, scriitorul a făcut un asterisc în dreptul celebrelor replici din dialog: „Ce dinți mari ai!” și „Ca să te mănânc mai bine”. Un scris de mână cu litere minuscule îi indică cititorului: „On prononce ces mots d’une voix forte pour faire peur à l’enfant comme si le loup l’alloit manger”³¹. De aici ne dăm seama că Perrault nu a creat această colecție deosebită ca amuzament solitar. Se aștepta ca Mademoiselle să citească poveștile cu voce tare.

*

„Dacă vreți copii inteligenți, citiți-le povești. Dacă vreți să fie și mai inteligenți, citiți-le și mai multe povești”⁷, ne sfătuia Albert Einstein. Nu

știu dacă marele fizician chiar a spus asta, și nu pot să vă promit că citindu-i povești unui copil o să-i crească IQ-ul, dar nu există nici o îndoială că aceste drame ciudate, cu pericole, teroare, loialitate și răsplată pun sângele în mișcare și cuceresc inima. Pentru C.S. Lewis, timpul petrecut în ceea ce el numea „lumea zânelor“ trezește în copil „dorul de un lucru pe care nici el nu-l cunoaște. Îl agită și îl tulbură (dar îl îmbogățește apoi spiritual pentru toată viața), cu sentimentul vag al unui lucru de dincolo la care nu poate să ajungă, și, departe de a face lumea reală mai searbădă și mai goală, îi dă o nouă profunzime. Copilul nu disprețuiește pădurile din realitate pentru că a citit despre păduri fermecate: o astfel de lectură face ca toate pădurile reale să fie un pic fermecate“.⁸

Lectura mai face și altceva. Îi poziționează pe copii într-un sens cultural, îi echipează să înțeleagă referințele la basme și la alte povești clasice pe care le vor descoperi peste tot în jurul lor. Când citim *Hansel și Gretel* și *Pescarul și nevasta lui* sau *Motanul încălțat*, instantaneu îi transportăm pe copii cu ajutorul vocilor noastre și le oferim o bază de texte fundamentale. Din acest motiv, timpul pe care îl petrecem citindu-le poate fi considerat o a doua educație, una care îi ajută pe copii să „dobândească o percepție a orizonturilor“⁹, potrivit lingvistului John McWhorter. Ce le oferim nu este o educație ca

atare, ci o introducere în artă și literatură prin metode atât de calme și de line, încât e posibil ca ei să nici nu observe asta.

Le putem îmbogăți mințile cu ciudățenii excentrice, imagini superbe și frânturi utile de cunoștințe generale. Le putem face cunoștință cu o lume de personaje deosebite și renumite: cu Ali Baba și cei 40 de hoți, cu Dragonul Custard, cu Corduroy, Strega Nona și Fermierul din vâlcea, cu Șeriful din Nottingham și Iepurele de catifea, cu Baba Yaga și casa ei pe picioare de găină, cu băiatul care a strigat „lupul!“, cu Apollo și Artemis, cu Dedal și Icar, cu Coraline, Despereaux și Iepurașul fugar, cu Loki și Anansi și cu Cotoi cu pălărioii.

Le putem oferi ceea ce, de fapt, este deja al lor. Cărțile și operele de artă ale lumii sunt, la urma urmei, moștenirea fiecărui copil. Ele reprezintă averea naturală a fiecărui băiat și a fiecărei fete din clipa în care începe să respire. Rime pentru bebeluși, basme, legende, mituri, poezii, picturi, sculpturi, marele corp al literaturii clasice, abundența de literatură nouă și care urmează să apară, fie că e pentru copii sau pentru adulți – toate aceste lucruri aparțin celor tineri și neștiutori așa cum aparțin și celor în vârstă și erudiți. Când scriitorul de origine dominicană Junot Díaz era copil, bibliotecara lui din școala primară din Statele Unite îl plimba prin depozit și, povestește el ani mai târziu, îi spunea că „toate

cărțile de pe rafturi îmi aparțin“¹⁰. A fost un moment catalizator pe care nu l-a uitat niciodată. E un mesaj pe care fiecare copil trebuie să-l audă.

A avea ceva și a pune stăpânire pe lucrul respectiv sunt, bineînțeles, două chestii diferite. Un copil poate avea la fel de multe drepturi asupra lui *Beowulf* ca și un savant care-și dedică viața studiului englezei vechi. Cu toate acestea, dacă cel mic nu se întâlnește cu eroul Beowulf, cu monstrul Grendel și cu înspăimântătoarea mamă a lui Grendel, nu poate spune că a pus stăpânire pe ce este al lui. Dacă însă mama acelui copil îi citește o traducere a lui *Beowulf* la culcare (dacă are curajul – e destul de sinistru), atunci custodia copilului este completă. Personajele și scenele și limbajul cărții vor deveni parte din peisajul său interior. Calitățile mistice ale cărții vor adăuga o notă de sublim la experiența vieții sale.

Cu cât copiii aud mai multe povești și cu cât aceste povești sunt mai variate și mai substanțiale, cu atât încrederea în moștenirea lor culturală este mai mare. Vor recunoaște aluzii pe care alți copii le vor rata. O fetiță care a auzit poveștile lui Esop sau Jean de la Fontaine va înțelege foarte bine ce înseamnă „struguri acri“ și va ști de ce oamenii compară hărnicia furnicilor cu a lăcustelor. Un băiat care și-a auzit părintele citind *Odiseea* are o idee mai bună despre ceea ce înseamnă un „cântec de sirenă“ decât prietenul său care crede că trebuie să fie ceva legat de declanșarea unei alarme.

Poveștile trecutului au ajutat la modelarea conștiinței și limbajului prezentului, și este un dar pentru copii să-i ajutăm să recunoască atât cât pot de mult. Laptele bunătații umane, înțepătura fusului, lupul în haine de oaie, marea întunecată ca vinul: toate sunt expresii ale unui vast tezaur cultural.

„Cu toții venim din trecut, iar copiii ar trebui să știe ce a contribuit la facerea lor, să știe că viața este o frânghie împletită de umanitate care se întinde din vremuri imemorabile și care nu poate fi definită de durata unei singure călătorii de la scutec la giulgiu“¹¹, scrie Russell Baker în minunata sa carte de memorii, *Growing Up*.

Copiii au parte de o perspectivă mai amplă atunci când sunt scoși din „aici și acum“ pentru o scurtă perioadă de timp în fiecare zi. În timpul unei ore fermecate, le putem citi povești despre trecutul real sau inventat. Prin intermediul biografiilor cu poze, îi putem familiariza cu persoanele pe care vrem să le cunoască: Josephine Baker și Amelia Earhart, Iulius Caesar și Marco Polo, Martin Luther King Jr. și Wolfgang Amadeus Mozart, George Patton și Shaka Zulu, Pocahontas, Frida Kahlo, Edward Hopper, Ernest Shackleton, Sălbaticul din Aveyron¹² și teribila dinastie a Tudorilor¹³.

Cu puțin noroc, copiii noștri vor ajunge să înțeleagă că oamenii din generațiile trecute erau la fel de plini de viață, de inteligență, înțelepciune și promisiuni ca și ei, și mânați de aceleași dorințe și impulsuri înțelese doar pe jumătate; că

acele suflete dispărute erau la fel de bune, de rele și de indiferente ca oamenii de astăzi. Cei care au trăit înaintea noastră scriau povești și compuneau cântece, construiau drumuri și poduri, inventau și creau și se certau și se luptau și se sacrificau pentru tot felul de cauze. Oare n-ar trebui să le fim recunoscători? Nu am fi ajuns aici fără ei.

Tinerii au tendința să creadă, în chip nelămurit, că evenimentele au început odată cu ei. Când eram copil, mi s-a spus că președintele Kennedy fusese împușcat în 1963. Mi se părea că tragedia coincisese, mai mult sau mai puțin, cu finalul Războiului Civil. Când ești tânăr, deceniile se amestecă. Abia mulți ani mai târziu am ajuns să-mi dau seama că JFK murise doar cu șase luni înainte să mă nasc și că intrasem într-o lume încă șocată de dispariția lui.

Așa se întâmplă. Tinerețea nu e atentă. Se crede proaspătă, plină de energie, de spirit și înțelegere. Are senzația că nimănui nu i-a mai păsat la fel de mult, că nimeni nu a mai simțit la fel de intens sau că nimeni nu și-a mai dat seama de adevăr cu o asemenea claritate rafinată. Se pregătește pentru un viitor unic din punctul de vedere al grandorii și al sensului. E posibil ca tinerețea să nu aibă nici cea mai vagă idee că este înconjurată de fantome, educată de fantome și susținută de fantome. Când citim cu voce tare din literatura trecutului – și toată literatura aparține trecutului – și când împărtășim tradiții artistice, le oferim copiilor nu doar povești și imagini de care

să se bucure. Le sugerăm și o fărâmbă de modestie, corectând cu blândețe tentația veșnică a tinereții de a fi arogantă.

*

„Tradiția este pentru comunitate ceea ce este memoria pentru individ“, a spus poetul irlandez și misticul celt John O'Donohue. „Dacă îți pierzi memoria, te trezești dimineața, nu știi unde ești, cine ești, pe ce te bazezi. Și dacă îți pierzi tradiția, e același lucru.“¹⁴

Dar ce tradiție? Ei bine, depinde. Alfabetizarea culturală este un concept complicat, și ce este inclus în el depinde de locul și perioada în care trăiește o persoană. În zilele noastre, educația informală a unui copil american modern începe cu versuri și cântece de leagăn. Multe dintre cele mai cunoscute cântecele și versuri sunt vechi de secole și au origini controversate și neclare în comerțul și politicile Insulelor Britanice.¹⁵ Faptul că au supraviețuit până în acest moment poate să pară puțin misterios – cine este Solomon Grundy pentru noi, și de ce ar trebui să ne pese de el –, dar, cu toate astea, ele contează, pentru că, din punctul de vedere al statutului lor de simboluri culturale, ele sunt prezente peste tot.¹⁶

Ca să luăm un exemplu drag nouă, *Noapte bună*, *Lună* presupune anumite cunoștințe generale deloc neglijabile. Vă aduceți aminte că în tablourile din marea cameră verde apar întâi „trei ursuleți pe trei scăunele“, care se referă la

Bucle-aurii și cei trei ursuleți, și apoi „vaca ce peste lună sare“, care face aluzie la cântecul de leagăn „Hey, Diddle, Diddle“.

Recunoașterea acestor cântece de bază poate să meargă în ambele sensuri. Un copil care se întâlnește cu *Noapte bună, Lună* fără să știe nici un cântec de leagăn poate să descopere mai târziu o colecție de povestiri Mama Gâscă și să se gândească: Stai așa, n-am mai văzut în altă parte o vacă ce sare peste lună? Dar dacă doar vede *Noapte bună, Lună* și nu aude „Hey, Diddle, Diddle“, vaca ce sare peste lună va fi o idee neancorată, fără rezonanțe mai adânci. Pe de altă parte, copilul care s-a întâlnit cu vaca în cântec și vede apoi o referire la ea în *Noapte bună, Lună* se va identifica și mai puternic cu iepurașul din marea cameră verde: Heeei, știe aceleași povești și cântece ca mine!

În felul acesta, aluziile culturale sunt întreșute și se autoîntăresc, și, asemenea cuvintelor noi din vocabular, cu cât copiii știu mai multe, cu atât vor prinde mai multe din zbor.

E util faptul că cei mici iubesc modul în care se lovesc unele de altele și se rostogolesc cuvintele care rimează. Poate că nu le pasă foarte mult de personaje precum Humpty Dumpty, Micuța Domnișoară Muffet sau Bătrâna Doamnă Hubbard, dar majoritatea copiilor nu pot rezista ritmurilor unduitoare ale cântecelor de leagăn. (Am amintiri vagi cu mama mea cântându-mi *Ride a cock-horse to Banbury Cross*. În timp ce mă ținea de mâini, mă sălta pe genunchii ei, așa

cum făcuse și mama ei cu ea. La versul-cheie „And she shall have music *wherever* she goes!“, se prefăcea că mă scapă, iar eu chiuiam. Mi-am adus deodată aminte de toate astea când am văzut-o făcând același lucru cu fiica mea Molly, așa cum, probabil, va face și Molly într-o zi cu copiii ei.)

Amuzante când sunt cântate, și oferind o ancoră culturală când sunt învățate, rimele pentru bebeluși sunt, întâmplător, și o cale extraordinară de intrare în limbă.¹⁷ Neurobiologa Maryanne Wolf și alții consideră că expunerea la aceste poezii tradiționale poate fi de ajutor în creșterea acurateții cu care un copil mic conștientizează cele mai mici sunete din cuvinte, cunoscute sub denumirea de foneme. „Înghesuite în interiorul lui «Hickory, dickory, dock a mouse ran up the clock'» și al altor rime“, scrie Wolf în *Proust and the Squid*, „putem descoperi o varietate de potențiale ajutoare pentru conștientizarea sunetelor – aliterația, asonanța, rima, repetiția. Sunetele din aliterații și rime învață urechea tânără că de fapt cuvintele pot să sune la fel pentru că au prima și ultima literă identice“.¹⁸

Mem Fox, scriitoare, ilustratoare și susținătoare a cititului cu voce tare, e de acord. „Pe copii îi distrează teribil sunetele săltărețe și jucăușe din poezii“, observă ea în *Reading Magic*. „Odată ce copiii rețin multe rime prețioase în minte, vor avea un bagaj enorm de

informație pe care îl vor actualiza în efortul de a învăța să citească, un depozit frumos și bogat de limbaj: cuvinte, fraze, structuri și gramatică.”¹⁹

Așa că, da, începem cu rime pentru bebeluși și le citim iar și iar – poate cântându-le pe melodii improvizate, poate citind versiuni ale lor în spaniolă, franceză sau o altă limbă, ca să ne distrăm. Urmează poveștile tradiționale și basmele.

Basmele sunt și ele atât de vibrante și ciudate, atât de generatoare de fantasme, încât toate poveștile, toate versiunile și toate reformulările lor ulterioare, toate analizele științifice și exegezele lor ar putea umple singure Pădurea Neagră – sau poate Sahara, pentru că apar de fapt în toate colțurile de lume. Ca să luăm un exemplu, variante ale basmului *Frumoasa și Bestia*²⁰, în care au loc povestea de dragoste și căsătoria dintre o ființă umană frumoasă și un animal sau monstru charismatic, pot fi găsite în culturile zulu și ale amerindienilor, în Bolivia, Birmania, Iran, India, Rusia, Japonia, Ghana și în alte locuri din lume.

De ce rămân cu noi aceste povești și de ce continuă să conteze, asemenea poeziilor pentru bebeluși? Acest mister face parte din atracția pe care o exercită operele vechi și perene de artă. Ne îngrozesc cu orori și ne prind în mrejele lor cu frumusețe. Ne agită și ne surprind. Caracterul neutru al personajelor lor („al treilea frate“, „regina“ sau „Jack“) îi permite oricui să intre în pielea lor.²¹

Basmele codifică și anumite fragmente de înțelepciune filozofică și practică, așa cum observa Vigen Guroian. Evident că e ușor să sesizăm preceptele morale din *Scufița Roșie*. Perrault mai că nu le pune în cuvinte cu implicațiile sexuale amenințătoare în versiunea pe care o dă poveștii. După ce a devorat-o pe bunică și i-a luat locul în pat, lupul îi spune Scufiței Roșii, când ajunge, să se dezbrace și să i se alăture. Ea face asta – spre pierzania ei. În caz că am ratat metafora, Perrault o explicitează în a doua jumătate a moralei poveștii (prima a fost la începutul acestui capitol):

Și, rogu-vă, atenți să fiți,
Nu toți lupii au patru picioare,
Glasul dulce al unei creaturi blânde
Poate ascunde o fire necioplită și crudă.
Cei tăcuți, chiar fermecători de sunt,
Pot fi pricina celor mai mari probleme.

Privită din perspectiva mesajului de avertizare, *Scufița Roșie* pare să ajungă la noi printr-un șir lung de părinți, care merge înapoi în timp, cu toții strigând, generație după generație: „Atenție! Ferește-te de străinul care vorbește frumos!”

Bruno Bettelheim, în cartea *Psihanaliza basmelor*, afirmă că basmele le oferă copiilor acces la înțelepciunea trecutului: „Acele povești constituie vehiculele iluminărilor profunde care au impulsionat omenirea de-a lungul existenței

sale pline de lungi vicisitudini, o moștenire care nu este oferită în nici o altă formă atât de simplu și direct sau de accesibil pentru copii“²².

Călătoriile mijlocite copiilor în cocioabe și castele și prin păduri întunecate, întâlnirile lor cu eroi, gnomi, uriași, canibali, animale vorbitoare, zâne care îndeplinesc dorințe, vrăjitoare, lupi și vânători cu cuțite lucioase îngrozitoare – toate acestea ajung la ei, spune Bettelheim, „fascinante, deoarece copilul se simte apreciat și profund înțeles în sentimentele, speranțele și temerile lui, fără a fi târâte la suprafață și analizate în lumina crudă a raționalului care încă îl depășește. Basmele îmbogățesc viața unui copil conferindu-i o dimensiune magică pentru simplul fapt că el nu-și dă seama exact cum l-au fermecat poveștile“²³.

Lucruri asemănătoare se întâmplă în cazul miturilor și legendelor. Orfeu, Ariadna și Minotaurul sunt mai bine conturați ca indivizi decât personajele lipsite de trăsături, elastice, ale basmelor. Cu toate astea, strădaniile și nesiguranțele lor scot la iveală aspecte universale ale vieții și naturii umane pe care copiii le vor recunoaște în acel mod obscur și pe jumătate ascuns. Citirea cu voce tare a poveștilor despre greci, celți, persani, romani sau vikingi ajută la stabilirea bazelor unei fundații intelectuale alcătuite din rațiune și sentimente, din gândire și cunoaștere. Copiii trăiesc poveștile ca pe niște evenimente care-i emoționează, chiar în timp ce adună și stochează referințe culturale importante.

Odată ce acest proces a început, copilul continuă să învețe. În felul acesta, limbajul, poveștile și imaginile din primii ani ai unei persoane construiesc un eșafodaj imaginativ. Prin expunerea la o mare varietate de imagini și povești, eșafodajul devine mai puternic și mai substanțial. Cu timpul, se preschimbă într-un fel de bibliotecă internă de referințe complet echipată cu lucruri ciudate și interesante.

*

În 1943, când Antoine de Saint-Exupéry a publicat fabula lui de mici dimensiuni *Micul prinț*, unul dintre critici i-a descris efectul într-un mod remarcabil și premonitoriu. Cartea, scria criticul, „va arunca asupra copiilor o lumină blândă. Îi va atinge într-un loc care nu este mintea și va străluci acolo până va veni vremea să o înțeleagă”²⁴. Criticul era P.L. Travers, autorul cărții *Mary Poppins*, care știa câteva ceva despre simbolism și emoțiile subliminale.

Fenomenul descris de Travers este, din anumite puncte de vedere, sursa magiei care reverberează în cea mai bună literatură pentru copii. Ca adulți, putem să privim înapoi la cărțile pe care le-am iubit în copilărie și ne putem aduce aminte ilustrațiile sau poveștile (sau unele paragrafe din povești) care au însemnat ceva pentru noi, chiar dacă nu putem relua intensitatea primei noastre reacții. Dar de ce a contat la momentul acela? În asta constă misterul. Așa cum a observat marele Robert Lawson la un moment

dat, „Nimeni nu poate să spună care detaliu minuscul al unui desen sau care frază aparent banală dintr-o poveste va fi scânteia care va lumina mintea unui copil și care va străluci acolo până în ultima lui zi“²⁵.

E adevărat. Nu putem ști când se va petrece iluminarea sau ce va aprinde scânteia din pușcă, dar putem încuraja acest proces incendiar alegând intenționat cărți sofisticate și pline de aventuri pe care să le împărtășim copiilor.

*

Odată ca niciodată, un copil ar fi trebuit să aștepte până la liceu întâlnirea cu clasicii literaturii adulte și capodoperele artei plastice. *Board books* accesibile înlesnesc acum procesul prin care aceste titluri și imagini ajung în camerele copiilor, ca să fie morfolite de bebeluși și, sperăm noi, absorbite și în alte moduri. Cărțile Baby-Lit de Jennifer Adams folosesc titlurile și personajele din marile romane ca puncte de plecare pentru a-i învăța pe copii culorile, categoriile și alte concepte. Pentru seria Cozy Classics, Holman Wang și Jack Wang s-au apropiat mult mai mult de poveștile originale, condensând radical romane precum *Război și pace*, *Aventurile lui Tom Sawyer* și *Mizerabilii* și ilustrându-le cu grupaje fotografiate ale unor figurine din fetru. Copiii – speră creatorii seriei – vor dezvolta asocieri atât de calde și de favorabile cu aceste titluri clasice, încât își vor dori să citească romanele neprescurtate când vor fi mari.

L-am cunoscut pe Jack Wang la o cafenea lângă Ithaca College în New York, unde predă engleza.

— Problema, credem noi, e că aceste titluri clasice au devenit prea academice, a spus el, iar oamenii le percep doar în termeni foarte studiați și se simt intimidati de ele. Le este frică să se bucure de romanele clasice ca de niște povești, ceea ce și sunt de fapt, înainte de orice, nu-i așa? Narațiuni foarte captivante care au rezistat pentru că spun o poveste extraordinară.

În seria Cozy Classics, metanarațiunea este condensată la un nivel amuzant. De exemplu, textul lui *Moby Dick* în versiunea fraților Wang se citește astfel: Marinar, Barcă, Căpitan, Picior, Nebun, Navigare, Găsire, Balenă, Goană, Lovire, Scufundare, Plutire. Varianta aceasta lasă pe dinafară destul de mult – 206.040 de cuvinte, mai exact –, dar redă esența și o parte din dramatismul, dacă nu chiar și umorul originalului lui Melville.

— Ideea e că aceste povești aparțin tuturor, a subliniat Wang. Nu e vorba doar de canonul occidental, oricine poate să simtă că acești clasici îi aparțin, pentru că sunt povești umane remarcabile. Vreau ca copiii mei să trăiască aproape de aceste povești, pentru că și ele fac parte din moștenirea lor culturală.²⁶

*

Bineînțeles, cultura nu este alcătuită doar din artă și scriere, ci și din atitudini, practici și valori.

Lucrurile pe care le spunem când vorbim cu copiii despre povești și imagini, aspectele pe care le accentuăm și cele peste care sărim, toate le vorbesc despre felul în care *vedem* lumea. O carte cu imagini, dar fără cuvinte, le-a oferit cercetătorilor de la New York University ocazia fascinantă de a vedea modul în care părinții pot transmite norme culturale diferite atunci când le citesc copiilor. Pentru studiul din 2015, cercetătorii au făcut înregistrări video cu mame dominicane, mexicane și afro-americane în timp ce acestea le împărtășeau copiilor lor mici povestea din cartea lui Mercer Mayer, *Frog, Where Are You?*. Pornind de la observarea similară a mamelor latinoamericane și de origine chineză, cercetătorii au putut compara modul în care părinții din medii diferite infuzau povestea cu propriile priorități.²⁷

— Am descoperit că mamele construiau povești diferite, și aceste povești se aliniau cu așteptările lor și cu accentele pe care le puneau pe ce este important de știut și de învățat, mi-a spus Catherine Tamis-LeMonda. Când citeau cărți sau povești, mamele chineze aveau tendința să vorbească mult despre lecția morală, despre regulile sociale și ce ar trebui să faci și ce nu. Spuneau lucruri de genul: „Vai, băiețelul a atins stupul! N-ar fi trebuit să facă asta. Albinele pot ieși să-l rănească, nu se face așa ceva!” Foloseau povestea ca pe o modalitate de a impune reguli și obligații. Mamele latinoamericane foloseau cartea ca să vorbească mai mult despre emoții și despre

cum se simțeau oamenii. Iar mamele afro-americeane foloseau cartea pentru a vorbi despre obiective, despre cât de mult trebuie să muncească băiețelul ca să găsească broasca și despre cum trebuie să fie perseverent ca să reușească, punând accentul pe perseverența individuală și pe munca grea.²⁸

Nici un copil nu este o insulă, ca să-l parafrazăm pe John Donne. Copiii vin din diverse familii. Ei sunt cele mai noi împletituri din frânghia omenirii, și este corect și frumos ca ei să cunoască ceva din ceea ce prețuiesc părinții și bunicii lor, având totodată acces la clasicii imaginației umane, care sunt ai noștri, ai tuturor.

Cultura contemporană va avea grijă de sine. Este energică și zgomotoasă, și viața copiilor e în general plină de ea. Mijloacele electronice îi vor ține la curent. Când citim clasici apreciați împreună cu copiii și împărtășim povești cu ei, aceste lucruri ne ajută să le comunicăm ce vrem să știe despre lume, îi putem ajuta astfel să descopere narațiuni puternice și tablouri pe care nu le vor găsi niciodată pe PBS Kids sau Instagram.

*

„Imaginile lucrurilor rămân impregnate în mințile noastre“, a spus umanistul renascentist Leon Battista Alberti. Și cine se poate îndoi de asta? Lucrurile la care ne uităm determină ceea ce vedem, iar ceea ce vedem – *vedem* cu adevărat – devine parte dintr-un muzeu interior de tablouri și

referințe, o colecție mentală care, pentru majoritatea dintre noi, nu este rezultatul unui proces de colecționare, ci este achiziționată aleatoriu.

În cazul copiilor, avem ocazia să le arătăm artă și ilustrații care le vor hrăni mințile cu frumusețe și mister, simetrie și fascinație. Cel mai simplu mecanism prin care putem face asta este alegerea cărților cu imagini pe care să le împărtășim cu ei. E posibil ca frumusețea pe care o vor descoperi să fie dulce și domestică, asemenea scenei în care micuțul Peter face o baie caldă după aventurile lui din *Ziua în care a nins* de Ezra Jack Keats sau celei cu iepurele-tată care își culcă copiii în patru paturi suprapuse din ilustrațiile lui Richard Scarry pentru cartea *The Bunny Book* de Patsy Scarry. Pot fi elegante sau impresionante, ca prințesele somptuoase ale lui Walter Crane și căpcăunii ireali ai lui Arthur Rackham. Acestea din urmă au ajuns la noi dintr-o perioadă numită Epoca de Aur a Ilustrațiilor, care a durat de la sfârșitul secolului al XIX-lea până în primele decenii ale secolului XX și a marcat un fel de înflorire târzie, o renaștere secundară care a presupus utilizarea operelor artistice și a designului grafic pentru cărți și reviste. Această perioadă ne-a adus delicatele fete de la țară ale lui Kate Greenaway, caricaturile elegante și îngrijorătoare ale lui John Tenniel, picturile realiste ale lui Howard Pyle, Jessie Willcox Smith și N.C. Wyeth, ale cărui portrete de pirați brutali și lipsiți de scrupule

pentru *Comoara din insulă* vor reprezenta pe veci, pentru mulți fani devotați, „gentlemenii norocului“ descriși de Robert Louis Stevenson.

Puțin mai târziu, în amurgul Epocii de Aur de la mijlocul secolului, diverși artiști extraordinari și-au canalizat talentul spre ilustrațiile pentru cărțile de copii: Eloise Wilkin, cu inocenții ei cu obrăjori rotunzi, Garth Williams, maestrul desenelor sugestive în cărbune, și Gustaf Tenggren, ale cărui linii și culori sălbatice și dezordonate i-au adus la viață pe *Tawny*, *Scrawny Lion* și multe alte personaje.²⁹ Acesta a fost momentul de glorie al inegalabilei Margaret Wise Brown, care nu a fost ilustratoare, dar ale cărei scrieri au creat oportunități pentru Clement Hurd, cu imaginile sale saturate de culoare, și pentru luminozitatea compactă a lui Leonard Weisgard.

Îi menționez pe acești ilustratori de secol XIX și XX pentru că, deși din punct de vedere oficial Epoca de Aur s-a terminat, operele lor au rămas cu noi. Noi și copiii noștri suntem norocoși: avem acces la ce e mai bun din trecut și la tot ce se creează mai bun astăzi. S-ar putea spune că ne bucurăm de o nouă Epocă de Aur, una marcată deopotrivă de acești artiști timpurii și de ilustratori contemporani energici, precum Quentin Blake, Matthew Cordell și Lauren Child, de geniul tulburător al lui Chris Van Allsburg și Jon Klassen, de culorile vibrante ale lui Christian Robinson, ale Anei Castillo și Raúl Colón, de liniile atente ale lui Erin Stead, Brian Floca și ale

Barbarei McClintock și de acuarelele vesele ale lui Suzy Lee, Jerry Pinkney, Chris Raschka, Meilo So și Helen Oxenbury.

Poate că frumusețea este în ochiul celui care privește, dar chiar și ochiul poate fi dirijat, informat și convins. Asemenea mamelor din studiul NYU, care, fiecare în parte, și-a adus bagajul cultural într-o carte fără cuvinte, și noi putem folosi timpul pe care îl petrecem cu copiii arătându-le ce considerăm *noi* că este frumos. Le putem transmite clar faptul că picturile și sculptura – asemenea poeziei și romanelor – nu sunt obiecte îndepărtate, ostile, care aparțin lumii adulților, ci expresii sofisticate ale creativității umane, care le aparțin în egală măsură și lor.

— Să creăm o legătură cu arta este ceva extraordinar.³⁰ Când copiii văd o pictură acasă și apoi în realitate, ea devine a lor, a spus Amy Guglielmo, scriitoare și artistă care, împreună cu Julie Appel, a creat seria de *board-books* denumită Touch the Art³¹.

Guglielmo predă la grădiniță și folosea multe opere de artă în lecțiile ei, iar într-o zi s-a dus cu elevii la Museum of Modern Art din New York. Totul a fost în regulă până când copiii au ajuns la o anumită galerie.

— Unul dintre ei a recunoscut tabloul lui Picasso *Cei trei muzicieni*, mi-a spus Guglielmo, și l-a atins.

A fost muștră de paznicii muzeului – niciodată o experiență plăcută –, dar dorința copilului de a lua contact fizic cu o pictură

cunoscută a fost o sursă de inspirație. Guglielmo și Appel s-au apucat să creeze cărți în care să apară opere de artă dintr-o mare varietate de perioade și stiluri, fiecare pagină și fiecare operă având propriul său element tactil. În cărțile *Touch the Art*, copiii pot mângâia blana iepurelui lui Albrecht Dürer, pot să se joace cu marginea reală a unei fețe de masă în tabloul *Autumn of the Rooster* de Romare Bearden sau să tragă de tutuul unei balerine a lui Degas.

Sincer, e greu să nu atingi arta, indiferent de vârstă. Acum câteva clipe, fiica mea Phoebe a intrat la mine în birou și a văzut un exemplar din cărțile astea, *Brush Mona Lisa's Hair*, pe biroul meu.

— Îmi place! a strigat ea și, cum făcea când era mică, a atins cu degetele o şuviță din părul Mona Lisei, a mângâiat coada din sfoară a calului lui Velázquez, a tras ușor de elasticul auriu din părul lui *Venus* de Botticelli și s-a jucat cu dantela poleită care se ivea din gulerul unui tip zvelt dintr-un portret de Frans Hals. Încă mai vrei să te căsătorești cu el, mamă? a rânjit Phoebe la mine cu atitudinea enervantă a unui adolescent cu o memorie de elefant. (Cu ani în urmă, recunoscusem că-mi place *Cavalerul care râde*.)

N-a așteptat răspunsul meu, dar a dat mai departe paginile, plimbându-și degetul peste blana mirelui din tabloul lui Jan van Eyck, *Portretul soților Arnolfini*, atingând panglica din fetru de la pălărie și colierul de diamante în relief pictat de Piero della Francesca în dublul portret al

lui Federico da Montefeltro și al soției sale, Battista Sforza, mângâind un cercei de perle din faimosul tablou al lui Vermeer și căutând fereastra care se deschide pentru a da la iveală asul de diamante din tabloul *Trișorul* de Georges de la Tour. Nu și-a bătut capul cu ultimul tablou, un detaliu din *Madonna Sixtină* de Rafael, pentru că timpul și uzura îi lipsiseră pe cei doi îngherași de penele lor pufoase de culoarea vinului roșu.

„Unele cărți trebuie gustate, altele trebuie înghițite, și câteva trebuie mestecate și digerate“, se spune că ar fi afirmat Francis Bacon. Credem că această afirmație avea de-a face cu calitatea (sau lipsa de calitate) a conținutului cărților. Dar poate că doar a anticipat disponibilitatea pe scară largă a albumelor de artă în edițiile rezistente pentru cei foarte tineri. Cititorii aceștia *au* obiceiul de a morfoli pagini.

*

Cărțile ilustrate sunt o poartă de intrare în artă și ilustrații. Ele pot totodată lărgi orizontul estetic al unui copil. Acesta este scopul explicit al cărților pentru copii care explorează istoria artei, și care încep de obicei cu picturile preistorice din peșteri și se termină cu expresionismul abstract modern. Cartea lui Claire d'Harcourt *Art Up Close* și a lui Lucy Micklethwait *A Child's Book of Art: Great Pictures, First Words* sunt exemple bune în acest sens. Dar o carte nu trebuie să fie despre artă pentru a insufla gustul pentru artă. Prin intermediul cărților cu povești, copiii pot ajunge

să aprecieze cu ușurință și naturalețe stiluri și tradiții diferite. De exemplu, oricine răsfoiește cărțile cu imagini ale lui Chen Jiang Hong, care includ *The Magic Horse of Han Gan* și *Little Eagle*, nu are cum să nu absoarbă culorile și tușele picturii clasice chineze. Delicatețea de filigran a miniaturilor persane și mongole este transmisă în cărți precum *Fortune* de Diane Stanley (văzută ultima dată în timpul orei de la bibliotecă organizată de Laura Amy Schlitz), *One Grain of Rice* de Demi și (una dintre preferatele copiilor mei) *The Seven Wise Princesses*, repovestită de Wafa' Tarnowska și ilustrată de Nilesh Mistry. Culorile exuberante și liniile groase ale artei aborigenilor australieni umplu cărțile lui Bronwyn Bancroft, printre ele numărându-se *Kangaroo and Crocodile: My Big Book of Australian Animals*.

Pentru mine, scopul lor nu este de a instrui sau de a solicita – „O să vă uitați la pozele astea și o să vă placă” –, ci de a prezenta, familiariza și încuraja cu blândețe. Poate că un copil care se uită la bebelușii grași, materialele voluptuoase și grotele în lumina lunii din cartea lui Maurice Sendak *Undeva, în lumea largă* nu știe că absoarbe ceva din stilul romantic german – dar de fapt asta se întâmplă. Același lucru este valabil atunci când copiii explorează picturile concepute de Paul O. Zelinsky pentru *Rapunzel* și *Rumpelstiltskin*, pătrunzând în peisajele ocru și interioarele clasice ale Renașterii italiene.

Am vorbit cu Zelinsky despre munca lui. Era la colegiu când s-a îndrăgostit de perioada Renașterii și mi-a spus:

— Cu *Rapunzel*, efectiv le-am demonstrat copiilor ce iubesc la arta Renașterii italiene. Am început să pictez imagini concrete din picturile renascentiste și să le folosesc. Totul a început de la copertă, care a fost copiată după un tablou de Rembrandt. M-am gândit: Oare asta înseamnă că trișez? Ce urmăresc când procedez așa?

Răspunsul – ca și inspirația – a venit din trecut.

— În timpul Renașterii, pictorii asta făceau, mi-a spus Zelinsky. Nimeni nu se aștepta la originalitate. Mai degrabă la opusul ei. Fiecare postură era o referință la altceva. Dacă erai educat, știai la ce face aluzie, a spus el, referindu-se la descoperirea antichităților grecești și romane care au declanșat renașterea culturală.

Ca și în cazul basmelor și poeziilor pentru bebeluși, fiecare referință culturală se putea baza pe un strat de înțelegere anterioară.

— Cu toții suntem formați de lucrurile la care suntem expuși, a conchis Zelinsky, și, dacă ai experiențe vizuale bogate care au sens în copilărie, cum să nu-ți alimenteze abilitatea de a vedea, de gândi și de a simți?³²

*

Pentru ilustratorul David Wiesner, creatorul unor cărți cu imagini și fără cuvinte cum sunt *Mr. Wuffles!*, *Art & Max* și *Flotsam*, scânteile care

dau naștere flăcărilor importante s-au petrecut atunci când era copil și se uita pe cărțile de artă de la biblioteca locală din New Jersey. Wiesner s-a simțit atras de fundalurile subtile și complicate ale picturilor renascentiste: „Privește peisajul acela din spatele *Mona Lisei*“, i-a spus reporterului cu care discuta despre o retrospectivă a muncii sale, *David Wiesner and the Art of Wordless Storytelling*.

Bănuiesc că Da Vinci l-a inventat. Mie mi se pare că seamănă cu Marte sau cu un alt loc extraterestru – drumurile minuscule, dealurile și arcadele; este fascinant.

Întotdeauna mi-a plăcut tabloul lui Bruegel *Vânători în zăpadă*, din motive similare. Ochiul se poate plimba de la siluetele din prim-plan, în jos pe deal, în oraș, trecând pe la toți oamenii care se joacă sau muncesc, până ajunge în fundalul îndepărtat. Toate acestea sunt redată cu claritate absolută. Copil fiind, mă simțeam parcă absorbit în tablou. Era plin de povești.³³

Aceste întâlniri timpurii reușesc să rămână cu noi. Crescând într-un cămin evanghelic din Florida, scriitoarea și editoarea Christine Rosen a fost șocată și fermecată de o reproducere pe care a văzut-o într-o carte, a lui David cu capul lui Goliat pictat pe un scut florentin din secolul al XV-lea.

— Era o poveste pe care o știam foarte bine de la școala biblică, mi-a spus ea, capul însângerat al lui Goliat la picioarele lui David, și, cunoscând

povestea, mă așteptam să-i văd expresia triumfătoare. Dar David nu arată triumfător – pare mai degrabă îngrijorat. Ca și cum tocmai a răpus un uriaș cu o piatră! Îmi aduc aminte că am rezonat cu asta. Era vizualizarea unei povești din Biblie pe care o știam pe dinafară – și efectiv m-a frapat. Știi, nu e Venus din Milo, nici măcar vreo operă cunoscută de artă, dar efectiv am făcut *legătura*.³⁴

Am avut și eu același gen de experiență. Pe când eram copil cu cheia la gât în zona rurală a statului New York și, mai târziu, în Maine, obișnuiam să studiez ilustrațiile curajoase, înfricoșătoare ale lui Heinrich Hoffman pentru *Petrică Ciuf Zbârlit*, colecția sa din 1845 de povești exemplare al căror scop era să-i caricaturizeze pe moralizatorii cu sprâncene ridicate din acea perioadă, dar pe care eu le-am luat de bune. Eram fascinată de lipsa de congruență dintre picturile fine, delicate ale lui Hoffman și ororile la care erau supuși copiii în ele. O fetiță neascultătoare se joacă cu chibriturile și se transformă într-o grămadă de cenușă din care iese fum. Un copil care își sugă degetul mare își pierde degetele în urma atacului unui dușman cu picioare lungi și foarfece ascuțite. Imaginile sunt îngrozitoare, și nu reușeam să mă uit în altă parte. Asemenea lui David Wiesner, am făcut și eu rost de o carte cu picturi de Brueghel cel Bătrân. Mă uitam cu atenție la scenele aglomerate cu țărani care se distrează zgomotos la petrecerile de nuntă, sprijinindu-și secerile în spatele

căpițelor de fân și traversând zăpezile sub cerurile întunecate ale Țărilor de Jos. Acum mi se pare evident – și poate că mi se părea evident și atunci – că studiul acestor picturi aprindea ceva în mintea mea. Timpul pe care îl petreceam studiindu-le urma să afecteze modul în care voi percepe lumea. Cumva, chiar și când figurile erau grotești, mi-au deschis drumul către perceperea frumuseții.

*

„Oare nu e adevărat că ceea ce îți face inima să tresară de frică îți face și mintea să funcționeze?” Această întrebare, pusă de istoricul de artă Jane Doonan, ajunge la esența modului în care imaginile ne pot afecta. „Plăcerea senzuală care poate fi derivată din imagini nu e ceva diferit, spune ea, dar are un rol special în elaborarea sensului pictural.”³⁵

Implicarea în procesul de elaborare a „sensului pictural” nu necesită mult timp, dar necesită liniște. Dacă vrem să-i ajutăm pe copii să-și dezvolte complet simțul estetic, ca să poată explora și să fie sensibili la varietatea de emoții și idei pe care cărțile ilustrate le trezesc în ei, trebuie să protejăm spațiul unde se petrece acest lucru. David Wiesner, Christine Rosen, Paul Zelinsky și cu mine am beneficiat toți de luxul de a face conexiuni personale între artă și imagini într-o epocă dinaintea Internetului. E mai greu acum să găsești timpul pentru acea transformare. Viața e mai ocupată și e mai dificil să liniștești

mintea. Cu toate astea, capacitatea umană de a aprecia aspecte profunde și frumoase rămâne prezentă, așa că merită să găsim acest timp, iar efortul este justificat.

E nevoie de timp să privim și să *vedem* cu adevărat ce e în fața noastră. În cazul cărților ilustrate pentru copii, poate fi tentant pentru adulți să răsfoiască paginile în ritmul lecturii textului. Deoarece cărțile din zilele noastre sunt mult mai puțin locvace și discursive chiar și față de cele ale copiilor de acum jumătate de secol, un adult poate să treacă în viteză prin 32 sau 40 de pagini ilustrate în doar câteva minute.

Privitul intens sau „de aproape“, cum îl numește Doonan, necesită o schimbare de viteză către o treaptă inferioară. „Dacă vrem să reușim să extragem tot ce se poate dintr-o imagine – să o deschidem și să ne întrebăm de ce ne simțim într-un anumit fel în fața ei –, trebuie să ne uităm nu doar la ceea ce este reprezentat, ci mai degrabă la tot ce ne este prezentat și să înțelegem *cum* și *ce*“, i-a spus Doonan lui Jonathan Cott pentru cartea lui despre „viziunea primară“ a lui Maurice Sendak, *There's a Mystery There*. „Cu cât știi mai mult, cu atât vei putea descoperi mai mult și vei putea surprinde mai multe înțelesuri.“³⁶

Ca profesionistă, Doonan este scufundată în artă și în multiplele sale interpretări, dar metoda privitului „de aproape“ pe care o susține este în totalitate accesibilă amatorilor, în acest caz fiind

vorba de părintele care vrea să-și ajute copiii să aprecieze la un nivel mai profund ilustrațiile din cărțile cu imagini.

În volumul lui Doonan despre acest subiect, *Looking at Pictures in Picture Books*, ea scrie: „Interpretarea completă a imaginilor presupune să fii atent la tot ce-ți apare în fața ochilor. Nu este imediat evident că de fapt calitățile unei imagini vin din stilul artistului, din alegerea materialelor sau compoziție, nici cum își exercită efectele aceste mijloace picturale. Din momentul în care copiilor li se arată și li se spune cum liniile, formele și culorile se pot referi la idei și sentimente, ei pot explora tărâmul de dincolo de ceea ce este reprezentat ca atare. Colaborează cu artistul pentru a parcurge imaginea împreună”³⁷.

Ce înseamnă „să fii atent la tot ce-ți apare în fața ochilor”? Poate să însemne să fii atent la cât de drepte sau strâmbe sunt liniile de cerneală, la profunzimea și abundența culorii sau la lipsa acesteia, la perspectivă sau la punctul de vedere (ne uităm la o scenă de sus, în sus sau o privim pe furiș de după un colț?). Ce forme și muchii predomină în imagini? Oamenii și lucrurile prezentate par blânde și ușoare sau răvășite și neliniștite? Fiecare dintre aceste decizii artistice contribuie la crearea senzației pe care ne-o dă o operă de artă și la generarea sensului pe care i-l alocăm.

Ce e minunat la acest tip de interogație în care îl antrenăm pe copil este că ea poate fi jucăușă, experimentală și deschisă. Putem vorbi aici

despre revelațiile inteligente ale istoricilor de artă și artiștilor valoroși, dar, în contextul domestic, totul rămâne de explorat. Nu este un test și nu există note. Există doar un adult și un copil care se scufundă în imagini, observă cum se simt, ce gândesc, și discută despre asta.

*

Când ne antrenăm în jocul cu copiii noștri și cu operele creative din trecut, fie că este vorba de cărți de povești, romane, tablouri sau ilustrații, din când în când vom ajunge la descrieri care ne uimesc și ne displac. E de înțeles. Începuturile secolului XXI sunt o perioadă de reexaminări sociale, istorice și estetice intense. Mai ales în cărțile pentru copii, există un impuls puternic de a diversifica poveștile și povestitorii pentru a reprezenta mai bine panopia vastă a experienței umane. Totuși, împreună cu această atitudine lăudabilă și expansivă a apărut și un dispreț din ce în ce mai mare față de operele care nu reușesc să reflecte noile tendințe. Există o tentație puternică să percepem trecutul prin prisma atitudinilor și tabuurilor noastre contemporane – și să-i considerăm pe locuitorii săi penibili și inadecvați. Ne credem mult mai luminați, dar oamenii au mereu tendința asta.

Saga unor pierde-vară tineri pe Mississippi, o autobiografie romanțată a vieții în Vestul Sălbatic, o aventură într-un tărâm în care se poartă turbanele, guvernat de „un popor înțelept, înstărit, curtenitor, crud și străvechi“32: multe romane

clasice pentru tinerii cititori scot la iveală existența unor atitudini retrograde. E posibil ca modul în care autorii lor înfățișează religia, etnia, culoarea pielii și mai ales sexele și diferențele pline de viață dintre ele să nu fie în concordanță cu sensibilitățile moderne.

Aceasta este o problemă de scurtă durată în cazul romanelor, dar una de lungă durată în cultură. Când frații Wang s-au dus prima dată la o editură cu ideea unei serii Cozy Classics pentru copii mici, un editor speriat a obiectat: „Nu cred că ar trebui să rescrieți *Mândrie și prejudecată*, fiindcă termenul «prejudecată» nu este potrivit într-o carte pentru copii și, dacă e s-o publicăm, trebuie să-i schimbăm titlul“. Jack Wang râdea de parcă nu-i venea să creadă când mi-a povestit tărașenia. „Noi voiam să spunem: chiar nu înțelegeți ideea? Oamenii știu cartea asta și le place mult. În nici un caz n-o să schimbați titlul acestei cărți atât de apreciate!“³⁸ Faptul că un editor a propus să schimbe titlul unui roman de Jane Austen este un semn al neliniștilor duse la extrem în vremurile noastre.

Cu mult înainte de era noastră digitală, un scriitor american pe nume Walter Edmonds a scris ficțiune istorică pentru tineri și a câștigat premii pentru asta. Când a acceptat una dintre aceste distincții, Edmonds a observat, cu argumente care se aplică și în cazul nostru, că „Prezentul este important, dar azi va fi mâine în mai puțin de douăsprezece ore, tot așa cum, în urmă cu mai puțin de douăsprezece ore, era acel

mâine imprevizibil. Prezentul acesta pentru care mulți se agită atât de tare abia dacă e o clipire de pleoapă pe chipul timpului. Trecutul e la fel de viu ca noi“³⁹.

Culturile umane sunt profunde și dinamice, la fel de insondabile precum oceanul cu povești al Mariei Tatar, la fel de schimbătoare și de complexe precum tapiseria lichidă a lui Salman Rushdie. În acest context, e normal să ne lovim de anacronisme. Lumea nu mai e ca pe timpul lui Safo, Dryden, Hans Christian Andersen, Lucy Maud Montgomery și chiar E.B. White. Felul în care oamenii trăiesc și gândesc s-a schimbat, adeseori în bine. Totuși, e înțelept din partea noastră să nu presupunem că, dintre toate ființele care s-au născut vreodată, întâmplător noi suntem cei care le știu pe toate.⁴⁰

*

Evident că epoca noastră nu e nici pe departe prima care să se îngrijoreze din cauza presupuzițiilor culturale anterioare. La începutul secolului al XIX-lea, când lectura cu voce tare era o modalitate populară de petrecere a timpului liber în căminele vorbitoare de limbă engleză, un bărbat pe nume Thomas Bowdler s-a temut că operele lui William Shakespeare, neprelucrate și citite cu voce tare, nu erau potrivite pentru universul domestic. Bowdler, ale cărui giumbușlucuri literare au dat naștere verbului *to bowdlerize*, care înseamnă a modifica sau îndepărta din text fragmentele ofensatoare, a scos

un volum menit să evite orice neplăceri. Geniul de secol XVI al lui Shakespeare era, în opinia lui Bowdler, afectat de elemente care ar putea fi considerate „problematică” în zilele noastre. Așa că a scos tot limbajul deochiat și subînțelesurile vulgare cu dublu sens, precum și referințele catolice care ar fi putut să jignească publicul anglican cumpărător de cărți. Titlul volumului epurat care a rezultat este sublim prin prolixitatea sa comică: *The Family Shakspeare [sic], In Which Nothing is Added to the Original Text but those Words and Expressions are Omitted Which Cannot with Propriety be Read Aloud in a Family (Shakspeare [sic] pentru familie, textul original la care nu s-a adăugat nimic, dar din care au fost omise acele cuvinte și expresii care, în spiritul decenței, nu pot fi citite cu voce tare într-o familie)*.⁴¹

Acum s-ar putea să ni se pară o prostie, precum și o mare aroganță, dar Bowdler avea intenții bune. Dorea ca urechile tinere și vulnerabile să nu fie lezate. Din acest punct de vedere, motivația sa nu era așa de diferită de cea a unei mici edituri din Chicago care, în 2011, a tipărit ediții epurate ale *Aventurilor lui Tom Sawyer* și *Aventurilor lui Huckleberry Finn* de Mark Twain.⁴²

Spre meritul ei, The American Library Association a condamnat excluderea cuvintelor care îl deranjează pe cititorul modern. „Twain a folosit intenționat cuvântul care începe cu «n» pentru că ura rasismul și sclavia”, a declarat la

momentul acela directorul biroului ALA pentru Libertate Intelectuală. „Copiii care citesc această carte merită să aibă șansa de a o face cu atenție și în întregime, de a înțelege și a pune întrebări cu privire la motivele pentru care [Twain] a folosit cuvântul și de a le permite apoi profesorilor, părinților și bibliotecarilor să răspundă la aceste întrebări.“⁴³

Perfect adevărat – și putem duce ideea chiar mai departe. E ușor să-l iertăm pe Mark Twain, pentru că știm că era bine intenționat. E mai dificil s-o facem în cazul scriitorului needucat și care nu se căiește, care a validat, prin personaje de ficțiune, percepții devenite inacceptabile din punct de vedere social.

În cartea de memorii literare a Laurei Miller *The Magician's Book*, ea conștientizează dilema cititorului: „Cum să acceptăm partea întunecată a unui scriitor fără să ne pierdem capacitatea de a ne bucura de carte și de a o valoriza“.

Miller scrie: „Prejudecata este respingătoare, dar, dacă ar trebui să ne curățăm rafturile de toate cărțile mari pătate de câteva idei detestabile, nu ne-ar mai rămâne nimic de citit – nimic în afară de scrierile noi și monotone de virtuozitate. Pentru că adevărul gol-goluț este că Virginia Woolf *a fost* o snoabă îngrozitoare, iar Milton, un șovin“⁴⁴.

Așa a fost și Rudyard Kipling, un colonist al vremurilor sale – și un extraordinar scriitor de cărți de aventuri. Cărțile Laurei Ingalls Wilder din seria „Căsuța din prerie“ oferă indicații valoroase despre viața și atitudinea americanilor albi în

timpul expansiunii spre vest de la finalul secolului al XIX-lea. Nu putem ignora faptul că, prin intermediul personajelor sale, Wilder dă glas unor prejudecăți care acum ne deranjează. Cititorii moderni tresar când simt ura și teama mamei (Ma) față de indieni. Tatăl pare mai împăciuitor, și chiar respectă într-o anumită măsură civilizația dislocată de cea care îl reprezintă. (Lipsește, bineînțeles, celălalt punct de vedere: în opera lui Wilder, nu aflăm părerea unei mame indiene despre coloniști, nici pe cea a unui tată indian despre practicile străine ale ocupanților albi.) În *Târgușorul din prerie*, există și o scenă celebră în care tatăl (Pa) și alți bărbați din Dakota de Sud apar vopsiți cu negru pe față și cântă și dansează într-un spectacol de care par să se bucure toți locuitorii orașului.⁴⁵

Oare copiii din zilele noastre ar trebui să știe că au existat astfel de atitudini și au avut loc astfel de evenimente? Li se va permite să știe asta, pe măsură ce trec anii și cărțile sunt republicate? Sau scenele și personajele problematice vor fi aruncate la groapa memoriei și făcute să dispară?

Ray Bradbury s-a folosit de romanul său *Fahrenheit 451*, apărut în 1953, ca să atragă atenția asupra pericolului pe care armatele celor ofensați îl reprezintă pentru literatură. Într-o desfășurare incredibilă a evenimentelor – luând în considerare faptul că cenzura și distrugerea poveștilor problematice sunt două dintre cele mai importante idei care animă cartea –, editorul

personal al lui Bradbury a cenzurat în edițiile ulterioare anumite pagini fără acordul autorului. Odată cu trecerea anilor, Bradbury a început să primească plângeri legate de defecte ale romanului său, cum ar fi șovinismul masculin.

Într-o postfață la ediția din 1979 a romanului *Fahrenheit 451*, lui Bradbury i-a scăpat declarația: „E o lume nebună, și va deveni și mai nebună dacă le permitem minorităților, fie că e vorba de pitici sau uriași, urangutani sau delfini, responsabili nucleari sau protectori ai apelor, celor care sunt pro-computere sau neo-luddiți, imbecili sau înțelepți să se amestece în estetică“.

„O carte poate fi arsă în mai multe feluri“, a scris Bradbury, „iar lumea e plină de oameni care aleargă peste tot cu chibrituri aprinse.“ Era valabil acum 40 de ani, e valabil și acum. E important să reținem că arta și literatura aparțin ultimei generații și generațiilor viitoare în aceeași măsură în care ne aparțin și nouă. Nu avem dreptul să-i edităm și cenzurăm pe clasici potrivit gusturilor noastre, așa cum nu aveau nici victorienii dreptul să invadeze Galeria Uffizi și să picteze o pânză peste *Venus* a lui Botticelli.

*

Nimic din cele menționate nu înseamnă că, atunci când citim acasă, suntem obligați să rostim cu voce tare fiecare cuvânt. În spațiul privat, ne putem permite anumite libertăți. În unele cazuri, s-ar putea să fim obligați să o facem: după ce i-am citit Florei prima oară repovestirea *Iliadei* de

Gillian Cross, nu mi-a mai permis niciodată să-i descriu moartea lui Hector. Versiunea lui Cross e mult mai puțin tulburătoare decât a lui Homer, și totuși trebuia neapărat să mă opresc în clipa în care Ahile își aruncă sulița spre gâtul descoperit al lui Hector. Flora știe cum se desfășoară scena, dar nu vrea să fie purtată prin ea. Când ajungem la acel pasaj, mi se îngăduie doar să spun „Hector a murit“.

Acest gen de adaptare la reacție este o parte din ceea ce face ca lectura cu voce tare să fie o experiență atât de plină de viață. Putem adapta cititul la copil și în funcție de noi înșine. Unii părinți sar peste momentul îngrozitor în care vânătorul o împușcă pe mama lui Babar. Unii copii, precum un băiețel pe nume Theo, preferă să se ascundă când ajung la pagina respectivă decât să privească scena îngrozitoare. Asta e bine! Există multe motive pentru care ne putem ajusta lectura pe parcurs. Unii cititori sar peste pasajele descriptive lungi de teamă că publicul și-ar putea pierde răbdarea. O mamă pe care o cunosc nu dorea ca fetița ei s-o audă spunând „Taci din gură!“, chiar și cu vocea unui personaj fictiv, așa că, atunci când cuvintele apăreau în text, spunea, în schimb: „Fă liniște!“

Scena mea preferată de intervenție literară nu e din viața reală, ci dintr-un serial TV din anii 1960, *Ce vrăji a mai făcut nevasta mea*, dintr-un episod în care vrăjitoarea roșcată Endora stă împreună cu nepoțica ei, Tabitha, și-i citește o bine-cunoscută poveste:

A fost odată ca niciodată o vrăjitoare drăguță și bună care trăia într-o căsuță din turtă dulce în pădure. Nu deranja pe nimeni și nici nu făcea nici un rău, înțelegi asta, Tabitha?

Din păcate, într-o zi, doi huligani mici și obraznici pe nume Hansel și Gretel au descoperit căsuța din turtă dulce. Ei bine! Fără urmă de zăbavă, cei doi mâncăi i-au rupt pervazul ferestrei și l-au mâncat!

Tu ce părere ai despre asta? Evident că vrăjitoarea cea drăguță și-a făcut griji. Ce vreau să spun este că nimănui nu-i place vandalismul, nu?⁴⁶

Prin inversarea poveștii lui *Hansel și Gretel*, vrăjitoarea își atinge mai multe scopuri: în timp ce se cuibărește cu nepoțica ei, împărtășește cu ea o poveste clasică și, în același timp, face loc și criticii ei idiosincrasice. Deși nu e cazul să acordăm unei scene retro de televiziune prea multă greutate, într-o zi, Tabitha va putea să-și citească singură povestea și va vedea diferența dintre cuvintele scrise și cele pe care bunica i le-a „citit“. Și va învăța ceva din asta.

Nu le facem copiilor nici un serviciu dacă îi protejăm de creațiile transcendente ale imaginației, chiar dacă asta înseamnă că trebuie să-i familiarizăm cu idei și presupuneri dificile și cu personaje pe care nu am vrea să le admire. Ca și viața, literatura nu se supune regulilor. Ea ridică întrebări morale, culturale și filozofice. Ei bine, unde găsim un loc mai bun decât acasă pentru a vorbi despre aceste lucruri? Povestea omenirii este dezordonată și imperfectă. E plină

de culoare și de pericole, creație și distrugere – de cruzime și mârșăvie, prejudecată și ură, dragoste și comedie, sacrificiu și virtute. Nu trebuie să ne temem de ea. E o prostie să o ascundem și să ne prefacem că istoria nu s-a întâmplat. E mult mai bine să vorbim cu copiii noștri despre ce credem referitor la aceste subiecte, folosind cărțile ca punct de plecare în discuție.

„Adesea, marea artă a fost făcută de oameni răi“, spune scriitoarea Camille Paglia. „Și ce dacă?“⁴⁷

*

E posibil să nu putem controla opiniile care creează valuri în cultura mare, dar avem alternativa drumului privat. Acasă, asemenea tatălui lui Chan Guangcheng, putem citi ce ne place. Dacă le citim copiilor, variază și fără teamă, le putem lărgi sufletele și îmbogăți mințile și, făcând asta, le oferim un loc în care să abordeze idei care ar putea fi prea dureroase sau ciudate ca să le discute în altă parte.

„Până la urmă, istoria sunt oamenii“⁴⁸, observa o altă scriitoare dinainte de era Internetului, Elizabeth Janet Gray, autoarea cărții *Adam of the Road* – pentru care a câștigat medalia Newberry –, a cărei acțiune se petrece în Anglia secolului al XIII-lea. Perspectiva istorică, spunea Gray, „ne oferă o înțelegere profundă a ceea ce înseamnă să faci parte dintr-un lung lanț al vieții, care a dăinuit ani de zile înaintea noastră și va dăinui mulți ani după noi, cu obiceiuri și evenimente

diferite din multe puncte de vedere, dar cu probleme și aspirații, dureri și bucurii umane care rămân, în esență, aceleași. Conștientizarea faptului că nu suntem singuri, fără ajutor, conferă culoare și bogăție experiențelor noastre actuale, ne întărește forța morală și ne rezolvă ezitățile⁴⁹.

Nu suntem naufragiați pe o insulă pustie cu o singură carte care să ne ocupe tot restul zilelor. Le putem amesteca. Le putem citi copiilor noștri *Căsuța din inima codrilor* de Laura Ingalls Wilder și *The Birchbark House* de Louise Erdrich⁵⁰ și îi putem lăsa să vadă – îi putem lăsa pe autori să le *arate* – cât de asemănătoare cu a lor este viața unei fete care are frați enervanți, care trăiește aproape de munca câmpului și trebuie să se implice în sarcini scârboase, obositoare, și cât de diferită părea expansiunea către vest în funcție de casa și mediul social în care trăiai. Soluția pentru aspectele problematice din orice carte nu constă în mai puține cărți, ci în mai multe.

Suntem norocoși să avem acces la mai multe cărți, povești, picturi, sculpturi și alte forme de artă decât oamenii din orice altă perioadă a istoriei. Avem școli, biblioteci și muzee, librării adevărate și leviatani online care ne vor vinde volume noi și vechi, reale și virtuale, scumpe și cu discounturi mari. Prin intermediul Proiectului Gutenberg, putem lua gratis clasicii de pe Internet.

Nici o carte nu trebuie să rezolve toate problemele. Dacă problema este că literatura

exprimă puncte de vedere învechite, soluția e să le citim copiilor noștri mai multe cărți de toate felurile. Cu cât le citim mai mult, cu atât sunt mai multe voci; cu cât sunt mai multe voci, cu atât e mai multă imaginație; cu cât e mai multă imaginație, cu atât sunt mai multe puncte de vedere; cu cât sunt mai multe puncte de vedere, cu atât este mai mare libertatea de gândire; și, cu cât copiii au parte de mai multă libertate de gândire, cu atât e mai bine.

„Chiar dacă întreaga omenire, cu o singură excepție, ar fi de aceeași părere, omenirea n-ar fi mai îndreptățită să reducă la tăcere acea unică persoană decât ar fi îndreptățită aceasta din urmă să reducă la tăcere întreaga omenire“, scrie filozoful John Stuart Mill, care, de vreme ce tot ținem socoteala defectelor, era și un soț adulter rachiunos. „Însă răul făcut prin împiedicarea exprimării unei opinii este ceva deosebit: prin el, întreaga specie umană este prădată, atât posteritatea, cât și generația actuală, iar cei ce nu sunt de acord cu opinia în cauză sunt chiar mai mult prădați decât cei ce o susțin. Dacă acea opinie este corectă, atunci lor li s-a răpit ocazia de a trece de la eroare la adevăr; dacă ea este greșită, ei pierd ceva la fel de profitabil, și anume imaginea mai clară și senzația mai vie a adevărului, produsă prin coliziunea acestuia cu eroarea.“⁵¹

Nu vă temeți. Lăsați poveștile să curgă. Există modalități simple și raționale de a ne comunica optimismul și deschiderea în timp ce acceptăm

limitările (așa cum le considerăm noi) celor care au pășit înaintea noastră. Unul dintre cele mai bune modele pe care le-am văzut puse în practică pentru gestionarea subiectelor volatile în discuțiile cu copiii vine dintr-o carte publicată acum aproximativ un secol, *A Child's History of the World*, scrisă de un profesor din Baltimore pe nume Virgil Hillyer. Capitolele sunt scurte, pline de detalii atrăgătoare, și redau excentricitățile trecutului prin gândire și puncte de vedere proaspete. În discuția din carte despre Vârsta de Aur grecească, aflăm despre un bărbat pe nume Fidias care a construit, din fildeș și aur, o imensă statuie a Atenei pentru Partenonul din Atena.

„S-a spus despre Fidias că a fost cel mai mare sculptor care a trăit vreodată“, scrie Hillyer,

dar a făcut un lucru pe care grecii îl considerau o crimă și pentru care nu avea să fie iertat. Noi nu percepem nimic așa de rău în fapta lui, dar ideile grecilor despre bine și rău erau diferite de ale noastre. Iată ce a făcut. Pe scutul statuii Atenei pe care el o concepuse, Fidias a sculptat propriul chip și pe cel al prietenului său, Pericle. Erau doar o parte din decorațiunile de pe scut, și aproape nimeni nu a observat. Dar, conform ideilor grecilor, era un sacrilegiu să pui imaginea unei ființe umane pe statuia unei zeițe. Când atenienii au descoperit ce făcuse Fidias, l-au aruncat în închisoare, și acolo a murit.

În acea carte, într-un fragment scurt, există o perspectivă istorică într-o doză rațională,

tolerantă și potrivită vârstei: „Noi nu percepem nimic așa de rău în fapta lui, dar ideile grecilor despre bine și rău erau diferite de ale noastre”.⁵² Trecutul este o țară străină. Acolo lucrurile se fac altfel. Copiii pot înțelege asta.

În acest context, cititul cu voce tare poate deveni un act de respect față de generațiile care au trăit înaintea noastră, de rezistență umană în fața ochiului scrutător al cenzorului. A apăra literatura clasică nu e totuna cu a apăra prejudecățile. Este un argument în favoarea simpatiei și a deschiderii către trecut, precum și către persistența prezentului. Este o recunoaștere a faptului că, așa cum noi îi judecăm pe cei din vremuri apuse, tot așa vom fi și noi judecați de generațiile viitoare. Trăsături ale vieții noastre contemporane pe care le considerăm ineluctabile sau inevitabile vor constitui, pentru generațiile care vor urma, dovezi ale limitărilor, prostiei, depravării, lipsei noastre de viziune. Prezentul, așa cum spunea Walter Edmonds, „abia dacă e o clipire de pleoapă pe chipul timpului”.

Așa că, da, când citiți cu voce tare, intrați neapărat în dialog cu operele geniale, imperfecte ale trecutului. De ce nu? Cărțile pe care le citiți vor îmbogăți viețile copiilor voștri mult timp după ce cresc și pleacă de acasă.

Și atunci...

Păi, s-a terminat. Cărțile de bebeluși rupte, teancurile de cărți ilustrate scoase din supracoperțile lor, cărțile cu colțurile îndoite, clasicii cartonați și romanele noi, cu paginile lor

proaspete – toate sunt depozitate, vândute sau date de pomană. Ați luptat în bătălia cea bună, ați alergat până la finalul cursei. V-ați făcut treaba.

Sau nu?

Câteodată e posibil să uităm că în viața familiei există mai mult de o singură forță importantă. Plăcerea și valoarea cititului cu voce tare se întind dincolo de momentul în care părinții le citesc copiilor. Stimularea intelectuală pe care o aduce, conexiunea emoțională, senzația ciudată a literaturii împărtășite; toate acestea se întâmplă și atunci când adulții le citesc adulților, când frații le citesc fraților și când, într-o zi, copiii deveniți adulți le citesc cu voce tare părinților.

30. Vezi și Charles Perrault, *Poveștile mamei mele găscă*, tr. Muguraș Constantinescu, Omegapress, București, 1992, care nu cuprinde însă morala în versuri de la finalul poveștilor. Traducerile din Perrault îmi aparțin.

31. „Acele cuvinte trebuie rostite cu o voce puternică pentru a-l speria pe copil că lupul o să-l mănânce“ (fr.).

32. C.S. Lewis, *Cronicile din Narnia*, vol. 5, *Călătorie cu Zori de zi*, tr. Irina Oprea și Radu Paraschivescu, Arthur, București, 2020, p. 63.

CAPITOLUL 8

DIN LEAGĂN PÂNĂ ÎN BASTON

*De ce cititul cu voce tare nu îmbătrânește
niciodată*

Citește mai rar, fată dragă, pe Kipling trebuie să-l citești rar. Uită-te cu atenție unde sunt virgulele, ca să afli pauzele firești. Este un scriitor care s-a folosit de condei și cerneală. Își ridică adesea privirea de pe pagină, îmi închipui, se uita pe fereastră și asculta păsările, așa cum fac mulți scriitori solitari. Unii nu știu numele păsărilor, însă el le știa. Ochiul tău e prea iute și nord-american. Gândește-te la viteza condeiului lui. Dacă nu, ce teribil, ce noduros și chinuit ar fi primul paragraf.

—Michael Ondaatje, *The English Patient*³³

Nu cu mult timp în urmă, o femeie pe nume Linda Khan stătea stingherită lângă un pat de

spital din Houston, Texas. Lângă ea era întins tatăl ei de 88 de ani. Inima nu-i mai funcționa bine. Avea nevoie de operație.

Totuși, nu asta o deranja pe Khan. Ce o deranja era că, toată ziua, ei doi nu făcuseră altceva decât să discute mărunțișuri deprimante. Își iubea și admira tatăl, și întotdeauna avuseseră conversații bune, dar acum părea scufundat în contemplarea iritată a problemei sale. Vorbea despre mâncarea proastă din spital, despre teste, doctori, diagnostic, potențialele consecințe. Anvergura intereselor sale odinioară vaste părea să se fi micșorat la dimensiunea unei camere. În ceea ce o privea, Khan avea senzația asemănătoare că lumea de afară se îndepărta, se deconecta, devenea irelevantă.

— Chiar e dificil să stai lângă cineva în spital, mi-a spus Khan mai târziu. Trece prin atâtea stări și pare să nu existe nici un alt subiect de discuție decât situația medicală.

Căutând în jur ceva care să-i schimbe tatălui ei gândurile, lui Khan i-a căzut privirea pe un raft de cărți pe care oamenii i le aduseseră acestuia în dar la spital. Tatăl ei fusese întotdeauna un mare cititor, dar în ultima vreme îi lipseau energia și concentrarea.

În clipa aceea, Khan a avut o revelație. A luat un exemplar al cărții *Tânărul titan*, biografia lui Winston Churchill scrisă de Michael Shelden, și a început să citească din ea cu voce tare.

— Dispoziția și atmosfera s-au schimbat imediat, mi-a spus ea. L-a scos din blocajul

gândurilor despre boală. Nu era un televizor stupid și nici ceva care să-i obosească mintea sau ochii, pentru că eu eram cea care citea.

În după-amiaza aceea, Khan i-a citit tatălui ei timp de aproape o oră. A fost o ușurare și o plăcere pentru amândoi. Cititul i-a oferit fiicei o modalitate de a se reconecta cu tatăl ei și de a-l ajuta într-o situație pe care altminteri nu o putea influența. Ascultatul i-a permis tatălui să se ridice, prin sunetul vocii fiicei sale, din solipsismul bolii și să revină pe terenul implicării intelectuale mature, unde se simțea din nou el însuși.

— Acum e de multe ori internat, a spus Khan, și mereu îi citesc cu voce tare. De obicei istorii militare sau biografii, nu ce aş citi eu în mod normal, dar are gusturi bune. Sunt fericită.¹

Pentru Neil Bush, spitalizările din amurgul vieții celebrilor săi părinți, George H.W. și Barbara Bush, au devenit ocazia să-și achite o datorie de recunoștință. „Când eram mic, [mama] ne citea mie și fraților“, i-a spus el unui reporter în primăvara lui 2018. În perioada în care părinții săi erau internați sau ieșeau din spital, spunea el, „am citit cărți despre politica externă a tatălui meu și, mai recent, memoriile mamei mele“.

Bush a continuat, cu vocea gătită de emoție, „Iar să citim împreună povestea vieții lor fascinante a fost pentru mine, ca fiu al lor, o binecuvântare extraordinară“.²

A doua zi după ce a dat interviul, mama sa a murit la vârsta de 92 de ani.

Citindu-le părinților bolnavi, Linda Khan și Neil Bush au revenit la o modalitate tradițională de a-i consola pe cei bolnavi. În plus, s-au aflat într-o companie istorică selectă. În multitudinea de bărbați și femei care, de-a lungul secolelor, au ușurat izolarea unei persoane iubite citindu-i cu voce tare, îl putem număra pe marele Albert Einstein. Sora lui, Maja, suferise un atac cerebral pe la vârsta de 65 de ani și a rămas imobilizată la pat tot restul vieții. Potrivit unei relatări fermecătoare din *New Yorker*, genialul frate mai mare al Majei se ducea sus în dormitorul ei în fiecare seară și stătea aproximativ o oră, citindu-i din greci: „Empedocle, Sofocle, Eschil și Tucidide primesc tributul celei mai avansate și abstracte științe moderne în fiecare seară, prin vocea liniștită a acestui frate iubitor care îi ține companie surorii lui”³.

După cum știm, Einstein era un bărbat care aprecia gândirea elevată. Poate că datorită inteligenței sale supraomenești era atât de sensibil la chinul unei minți active blocate într-un corp muritor. Cu ani înainte, la sărbătorirea zilei de naștere a fizicianului teoretician Max Planck, Einstein vorbise despre nevoia umană de a transcende aspectele brute ale vieții cotidiene:

Cred că unul dintre cele mai puternice motive pentru care oamenii se îndreaptă spre artă și știință este nevoia de a scăpa de viața zilnică, cu cruzimea sa dureroasă și monotonia fără speranță, din cătușele dorințelor noastre mereu schimbătoare. O

fire echilibrată simte nevoia să evadeze din viața personală în lumea percepției și gândirii obiective; această dorință poate fi comparată cu nevoia irezistibilă a orășeanului de a evada din vecinătățile gălăgioase și aglomerate în tăcerea din vârful munților, unde ochiul cutreieră liber prin aerul pur și nemișcat și urmărește cu bucurie contururile odihnitoare aparent menite să dureze veșnic.⁴

E posibil ca o persoană afectată de vârsta înaintată sau de boală să aibă nevoie de ajutor ca să scape de „cruzimea dureroasă și monotonia fără speranță“ a circumstanțelor sale. Aceasta este cu siguranță situația personajului principal din romanul din 1992 al lui Michael Ondaatje, *Pacientul englez*. Cu arsuri pe cea mai mare parte a corpului, bărbatul mai e activ doar în gândurile sale, și tânăra soră medicală de origine canadiană care îi citește cu voce tare îl mutilează în permanență pe Kipling.

„Gândește-te la viteza condeiului lui“, o roagă el.

Rugămintea pacientului englez este un bun memento că cititul cu voce tare trebuie să fie făcut cu grijă și prietenie. Nimeni nu vrea să audă o voce monotonă care citește fără să fie atentă la cuvinte sau la cel care ascultă. În cel mai bun și înălțător caz, experiența devine o operă de artă pe care cititorul o face să apară din nimic și o dăruiește ascultătorului. Opera de artă este alcătuită din cuvintele scriitorului și muzica pe

care o compun ele când ajung la ureche, combinate în relatarea unei povești care produce ceea ce dramaturgii radiofonici numeau imagini ale sunetului sau „teatrul minții“.

Există și un element de actorie: frazarea și intonația cititorului, pauzele dintre cuvinte și propoziții, timbrul vocii, căldura și răceala ei. Toate aceste lucruri sunt comunicate într-o experiență estetică complexă care e la fel de trecătoare precum respirația și la fel de consolatoare precum atingerea fizică, cum am văzut în cazul bebelușilor de la NCU.

Și mai este și dăruirea de sine. Când le citim altora, le arătăm că ei contează pentru noi, că vrem să prelungim timpul, atenția și energia ca să le aducem ceva bun. În capitolele anterioare am văzut cum funcționează acest lucru în familiile tinere, cum poveștile împărtășite pot crea legături între părinți și copii și cum îi pot purta pe valurile unui tsunami neurochimic. Aceeași magie se petrece când toți cei implicați au devenit de mult adulți.

*

A fost o surpriză neplăcută pentru Lauri Hornik când fiica ei a anunțat-o, la vârsta de 10 ani, că serviciile de cititor ale mamei nu mai erau necesare. Ruby voia să citească singură, cu viteza mai mare a propriilor ochi.

— A fost un moment foarte trist pentru mine, dar a trebuit să fiu de acord, mi-a spus Hornik.

Au trecut trei ani și lectura cu voce tare părea o plăcere de domeniul trecutului, când a apărut un complex întâmplător de factori: Hornik și partenerul ei, Peter, se pregăteau să plece într-o călătorie de cinci ore cu mașina prin munții Adirondacks; semnalul de telefonie mobilă era slab, și Hornik tocmai pusese mâna pe manuscrisul nepublicat al cărții pentru adolescenți mult așteptate în 2017, *Un șir infinit de țestoase* de John Green. Ca președinte și editor al Dial Books for Young Readers, Hornik era una dintre primele persoane din domeniul ei care vedeau cel mai recent roman al lui Green după *Sub aceeași stea*. Își dorea foarte mult să se scufunde în carte, dar simțea să ar fi nepoliticos din partea ei să citească singură, în timp ce Peter conducea.

— Nu mai aveam răbdare, mi-a spus ea, așa că am început să-i citesc lui Peter manuscrisul cu voce tare, și cred că am mers câteva ore în care eu i-am citit lui, pentru că nu ne puteam opri. Cititul cu voce tare a fost o experiență extraordinară: a trăi *în* mintea personajului principal. Dacă citești cu voce tare o povestire la persoana întâi, cu atât mai mult *ești* acel personaj. Așa că pentru mine a fost ceva foarte profund și plin de înțelesuri. Mai cred și că, atunci când nu citești cu voce tare, te grăbești oarecum, încât fiecare propoziție nu rezonază neapărat în același fel ca atunci când o citești cu voce tare.⁵

Rezonanța se realizează cel mai bine când cititorul nu se grăbește. După cum a atras atenția

pacientul englez, e foarte la îndemână pentru ochi să fie „prea iute și prea nord-american“, comprimând, alunecând, sărind și percepând doar sensul imediat. Urechea are nevoie de un ritm mai stabil. Într-adevăr, prin natura sa deliberată, cititul cu voce tare ne forțează să interacționăm cu textul cum ne spunea Vladimir Nabokov că trebuie să procedăm.

„Literatura trebuie luată și făcută fărâme, apucate și stoarse bucată cu bucată“, scria la un moment dat romancierul; „Și numai atunci aroma sa va putea fi mirosită în palmă, apoi încercată și întinsă cu poftă pe limbă; și numai după aceea savoarea ei rară poate fi apreciată la adevărata valoare, iar bucățile rupte și strivite se vor îmbina la loc în mintea ta și-ți vor dezvălui frumusețea unității, la care ai contribuit cu o parte din propriul tău sânge“.⁶

Când suntem expuși la un text citit cu voce tare, cuvânt cu cuvânt, limba capătă greutate și valoare pentru noi chiar în timp ce devenim parte din ea. Efectul nu e doar unul plăcut. Senzația de comuniune și de stimulare intelectuală pe care o oferă cititul cu voce tare pare – efectiv – să susțină sănătatea și bunăstarea atât a cititorului, cât și a ascultătorului.

*

Într-o după-amiază de iunie, în nordul Londrei, nu cu mult timp în urmă, vreo șase persoane în vârstă stăteau așezate confortabil pe scaune în jurul a două mese rotunde de la etajul patru al

unui centru pentru cei vârstnici și neputincioși.⁷ Afară, norii atârnavu grei și apăsători pe cer. Înăuntru, spațiul pentru întâlniri era plăcut, asemenea unui hol de hotel, cu covoare moi și rafturi cu cărți. Nu mirosea a medicamente, și nu găseai nici un semn al catastrofei violente care marcase viețile acestor persoane.

O femeie mai tânără, Kate Fulton, tocmai îi servise pe toți cu ceai fierbinte, și acum le împărțea foi capsate.

— Bun, a spus Fulton în timp ce se așeza pe scaun, avem o povestire de Doris Lessing.

— Doris Lessing, a îngânat-o cineva.

— Cred că a mers la aceeași școală cu mine, s-a auzit un glas tărăgănat.

Fulton a zâmbit.

— Vreau doar să vă aduc aminte că nu există alte reguli în afară de...

— Să ascultăm.

— Nu, nu asta. Să nu citiți înainte!

Cei din jurul mesei s-au amuzat. Toți știau asta. Explicația era pentru mine.

— Scopul acestui grup este tocmai acela de a fi conectați cu toții simultan la literatură, mi-a spus Fulton, așa că, atunci când ne oprim, vedem unde am ajuns. Și evaluăm. Ne aflăm doar într-un anumit moment din timp.

S-a întors înapoi către grup.

— Sunteți toți gata? Bine, o să încep. *Zbor*, de Doris Lessing. *Zbor*.

— Mai trăiește?

— Nu, a murit, a spus Fulton, așa că azi îi aducem un omagiu.

După o pauză, a început să citească. Rostea cuvintele tare și clar. Era atentă când apăreau virgulele.

— „Deasupra capului bătrânului se afla porumbarul, un raft ridicat pe picioroange de lemn și tapetat cu sârmă, plin de păsări gălăgioase și agitate. Lumina soarelui rupea mici curcubeie pe piepturile lor cenușii. Urechile îi erau vrăjite de uguitul lor, mâinile întinse către preferatul său, un porumbel dresat, o pasăre tânără cu corpul pufos care rămase nemișcată când îl văzu și întoarse cu viclenie spre el un ochi sticlos. «Frumos, frumos, frumos», spuse el.“

Majoritatea bătrânilor de la mese stăteau nemișcați, cu fețele aplecate pentru a urmări povestea în broșurile primite. În spatele ochelarilor negri, o femeie oarbă își întorsese fața către cititoare. Camera era plină de o inteligență liniștită și concentrată. Se simțea prezența unei înțelegeri deschise și interesate în acest grup de oameni, ale căror accente – galez, teuton, de expatriat englez – te duceau cu gândul la diaspora de după război, care îi adusesse pe toți în cartierul majoritar evreiesc Golders Green. Toți erau supraviețuitori ai Holocaustului, cu povești la fel de variate ca și accentele lor. Mai multe femei aveau doctorate, una dintre ele predase literatura la o universitate. Singurul bărbat, un londonez binedispus din sud, se descria ca fiind „Deloc inteligent. La coada clasei!“.

Indiferent cum fuseseră viețile lor luate separat, petreceau acum împreună o oră și jumătate în fiecare săptămână, bucurându-se de literatura citită cu voce tare.

— „Părul i-a căzut pe spate unduindu-se luminos în bătaia soarelui...”

Când Fulton ajunse la finalul primei pagini, se auzi o fâlfâire blândă și prelungă în timp ce oamenii dădeau pagina.

— „...iar picioarele ei lungi și goale se îndoiau asemenea tulpinilor de frangipani, tulpini maro strălucitoare pe fundalul florilor palide“, a continuat cititoarea, descriind-o pe nepoata adolescentă care îl supără pe bunicul ei, îngrijitorul de porumbei din povestirea lui Lessing. Bărbatul o vede pe fată și pune repede porumbelul la loc. Cele două personaje se salută precaute. Există un motiv de tensiune între ele.

În acest punct, Fulton a ridicat ochii din text.

— Bun, a spus ea, unde credeți că ne aflăm?

— La țară?

— Lângă o cale ferată.

— Ce părere aveți până acum despre bătrân?

— Are o dispoziție cam schimbătoare.

— Schimbătoare? Ce te face să crezi asta? a întrebat Fulton.

— A, păi hotărăște deodată să-și închidă pasărea preferată într-o colivie.

— Corect. Înainte era bine, dar deodată s-a schimbat ceva în dispoziția lui, nu-i așa? Când s-a întâmplat asta?

— Când a văzut-o pe fiica lui – nu, pe nepoata lui – balansându-se pe poartă, a spus bărbatul.

— Da, ce crezi că simte? a întrebat Fulton. Gândiți-vă la el, stă jos – plasați-l în spațiu –, e la țară, nu știu unde există pământ roșu, știe cineva? Dealuri, câmpii, undeva unde există pământ roșu?

*

Până la momentul vizitei mele la Golders Green, Kate Fulton citise cu voce tare grupului în fiecare săptămână timp de cinci ani, după ce renunțase la cariera ei ca avocat pentru a „hrăni sufletul mai degrabă decât contul din bancă“, cum spunea ea. Grupul își desfășura întâlnirile sub auspiciile The Reader, o organizația neguvernamentală fondată în 2002 de Jane Davis, profesoară la Universitatea din Liverpool, care își dorea să scoată marea literatură din turnul de fildeș și să o ducă în locuri unde trăiesc oamenii obișnuiți, mai ales acolo unde ei suferă.

The Reader sponsorizează sute de grupuri din Marea Britanie, nu neapărat doar pentru oameni în vârstă. Există grupuri pentru elevi de școală și copii abandonați, adolescenți și deținuți, pacienți în unități de reabilitare neurologică și în spitale psihiatrice, dependenți de droguri care se recuperează și oameni bolnavi de Alzheimer, precum și pentru asistente medicale și alte persoane epuizate care oferă îngrijire.

Indiferent de compoziția grupului, protocolul este același. Facilitatorii sunt antrenați să aibă un ton calm, modulat, să nu interpreteze teatral,

pentru ca limbajul autorului să ajungă la ascultători într-o formă curată și neîmpodobită. Câteodată, alte persoane prezente la masă vor citi cu schimbul materialul din săptămâna respectivă, care, în majoritatea cazurilor, constă într-o povestire scurtă și câteva poezii.

— Trebuie să mă asigur că destinațiile imaginare în care îi duc sunt variate, mi-a spus Fulton.

Săptămâna trecută am mers la un magazin de magie cu H.G. Wells. Ne plimbăm pe o stradă rusească alături de Cehov, mergem undeva cu Maupassant sau doar reparăm o ușă cu Rose Tremaine.

Le place foarte mult. Am avut o doamnă care nu vorbea niciodată. Nu uitați, acești oameni au avut un trecut foarte dificil, chiar dacă au fost în lagăr doar până la vârsta de 8 ani. Te poate afecta imens. Această doamnă fusese evacuată, dar nu știam asta, pentru că nu vorbea niciodată. Am citit o poezie, „The Arrow and the Song“ a lui Longfellow, care e despre prietenie. Deodată a spus:

— Kate, știi că ăsta e un cântec.

Nu mai vorbise niciodată înainte de asta. Am spus:

— Ai vrea să ni-l cânti?

Și chiar l-a cântat! A început să plângă. Lacrimile îi curgeau șiroaie pe față și a spus: am fost evacuată în timpul războiului și eram într-o clădire de pompieri, și de atunci nu am mai auzit cântecul, și tocmai mi-ai redat copilăria.

Când ești în astfel de grupuri, vorbind despre povești, se poate întâmpla orice. Pur și simplu nu știi ce urmează.

— Mă face să *gândesc*, a spus persoana nevăzătoare din grupul lui Fulton. Îți folosești mintea și descoperi lucruri care te interesează și despre care nu vorbești în mod normal. Afli detalii despre diferite povești. E surprinzător și ce poți afla despre alți oameni. Nu e ca și cum ai fi la școală și ți se predă. Este o relație amicală.

— Interacționezi cu alți oameni, a explicat un bărbat.

— Aduce literatura la viață, a spus altă femeie. Auzi ceva și vorbești despre lucrul respectiv. Te poți pune în pielea protagonistului. Te stimulează. Altfel, te uiți la pereți sau la televizor sau faci altceva de genul ăsta.

*

Avem motive să credem că grupurile de lectură de acest fel le oferă participanților mai mult decât beneficii vagi și anecdotice.

„La nivel emoțional, este o hrană extraordinară“, a spus Paul Higgins, unul dintre primii voluntari ai organizației The Reader, care până la urmă a devenit primul ei salariat. „Nu am beneficiat toți de acea experiență minunată, aproape primordială, de a ni se citi când eram copii și de a fi liniștiți așa. Interesant este că, dacă li se oferă ocazia, oamenii, în special cei în vârstă, spun adesea: «E atât de relaxant».

Oamenii se bucură de o afecțiune plină de grijă prin intermediul literaturii, prin intermediul rețelei care se construiește astfel, al firului existenței care se derulează de la o săptămână la alta. Bunătate, dragoste și frumusețe. Cu asta ajungi la oameni. De asta e atât de fascinantă.“

Într-un studiu din 2010, derulat în Marea Britanie, adulții care participau o dată pe săptămână la grupuri de lectură au raportat o capacitate mai bună de concentrare, mai puțină agitație și o abilitate crescută de a socializa. Autorii studiului au pus aceste îmbunătățiri în mare parte pe seama „dietei bogate, variate și non-prescriptive a literaturii serioase“⁸ pe care o consumă membrii grupului, ficțiunea⁹ fiind cea care încurajează senzațiile de relaxare și calm, poezia, cea care favorizează concentrarea, iar poveștile de orice fel, cele care dau naștere la gânduri, sentimente și amintiri.

E posibil să mai existe și un alt beneficiu dezirabil pe termen lung al distracției oferite de literatura serioasă. Cercetări recente de la Yale University au descoperit că oamenii care citesc de plăcere trăiesc în medie cu doi ani mai mult decât cei care nu citesc și că, mai mult decât atât, cititul cărților pare să aibă un efect protector mai mare decât cititul ziarelor și revistelor. „Asta probabil pentru că cititul cărților antrenează mai mult mintea cititorului“, a explicat Avni Bavishi de la Yale. „Implicarea cognitivă ar putea explica de ce vocabularul, gândirea, concentrarea și abilitățile de gândire critică sunt îmbogățite prin expunerea

la cărți.“ Literatura, a spus ea, „poate promova empatia, înțelegerea socială și inteligența emoțională, care sunt procese cognitive ce pot mări durata de viață“. ¹⁰

Poate că și mai entuziasmante sunt efectele cititului cu voce tare asupra oamenilor care suferă de boala Alzheimer. Un articol din 2017 scris de specialiștii de la Universitatea din Liverpool atrage atenția asupra unei promisiuni potențiale enorme nu doar pentru 800.000 de bărbați și femei afectați de demență în Marea Britanie, ci și pentru suferinzii de Alzheimer de pretutindeni.

„Citirea împreună a unui text literar nu valorifică doar forța lecturii ca proces cognitiv: ea acționează ca o prezență socială puternic unificatoare, ce le permite cititorilor să trăiască în același timp o experiență subiectivă și una comună“, scriu autorii studiului.

Acest aspect e destul de ușor de apreciat, dar e mai mult de atât. „Cercetările sugerează că procesarea neuronală internă a limbii, care are loc când o minte citește un vers complicat dintr-o poezie, are potențialul de a galvaniza circuitele mentale existente și de a influența rețelele emoționale și funcția memoriei.“ ¹¹

(Cum îmi spunea Morten Christiansen de la Cornell, „Experimentarea limbajului și utilizarea lui chiar contează pe parcursul vieții. Limbajul seamănă puțin cu un mușchi. Se va atrofia dacă nu e folosit“ ¹². În Japonia, unde există o populație mare de persoane în vârstă, specialiștii analizează cum pot fi îmbunătățite abilitățile cognitive cu

puțină lectură și matematică zilnică, abilități care s-au tocit din cauza vârstei și neutilizării lor. În 2016, cercetătorii de la Universitatea Tohoku au adunat un grup de persoane în vârstă care să beneficieze de „terapia învățării” timp de șase luni. Aceasta presupunea ca voluntarii să facă calcule matematice simple și să citească fragmente scurte din texte japoneze cu voce tare. Până la finalul experimentului, mulți dintre subiecți au înregistrat îmbunătățiri cognitive.)¹³

Pentru mulți oameni care se întâlnesc în fiecare săptămână ca să citească cu voce tare, o parte din plăcere vine din simpla ușurare psihologică de a se afla în compania altora. Bărbații și femeile care trăiesc singuri sau care sunt închiși în spitale, aziluri de bătrâni sau închisori pot avea doar rareori contact cu alții, sau contactul are loc mai ales din motive practice, tranzacționale și ierarhice. E posibil să nu aibă multe ocazii de a intra în legătură cu alte persoane de pe poziții de egalitate, ca să nu mai vorbim de experiența lecturii poeziilor sau a povestirilor scurte cu voce tare. Cu o candoare afectată, un deținut într-una dintre cele mai cunoscute închisori din Marea Britanie a descris cum a fost pentru el să participe la sesiunile Reader: „E ca și cum literatura «ridică ștacheta» și îl lasă pe cititor să se simtă ca un explorator al unei lumi diferite, sau măcar privilegiat pentru că a putut să arunce o privire într-un ținut «de pe altă lume». Atmosfera generală a grupului, de relaxare

și liniștire, mă atrage și pare să-mi satisfacă o anumită nevoie despre care nu știam că există în mine¹⁴. (Sublinierea îmi aparține.)

*

Viața modernă poate fi singuratică și izolată. Odată cu apariția revoluției digitale, singurătatea ca fenomen cultural pare să se intensifice.¹⁵ Conform unei evaluări recente, procentele celor singuri s-au dublat din anii 1980. În zilele noastre, în Statele Unite, mai mult de 40% dintre adulți suferă într-o anumită măsură de izolare. Suntem animale sociale, cum spunea Aristotel. Senzația că ești separat de ceilalți și singur poate antrena consecințe dramatice. Oamenii care se simt singuri au de trei ori mai multe șanse să sufere de anxietate și depresie, potrivit unui studiu danez recent. Inimile singure au un risc de două ori mai mare de a muri de afecțiuni cardiace.¹⁶

„Lumea suferă de o epidemie de singurătate. Dacă nu putem reclădi conexiuni sociale puternice și autentice, vom continua să ne depărtăm de ceilalți“, a scris recent în *Harvard Business Review* fostul administrator al sănătății publice (*surgeon general*) din SUA, Vivek Murthy. Această epidemie dăunează nu doar minților și inimilor noastre, a susținut el, ci și corpurilor noastre: „Singurătatea provoacă stres, iar stresul cronic pe termen lung duce la creșteri mai frecvente ale hormonului-cheie al stresului, cortizolul. Acesta este legat și de nivelurile

crescute de inflamație din corp. La rândul său, inflamația afectează vasele de sânge și alte țesuturi, sporind riscul de afecțiuni cardiace, diabet, afecțiuni articulare, depresie, obezitate și moarte prematură. Stresul cronic poate pune stăpânire și pe cortexul prefrontal al creierului, cel care gestionează procesele de luare a deciziilor, planificarea, reglarea emoțională, analiza și gândirea abstractă“.

Aceasta este o listă îngrozitoare de suferințe, având în vedere cât de simplu și de ieftin e remediul. Cititul are o putere extraordinară de a alina și consola, scoțându-i pe cei singuri din izolare și oferindu-le celor bolnavi un răgaz în suportarea greutății epuizante a bolii.

Nici măcar nu suntem singura specie care beneficiază de pe urma lui. Și pentru câini e benefic¹⁷, motiv pentru care, începând cu 2014, voluntarii de la American Society for the Prevention of Cruelty to Animals le-au citit animalelor pentru a le ajuta să-și revină din traumă.

— Acum zece sau cincisprezece ani eram efectiv singura persoană care lucra cu cei neglijăți sau cu cazurile de abuz, a spus Victoria Wells, directorul organizației pentru comportament și training, când ne-am întâlnit la sediul ASPCA din Manhattan. Au fost situații în care câinii erau izolați în carantină, pentru că veneau la noi și erau bolnavi. Nu se puteau ridica, fiindcă erau tratați pentru afecțiuni grave. Voiam să interacționez cumva cu ei, dar nu-i puteam scoate

afară ca să lucrez cu ei în mod fizic. Din punct de vedere medical, nu era bine pentru ei. Așa că stăteam cu ei, în fața cuștilor lor, și cântam la chitară și din gură. Le cântam Beatles. Am observat cum câinii foarte fricoși și care stăteau în fundul cuștilor, tremurând și ferindu-se, se târau încet spre partea din față. Păreau că ascultă și erau din ce în ce mai relaxați.¹⁸

Reacția câinilor la muzică a dus în mod natural la ideea de a le citi cu voce tare. Era o modalitate practică de a permite unui număr mare de voluntari să aibă grijă de animalele aflate în recuperare fără să fie nevoie să interacționeze cu câinii într-un mod direct, care poate fi intimidant. Wells și colegii ei au elaborat cu grijă un protocol pentru a minimaliza stresul. Voluntarii de acum sunt antrenați să folosească un ton egal, liniștitor, și să nu stea cu fața direct spre câini, ca să nu pară amenințători. Materialul este la latitudinea cititorilor. Sunt voluntari care le țin pe animale la curent cu evenimentele la ordinea zilei citindu-le ziare, unii preferă cărțile pentru copii, și alții aleg ficțiunea pentru adulți. În ziua când am trecut pe acolo, o cântăreață de operă pensionată citea thrillerul *sci-fi* din 1967 *Fuga lui Logan* pentru șase câini găzduiți într-un șir de cuști din sticlă. Am sesizat multe lătrături gălăgioase când a început, dar, curând, vocea ei s-a pogorât asupra lor asemenea unei pături audio, și animalele s-au așezat în poziții relaxate.

— Câinilor chiar le place să li se citească, mi-a spus Wells. Cred că faptul că nu e ceva

amenințător, dar implică totuși atenție, este aspectul cel mai benefic pentru ei. Am observat că ajută realmente în schema standard de tratament comportamental. Câinii sunt mult mai atenți la noi, în general par să se simtă mai confortabil în cuștile lor (pentru că e ca și cum ar sta într-un acvariu, și, când oamenii se apleacă asupra lor, asta poate fi foarte intimidant), și chiar îi pregătește pentru situația în care oamenii trebuie să treacă pe lângă ei, iar cei care adoptă vin să se uite la ei și să-i ia, poate, acasă. Cred că acel ton liniștitor și egal al vocii și prezența cuiva care să le țină companie le face cu adevărat foarte bine.

Dacă până și câinilor le merge mai bine atunci când le citim cu voce tare, nu e deloc surprinzător că și oamenilor li se întâmplă la fel, fie că e vorba de ceva intenționat, ca în cazul grupurilor britanice de lectură, sau de ceva ce se petrece într-un moment de liniște într-o cameră de spital sau într-un drum lung cu mașina prin munții Adirondacks.

Pentru adulți, literatura împărtășită prin voce devine o ocazie de a se întâlni, de a forma prietenii și de a se autodescoperi. Este un balsam pentru inimile singure și o modalitate de evadare din medii în care libertatea – deopotrivă mentală și fizică – e limitată. Oferă atât o conexiune în momentul prezent, cât și, într-un mod profund, o legătură cu bogăția vastă a experienței umane. „Citești ceva ce credeai că ți s-a întâmplat doar ție, și descoperi că i s-a întâmplat acum o sută de

ani lui Dostoievski“, a observat James Baldwin. „Asta e o mare consolare pentru cel care suferă și se luptă, pentru cel care crede că e singur. De aceea este arta importantă. Arta nu ar fi importantă dacă viața nu ar fi importantă, iar viața este importantă.“¹⁹

*

Arta literară ne ajută să trăim mai mult și, dacă ne bucurăm de ea cu voce tare, ne face mai deștepți, mai fericiți și mai conectați. E chiar posibil ca – extrapolând poate din cercetarea de la Universitatea Tohoku – postura de cititor, de rapsod să fie ea însăși bună pentru trup și suflet.

Antyllos, medicul grec din secolul al II-lea, credea acest lucru. El recomanda recitări zilnice pacienților săi ca pe un fel de tonic prielnic pentru sănătate.²⁰ A avut ideea neobișnuită cum că anumite combinații de cuvinte ar fi mai sănătoase decât altele: „Ar fi ideal să se recite versuri epice din memorie, dar, dacă acest lucru nu este posibil, ar trebui să fie vers iambic, elegie sau poezie lirică. Totuși, poemele epice sunt cele mai bune pentru sănătate“²¹.

Cumva, nu văd mulțimi de entuziaști ai sănătății și stării de bine grăbindu-se să se apuce de recitarea poemelor epice pentru a se feri de dureri, dar aceia dintre noi care adoră cititul cu voce tare vor fi primii care vor spune că simt cu adevărat cum are loc ceva bun pentru sănătate atunci când vorbesc mai mult. Vocea umană este

puternică, și, când e pusă în slujba unor texte frumoase, efectul poate fi o încântare atât în interior, cât și în exterior.

Cititul pentru un soț, un frate sau un părinte poate să pară un efort puțin cam mare – atât de departe de activitatea obișnuită a majorității oamenilor, încât e oarecum excentric și ușor ciudat. Linda Khan mi-a spus că, chiar înainte de a începe să-i citească tatălui ei aflat în spital biografia lui Churchill, a fost tentată să pună cartea la loc. Părea bizar și chiar nepotrivit să pretinzi să-i citești unui om care toată viața lui fusese mereu puternic și independent. Nu voia ca el să simtă că l-ar trata cu superioritate. Frica ei nu-și avea locul, după cum știm; amândoi au ajuns să aprecieze experiența respectivă. Asemenea multor altora care trec peste ciudățenia de moment a cititului cu voce tare pentru un adult, au fost și ei, împrumutând o expresie a lui Wordsworth, surprinși de bucuria acelei activități.

Cine nu ar vrea așa ceva? Într-o seară, cu mulți ani în urmă, un prieten de-ai mei s-a dus în sufrageria familiei sale după cină și a luat în mână un exemplar din *The Killer Angels*, romanul despre Războiul Civil scris de Michael Shaara. Fără să se gândească mult la ce face, a început să citească prefața cu voce tare. Imediat i s-a alăturat fiul mai mare, care avea cam 12 ani atunci. Puțin mai târziu, a venit soția lui, urmată de cele două fiice ale cuplului, care, la 6 și 8 ani, nu erau probabil publicul potrivit pentru o introducere în viețile lui Robert E. Lee și Joshua Chamberlain,

dar voiau să participe la acel moment din familie. În câteva minute, toată lumea părea atât de relaxată și de atentă, încât prietenul meu a continuat să citească. A citit cam o oră în seara aceea. În seara următoare, a luat din nou cartea după cină, și în următoarea la fel, până când a terminat-o. Prietenul meu mi-a spus că acea experiență de a se bucura împreună de literatură rămâne una dintre cele mai fericite amintiri ale familiei sale, despre care încă mai discută când se întâlnesc toți.

— Aș vrea să-ți pot spune că a devenit o tradiție să citim împreună în fiecare seară, după ce am terminat *The Killer Angels*, mi-a mărturisit el, dar nu am mai făcut asta niciodată. Nu știu de ce. Cred că pur și simplu eram ocupați.

Prietenul meu se gândește acum cu nostalgie la acele momente. El și familia sa au fost surprinși de bucurie — ținută împreună, ore fermecate în șir, de o carte care i-a atras pe toți în mrejele ei —, și apoi au lăsat asta să dispară.

33. Michael Ondaatje, *Pacientul englez*, tr. Monica Wolfe-Murray, Univers, București, 2006, p. 90.

CAPITOLUL 9

NU EXISTĂ CADOU MAI PREȚIOS DECÂT TIMPUL

Citește-mi!
Oricând! Oriunde!
— Sloganul Parteneriatului
pentru lectură în familie, Ithaca,
NY

A fost odată ca niciodată o casă modestă în suburbiile unui orașel american, iar în acea casă trăia o familie din clasa de mijloc, familia Rashid.¹ Pe părinți îi chema Julie și Alex și, la momentul poveștii noastre, aveau trei copii: Eva, de 10 ani, Joseph, de 6 ani și Ethan, în vârstă de 21 de luni, un pachet compact de mușchi și energie cunoscut sub numele de „bebelușul“.

Julie și Alex auziseră că e o idee bună să le citească celor mici și aveau de gând să facă asta... într-o bună zi. Dar, din pricina tumultului vieții dintr-o familie mare – ambii părinți aparțineau unor clanuri locale numeroase, al ei grec și al lui 100% sirian –, cu munca, școala, iPhone-urile, iPad-urile și televizorul cu diagonală mare din sufragerie, ca să nu mai

vorbim de revoluția provocată de venirea pe lume a bebelușului, nici unul din părinți nu ajunsese să-și pună în practică planul.

Fiind dispuși – dar până atunci incapabili – să acționeze, cei din familia Rashid erau subiecții perfecti pentru un experiment de lectură. Au fost de acord să treacă printr-o perioadă de probă de trei luni care avea să-i ducă, peste noapte, de la a nu citi nimic la a citi în fiecare zi. Mi-au promis că își vor închide dispozitivele tehnice și că vor citi timp de cel puțin jumătate de oră de fiecare dată, acceptând faptul că nimeni nu e perfect și că e posibil să rateze câte o sesiune din când în când. Ce avea să se întâmple? Oare lui Julie și lui Alex li se va părea o corvoadă? Oare copiii lor se vor agita și vor fugi la televizor? Oare bebelușul putea să fie atent măcar cinci minute, ca să nu mai vorbim de treizeci? Oare părinții vor vedea vreo schimbare în vocabularul copiilor? Asemenea unui ecologist care reintroduce lupii în sălbăticie – doar că mi se pare că făceam exact opusul –, m-am întrebat ce efecte va avea schimbarea asupra locuitorilor acestui ecosistem actualizat, și am sperat că vor fi dintre cele mai bune.

— Suntem foarte entuziasmați, mi-a spus Julie când am apărut la ușa lor, într-un weekend de Memorial Day, cu două sacoșe încărcate cu *board books*, cărți ilustrate și cărți cu capitole, ca să-i ajut să înceapă.

Înăuntru, atmosfera era una veselă și plină de energie. Joseph s-a aruncat asupra sacoșelor și a început să apuce cărțile la întâmplare.

— Ce carte e asta? a întrebat el de mai multe ori, fără să aștepte un răspuns și fără să se uite în timp ce arunca volumele unul după altul pe covorul uzat al sufrageriei.

Bebelușul era permanent în acțiune, călcând pe cărțile aruncate de fratele lui, scoțând supracoperte, rostogolindu-se în timp ce se ținea de picioare, vânându-mi aparatul de înregistrat indiferent unde îl puneam și strecurându-se la un moment dat în spatele meu ca să-mi dea un ghiont prietenesc între omoplați. Liniștită și cu zâmbetul pe buze, Eva a răsfoit câteva din titlurile propuse, l-a liniștit pe Joseph, care avea tendința să-i întrerupă pe ceilalți, și a salvat cărțile ilustrate din fălcile curioase ale bebelușului.

— Mereu am vrut să fac asta, și niciodată nu mi-am găsit timp, mi-a explicat Julie. Așa că acum o vom implementa. E în calendar. Am stabilit un orar. E ca și cum am fi înscriși la următoarea activitate și suntem toți prezenți. Suntem entuziasmați de idee.

— O să ne mențină responsabili, a fost de acord Alex.

În timp ce adulții planificau, băieții făceau tărăboi. Joseph scosese coperta de pe *A Butterfly Is Patient*, dezmembrase cartea pe canapea și

căuta o victimă proaspătă. Fără să se lase impresionată, mama lui a pus la loc coperta cărții, spunându-i soțului:

— Mă gândesc să fixăm timpul de lectură mai devreme, pentru că ajungi acasă până pe la 19-19.30.

— Distrăți-vă, le-am zis eu. Nu e nevoie să stabiliți clar cine citește sau când sau unde.

Îmi propusesem să le explic celor din familia Rashid despre lectura dialogică și interactivă, dar am decis atunci să renunț. Începeau de la zero și o luau mult prea în serios, încât îmi era teamă să nu-i copleșesc. Le-am sugerat totuși să încerce să citească atunci când băieții făceau baie, și i-am rugat pe Julie și pe Alex să-i lase pe copii să se miște de colo-colo și să se joace cu jucăriile în timp ce li se citea, dacă asta doreau. Era greu să-ți imaginezi că trupa frenetică avea să stea locului.

— Minunat, a spus Julie, ridicând vocea ca să acopere urletele lui Ethan. O să începem pe 1 iunie și o să-ți acordăm trei luni pline.

*

Trei luni mai târziu...

Nu, stați așa.

Să-i lăsăm momentan pe cei din familia Rashid să-și vadă de experiment. Între timp, putem vorbi despre cum se poate crea o oră fermecată acasă – sau chiar și numai douăzeci de minute magice.

De unde începem?

De la lucruri mărunte. De unde sunteți. Începeți azi! Nu e nevoie de acte de eroism și de promisiunea unui viitor nesfârșit de lecturi cu voce tare sau de o perioadă de probă de trei luni, nici măcar de șaizeci de minute întregi. Începeți pur și simplu. Luați o carte, o revistă sau o cutie de cereale și încercați să o citiți cu voce tare cuiva la care țineți.

Nu, pe bune, ce trebuie să fac mai întâi?

Bine, fie. Întâi, las-o mai moale cu aparatura electronică. Pune telefoanele pe modul silențios și, dacă poți, așază-le suficient de departe încât să nu le vezi și să nu le auzi dacă vibrează. Oferă-le tuturor spațiul psihic necesar pentru a fi antrenați de cuvinte, de poveste și unii de alții. După cum știm, dispozitivele ne afectează capacitatea de a fi total implicați în ce facem; ele perturbă dezvoltarea atenției împărtășite și realizarea conexiunii la nivel emoțional.

Un studiu din 2017, „Learning on Hold”², ne oferă o viziune tulburătoare a procentului în care telefoanele mobile, mai ales, au tendința de a afecta interacțiunile părinte-copil. Mamele care au participat la studiu au primit sarcina de a-i învăța două cuvinte pe copiii lor de 2 ani, câte unul pe rând. Toate femeile aveau telefoanele

mobile cu ele, și cercetătorii au făcut în așa fel încât să întrerupă jumătate din sesiunile de predare cu câte un apel telefonic.

— Sună telefonul. Mama răspunde. Fusesse implicată în relația cu copilul, și pare că astfel întrerupe discuția cu el, a spus Roberta Michnick Golinkoff de la University of Delaware, cercetătoare care a participat la studiu. Și știi ce facem când răspundem la telefon, cum fața devine inexpressivă? Așa că fața ei devine inexpressivă, nu se mai uită la copil, și copilul nu mai vrea să revină la ce făceau înainte. Chiar dacă ea închide telefonul și repetă iar și iar, și încearcă iar și iar, copilul nu vrea să învețe cuvântul.

Când mamele și copiii erau întrerupți, copiii nu învățau cuvintele. Când perechile erau lăsate singure, fără apelul telefonic care să le întrerupă, copiii învățau cuvintele noi.

Pentru ca cititul cu voce tare să fie cu adevărat magic, cel mai bine este să nu existe competiție din partea tehnologiei. Așa că, da, te rog s-o închizi.

Vrei să spui că nu le pot citi cu voce tare
copiilor mei de pe tabletă?

Poți, dar e dificil. Ca și în cazul telefoanelor mobile, tabletele reprezintă lumi întregi de potențiale întreruperi, căutări și stimuli pe termen scurt. *Tu* știi că diversiunea e doar la un deget distanță, și copilul tău știe și el asta. Neatenția

pândește din umbră acolo, chiar sub suprafața cărții electronice, și poate împiedica imersiunea completă în experiența lecturii.

„Chiar dacă tehnologia e prezentă în viețile noastre, cum subliniază dr. Perri Klass, *trebuie* să existe un moment în care o punem deoparte. Și, cu cât familia sau copilul sunt mai stresați, o problemă cât se poate de reală, cu atât este mai mare tentația de a ne refugia în ecrane.“³

Cititul de pe o tabletă nu prezintă nici o dificultate într-un context în care un adult îi citește altuia, dar, când sunt implicați copii – presupunând că vrei să maximizezi beneficiile sociale, emoționale și la nivel de limbaj –, cel mai bine este să eviți ecranul. Alege o carte.

Dar dacă nici nu s-a născut încă?

Minunat! Atunci ai șansa să te familiarizezi cu cititul cu voce tare și să-ți faci un obicei din asta înainte de venirea lui. Sunetul vocii tale poate avea un efect util asupra creierului său înainte de naștere – deși, așa cum spune dr. Abubakar de la Georgetown Hospital, nu știm exact ce fel de influență poate avea.⁴ Totuși, odată ce bebelușul a venit pe lume, știm că rețelele neuronale i se vor activa când începi să-i vorbești.

Dar dacă „bebelușul“ meu e deja în clasa a IV-a? Sau a VI-a? E prea târziu?

Niciodată. Chiar dacă probabil e cam târziu să începeți să citiți împreună cărți pentru bebeluși, nu e prea târziu să faceți pași mici către un obiectiv. Găsiți zece minute înainte sau după cină, de exemplu, sau poate la culcare, sau în orice moment al zilei când tu și copilul tău vă veți afla unul în compania celuilalt în mod firesc. Din nou, începeți cu ceva mărunț. Ai putea încerca să-i citești o poezie sau o știre din ziar, sau poate ceva ce copilul a primit ca temă (sau ceva ce a citit deja) la școală. Fă același lucru aproximativ în același moment al zilei timp de zece minute a doua zi, și progresează de acolo. Dacă nu reușești să treci niciodată de cele zece minute, asta e. Dar oricum vei fi stabilit zilnic un moment minunat de conexiune. Chiar și puștilor populari de clasa a VI-a le place să primească atenția caldă și pozitivă a părinților.

„Există câteva lucruri care ne fac să ne simțim mai apreciați și mai iubiți“, spune LeVar Burton, gazda legendară a emisiunii *Reading Rainbow* de pe PBS. „Adică, este faptul că primești mâncare și apoi că e cineva care îți citește.“⁵

Minunat. Dar eu nu sunt LeVar Burton. Nu am vocea unui actor profesionist. Cum o să-i fac pe copiii mei să fie atenți?

Încearcă să te simți bine. Cu cât intri mai adânc în lectură, cu atât exemplul tău va fi mai convingător. Bineînțeles că ajută să ai o carte bună (vei găsi multe exemple enumerate la final),

dar, dacă am reușit să te conving de ceva, sper că este faptul că cititul cu voce tare e o experiență complexă și generoasă. Povestea pe care o alegi e doar unul dintre ingrediente. Tu ești altul, și apoi este copilul tău, cu mintea deschisă și simțurile implicate în procesul de ascultare și probabil de privire a ilustrațiilor. (Sau poate să fie în cealaltă parte a camerei, jucându-se cu Lego sau desenând cu markere în timp ce tu citești – și asta e ok.)

Intrarea în modul de spunere a poveștii are în sine o forță hipnotică. Imaginea unui părinte sau a unui profesor care se așază cu o carte îi atrage pe copiii mici precum atrage magnetul pilitura de fier. Odată am văzut cum se întâmpla același lucru cu o mulțime mult mai în vârstă, în mediul improbabil și oniric al unui parc tematic din Florida. Într-o după-amiază târzie, mulțimi de oameni se îmbulzeau pe străzile false ale Aleii Diagon care face parte din porțiunile cu tematică Harry Potter din zona Universal Studios, când o femeie s-a urcat pe un podium nu foarte înalt și a strigat: „Veniți aici!” Povestitoarea purta veșminte cenușii, așa că exista un mic element de ceremonial, dar ce m-a frapat a fost viteza cu care oamenii au reacționat la chemarea ei. Într-o fracțiune de secundă, adunase în jurul ei un public mare și atent. În următoarele douăzeci de minute, nimeni nu s-a mișcat în timp ce femeia și alți actori au relatat povestirea lui J.K. Rowling „Cei trei frați”. Când ultimele aplauze s-au stins, se vedea clar pe fețele oamenilor că plecau mai departe înviorați.⁶

Ați putea crede că un parc tematic este ultimul loc de pe pământ unde vocea neafectată ar putea face să vibreze o coardă în inima omului. Și cu toate astea, reacția emoțională a mulțimii a fost un bun memento al puterii pe care o au cuvântul vorbit și pasiunea naturală a oamenilor pentru povești. Ambele funcționează în favoarea ta atunci când citești acasă. Efectiv nu e nevoie de dramatism. Nu trebuie decât să lași cuvintele să se desfășoare. Propoziție după propoziție, ele te vor fermeca.

Acum, că am spus asta, mai e de menționat și că, cu cât ești mai implicat ca cititor, cu atât va fi mai convingătoare experiența pentru toată lumea. Vocile modificate și accentele comice pot contribui mult la plăcerea lecturii. Dacă citești versuri pentru bebeluși sau poezii comice cum ar fi *Bufnița și pisica* de Edward Lear sau corurile Oompa-Loompa din *Charlie și fabrica de ciocolată*, s-ar putea să fie bine să cânti cuvintele în loc să le citești.

Nu. Nu vreau să cânt.

Nu-ți face griji! E decizia ta. Totuși, copiilor mici le place mult cântatul și, când cititorul se joacă cu textul și cu ei, îi face și pe ei să fie jucăuși.

— Odată, fiica mea i-a prins pe gemenii de 2 ani strecurându-se din poala tatălui lor în timp ce el se chinuia să le citească, mi-a mărturisit o bunică. Știți, tatăl lor este partener la o firmă de avocați cu așteptări foarte mari. Este extraordinar

de cult și e fiu de profesori. Ea i-a spus: „Iubitule, citești *Gruffalo* de parcă ar fi un dosar legal! Intră în poveste. Nu recita! Distrează-i!“ Lui nu-i trecuse prin cap să facă asta.

Lectura poate include un element de aventură prin schimbarea locului în care se desfășoară. Mai devreme am menționat tehnica unui tată de a citi cărți despre navigarea pe mare în timp ce el și copiii lui erau înghesuiți „sub punte“ în partea de jos a unui pat suprapus. O mamă a renunțat la orice altceva pentru a organiza un picnic pe un deal de lângă casă, la care să le ia pe fetele ei și o carte pe care trebuia să o returneze în scurt timp la bibliotecă. La aer curat și în lumina soarelui, au citit pe rând cu voce tare până când au terminat cartea.

— Această amintire ne-a făcut pe mine și familia mea să ne dăm seama cât de mult vom rememora și cât vom prețui lucrurile mărunte, cum ar fi timpul petrecut citind împreună pe un deal însorit, mulți ani de acum înainte, mi-a spus una din fetele ei ani mai târziu.⁷

Trebuie să existe ceva legat de cititul cu voce tare care nu e, cum să zic, perfect și idilic...

Există. Poate fi teribil de dificil să-ți faci timp pentru asta. Nu ai cum să scapi.

— Mi se pare *extraordinar*. Iubesc fiecare minut în care le citesc. Îmi plac senzația de confort, poveștile, mi-a spus o femeie pe nume Carolyn Siciliano, după ce ea și soțul ei au

introdus cititul cu voce tare în veselia căminului lor haotic. Dar câteodată mă simt vinovată. Totul durează mult, și ei sunt copii care au nevoie de somn. Așa că în unele momente mă simt frustrată și dezamăgită. Ei spun ceva de genul „nu citim azi?” Eu răspund ceva de genul „ooof, bine, dar putem să citim doar douăzeci de minute“. Pentru noi, chiar e dificil să ne facem timp.⁸

Sunt părinți cărora le e greu să stea treji.

— Niciodată nu mi se întâmplă să *nu* adorm, mi-a spus o mamă.

O alta mi-a mărturisit:

— Mi-au plăcut mult cărțile lui Beverly Cleary, și eram așa de încântată să le citesc copiilor și... nu știu cum, dar de fiecare dată parcă iau un somnifer.

O altă mamă mi-a trimis o poză cu fiica ei cea mai mică, care așteptase atât de mult într-o seară să vină cineva să-i citească, încât adormise sub un teanc de cărți ilustrate. Copila dormea întinsă în pat, cu gura deschisă. Zzzz.

Fiul meu, Paris, mi-a spus că se bucura că citiserăm împreună atât de mult, dar că, pe vremea când era un adolescent morocănos, ora poveștilor i se părea câteodată o obligație.

— După ce am crescut și m-am gândit la asta, era o amintire bună, care mi-a rămas în suflet, cititul seara era ceva pe care puteam conta oricând, mi-a spus el. Nu a fost niciodată o amintire negativă, doar...

Ei bine, odată, le citeam lui și fetelor *Pinocchio* dintr-o ediție frumos ilustrată de

Roberto Innocenti. Una din imaginile de la sfârșit este șocantă. Când dai pagina, nimerești peste niște fălci roșii îngrozitoare și pline de dinți.

— Fetelor le era frică de imaginea rechinului de la final, a continuat Paris. Iar eu am făcut ceva de genul: „Bau!“ și am împins cartea spre ele, și tu m-ai trimis la mine în cameră. Apoi am desenat o hartă mișto de pirat pe ușă, și tu te-ai enervat pentru că o desenasem cu un Sharpie.

Atunci cred că o să încercăm să citim cu voce tare.

„Fă asta. Sau n-o face. Nu poți doar încerca“, așa cum spune Yoda. Dacă tu și familia ta vreți să vă bucurați de numeroasele avantaje pe care vi le oferă cititul cu voce tare, mă tem că va trebui să-l *faceți* să funcționeze. Sună descurajant? Te gândești cumva: am suficiente lucruri de gestionat și echilibrat fără să mai adaug o responsabilitate?

Te asigur: poate deveni obicei mai repede decât crezi. În *Irresistible*, cartea lui Adam Alter despre dependența de tehnologie, acesta descrie o tehnică subtilă care îi ajută pe oameni să-și schimbe rutina. Presupune ajustarea limbajului autodeterminării. „Încerc să nu mai stau pe rețelele de socializare“ poate fi o afirmație adevărată, dar acel „încerc“ lasă mult loc de interpretare. Conform lui Alter, este mai eficient să-ți închizi porțile de scăpare spunând „Nu folosesc rețelele de socializare“ sau „Nu intru pe

rețelele de socializare“.⁹ Nu văd nici un motiv pentru care această strategie nu ar funcționa și în cazul cititului cu voce tare. În loc să spui: „Păi, încercăm să ne organizăm să începem să citim cu voce tare“, spune „Citim cu voce tare în fiecare zi“ sau „Nu ratez nici o seară în care să le citesc copiilor mei“.

E mai bine să citim seara?

Ar trebui să citești oricând simți că e bine. Dacă stai acasă toată ziua când copiii sunt mici, e posibil să existe multe momente ciudate, trecătoare, când ai putea să iei o carte în mână. Dacă lucrezi în exterior, s-ar putea să fie mai ușor să cuplezi cititul cu alte activități practice, cum ar fi micul dejun sau momentul băiței. („Îi citeam fiului meu când stătea în scaunul pentru copii, la masă“, mi-a spus o mămică, mimând felul în care cu o mână ținea cartea și cu alta lingurița cu care îi dădea mâncarea.)

Pe măsură ce copiii cresc, de cele mai multe ori momentul culcării este cel mai potrivit pentru ca familia să se adune la un loc. Asta a funcționat în cazul meu. După haosul cinei și eforturile necesare să-i spăl pe corp, pe dinți și să-i îmbrac în pijamale, clipa când ajungeam la ora de lectură chiar semăna, cum am spus la început, cu urcarea pe o plută salvatoare. Apele erau tulburi, cu toții eram încă puțin uzi și bătuți de vânt, dar ne aflam în siguranță și trăiam un sentiment dumnezeiesc de salvare și refacere.

Dar e diferență mare de vârstă între puștii mei. Trebuie oare să mă asculte împreună în timp ce le citesc aceleași cărți?

De ce nu? Poate. Depinde. E posibil să fie nevoie să experimentezi ca să descoperi ce se potrivește cu amestecul tău specific de personalități. Fie le citești tuturor o singură dată, sau fiecăruia pe rând – asta poate să evolueze în timp. De-a lungul anilor, m-am ocupat de configurații de vârstă diferite. Au fost momente vesele când toată lumea stătea la grămadă și citeam un teanc de cărți ilustrate, apoi un capitol sau două dintr-o poveste mai lungă timp de o oră înainte de culcare. Toți primeau ce aveau nevoie: familiaritatea, liniștea și plăcerea vizuală aduse de cărțile ilustrate (care le plac și copiilor mai mari), împreună cu vocabularul și provocarea imaginației adusă de cărțile cu capitole care îi solicitau pe copii să recreeze scenele în mintea lor.

Am avut o perioadă intensă, care a durat probabil cam doi ani, când petreceam patruzeci și cinci de minute citind cărți ilustrate copiilor mei mai mici, și apoi coboram și citeam *Răpit de pirați*, *Comoara din insulă*, *Un Robinson elvețian* și *20.000 de leghe sub mări* celor doi mai mari timp de alte patruzeci și cinci de minute.

Bănuiesc că nu prea aveai viață socială.

Nu, era în regulă! Dacă trebuia să muncesc după cină sau dacă eu și soțul meu aveam planuri, citeam în timp ce copiii mâncau de seară mai devreme. Dar e nevoie de sacrificii, nu ai cum altfel. Având în vedere beneficiile cititului cu voce tare, aș spune că e chiar o pomană. Evident, erau momente când citeam doar vreo două cărți ilustrate, sau pariam pe micul dejun, sau era prea târziu, așa că stingeam lumina spunând: „Filmul a fost povestea în seara asta“.

Oi fi eu zeloasă, dar nu sunt o sfântă.

Spui întruna „Eu“. Soțul tău nu citea niciodată?

Citea, dar rar. Lucra până târziu când copiii noștri erau mici și rareori ajungea acasă înainte de ora lor de culcare. Iar, pentru că-mi place să citesc cu voce tare, mă bucuram să fac asta. Totuși, ni se alătura când putea ca să asculte.

Contează cine citește cu voce tare? E vreo diferență pentru copii dacă le citește un bărbat sau o femeie?

Nu și da. Pentru copii, cel mai bine este să beneficieze de timp de lectură, și, cu cât sunt mai multe voci, cu atât mai bine. De obicei, persoana căreia îi place cel mai mult să citească cu voce tare – actorul ratat, de exemplu (hmmm), care nu are nici o altă cale de a-și exersa vocile – va prelua comanda. Cum spunea un alt entuziast al

acestei activități, „Cititul cu voce tare pentru ceilalți, dacă ei îți dau voie să faci asta, aproape că nu se compară cu nici o altă distracție”¹⁰.

Cercetările academice sugerează că bărbații și femeile tind să îmbogățească diferit timpul lecturii cu voce tare, deși mi s-a spus că alternarea persoanelor este probabil mai importantă decât cea a sexelor. Cercetătorii de la NYU au observat că tații tind să vorbească mai mult cu copiii despre matematică și numere. De exemplu, când au în față cărți ilustrate, sunt mai înclinați să-i ceară copilului să numere cuburile sau ursuleții. Atât mamele, cât și tații le oferă copiilor multă stimulare cognitivă când le citesc, dar e posibil să pună accentul pe lucruri diferite.¹¹

Am auzit un exemplu amuzant în acest sens.

— Aveam o carte intitulată *Maggie B*, de Irene Haas, despre o fată care îl ia pe fratele ei mai mic la o plimbare într-o bărcuță confortabilă, mi-a spus o mamă care avea șase copii. Copila face ordine, și barca lucește de curățenie. Îi cântă micuțului James cântecele minunate despre mare. Îi pregătește o cină caldă și delicioasă și strânge pânzele când vremea se înrăutățește. Citeam povestea împreună cu copiii, adunați cu toții în patul unuia dintre ei, cântam cu toții cântecelele, vorbeam despre cină și dădeam încet paginile. Îmi plăcea mult povestea asta. Și copiilor le plăcea. Soțului meu, nu. Credea că nu e deloc cear trebui să fie o poveste despre mare. Așa că, de fiecare dată când copiii îi cereau să citească *Maggie B*, o transforma în *The Curse of Maggie*

B. Versiunea lui era completată de pirați și furtuni urlătoare, adâncuri de mare ce bolborosesc și salvări la mustață de la moarte sigură. Bineînțeles că celor mici le plăcea varianta asta mult mai mult.

Un alt tată era atât de sătul să citească aceeași carte ilustrată celor trei copii ai lui – o carte pe care o adora – , încât a rescris textul. La final, toată familia a ajuns să țină minte varianta lui profund subversivă. „Locomotiva Thomas nu contenea cu prosteala“, recita bărbatul. „Mereu deraia de pe roți în primii ani de liceu, sfârșea la reabilitare, ajungea la închisoare pentru o scurtă perioadă de timp, nu reușea să păstreze nici un job, intra în și mai multe belele în Vegas...”

Mai există și o variațiune interesantă a stilurilor de citire care are impact asupra celor mai mici cititori. În contexte de cercetare, specialiștii au observat că adultul care petrece cel mai mult timp cu un copil mic are tendința de a fi mai racordat la abilitățile lingvistice în curs de formare ale acestuia. Când copilul răspunde la o întrebare cu exprimări neclare sau imperfecte, acelui adult îi este ușor să înțeleagă: „Da, draga mea, acela e un elefant!” Un adult care petrece mai mult timp în altă parte poate să aibă nevoie de clarificări, și e posibil să fie nevoit să întrebe: „Ce? Ce ai spus?” Asta îi încurajează pe copii să-și dea silința să vorbească corect și să se facă înțeleși. Deci, faptul că diverși membri ai familiei

citesc cu voce tare va îmbogăți atât ceea ce înțelege copilul, cât și capacitatea lui de a se exprima.

De asemenea, cititul poate fi unicul moment din zi când părintele mai ocupat are șansa să creeze o legătură cu copilul sau copiii într-un interval liniștit de timp pus deoparte pentru ei. Ceea ce poate începe ca o obligație e posibil să devină cea mai iubită oră din zi.

Trebuie să-i arăt copilului cuvintele pe
măsură ce citim?

De ce nu? Privitul cuvintelor poate fi o parte din plăcere și poate avea și un scop educativ. Asta se aplică mai ales la poveștile cu rime. Înainte ca cel mic să apuce să strige ultimul cuvânt dintr-un vers care rimează („cotoi din...?“), neapărat arată spre cuvânt („pălărioii!“). Dar nu e nevoie să faci din asta un chin.

— Când copiii mei erau mici, mi-a spus Laura, o mamă cu trei copii, citeam întruna aceleași cărți ilustrate. Așa că era amuzant când puteau să mi le „citească“ ei mie. Bineînțeles, de fapt ei nu citeau, dar memoraseră textul, pagină cu pagină, și le plăcea teribil să fie „cititorii“.

Un bărbat pe nume Jonah mi-a spus că fiului său, care avea dificultăți de învățare, îi plăcea să urmărească textul pe exemplarul oricărei cărți pe care i-o citea tatăl său.

— Fiul meu s-a axat întotdeauna pe imaginile mici, s-a concentrat pe detaliu, nu pe rezumat, a

spus tatăl. Întotdeauna i-a lipsit genul de raționament necesar pentru a vedea imaginea de ansamblu: tema, conexiunile, toate lucrurile care se presupune că sunt scopul literaturii. Dar îi place să învețe și să rețină cele mai mici detalii. Când avea cam 8 ani, am început să citim împreună seria Harry Potter la culcare. La cererea lui, am cumpărat de fiecare dată o ediție britanică și una americană. Eu citeam textul american cu voce tare, și el urmărea atent pe ediția britanică până la momentul acela extraordinar de la fiecare câteva pagini când *truck* („camion“) era pentru el *lorry*, și striga asta cu voce tare. Am parcurs primele câteva cărți așa.

Copiii mei nu stau niciodată locului. Cum aș putea să le citesc?

E complicat, și nu există un răspuns scurt. Unii copii par să comunice astfel plictiseala sau indiferența, când în realitate sunt foarte prezenți și atenți. Așa s-a întâmplat cu Gabe Rommely, care suferă de autism. Altor copii le e greu să se concentreze sau nu le place să fie blocați în poala cuiva. E posibil să lupte ca să se elibereze de un braț care îi ține nemișcați. Probabil că acești copii se pot bucura de experiența lecturii doar dacă li se permite să aibă spațiu de mișcare. Pentru un adult, asta poate să se simtă ca o respingere, și e mare păcat.

Așa că e bine să nu uităm că nu există nici o modalitate „corectă“ de a citi cu voce tare. Având

în vedere beneficiile extraordinare, trebuie să facem ajustări pentru toate tipurile de personalitate. Și copiii sunt oameni, cum spunea cineva. Sunt diferiți și din punctul de vedere al poveștilor care le plac, al modului în care vor să fie ținuti în brațe și atinși, și al cantității de descriere de peisaj pe care o pot tolera (lui Molly, Paris și Violet le-a plăcut fiecare cuvânt din *Prințul Caspian* de C.S. Lewis, și au stat fermecați alături de mine la fiecare capitol, în vreme ce, în clipa în care ajungeam la un pasaj vijelios despre râuri, dealuri și văi, Phoebe se depărta ca să se joace cu jucăriile de pe podea).

Decizia mai delicată trebuie luată când copilul pare să prefere ecranul altor persoane sau modalități de petrecere a timpului. Familiile trebuie să decidă singure, dar eu sunt de partea specialiștilor în psihologia dezvoltării care susțin că acei copii care își petrec cea mai mare parte a timpului cu tot felul de dispozitive sunt cei care au probabil cea mai mare nevoie să inhaleze periodic buchetul neurochimic al lecturii.¹²

Mă simt prost. *Obişnuiam* să citim împreună. Nu ştim de ce ne-am oprit. Și copiii mei sunt încă destul de mici...

Nu-ți face griji. Poți relua activitatea! O mamă, Amelia DePaola, i-a citit cu voce tare fiicei sale până când aceasta a împlinit 8 ani și a putut să citească bine singură. După câțiva ani, fata nu citea prea mult, iar relația mamă-fiică se

deteriorase. Se certau mult. Cele două păreau blocate într-un ciclu de conflicte fără sfârșit. Când cineva i-a trimis lui DePaola un articol de ziar (întâmplător scris de mine) despre bucuria cititului cu voce tare, și-a adus deodată aminte cât de fericite fuseseră vremurile acelea. I-a propus fiicei ei să înceapă să citească din nou seara, și, spre bucuria ei, fata a fost de acord.

— Mă întreb de ce nu am mai citit cu voce tare, mi-a spus DePaola, când ne-am întâlnit la cafea. Acum, de când îi citesc, se plimbă din nou cu cărți în mână și nu-mi vine să cred, parcă e un miracol!

Apoi pauză. Fața lui DePaola s-a boțit, și a trebuit să se șteargă la ochi.

— Când am început din nou să-i citesc, m-am simțit de parcă aș fi putut *da timpul înapoi*. Ea și cu mine fuseserăm – și-a strâns pumnii și i-a lovit unul de altul, ca să-mi arate cum se luptau –, și îmi puneam problema ce altceva aș putea face ca să găsim un liman fericit și să nu mai *fim* așa toată ziua. Chiar ne-a ajutat. Măcar avem aceste momente, aceste momente magice de legătură, de dragoste mamă–fiică. Suntem împreună în povestea asta, înțelegi?¹³

Recâștigarea magiei vechi poate să nu mai fie întotdeauna posibilă. Lauri Hornik, care se oprise din cititul cu voce tare când fiica ei avea 10 ani, a încercat din nou când Ruby avea 13. Hornik mi-a descris discuția:

— I-am spus: „Mă gândeam că aș putea să-ți citesc din nou și că ar fi o activitate plăcută de

relaxare seara pentru amândouă. Ce părere ai?“ Iar ea – pe Hornik a apucat-o râsul –, ei bine, ea a respins complet ideea.¹⁴

Morala poveștii pare să fie: Odată ce ai început, continuă. Într-un volum ciudat din 1907, *Fingerposts to Children's Reading*¹⁵, Walter Taylor Field are un răspuns final la întrebarea privind momentul când părinții ar trebui să se oprească din cititul cu voce tare: „Niciodată“.

Asta e o aiureală.

Nu, nu! Argumentul lui este că ar trebui să-i lăsăm pe *copii* să decidă când vor să pună punct acestei experiențe, nu să o oprim noi înșine. Când mai mulți copii au fost intervievați pentru studiul Scholastic din 2016 despre obiceiurile de lectură din familie, marea majoritate au spus că, atunci când li se citea, le plăcea cel mai mult faptul că petreceau „un timp special cu părinții lor“¹⁶. Atâta timp cât ei vor să continuăm să le citim, de ce să nu menținem legătura emoțională?

În psihologie, există un concept despre motivația umană cunoscut drept teoria autodeterminării. Conform acestei idei, oamenii trebuie să-și satisfacă trei nevoi intrinseci ca să se simtă fericiți și împliniți. Sebastian Junger le rezumă în excelenta sa cărticică despre alienare și conexiune, *Tribul*. Ființele umane, scrie el, „trebuie să se simtă pricepute în sfera lor de activitate, să trăiască sentimentul de autenticitate și să se afle în comuniune cu ceilalți“¹⁷.

Acest fragment m-a ajutat să înțeleg de ce cititul cu voce tare are o putere pozitivă atât de mare în viața familiei. Ascultătorul câștigă foarte mult din această experiență, așa cum am văzut, dar același lucru este valabil și pentru persoana care ține cartea. Cititul acasă, în comuniune, ajută la satisfacerea acestor trei nevoi intrinseci. Cu cât citim mai mult cu voce tare, cu atât devenim mai performanți: asta e competența. Să fim implicați, trăind momentul respectiv, și să le dăruim oamenilor la care ținem atenția noastră totală: asta e autenticitatea. Elaborarea împreună cu copiii, soții sau părinții a unei biblioteci imaginare comune alcătuite din povești, personaje, cuvinte și replici amuzante: asta e conexiunea.

Nici un om nu este erou pentru valetul lui, spun englezii. Există un corolar pentru părinți, pe care e posibil să-l acceptăm foarte rar: copiii noștri ne apreciază când sunt mici și nu bănuiesc nimic din ceea ce știm că ne caracterizează; nu bănuiesc că, deși ne străduim să fim corecți, înțelepți și conștiincioși, câteodată o dăm în bară. Suntem imperfecti și deloc infailibili, și nu avem întotdeauna cea mai bună atitudine. Când copiii se apropie de adolescență, încep să observe asta, și poate să fie o tranziție inconfortabilă pentru toți cei implicați.

Poate să pară că m-am depărtat de subiectul tratat, dar, pentru mine, toate sunt legate. Cititul în fiecare zi cu copiii nu poate să garanteze rezultate perfecte pentru orice familie – nu în

ceea ce privește notele, fericirea sau relațiile. Dar se apropie cel mai mult de un produs miraculos, și nu costă nimic. Fiind o persoană plină de defecte, supusă greșelii și cu o dispoziție imperfectă, știu că cititul în fiecare seară nu e doar cel mai frumos lucru pe care l-am făcut cu copiii mei, ci și că reprezintă, fără îndoială, cel mai bun lucru pe care li l-am putut oferi ca mamă.

Dacă facem cum recomanzi și le citim copiilor în fiecare zi, cât de repede o să observăm o diferență?

Dezvoltarea vocabularului, îmbunătățirea atenției, tot restul. Cât durează?

E posibil ca rezultatele să varieze, cum se spune în avertismentele care însoțesc un produs, dar sper să putem trage niște concluzii din ce s-a întâmplat în căminul familiei Rashid în timpul perioadei de probă de trei luni. Bănuiesc că rezultatele vă vor impresiona. Eu chiar cred în asta, și tot am fost uimită.

*

Când am sunat la ușă la finalul verii, televizorul cu ecran mare era închis. Julie Rashid m-a invitat înăuntru, iar în atmosferă se simțea o schimbare subtilă. Familia era la fel de veselă ca și ultima dată când îi vizitasem, dar acum predomină un sentiment de calm. Am intrat în sufragerie, l-am salutat pe Alex și am găsit camera presărată cu

cărți, întocmai ca în urmă cu trei luni – dar de data asta era așa pentru că copiii petrecuseră ultima jumătate de oră căutând prin casă ca să recupereze cărțile pe care li le împrumutasem.

Ce schimbare! Bebelușul, acum în vârstă de 2 ani, nu mai călca peste tot, alunecând pe cărți și distrugându-le cotoarele. Cum venise la ușă când ajunsesem, m-a urmărit până în sufragerie, a stat preț de o clipă în mijlocul dezordinii și apoi s-a lăsat pe vine cu o ediție *board book* din *Go, Dog, Go!* și a început să dea paginile.

— Uau, am spus eu cu ochii la părinții lui pentru confirmare.

— De obicei, Ethan ronțaia cărțile, a spus Julie, dar, în loc să facă asta, în ultimele două luni a început să dea paginile.

— Mă întreb de ce, am spus eu, și am râs cu toții.

— E uimitor cum s-au schimbat copiii, a spus Julie. *El* a trecut de la ronțait la dat paginile, a spus ea, arătând spre bebeluș, iar în cazul lui Joseph cuvintele din vocabular au apărut peste noapte! Evei chiar îi plăcea să citească și și-a asumat rolul de cititor la un moment dat. Era un lucru pe care-l așteptam toți cu nerăbdare. Am invitat-o chiar și pe o mătușă să ni se alăture, am invitat-o pe mama să ne citească – am făcut din asta o activitate. Hotăram doar la ce *oră* voiam să citim, nu *dacă* voiam să citim. Câteodată era 9 dimineața, altădată era 4 după-masa. Multe dintre decizii depindeau de ce făcuse bebelușul în ziua respectivă. Se trezise la 5.30? Dormise

după-masă? Așa că multe din deciziile noastre de lectură depindeau de Ethan. Și ne plăcea să facem asta în timpul zilei, era amuzant – dacă era o zi ploioasă sau una toridă, era bine să ne liniștim la ora două după-masă și să citim. Și aș spune că citeam în medie între patruzeci și cinci de minute și o oră de fiecare dată.

Cititul la baie fusese un mare succes.

— Era extraordinar, a spus Julie. Stau într-un loc, ascultă. Apucam să citesc cel puțin șase cărți în timp ce se jucau. Dacă începeam să sar paginile pentru că voiam să ajung mai repede la sfârșit, pentru că bebelușul terminase baia sau din alte motive, îmi ziceau ceva de genul: „Ai ratat un rând, trebuie să te întorci!”

Joseph se foia cu mândrie pe canapeaua de piele. Pe podea, cu scutecul ițindu-se de sub el, Ethan era în continuare fascinat de imaginile lui P.D. Eastman cu petrecerea de căței.

— Joseph a învățat pe dinafară mai multe cărți, cum ar fi *Brush of the Gods*...

— Și *Finding Winnie*, a intervenit Eva.

— Și *The Bear Ate Your Sandwich*, a spus Julie.

— ...*Demolition* și *King Arthur's Very Great Grandson*...

— Cred că după prima lună toată lumea avea cereri personale, a spus Julie. Citeam o poveste nouă, dar erau cel puțin două sau trei cărți din categoria te-rugăm-Mami-am putea-citi-din-nou.

Încă chircit pe podea, Ethan trecuse la *Good Night, Gorilla* și dădea încet paginile cu ilustrații

pline de culoare reprezentând animale care scăpau unul după altul din cuștile lor și formau un trenuleț tăcut în spatele îngrijitorului care nu bănuia nimic. Julie a observat că mă uit la el.

— Asta nu se întâmpla niciodată acum trei luni, a spus ea.

Eva a prins glas:

— N-am citit multe cărți cu capitole, dar cele mai multe cărți ilustrate pe care le-am citit cred că le-am citit de vreo sută de ori.

— Și el a profitat la maximum din asta, e mult mai bine dimineața, a spus Alex, arătând spre Joseph, care acum era absorbit de paginile cărții *Dragonul tatălui meu*. Ne-a făcut bine să-l vedem chiar și seara stând jos, concentrându-se, ascultând și punând întrebări.

Alex a râs.

— Era super, era tot ce ne trebuia – mai ales acum, ne uităm prea mult timp la ecrane în casa asta. Și nici eu nu pot să le evit. Probabil stau cel mai rău în privința asta, pentru că mereu caut ceva pe Internet. Da, citești, dar tot în fața unui ecran ești, ceea ce nu-i cel mai bun model pentru cei trei.

A apucat un exemplar din *Jacob Two-Two Meets the Hooded Fang* de Mordecai Richler și l-a scuturat ca să sublinieze ce voia să spună.

— E așa de diferită atingerea și senzația pe care ți-o dau cărțile.

Până la urmă, Alex nu participase cine știe ce la timpul de lectură, dar îi plăceau efectele.

— Văd multe beneficii pentru amândoi băieții, a spus el, o mulțime.

Julie a intervenit:

— Și ai putut să-ți dai seama de diferență, ceea ce e extraordinar.

— Mă refer la *vocabularul* lui, a spus Alex înclinând din nou capul spre Joseph.

— Ce vocabular avea! a fost de acord Julie. Și puteam să-mi aduc aminte că era dintr-o anumită poveste! Mi se părea incredibil. Folosea un cuvânt potrivit contextului, și eu îl întrebam „Unde ai auzit cuvântul ăsta?“, apoi ziceam ceva de genul: „A, în cartea aia... “

Și eu mi-am spus: *Bingo*.

POSTFAȚĂ

În *Micul prinț*, o vulpe a deșertului îi împărtășește un secret micuțului oaspete de pe Asteroidul B-612, secret pe care acesta, la rândul său, i-l spune autorului, Antoine de Saint-Exupéry. A devenit cel mai celebru citat din acea carte celebră: „Numai cu inima vezi într-adevăr. Cele de căpătâi nu se arată ochilor“¹.

Mergând prin deșertul întunecat și frumos împreună cu micul prinț, Saint-Exupéry înțelege „deodată, cu uimire“². Ne spune așa:

În copilărie, locuiam într-o casă veche, despre care se spunea că ar ascunde o comoară. Bine-nțeles, nimeni n-a reușit s-o găsească vreodată, sau poate că nimeni, de fapt, n-a căutat. Dar, datorită ei, casa părea fermecată. Undeva-n inima casei mele se-adăpostea o taină...

— Da, prinț mic, și casa, și stelele, și deșertul au ceva ce le înfrumusețează fără să se-arate!

Esențialul este invizibil pentru ochi.

Mie mi se pare că promisiunea și comoara pe care o reprezintă cititul cu voce tare seamănă mult cu asta. Ca spectacol, este unul monoton. Un adult stă așezat împreună cu unul sau doi copii sau poate cu vreo șase alți adulți la două mese rotunde. Se vede o carte, un teanc de cărți sau un

vraf de poezii copiate la xerox. Mai e și un ceas, și puțin timp. Se aude o voce de om care citește; sunt urechi de oameni care ascultă.

Ceea ce face ca experiența să fie frumoasă și esențială – bogăția schimbului emoțional, stimularea minții, călătoria imaginară, împărtășirea culturii, patosului și umorului – este invizibil pentru ochi.

Și totuși efectele sale sunt vizibile. Și sunt minunate.

Trăim vremuri de o imensă complexitate, amețitor și uimitor de sofisticate, care par să ia în derâdere căile și lucrurile simple. Și totuși există magie în simplitate. Din făină, apă și drojdie se face pâinea. Din creion, hârtie și imaginație se compun un portret, un peisaj, un roman. Doi oameni împreună cu o carte trăiesc o experiență de o forță și o semnificație care depășesc cu mult durata sa.

Când scriitoarea și ilustratoarea Anna Dewdney a aflat că cancerul cerebral avea s-o ia repede de pe lumea aceasta, a cerut ca, în loc de o înmormântare sau o slujbă funerară, prietenii și oamenii care îi iubeau cărțile să i le citească unui copil.³ Ea știa ce e esențial. Într-un fragment pentru blogul *Wall Street Journal Speakeasy*, scria: „Când citim împreună cu un copil, facem mult mai mult decât să-l învățăm să citească sau să-i insuflăm dragostea pentru limbă. Facem ceva ce cred că este la fel de puternic, pe care acum îl pierdem din punct de vedere cultural: citind împreună cu un copil, îl învățăm să fie om“⁴.

Cititul cu voce tare e un lucru mărunț, dar profund. Să-i citești cuiva la care ții este cel mai simplu cadou, dar și unul dintre cele mai importante. Pentru un șir fericit de ore fermecate e nevoie doar ca cineva să se străduiască să facă asta.

Cu siguranță, ne putem propune așa ceva. Cu dragoste.

MULȚUMIRI

Se spune că Isaac Newton a fost cel care a inventat o expresie ce surprinde natura cumulativă a cunoașterii. Într-o scrisoare din 1676, părintele fizicii moderne scria: „Dacă am văzut mai departe, e pentru că am stat pe umerii Uriașilor“. De fapt, nu a fost primul care a folosit această sintagmă. În spiritul metaforei, a ajuns la ea cățărându-se pe umerii gânditorilor dinaintea lui care spusese mai mult sau mai puțin același lucru.

E încurajator să ai cel puțin un lucru în comun cu Isaac Newton! Ca să scriu această carte, și eu, asemenea lui, m-am cățărat pe umerii uriașilor, sărind de la unul la altul pentru a vedea peisaje la care nu aș fi avut niciodată acces dacă aș fi rămas jos, blocată în perspectiva unică a ochilor mei.

Nu că experiența personală nu ar conta. În lunga perioadă în care le-am citit cu voce tare copiilor, știam că se întâmplă ceva important. Puteam să simt asta. Implicarea comună, viteza și anvergura cu care deprindeau limbajul, emoțiile și amuzamentul împărtășite în timpul poveștilor pe care le citeam; experiența era deopotrivă practică și mistică. Și, totuși, fără acei Uriași – cercetătorii, doctorii, profesorii, bibliotecarii,

scriitorii și filantropii care și-au dedicat energia explorării secretelor cititului cu voce tare – nu aș fi putut să vă spun *de ce* se întâmplă asta.

Sunt îndatorată și recunoscătoare multor persoane. Le mulțumesc bunicilor mei, Mary și Frank Gillman și Barbara și Allan Cox, care au făcut posibilă existența părinților mei și care le-au citit (și mi-au citit și mie). Sunt recunoscătoare pentru dragostea loială și nesfârșită a mamei mele, Noel Cox, și a tatălui și mamei mele vitrege, Allan Cox și Grace Simonson.

Lisa Wolfinger, îți mulțumesc pentru că mi-ai arătat cum să așez cititul cu voce tare la temelia vieții de familie. Mulțumesc, Robert Messenger, pentru editorialul sensibil și atent pe marginea eseului meu „The Great Gift of Reading Aloud” și pentru complexitatea cu care ai scris despre el în *Wall Street Journal* în vara lui 2015. Mulțumesc, Mary Ortiz, pentru că m-ai orientat apoi în direcția bună și mi-ai dat avânt.

Mulțumesc, Stephen Barbara, agentul meu extraordinar, pentru sfaturile tale înțelepte și calitatea umorului tău molipsitor pe măsură ce variantele s-au succedat una după alta. Sunt, de asemenea, recunoscătoare restului echipei de la Inkwell Management, în special lui Lindsey Blessing și Claire Draper.

Mulțumesc, Gail Winston, minunatul meu redactor de la Harper, care are harul salvator de acupuncturist datorită căruia știe exact unde să împungă cu acul.

Le mulțumesc Sofiei Groopman și exuberantei Emily Taylor, în special, pentru rezolvarea problemelor editoriale dificile, și lui Robin Bilardello și Fritz Metsch, pentru coperta minunată și pentru designul interior. Mulțumesc, Miranda Ottewell, pentru că m-ai salvat de greșelile de scriere la calculator și de confuzii.

Pentru afecțiunea redacțională și darul prețios al timpului lor, le sunt profund îndatorată lui Rosemary Wells, Diane Zeleny și Monei Charen, precum și lui Danielle „Ministrul Distracției“ Crittenden și lui David Frum pentru ani mulți de prietenie caldă, sfaturi excelente și petreceri fabuloase.

Pentru nenumăratele revelații, pentru inspirația, anecdotele și expertiza care au făcut această carte posibilă, le sunt atât de recunoscătoare (în ordine alfabetică, pentru că altminteri este imposibil) dr. Mohammed Kabir Abubakar, lui Anne Applebaum, Lizzie Atkinson, dr. Barbara Bean, Claudiei Zoe Bedrick, lui Patrick Braillard, Stuie Brown, Morten Christiansen, Lorei Coonce, lui Dan Coupland, Melissei Davidson, lui Carl Dennis, Maureen Ferguson, Jane Fidler, Luke Fischer, Amy Freeman, Kate Fulton, Sally Gannon, Reuel Gerecht, Robertei Michnick Golinkoff, lui Kelli Gray, Chen Guangcheng, Amy Guglielmo, Paul Higgins, dr. Scott Holland, Annie Holmquist, Lauri Hornik, dr. Tzipi Horowitz-Kraus, dr. John Hutton, dr. Candace Kendle, dr. Perri Klass, lui Deborah Lancman, Jamie Lingwood, Alyson

Lundell, Matt Mehan, Taylor Monaco, Christine Nelson, Walter Olson, Marshall Peters, Susan Pinker, Steve Pippin, Andrew Pudewa, Christine Rosen, Caroline Rowland, Matthew Rubery, Laurei Amy Schlitz, lui Roger Scruton, dr. Suna Seo, Christinei Hoff Sommers, dr. Siva Subramanian, lui Catherine Tamis-LeMonda, Mariei Tatar, lui Puffin Travers, Jack Wang, Victoriei Wells, Natashei Whitling, lui Marianne Worley și lui Paul O. Zelinsky.

Le sunt în mod deosebit recunoscătoare membrilor familiilor Barsantini, Baylinson, Carroccio, Daniels, DeMuth, Duggan, Grey, Mullner, Nader, Reese, Rossiter, Sikorski și Yeager, care se știu cine sunt, precum și personalului de la Story Museum din Oxford, Anglia. Vreau să-i mulțumesc lui Gwendolyn van Paasschen pentru că a transformat casa elegantă pe care o împărțea cu John Makin în chilie pentru mine în dificilele etape inițiale ale scrierii cărții, și doctorilor Toby și Liz Cox pentru ospitalitatea lor în Utah și pentru că au împărtășit cu mine cunoștințele lor de pediatrie. Îți mulțumesc și ție, Erich Eichman, redactorul meu de mult timp la *Wall Street Journal* și unul dintre adevărații domni ai lumii, pentru bunătatea și răbdarea din toți anii în care am colaborat.

În spiritul unei recunoștințe mai vaste, aș vrea să amintesc anumite persoane care și-au făcut o misiune din cititul cu voce tare. Printre acești campioni se numără Claudia Aristy, al cărei management plin de energie al programului

Reach Out and Read de la spitalul Bellevue din New York aduce acest miracol în viețile a nenumărați copii din familiile cu venituri mici. Felicitări și Katrinei Morse și colegilor ei de la Family Reading Partnership din Ithaca, New York, care au împânzit peisajul din Tomkins County cu postere pline de îndemnuri vesele și mici biblioteci roșii aprovizionate cu cărți gratuite pentru ca familiile să le poată utiliza. Jos pălăria în fața lui Lester Laminack și Mem Fox, doi susținători teribil de elocvenți și entuziaști ai cititului cu voce tare, dar și în fața lui Dolly Parton, ale cărei acte filantropice prin intermediul organizației sale neguvernamentale Imagination Library au reușit să pună peste 100 de milioane de cărți – o cifră incredibilă! – în mâinile copiilor; în fața fondatorilor organizației Reach Out and Read, dr. Robert Needlman, dr. Barry Zuckerman și dr. Alan Mendelsohn; și a lui Jim Trelease, autor al *The Read Aloud Handbook*, care, începând din 1982, a făcut probabil mai mult decât orice altă persoană pentru a răspândi teoria cititului cu voce tare în Statele Unite.

Viața mea ca scriitoare și mamă ar fi imposibil de imaginat fără dragostea și susținerea soțului meu, Hugo Gurdon, partenerul meu în mii de aventuri îndrăznețe. Cât despre Chogen? Ei bine, bineînțeles că nimic din toate astea nu s-ar fi întâmplat fără voi. Molly, Paris, Violet, Phoebe și Flora, să vă citesc vouă a fost cel mai mare privilegiu al vieții mele. Să vă fiu mamă este cea mai mare bucurie.

Note

Introducere

1. Kate DiCamillo, schimb de mailuri cu autoarea, la începutul lui 2015, citat în Meghan Cox Gurdon, „The Great Gift of Reading Aloud“, *Wall Street Journal*, 10 iulie 2015.
 2. Catherine Steiner-Adair, *The Big Disconnect: Protecting Childhood and Family Relationships in the Digital Age*, Harper, New York, 2013.
- Virginia Woolf, *Moments of Being*, citată pe Goodreads,
<https://www.goodreads.com/work/quotes/900708-moments-of-being-autobiographical-writings>.
4. În cartea clasică din 1900 a lui L. Frank Baum, *Vrăjitorul din Oz*, Glinda obține efectele benefice fără baghetă. De vreme ce majoritatea cititorilor o cunosc pe Glinda din filmul MGM din 1939, în care are o baghetă, îmi permit să-i dau și aici una.

Capitolul 1: Ce efecte are cititul cu voce tare asupra creierului copiilor

- . https://www.dior.com/couture/en_us/the-house-of-dior/

- the-story-of-dior/the-new-look-revolution;
<https://www.history.com/this-day-in-history/jackie-robinson-breaks-color-barrier>;
https://en.wikipedia.org/wiki/Goodnight_Moon.
2. Pe 12 aprilie 2018, se estimează că s-ar fi vândut 48 de milioane de exemplare ale cărții, conform Wikipedia.
 3. Robert D. Putnam, *Our Kids: The American Dream in Crisis*, Simon & Schuster, New York, 2015, p. 126.
 4. Camerele pentru RMN aflate la capătul coridorului de la Reading and Literacy Discovery Center, Cincinnati Children's Hospital, vizitate de autoare pe 7–8 februarie 2017.
 5. Aceste descrieri provin din experiența proprie a autoarei, care s-a supus unui experiment de citire folosind RMNf pentru a ajuta la testarea unui protocol în Cincinnati Children's Hospital. Autoarea are RMN-ul ca dovadă!
 6. Blue Manatee Bookstore, Cincinnati, vizitată de autoare pe 7 februarie 2017.
 7. Dr. John S. Hutton, interviuri făcute de autoare, 7–8 februarie 2017, Cincinnati Children's Hospital.
 8. John S. Hutton *et al.*, „Home Reading Environment and Brain Activation in Preschool Children Listening to Stories“, *Pediatrics* 136, nr. 3 (2015), pp. 466–478.
 9. Andrea Roure, educator, National Child Research Center, Washington D.C., interviu cu autoarea, 20 iulie 2017.

10. John S. Hutton *et al.*, „Story Time Turbocharger? Child Engagement During Shared Reading and Cerebellar Activation and Connectivity in Preschool Age Children Listening to Stories“, *PLoS One* 12, nr. 5 (2017): eoi177398; Tzipi Horowitz-Kraus și John S. Hutton, „Brain Connectivity in Children Is Increased by the Time They Spend Reading Books and Decreased by the Length of Exposure to Screen-Based Media“, *Acta Paediatrica* 107, nr. 4 (aprilie 2018), <https://doi.org/10.1111/apa.14176>.
11. Hutton *et al.*, „Story Time Turbocharger“.
12. Pentru o descriere utilă a dezvoltării creierului în perioada de bebeluși și a copilăriei mici, vezi „Early Childhood Development: The Key to a Full and Productive Life“, Unicef, <https://www.unicef.org/dprk/edc.pdf>.
13. Council on Early Childhood, „Literacy promotion: An Essential Component of Primary Care Pediatric Practice“, *Pediatrics*, 23 iunie 2014, <https://doi.org/10.1542/peds.2014-1384>.
14. A.R. Lauricella *et al.*, *The Common Sense Census: Plugged-In Parents of Teens and Teens*, Common Sense Media, San Francisco, 2016, p. 13.
15. Jacqueline Howard, CNN, „Kids under 9 Spend More than 2 Hours a Day on Screens, Report Shows“, 19 octombrie 2017, <http://www.cnn.com/2017/10/19/children-smartphone-tablet-use-report/index.html>.

16. Vicky Rideout, Sita Pai, „U.S. Teens Use an Average of Nine Hours of Media Per Day, Tweens Use Six Hours“, *Common Sense Media*, 3 noiembrie 2015, p. 13. Există o diferență între utilizarea de către tineri a mijloacelor media de pe ecrane și consumul de media de divertisment (care ar include activități cum ar fi cititul și ascultarea muzicii). Raportul, așa cum scoate în evidență titlul, subliniază durata de timp mai lungă alocată utilizării per total a mijloacelor media. Pentru a-mi susține argumentul, atrag atenția asupra timpului pe care îl petrec în mod specific adolescenții utilizând ecrane.
17. John S. Hutton *et al.*, „Shared Reading Quality and Brain Activation During Story Listening in Preschool-Age Children“, *Pediatrics*, decembrie 2017, <https://doi.org/10.1016/j.jpeds.2017.08.037>.
18. Hutton, interviu.
19. John S. Hutton *et al.*, „Goldilocks Effect? Illustrated Story Format Seems «Just Right» and Animation «Too Hot» for Integration of Functional Brain Networks in Preschool-Age Children“, https://www.eurekalert.org/pub_release/2018-05/pas-nsm042618.php.
20. Horowitz-Kraus, „Brain Connectivity in Children“.

Adam Swift, intervievat de Joe Gelonesi, „Is Having a Loving Family an Unfair Advantage?“, *Philosopher's Zone*, ABC, 1 mai 2015, <http://www.abc.net.au/radionational/programs/philosopherszone/new-family-values/6437058>.

22. Adam Swift, schimb de e-mailuri cu autoarea, mai 2015.
23. Putnam, *Our Kids*, pp. 126–127.
24. Putnam, *ibid.*, p. 123.
25. „The First Eight Years: Giving Kids a Foundation for Lifetime Success“, Annie E. Casey Foundation, noiembrie 2013. Citat în (printre alții) Michael Alison Chandler, „Children from Poor Families Lag in Cognitive Development and Other Areas, Report Says“, *Washington Post*, 3 noiembrie 2013. Vezi și Putnam, *Our Kids*, p. 127.
26. Această expresie celebră a intrat în jargonul academic odată cu publicarea de către C. Hart și T. Risley a cărții *Meaningful Differences in the Everyday Experience of Young American Children*, Brookes, Baltimore, 1995.
27. Jill Gilkerson *et al.*, „Mapping the Early Language Environment Using All-Day Recordings and Automated Analysis“, *American Journal of Speech-Language Pathology* 26, mai 2017, https://doi.org/10.1044/2016_AJSLP-15-0169.
28. Să ne gândim la percepția încetățenită că fie ai „talent la matematică“, fie „la limbi“, sau poate doar că ești „mai bun la matematică“. În America, cel puțin, avem tendința să ne imaginăm că talentul oricărei persoane înclină doar într-una dintre direcții. De fapt, cele două discipline au calități comune importante, printre care se numără și abilitățile necesare pentru a le înțelege.

29. Candace Kendle, interviu telefonic de autoare, sfârșitul lunii februarie 2016. John Hutton este „doctorul purtător de cuvânt“ al campaniei inițiate de Kendle, Read Aloud 15 MINUTES, <http://readaloud.org/>.

30. În 1981, Kendle a fost cofondator al Kendle International, o companie de cercetări clinice și dezvoltare de medicamente, ocupând postul de director general din 1981 până în 2011.

2015 Mathematics & Reading Assessments, The Nation's Report Card,

https://www.nationsreportcard.gov/reading_math_2015/#reading?grade=4.

Datele statistice din acest paragraf sunt citate pe scară largă și își au originea într-un raport din aprilie 2000, The National Assessment of Adult Literacy, elaborat de The National Center for Educational Statistics (<https://nces.ed.gov/pubs93/93275.pdf>), și au fost confirmate de un studiu internațional din 2013, publicat de Organization for Economic Cooperation and Development, citat aici: <https://www.insidehighered.com/news/2013/10/08/us-adults-rank-below-average-global-survey-basic-education-skills>.

33. Rosemary Wells, schimb de e-mailuri cu autoarea, august 2017.

Kids and Family Reading Report, a VI-a ediție, Scholastic, New York, 2017, <https://www.scholastic.com/readingreport/reading-aloud.htm>.

Alison Food, „Only Half of Preschool Children Being Read to Daily, UK Study Finds“, *Guardian*, 21 februarie 2018,

<https://www.theguardian.com/books/2018/feb/21/only-half-of-pre-school-children-being-read-to-daily-study-finds>.

36. The Family Reading Partnership, Ithaca, NY, www.familyreading.org.

37. Roger McGough, citat de Antonia Fraser, ed., *The Pleasure of Reading*, Bloomsbury, London, 1992, p. 138. Citat în Maria Tatar, *Enchanted Hunters: The Power of Stories in Childhood*, W.W. Norton, New York, 2009, p. 226.

Capitolul 2: De unde a început totul

Poate fi văzută pe site-ul British Museum la http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectID=399287&partId=1.

Pentru o descriere succintă a acestui termen și a rolului rapsodului, vezi

<http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803100418375>.

3. Ediția mea necartonată din *Iliada* de Homer, tradusă de Robert Fagles (Penguin, New York, 1998), cântărește exact un kilogram și are o grosime de 5 cm. Un volum cu adevărat impunător!

4. Gregory Nagy, *The Ancient Greek Hero in 24 hours*, Belknap Press, Cambridge, MA, 2013, pp. 246–247.

5. Această expresie minunată apare în *Haroun and the Sea of Stories* (Penguin, New York, 1991) (*Harun și marea de povești*, tr. Dana Crăciun, Polirom, Iași, 2019 – n. tr.). Pentru relatarea poveștilor ca una dintre marile

- activități umane universale, vezi Donald Brown, *The Human Universals*, Temple University Press, Philadelphia, 1991.
6. Vedem picturi preistorice din peșteri în *Sister Wendy's Story of Painting* de Sister Wendy și Patricia Wright, DK, New York, 1994.
 7. <https://www.ancient.eu/ghilgamesh/>.
<https://www.britannica.com/topic/Mahabharata>.
 9. <https://www.britannica.com/topic/Ramayana-Indian-epic>.
 10. <https://www.britannica.com/topic/Beowulf>.
 11. <https://www.britannica.com/topic/Volsunga-saga>.
 2. https://en.wikipedia.org/wiki/Epic_of_Sundiata.
 13. <https://www.britannica.com/topic/Mabinogion>.
 14. <https://www.britannica.com/topic/The-Thousand-and-One-Nights>.
 15. <https://www.britannica.com/topic/Kalevala>.
 16. Alberto Manguel, *A History of Reading*, Penguin, New York, 2014, pp. 59–60 (Alberto Manguel, *Istoria lecturii*, tr. Alexandru Vlad, Nemira, București, 2011, pp. 75–76 – n. tr.).
 17. Manguel, *ibid.*, pp. 43, 45 (tr. rom. cit., pp. 59–60 – n. tr.).
 18. Manguel, *ibid.*, p. 45 (tr. rom. cit., p. 60 – n. tr.).
 19. Joseph Edwin Patfield, *The Hindu at Home: Being Sketches of Hindu Daily Life*, Society for Promoting Christian Knowledge, Ann Arbour, MI, 1896, p. 178.

20. Manguel, *History of Reading*, p. 43 (tr. rom. cit., p. 58 – n. tr.).
21. Augustin citat de Manguel, *ibid.*, p. 43 (tr. rom. cit., p. 59 – n. tr.).
22. Manguel, *ibid.*, p. 45 (tr. rom. cit., p. 60 – n. tr.).
23. Manguel, *ibid.*, p. 251 (tr. rom. cit., p. 292 – n. tr.).
- UNESCO Institute for Statistics,
http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/fs45-literacy-rates-continue-rise-generation-to-next-generation-2017_0.pdf.
25. Maria Tatar, interviu telefonic făcut de autoare, 26 martie 2017.
26. Laura Miller, *The Magician's Book: A Skeptic's Adventures in Narnia*, Little, Brown, New York, 2008, p. 284.
27. Vizita autoarei la Bard Competition, 30 octombrie 2015, Heights School, Potomac, MD.
28. Charles Dickens, *The Letters of Charles Dickens*, Macmillan, New York, 1893, p. 463.
29. *Ibidem*.
30. Această întâmplare celebră este menționată, printre alții, de Richard Lederer, „Remembering the Great Charles Dickens“, *Language Magazine*,
<https://www.languagemagazine.com/the-great-charles-dickens/>.

31. Abigail Williams, *The Social Life of Books: Reading Together in the Eighteenth-Century Home*, Yale University Press, New Haven, 2017, p. 77.
32. Williams, *ibid.*, p. 10.
33. Williams, *ibid.*, pp. 14–15, 34, 147.
34. Williams, *ibid.*, p. 84.
35. Patricia Howell Michaelson, „Reading *Pride and Prejudice*“, *Eighteenth-Century Fiction* 3, octombrie 1990, pp. 65–67, http://ecf.humanities.mcmaster.ca/3_1michaelson.
36. Manguel, *History of Reading*, p. 257 (tr. rom. cit., p. 298 – n. tr.).
37. Manguel, *ibid.*, pp. 257–258 (tr. rom. cit., p. 298 – n. tr.).
- Dickens este faimos pentru turneele sale extraordinare de lansare a cărților dintre anii 1858 și 1867, inclusiv pentru un sejur de lucru în Statele Unite. Autorul scrie despre experiența lui în *Scrisori*. Vezi și Matt Shinn, „Stage Frights“, *Guardian*, 30 ianuarie 2004, <https://www.theguardian.com/stage/2004/jan/31/theatre.classics>.
- Christopher W. Czajka, „How the West Was Fun: Recreation and Leisure Time on the Frontier“, Frontier House, PBS, <https://www.thirteen.org/wnet/frontierhouse/frontierlife/essay9.html>.
40. Laura Ingalls Wilder, *The Long Winter*, il. Garth Williams, Harper Trophy, New York, 1994, p. 171 (Laura Ingalls Wilder, *Iarnă îndelungată*, tr. Ruxandra Ioana Cujbă, il. Garth Williams, Anacronic, Domnești, 2021, p. 177 – n. tr.).
41. Wilder, *ibid.*, pp. 174–175 (tr. rom. cit., p. 181 – n. tr.).
42. *Ibid.*, pp. 184–185 (tr. rom. cit., p. 191 – n. tr.).

43. Manguel, *History of Reading*, pp. 110–114 (tr. rom. cit., p. 137 – n. tr.).
44. Ann L. Henderson, Gary R. Mormino și Carols J. Cano, eds., *Spanish Pathways in Florida/Los Caminos Espanioles en la Florida, 1492–1992*, Pineapple Press, Sarasota, FL, p. 284.
45. Manguel, *History of Reading*, p. 113 (tr. rom. cit., p. 140 – n. tr.).
46. Din *Practical Magazine*, New York, retipărită în Manguel, *ibid.*, p. 112 (tr. rom. cit., p. 138 – n. tr.).

Pentru o descriere scurtă a întâmplării și părerea lui Edison despre ea, vezi „Edison Reading «Mary Had a Little Lamb»“, *Public Domain Review*,

<http://publicdomainreview.org/collections/edison-reading-mary-had-a-little-lamb-1927/>.

Lisa Brenner, „Hear Thomas Edison’s Earliest Known Recording from 1878 for the First Time (Audio)“, site-ul radioului KPCC, 25 octombrie 2012, <http://www.scpr.org/blogs/news/2012/10/25/10712/hear-thomas-edison-sing-rare-1878-audio-restored-f/>.

49. Matthew Rubery, intervievat de autoare, Londra, 22 iunie 2016.

50. Matthew Rubery, *The Untold Story of the Talking Book*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 2016.

Matthew Rubery, „Another Historic Talking Book Found“, *Audiobook History* (blog), 28 noiembrie 2016, <https://audiobookhistory.wordpress.com/author/mattrubery/>.

52. Rubery, interviu.

53. Matthew Rubery, „What is the History of the Audiobooks?“, fragment din discuția de la simpozionul de la Center for the History of the Book, Universitatea din Edinburgh, 21 august 2015, <https://www.ed.ac.uk/literatures-languages-cultures/chb/books-and-new-media/dr-matthew-rubery>.
54. Rubery mi-a spus că a început să fie interesat de cărți audio când un prieten al tatălui său, fără nici o legătură cu lumea academică, „s-a entuziasmat foarte tare și a vrut să-mi spună că citise o carte. Apoi s-a scuzat și a spus: «De fapt, nu am citit-o, am ascultat-o...» Pentru mine nu conta, dar m-am gândit la acea scuză, și după aceea am observat că apărea peste tot. Și am vrut să ajung la originea acelui sentiment ciudat de rușine. De ce ar fi tratată diferit experiența ascultării unei cărți de cea a citirii uneia? Întotdeauna se consideră că ai trișat cumva“. Rubery, interviu.
55. Michael Kozlowski, „Global Audiobook Trends and Statistics for 2017“, *Goodreader.com*, 18 decembrie 2016, <https://goodreader.com/blog/digital-publishing/audiobook-trends-and-statistics-for-2017>. Vezi și Tom Webster, „Monthly Podcast Consumption Surges to More Than One in Five Americans“, *Edison Research*, 7 martie 2016, <http://www.edisonresearch.com/monthly-podcast-consumption-surges-to-more-than-one-in-five-americans/>.

- . Kevin Roose, „What’s Behind the Great Podcast Renaissance?“, revista *New York*, 30 octombrie 2014,
<http://nymag.com/daily/intelligencer/2014/10/whats-behind-the-great-podcast-renaissance.html>.
57. Rubery, interviu.
58. Calvin Reid, „HarperAudio Goes Retro with New Vinyl Audiobook Series“, *Publishers Weekly*, 18 ianuarie 2018,
<https://www.publishersweekly.com/pw/by-topic/industry-news/audio-books/article/75843-harperaudio-goes-retro-with-new-vinyl-audiobook-series.html>.
59. Roose, „What’s behind the Great Podcast Renaissance?“.
60. Rubery, interviu.
61. Homer, *Odyssey*, tradusă în engleză de Robert Fitzgerald, cartea a 9-a, poate fi accesată la http://mbci.mb.ca/site/assets/files/1626/homer_sodyssey.pdf.
62. Maria Tatar, *Beauty and the Beast: Classic Tales About Animal Brides and Grooms from Around the World*, Penguin, New York, 2017, p. 21.

Capitolul 3: Cititul împreună întărește legăturile de iubire

1. Roger Fingas, „A Brief History of the iPad, Apple’s Once and Future Tablet“, *Apple Insider*, 3 aprilie 2018,

- <https://appleinsider.com/articles/18/04/03/a-brief-history-of-the-ipad-apples-once-and-future-tablet>.
2. David Milgrim, *Goodnight iPad*, Blue Rider, New York, 2011.
 3. Adam Alter, *Irresistible: The Rise of Addictive Technology and the Business of Keeping Us Hooked*, Penguin, New York, 2017.
 4. Virginia Heffernan, *Magic and Loss*, Simon & Schuster, New York, 2016, p. 21.
 5. Heffernan, *ibid.*, p. 8.
 6. Jean Twenge, „Have Smartphones Destroyed a Generation?“, *Atlantic*, septembrie 2017, <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2017/09/has-the-smartphone-destroyed-a-generation/534198/>.
 7. Jean Twenge, „What Might Explain the Unhappiness Epidemic?“, *The Conversation*, 22 ianuarie 2018, <http://theconversation.com/what-might-explain-the-unhappiness-epidemic-90212>.
 8. Twenge, *ibid.*
 9. Alter, *Irresistible*, p. 15.
 10. Lucia I. Suarez Sang, „«Get Off Your Phone!!» Daycare’s Message to Parents Goes Viral“, *Fox News*, 1 februarie 2017, <http://www.foxnews.com/us/2017/02/01/get-off-your-phone-day-care-message-to-parents-goes-viral.html>
 11. B.T. McDaniel și J.S. Radesky, „Technoference: Parent Distraction with

- Technology and Associations with Child Behaviour Problems“, *Child Development* 89 (2017), <https://doi.org/10.1111/cdev.12822>.
12. Steiner-Adair, *Big Disconnect*, p. 13.
13. *Ibid.*, p. 27.
14. Belinda Campos *et al.*, „Opportunity for Interaction? A Naturalistic Observation Study of Dual-Earner Families after Work and School“, *Journal of Family Psychology* 23, nr. 6 (2009), <https://doi.org/10.1037/a0015824>. Citat în Susan Pinker, *The Village Effect: How Face-to-Face Contact Can Make Us Healthier, Happier and Smarter*, Spiegel & Grau, New York, 2014, pp. 167–169.
15. Susan Pinker, schimb de e-mailuri cu autoarea, 2 iunie 2017.
16. Citat în Tatar, *Enchanted Hunters*, p. 231.
17. Citat în Alter, *Irresistible*, pp. 228–229.
18. Pinker, schimb de e-mailuri.
19. Katrina Morse, director executiv, Family Reading Partnership, Ithaca, NY, intervievată de autoare, 25 aprilie 2016.
20. Greg J. Stephens, Lauren J. Silbert și Uri Hasson, „Speaker–Listener Neural Coupling Underlies Successful Communication“, *PNAS* 107, nr. 32 (10 august 2010): pp. 14425–14430.
<http://www.pnas.org/content/107/32/14425>. Citat de Geoff Colvin în *Humans are Underrated: What High Achievers Know that Brilliant Machines Never Will*, Portfolio/Penguin, New York, 2016, p. 152.

21. Colvin, *ibid*.
22. Mem Fox, *Reading Magic: Why Reading Aloud to Our Children Will Change Their Lives Forever*, Harcourt, Orlando, FL, 2001, p. 10.
23. Claire Nolan, interviuată de autoare, Georgetown University Hospital NICU, 6 aprilie 2017.
24. Dr. Mohammed Kabir Abubakar, interviuat de autoare, 25 aprilie 2016.
25. Maude Beauchemin *et al.*, „Mother and Stranger: An Electrophysiological Study of Voice Processing in Newborns“, *Cerebral Cortex* 21, nr. 8 (2011), <https://doi.org/10.1093/cercor/bhq242>. Citat de Pinker în *Village Effect*, p. 127.
26. Pinker, *ibid*.
27. Dr. K.N. Subramanian, Georgetown University Hospital, interviuat de autoare, 28 aprilie 2016.
28. Jennifer E. McGowan *et al.*, „Early Childhood Development of Later Pre-Term Infants: A Systematic Review“, *Pediatrics* 127, nr. 6 (2011), <https://doi.org/10.1542/peds/2010.2257>.
29. „Chiar și bebelușii prematuri sunt sensibili la contextul social și vor emite mult mai multe sunete în unitatea de terapie intensivă pentru nou-născuți când un părinte este prezent.“ Roberta Michnik Golinkoff *et al.*, „(Baby) Talk to Me: The Social Context of Infant-Directed Speech and Its Effects on Early

- Language Acquisition“, *Current Directions in Psychological Science* 24, nr. 5 (2015), <https://doi.org/10.1177/09637214155595345>.
30. Detalii și descoperiri ale cercetării din Siva derulată de Georgetown University Hospital, interviu; Dr. Suna Seo și Abubakar, interviuri.
31. Seo, interviu.
32. Abubakar, interviu.
33. Pinker, *Village Effect*, pp. 126–127.
34. Abubakar, interviu.
35. Lori Green, discuție cu autoarea, 3 decembrie 2015, detalii confirmate în schimburi de e-mailuri, 15–21 februarie 2017.
36. Această expresie este adaptată cu recunoștință pornind de la cea folosită de Susan Pinker, „analgezic crescut în casă pentru bebeluși“, pentru a descrie efectele legăturilor piele-pe-piele sau ale purtării bebelușului în stil cangur. Pinker, *Village Effect*, p. 130.
- Acest fenomen este cunoscut sub denumirea de „amnezia copilăriei“. O explicație succintă poate fi găsită aici: Janice Wood, „What’s Your Earliest Memory?“, *Psychcentral.com*, <https://psychcentral.com/news/2014/01/26/whats-your-earliest-memory/64982.html>.
38. Bruce Handy, *Wild Things: The Joy of Reading Children’s Literature as an Adult*, Simon & Schuster, New York, 2017, pp. xvi–xvii.
39. Handy, *ibid.*, p. 265.
40. Tayla Burney, citată în Gurdon, „Great Gift“.
41. Beatrice Frum, discuție cu autoarea, 2015.

42. J.R.R. Tolkien, *The Fellowship of the Ring*, Mariner/HMH, New York, 1994, pp. 36–37 (*Frăția Inelului*, tr. Irina Horea, Rao, București, 1999, pp. 62–63 – n. tr.).
43. Remarci la al patrulea tribut anual adus familiilor de militari sub auspiciile societății United Through Reading, Washington, DC, 24 mai 2017.
44. Sarah O. Meadows *et al.*, „The Deployment Life Study: Longitudinal Analysis of Military Families Across the Deployment Cycle“, Rand Corporation, 2016, <https://doi.org/10.7249/RR1388>.
45. Alice Kirke, interviu telefonic de autoare pe 11 noiembrie 2016 și pe 24 mai 2017; schimb de e-mailuri, sfârșitul lui mai/începutul lui iunie 2017. De asemenea, și Kevin Kirke, interviu de autoare, 24 mai 2017.
46. Kenneth Miller, „A Soldier’s Last Bedtime Story“, *Reader’s Digest*, martie 2017, p. 83.
47. Taylor Monaco, interviu telefonic de autoare, 11 noiembrie 2016.
48. United Through Reading Beneficiary Surveys, 2017: From the Homefront: <https://www.surveymonkey/r/5RV85B5>; From the Participants: <https://www.surveymonkey.com/r/RPXL2Y9?sm=4uavMbp4YADv5uu9%bdcGA%3d%3d>.
49. Monaco, interviu.
50. David Murphey și P. Mae Cooper, „Parents Behind Bars: What Happens to Their Children?“, *ChildTrends.org*, octombrie 2015.

Citat în Nash Jenkins, „1 in 14 U.S. Children Has Had a Parent in Prison, Says New Study“, *Time*, 27 octombrie 2015.

Aici sunt incluse The Women's Storybook Project of Texas (storybookproject.org), The Lutheran Social Services of Illinois (lssi.org), The Episcopal Diocese of Rochester (NY) Storybook Project (prisonministry-edr.org) și Storybook Dads UK (storybookdads.org.uk). Vezi și Kristin Sample, „Helping Prisoners' Voices Be Heard by Their Children“, *New York Times*, 6 iulie 2015, <https://parenting.blogs.nytimes.com/2015/07/06/capturing-the-voices-of-mothers-in-prison>.

52. Aunt Mary's Storybook/Companions Journeying Together (cjtinc.org), Western Springs, IL.

53. Stacie Brown, intervievată telefonic de autoare, 29 ianuarie 2016.

E de la sine înțeles că legăturile emoționale pot fi mai puternice sau mai slabe, cu toții știm asta din viațile noastre. Natura fluctuantă a afecțiunii și faptul că putem lua măsuri pentru a o întări sunt evidente din studii precum Kenneth Ginsburg *et al.*, „The Importance of Play in Promoting Healthy Child Development and Maintaining Strong Parent–Child Bonds“, *Pediatrics* 119, nr. 1 (ianuarie 2007), <http://pediatrics.aappublications.org/content/119/1/182.short>. și Juulia [sic] Suvilehto *et al.*, „Topography of Social Touching Depends on Emotional Bonds Between Humans“, *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 10 noiembrie 2015, <https://doi.org/10.1073/pnas.1519231112>.

55. Danica Rommely, intervievată telefonic de autoare pe 25 mai 2016 și pe 17 ianuarie 2017; e-mailuri cu clarificări, 19–25 ianuarie 2017.

56. Gabe Rommely, Danica Rommely și Najla, intervievată de autoare, 17 ianuarie 2017.

57. Colby Itkowitz, „Saying So Much Without a Sound“, *Washington Post*, 23 mai 2016.
58. Itkowitz, *ibid*.
59. Judith Newman, *To Siri with Love: A Mother, Her Autistic Son and the Kindness of Machines*, Harper, New York, 2017.

Capitolul 4: Accelerarea dezvoltării copilului cu ajutorul cărților ilustrate

1. Pentru o explicație succintă a acestei etape încântătoare, vezi „Your 5-Month-Old-Baby: Learning About Object Permanence“, What to Expect, actualizat pe 27 februarie 2015, <https://www.whattoexpect.com/first-year/month-by-month/your-child-month-5.aspx>.
2. Adriana Weisleder și Anne Fernald, „Talking to Children Matters: Early Language Experience Strengthens Processing and Builds Vocabulary“, *Psychological Science* 24 (noiembrie 2013), <https://doi.org/10.1177/09567961388145>.
3. Shirley Jackson, *Life Among the Savages*, Penguin, New York, 1997, p. 129.
4. Pinker, *Village Effect*, p. 127.
5. Abubakar, interviu.
6. Morten Christiansen, Cornell University, interviu pe Skype cu autoarea, 27 aprilie 2016.
7. Daniel Swingley, „Fast Mapping and Slow Mapping in Children’s Word Learning“,

- Language Learning and Development* 6 (2010), pp. 179–183, <https://doi.org/10.1080/15475441.2010.484412>.
8. „Multe studii indică faptul că vorbirea direcționată către copil – mai degrabă decât cea dintre doi adulți sau de fundal – constituie baza de care depinde învățarea timpurie a limbajului (e.g. Weisleder & Fernald, 2014).“ Jessica Montag, Michael N. Jones și Linda B. Smith, „The Words Children Hear: Picture Books and the Statistics for Language Learning“, *Psychological Science* 26, nr. 9 (2015), <https://doi.org/10.1177/0956797615594361>.
9. Golinkoff *et al.*, „(Baby) Talk to Me“, p. 6.
10. *Ibid.*, p. 4.
11. Alison J. Doupe și Patricia Kuhl, „Birdsong and Human Speech: Common Themes and Mechanisms“, *Annual Review of Neuroscience* 22 (1999), <https://doi.org/10.1146/annurev.neuro.22.1.567>. Citat în Lisa Guernsey, *Into the Minds of Babes*, Basic Books, New York, 2007, p. 143. Citat în Lisa Duchene, „Probing Question: How Do Songbirds Learn to Sing?“, *Penn State News*, 15 octombrie 2007, <http://news.psu.edu/story/141326/2007/10/15/research/probing-question-how-do-songbirds-learn-sing>.
13. Christiansen, interviu pe Skype.
14. Joni N. Saby, Andrew N. Meltzoff și Peter J. Marshall, „Infants Somatotopic Neural Responses to Seeing Human Actions: I’ve Got You Under My Skin“, *PloS One* 8, nr. 10

- (2013), și Joni N. Saby, Andrew N. Meltzoff și Peter J. Marshall, „Neural Correlates of Being Imitated: An EEG Study in Preverbal Infants“.
15. Pentru o discuție completă a dificultăților dureroase prin care trec acești copii, vezi Charles A. Nelson, Nathan A. Fox și Charles H. Zeanah, *Romania's Abandoned Children, Brain Development and the Struggle for Recovery*, Harvard University Press, Cambridge MA, 2014 (Charles A. Nelson, Nathan A. Fox și Charles H. Zeanah, *Copiii abandonați ai României: Privațiune, dezvoltare cerebrală și eforturi de recuperare*, tr. Manuela Nicolae, Trei, București, 2014 – n. tr.).
16. Nelson, Fox și Zeanah, *op. cit.*, p. 181 (tr. rom. cit., p. 201 – n. tr.).
17. *Ibid.*, pp. 140–141 (tr. rom. cit., p. 162 – n. tr.).
- Cheryl Lock, „Best iPhone Apps for Babies and Toddlers“, *Parents*, <https://www.parents.com/fun/entertainment/gadgets/the-best-iphone-apps-for-babies-and-toddlers/>.
- Christen Brandt, Cheryl Lock și Chrisanne Grise, „The Best Educational Apps for Kids“, *Parents*, <http://www.parents.com/fun/entertainment/gadgets/best-educational-apps-for-kids/>.
20. Steiner-Adair, *Big Disconnect*, pp. 69, 77. *JAMA* și *Archives Journals*, „Infants Do Not Appear to Learn Words from Educational DVD's“, *Science Daily*, 6 martie 2010, accesat pe 7 aprilie 2018, www.sciencedaily.com/releases/2010/03/100301165612.htm.

22. Judy DeLoache *et al.*, „Do Babies Learn from Baby Media?“, *Psychological Science* 21 (noiembrie 2010), <https://doi.org/10.1177/0956797610384145>.
- Rebekah Reichert, Michael B. Robb, Jodi G. Fender și Ellen Wartella, „Word Learning from Baby Videos“, mai 2010, descărcată la ArchPediatrics.com, 28 martie 2011, http://cmhd.northwestern.edu/wp-content/uploads/2011/06/Richert.Robb_.Fender.Wartella.2010.-Word.Learning.pdf.
24. University of Washington, „Baby DVD's, Videos May Hinder, Not Help, Infants' Language Development“, *Science Daily*, 8 august 2007, accesat pe 13 aprilie 2018, <https://www.sciencedaily.com/releases/2007/08/0708082039.htm>.
25. Catherine Tamis-LeMonda, intervievată de autoare, 26 iulie 2016.
26. McDaniel și Radesky, „Technoference“.
27. Anna V. Sosa, „Association of the Type of Toy Used During Play with the Quantity and Quality of Parent–Infant Communication“, *JAMA Pediatrics* 170 (februarie 2016), <https://doi.org/10.001/jamapediatrics.2015.3753>.
28. Patricia K. Kuhl, Feng-Ming Tsao și Huei-Mei Liu, *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* 100, 22 iulie 2003, <https://doi.org/10.173/pnas.1532872100>.
29. Barbara T. Conboy, Rechele Brooks, Andrew N. Meltzoff și Patricia Kuhl, „Social Interaction in Infants' Learning of Second Language Phonetics: An Exploration of Brain-Behaviour

- Relations“, *Developmental Neuropsychology* 40, 2015,
<https://doi.org/10.1080/87565641.2015.1014487>.
 Molly McElroy, „Babies’ Brains Show That Social Skills Linked to Second Language Learning“, *UW News*, 27 iulie 2015,
<http://www.washington.edu/news/2015/07/27/babies-brains-show-that-social-skills-linked-to-second-language-learning/>.
31. Linkul poate fi găsit în McElroy.
32. Vîgotski s-a comparat cu Moise într-un fragment dintr-un caiet personal de notițe găsit după moartea lui. Fragmentul este citat în diverse locuri, cel mai accesibil aici: https://en.wikipedia.org/wiki/Lev_Vygotsky.
33. Lev Vygotsky, *Thought and Language*, MIT Press, Cambridge MA, 1964.
34. Vygotsky, *Thought and Language*, citat în David L. Dickinson *et al.*, „How Reading Books Fosters Language Development Around the World“, *Child Development Research*, 2012, p. 3, <https://doi.org/10.1155/2012/602807>.
35. Dickinson *et al.*, *ibid.*, p. 3.
- ngeline S. Lillard și Jennifer Peterson, „The Immediate Impact of Different Types of Television on Young Children’s Executive Function“, *Pediatrics* 128, mai 2011, <http://pediatrics.aappublications.org/content/pediatrics/early/2011/09/08/peds.2010-1919.full.pdf>.
7. Karen L. Bierman *et al.*, „Promoting Academic and Social-Emotional School Readiness: The Head Start REDI Program“, *Child Development* 79, noiembrie/decembrie 2008, <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2008.01227.x>. De asemenea, studiul este

bine rezumat în „New Program Teaches Preschoolers Reading Skills, Getting Along with Others“, NIH News, noiembrie 2008, <https://www.nichd.nih.gov/news/releases/nov19-08-New-Program>.

38. Cei trei colegi sunt Julie A. Griffith, Roberta Michnick Golinkoff și Kathy Hirsch-Pasek.

39. Dickinson *et al.*, „How Reading Books Fosters Language Development Around the World“, p. 3.

40. *Ibid.*

41. *Ibid.*, p. 6.

42. Steiner-Adair, *Big Disconnect*, p. 70.

43. *Ibid.*, p. 71.

44. Dr. Perri Klass, intervievată de autoare, 3 octombrie 2016.

Pentru o explicație accesibilă, vezi Brittany N. Thompson, „Theory of Mind: Understanding Others in a Social World“, *Psychology Today*, 3 iulie 2017, <https://www.psychologytoday.com/us/blog/socioemotional-success/201707/theory-mind-understanding-others-in-social-world>.

46. Lizzie Atkinson, „Sharing Stories, Shaping Futures: Language Development and the Shared Reading Model“, *Eye* 17, nr. 8 (decembrie 2015), p. 41.

47. *Ibid.*

48. Adam Mansbach, *Go the F*** to Sleep*, il. Richard Cortes, Akashic, New York, 2011, p. 7.

Matt Wood, „Electronic Devices, Kids and Sleep: How Screen Keeps Them Awake“, *Science Life*, University of Chicago, 17 februarie 2016,

<https://sciencelife.uchospitals.edu/2016/02/17/electronic-devices-kids-and-sleep-how-screen-time-keeps-them-awake/>.

50. Marie Hartwell-Walker, „The Value of a Child’s Bedtime Ritual“, Psychnet.com, 17 iulie 2016, <https://psychcentral.com/lib/the-value-of-a-childs-bedtime-routine/>.

51. Walter Olson și Steve Pippin, intervievați de autoare, 13 iunie 2016.

Capitolul 5: Beneficiile multiple ale unui vocabular bogat

Simon Worrall, „Laurent de Brunhoff Reveals Shocking Beginning of Beloved Babar Series“, *National Geographic*, 23 decembrie 2014,

<https://news.nationalgeographic.com/news/2014/12/141224-babar-elephant-culture-animal-conservation-ngbooktalk/>.

Titlurile și datele celor mai multe cărți cu Babar pot fi obținute aici:

https://en.wikipedia.org/wiki/Babar_the_Elephant.

Din această listă lipsesc cele nouă cărți cu Babar publicate din 2003 până acum, inclusiv ultima carte din serie, incredibil de plictisitoarea *Babar’s Guide to Paris*. (Într-o recenzie din 27 decembrie 2017 din *Wall Street Journal*, am scris: „Ca să găsim cele mai dezamăgitoare ilustrații din acest an nu trebuie să căutăm mai departe de mult lăudata carte ilustrată a lui Jean de Brunhoff, *Babar’s Guide to Paris* [Abrams], un volum cu imagini atât de lipsite de detalii, atât de monotone și de lipsite de viață, încât par mai degrabă schițe decât desene finalizate. Dl. de Brunhoff, acum în vârstă de peste 90 de ani, a dus mai departe cu

vitejie munca tatălui său continuând aventurile micului elefant Babar care începuseră în 1931, dar pare să fi uitat ce anume făcea cărțile atât de atractive. Poveștile au sunat întotdeauna puțin cam bombastic, dar erau salvate de ilustrații bogate în detalii atente și pline de mijloace de transport dinamice. Cândva, cărțile cu Babar făceau echipă bună cu mașini, bărci, avioane, cămile, ascensoare, elefanți și baloane cu aer cald. La un moment dat, în acest volum monoton și nepotrivit de apăsător, Babar și Céleste iau cina într-o braserie, mâncând din farfurii goale și bănd din pahare neumplute“.)

3. Adam Gopnik, „Freeing the Elephants: Babar Between the Exotic and the Domestic Imagination of France“, în Christine Nelson, *Drawing Babar: Early Drafts and Watercolours*, Morgan Library & Museum, New York, 2008, pp. 2–3.
4. Leonard S. Marcus, *The Wand in the Word: Conversations with Writers of Fantasy*, Candlewick Press, Cambridge, MA, p. 74.
5. Jon Henley, „Philip Pullman: Loosening the Chains of Imagination“, *Guardian*, 23 august 2013. Citat în Mary Roche, *Developing Children's Critical Thinking Through Picturebooks: A Guide for Primary and Early Years Students and Teachers*, Routledge, London, 2015, p. 56.
6. „Abilitatea de a învăța să citească până în clasa a III-a este cel mai important indicator care

prezice absolvirea liceului și succesul în carieră.“ Council on Early Childhood, „Literacy Promotion“, p. 405.

7 . „S-a demonstrat că vârsta cât mai fragedă la care s-a început cititul cu voce tare împreună cu un copil este asociată cu abilități lingvistice preșcolare mai bune și un interes crescut pentru lectură.“ Council on Early Childhood, p. 405.

8. Maryanne Wolf, *Proust and the Squid: The Story and Science of the Reading Brain*, Harper Perennial, New York, 2008, p. 129.

est termen a circulat pe scară largă de când profesorul universitar Keith Stanovich l-a folosit în lucrarea sa „Matthew Effects in Reading: Some Consequences of Individual Differences in the Acquisition of Literature“, *Reading Research Quarterly*, toamna 1986,

<https://pdfs.semanticscholar.org/8b88/41a79b3bd90dadd5ee04df8cf7cb63249eba.pdf>.

Alte studii academice sunt cele ale lui W.B. Elley, „Vocabulary Acquisition from Listening to Stories“, *Reading Research Quarterly* 24, nr. 1 (2002), pp. 174 – 187 și J.F. Penno *et al.*, „Vocabulary Acquisition from Teacher Explanation and Repeated Listening to Stories: Do They Overcome the Matthew Effect?“, *Journal of Educational Psychology* 94, nr. 1 (2002), pp. 23–33, ambii citați în Dickinson *et al.*, „How Reading Books Fosters Language Development“.

Betty Hart și Todd R. Risley, „The Early Catastrophe: The 30 Million Word Gap by Age 3“, 2003, <https://www.aft.org/default/files/periodicals/TheEarlyCatastrophe.pdf/>.

11. Hart și Risley, *Meaningful Differences*, citat în Dickinson *et al.*, „How Reading Books Fosters Language Development“, p. 5.

12. Montag, Jones și Smith, „Words Children Hear“, pp. 1489–1496.

13. *Ibid.*, p. 1494.

14. Council on Early Childhood, „Literacy Promotion“, p. 405.

15. Weisleder și Fernald, „Talking to Children Matters“.

16. Tamis Le-Monda, interviu.

17. Magda Jenson, interviu de autoare, iunie 2016.
18. Această anecdotă este adaptată din Meghan Cox Gourdon, „I Love This Story!“, *NRO*, 4 februarie 2004, <https://www.nationalreview.com/2004/02/i-love-story/>.
19. Jessica S. Horst, Kelly L. Parsons și Natasha M. Bryan, „Get the Story Straight: Contextual Repetition Promotes Word Learning from Storybooks“, *Frontiers in Psychology* 2, 17 februarie 2011, <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2011.17>.
20. Dickinson *et al.*, „How Reading Books Fosters Language Development“, p. 5.
21. P.L. Chase-Lansdale și E. Takanishi, *How Do Families Matter? Understanding How Families Strengthen Their Children's Educational Achievement*, Foundation for Child Development, New York, 2009. Citat pe scară largă, inclusiv în Dickinson *et al.*, „How Reading Books Fosters Language Development“, p. 5.
22. Există o cantitate enormă de texte despre puterea și punerea în practică a acestei metode. Pentru mai multe informații, vezi Grover J. (Russ) Whitehurst, „Dialogic Reading: An Effective Way to Read to Preschoolers“, Reading Rockets,

<http://www.readingrockets.org/article/dialogic-reading-effective-way-read-preschoolers>; și Roche, *Developing Children's Critical Thinking*.

23. Myae Han, Noreen Moore, Carol Vukelich și Martha Buell, „How Play Intervention Affects the Vocabulary Learning of At-Risk Preschoolers“, *American Journal of Play* 3, nr. 1 (2010), pp. 82–105.
 24. Roberta Michnick Golinkoff, intervievată de autoare, 27 iulie 2016.
 25. Caroline Rowland, intervievată pe Skype de autoare, 27 iunie 2016.
 26. Îi sunt recunoscătoare lui Mary Roche pentru că mi-a adus aminte de acest argument util în *Developing Children's Critical Thinking*, pp. 34–39.
 27. Roche, *ibid.*, p. 17.
 28. Jane Fidler, intervievată de autoare, 23 martie 2016.
- Carin Brulliard, „Your Dog Really Does Know What You're Saying, and a Brain Scan Shows How“, *Washington Post*, 31 august 2016, <https://www.washingtonpost.com/news/animalia/wp/2016/08/30/confirmed-your-dog-really-does-get-you>.
30. „O greșeală repetată pe care o fac părinții și profesorii este să presupună că nivelul la care ascultă un copil este același cu nivelul la care se află cu lectura. Până prin clasa a VIII-a, asta e foarte departe de adevăr; copiii din clasele primare pot asculta la un nivel mai complex decât cel la care sunt cu lectura. Asta înseamnă că cei din primele clase ale ciclului primar pot auzi și înțelege povești care sunt mult mai

- complicate decât cele pe care și le pot citi singuri.“ Trelease on Reading.com, <http://www.trelease-on-reading.com/hey.html>.
31. E.D. Hirsch Jr., „Vocabulary Declines, with Unspeakable Results“, *Wall Street Journal*, 12 decembrie 2012.
- Doug Lemov, „Doug Lemov on Teaching“, interviu cu Russ Roberts, podcast *EconTalk*, Library of Economics and Liberty, http://www.econtalk.org/archives/2013/12/doug_lemov_on_t.html.
33. Lectura dialogică are tendința să se disipeze în mod natural când copiii ajung la vârsta de 5 sau 6 ani și își schimbă interesul, în timpul lecturii cu voce tare, de la cel preponderent pentru cărți ilustrate la povești mai lungi fără ilustrații. Vezi Dickinson, „How Reading Books Fosters Language Development“, p. 9.
34. Bram Stoker, *Dracula*, Wordsworth Editions, Ware, England, 1993, p. 306.
35. Termenul *Szgany* (țigani), câteodată scris *Tziganes*, nu mai este în uz. Asemenea lui *gypsy*, el îi denumește pe romi și este considerat retrograd și ofensator în anumite medii.

Capitolul 6: Puterea atenției și a zborului imaginației

1. Sybil Marshall, *The Book of English Folktales*, Overlook, New York, 2016, p. 17.
2. James Hillman, „A Note on Story“, în *Children's Literature: The Great Excluded*, vol. 3, ed. Francelia Butler și Bennett Brockman, Temple University Press,

Philadelphia, 1974, <https://muse.jhu.edu/article/245875>. Citat în Manguel, *History of Reading*, p. 11 (Manguel, *Istoria lecturii*, tr. rom. cit, p. 22 – n. tr.).

3. Libraries Unlimited (@Libraries UnLtd), „Cititul ne permite să vedem și să înțelegem lumea prin ochii celorlalți. O carte bună este un dispozitiv de empatie“, Twitter, 13 iunie 2017.
4. Vizita autoarei la Park School, Baltimore, 4 februarie 2016.
5. Pentru discuția completă, vezi Adam Alter, „The Biology of Behavioral Addiction“, în Alter, *Irresistible*, pp. 68–69.
6. Carolyn Reidy, directoare și CEO la Simon & Schuster, vorbind la Târgul de carte de la Frankfurt, 11 octombrie 2017, replici citate pe scară largă la momentul respectiv, inclusiv de către Alex Mutter, *Shelf Awareness*, 12 octombrie 2017, <http://www.shelf-awareness.com/issue.html?issue=3105#m38147>.
7. Alter, *Irresistible*, pp. 68–69.
8. *Ibid.*, p. 28.

Satya Nadella, scrisoare deschisă către angajații Microsoft, 10 iulie 2014. Citată pe scară largă, inclusiv de către Polly Mosendz, „Microsoft’s CEO Sent a 3,187 Word Memo and We Read It So You Don’t Have To“, *Atlantic*, <https://www.theatlantic.com/technology/archive/>

2014/07/microsfts-ceo-sent-a-3187-word-memo-and-we-read-it-so- you-dont-have-to/374230/.

10. Citat de Connie Matthiessen în „The Hidden Benefits of Reading Aloud – Even for Older Kids“, GreatSchools.org, 22 septembrie 2017, <https://www.greatschools.org/gk/articles/read-aloud-to-children/>.
 11. Megan M. McClelland *et al.*, „Relations Between Preschool Attention Span-Persistence and Age 25 Educational Outcomes“, <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2012.07.008>.
 12. Olson și Pippin, interviu.
 13. Manguel, *History of Reading*, pp. 109–110 (tr. rom. cit, pp. 135–136 – n. tr.).
 14. Kate DiCamillo, „Kate DiCamillo’s PSA: On the Importance of Reading Aloud to Children“, YouTube, postat pe 17 februarie 2015, <https://www.youtube.com/watch?v=S0c9-JM-mvoo>.
- Scholastic, *Kids & Family Reading Report*, a V-a ediție, Scholastic, New York, 2015, pp. 31–33, <http://www.scholastic.com/readingreport/Scholastic-KidsAndFamilyReadingReport-5thEdition.pdf>.
6. Pentru o privire nostalgică asupra anunțurilor ubicue pentru „School of Speed-writing“, vezi <https://playingtheworldgame.com/2012/09/21/f-u-cn-rd-ths-if-you-can-read-this/>.
 17. Tatar, interviu.
 18. Marcus, *Wand in the Word*, p. 173.
 19. Această anecdotă este adaptată după Gurdon, „*Iubesc povestea asta!*“.

20. Vă aduceți aminte de povestea lui Matthew Rubery despre prietenul tatălui său care s-a scuzat pentru că afirmase că citise cartea când el doar o ascultase? Așa cum spunea Rubery, „Întotdeauna este percepută ca trișat“. Rubery, interviu.
21. Wolf, *Proust and the Squid*, p. 3.
22. Rubery, interviu.
- Timothy Dolan, „The Power of Reading Aloud in Middle School Classrooms“, *Education Week: Teacher*, 22 martie 2016, <https://www.edweek.org/tm/articles/2016/03/22/the-power-of-reading-aloud-in-middle.html>.
- Michael Godsey, „The Value of Using Podcasts in Class“, *Atlantic*, 17 martie 2016, <https://www.theatlantic.com/education/archive/2016/03/the-benefits-of-podcasts-in-class/473925/>.
25. Fidler, interviu.
26. Roald Dahl, *Boy*, Puffin, London, 2010, pp. 18–19.
27. Roald Dahl, *James and the Giant Peach*, il. Lane Smith, Puffin, New York, 1996, p. 42 (Roald Dahl, *James și piersica uriașă*, tr. Iulia Arsintescu, Arthur, București, 2013, pp. 61–62 – n. tr.).
28. Tatar, *Enchanted Hunters*, p. 29.
29. Tatar, interviu.
30. Vigen Guroian, *Tending the Heart of Virtue: How Classic Stories Awaken a Child's Moral Imagination*, Oxford University Press, New York, 1998, p. 38.

31. Jacqueline Woodson, remarci spontane la ceremonia de la Biblioteca Congresului la care a participat autoarea, 9 ianuarie 2018.
32. Zora Neale Hurston, *Dust Tracks on a Road*, Harper Perennial Modern Classics, New York, 2006, p. 123.
33. Hurston, p. 123.
34. Manguel, *History of Reading*, pp. 280–281 (tr. rom. cit., p. 320 – n. tr.).
- Frederick Douglass, *The Narrative of the Life of Frederick Douglass*, cap. 7, http://www.pagebypagebooks.com/Frederick_Douglass/The_Narrative_of_the_Life_of_Frederick_Douglass/Chapter_VII_p1.html.
36. Manguel, *History of Reading*, p. 281 (tr. rom. cit., p. 321 – n. tr.).
37. Maria Popova și Claudia Zoe Bedrick, eds., *A Velocity of Being: Letters to a Young Reader*, Enchanted Lion, Brooklyn, 2018, p. 58.
38. Chen Guangcheng, *The Barefoot Lawyer: A Blind Man's Fight for Justice and Freedom in China*, Henry Holt, New York, 2015, pp. 15–17.
39. Chen, pp. 36, 39–42.
40. Stanley Karnow, *Mao and China: A Legacy of Turmoil*, Penguin, New York, 1990, pp. 191–199.
41. Chen, *Barefoot Lawyer*, pp. 43–45.
42. Chen, intervievat de autoare, 17 mai 2017.

Capitolul 7: Cititul cu voce tare îmbogățește mintea

1. Christine Nelson, intervievată de autoare, 5 octombrie 2016.

2. Manuscrisul Perrault poate fi văzut la <http://www.themorgan.org/collection/charles-perrault/manuscript>.
3. Morgan Library & Museum, catalogul colecției online CORSAIR, accesat pe 10 aprilie 2018, <https://corsair.themorgan.org/cgi-bin/Pwebrecon.cgi?BBID=143572>.
4. Această expresie vine de la folcloristul american William Wells Newall și este citată în paginile de debut ale cărții scrise de Henry Louis Gates Jr. și Maria Tatar, *The Annotated African American Folktales*, W.W. Norton, New York, 2018.
5. Bruno Bettelheim, *The Uses of Enchantment: The Meaning and Importance of Fairy Tales*, Vintage Books, New York, 2010, p. 168 (Bruno Bettelheim, *Psihanaliza basmelor*, tr. Teodor Fleșeru, Univers, București, 2017, p. 250 – n. tr.).
6. Pictura minuscule – care poate fi văzută la <http://www.themorgan.org/collection/charles-perrault/59> – o arată, după părerea mea, pe bunicuță exact înainte ca lupul să o mănânce. De fapt, bunica este singurul personaj al poveștii surprins în pat. Cu toate astea, e derutant, pentru că femeia din imagine poartă o bonetă roșie pe cap, de unde posibilitatea ca ea să nu fie de fapt bunica, ci chiar *Scufița Roșie*.
7. Într-o notă de scepticism amabil, Stephanie Winick discută citatul celebru în „Einstein’s Folklore“, *Library of Congress Folklife Today*,

<https://blogs.loc.gov/folklife/2013/12/einsteins-folklore/>.

8. C.S. Lewis. „On Three Ways of Writing for Children“, în *Of This and Other Worlds*, Houghton Mifflin Harcourt, New York, 2002, pp. 29–30 (vezi C.S. Lewis, „Despre trei moduri de a scrie pentru copii“, în *Despre lumea aceasta și despre alte lumi*, tr. Bianca Rizzoli, Humanitas, București, 2011, pp. 72–73 – n. tr.).

John McWhorter a făcut această observație în contextul tendinței elevilor de a se retrage în „locuri sigure“, nu al copiilor care încă mai locuiesc acasă și cărora li se citesc povești. Am împrumutat-o pentru că este elegantă și se potrivește: niciodată nu e prea devreme să începi să lărgesci orizonturile unui copil! Pentru întreaga discuție a lui McWhorter, vezi Conor Friedersdorf, „A Columbia Professor’s Critique of Campus Policies“, *Atlantic*, 30 iunie 2017,

<https://www.theatlantic.com/politics/archive/2017/a-columbia-professors-critique-of-campus-politics/532335/>.

10. Claire Kirch, „Junot Díaz Urges Booksellers to Walk the Talk on Diversity“, *Publishers Weekly*, 25 ianuarie 2018.
11. Russell Baker, *Growing Up*, Plume, New York, 1982, p. 8.
12. Mary Losure, *Wild Boy: The Real Life of the Savage of Aveyron*, Candlewick, Cambridge MA, 2013.

13. Terry Deary, *Terrible Tudors and Slimy Stuarts*, Scholastic, New York, 2009.
14. John O'Donohue, „The Inner Landscape of Beauty“, interviu de Krista Tippett, *On Being*, NPR, retransmis pe 6 august 2015, <https://onbeing.org/programs/john-odonohue-the-inner-landscape-of-beauty/>.
15. Katherine Elwes Thomas, *The Real Personages of Mother Goose*, Lothrop, Lee & Shepard, Boston, 1930.
16. Mary Roche are o descriere potrivită a fenomenului „intertextualității“ sau al referințelor încrucișate dintre povești și idei în *Developing Children's Critical Thinking*, pp. 93–95.
17. Acest argument este susținut pe scară largă, inclusiv în Dickinson *et al.*, „How Reading Books Fosters Language Development“, p. 2.
18. Wolf, *Proust and the Squid*, p. 99.
19. Fox, *Reading Magic*, pp. 92–93.
20. Tatar, *Beauty and the Beast*.
21. Bettelheim, *Uses of Enchantment*, p. 40.
22. *Ibid.*, p. 26 (tr. rom. cit., p. 40 – n. tr.).
23. *Ibid.*, p. 19 (tr. rom. cit., p. 31 – n. tr.).
24. Recenzia din 1943 a lui P.L. Travers a apărut în *New York Herald Tribune* și a fost expusă în expoziția din 2014 a ilustrațiilor lui Saint-Exupéry de la Morgan Library & Museum. Este reprodusă și la finalul articolului lui Edward Rothstein, „70 Years on, Magic Concocted in Exile“, *New York Times*, 23 ianuarie 2014, și citată, de asemenea,

fragmentar în alte recenzii contemporane, în Dan Sheehan, „A Children’s Fable for Adults: Saint-Exupéry’s *The Little Prince*“, *Literary Hub*, 31 iulie 2017, <http://bookmarks.reviews/a-childrens-fable-for-adultsantoine-de-saint-exuperys-the-little-prince/>.

25. Citat în Tatar, *Enchanted Hunters*, p. 27.

26. Jack Wang, interviu cu autoarea, 25 aprilie 2016.

27. Yana Kuchirko, Catherine S. Tamis-LeMonda, Rufan Luo, Eva Liang, „What Happened Next? Developmental Changes in Mothers’ Questions to Children“, *Journal of Early Childhood Literacy* 16, 17 august 2015, <https://doi.org/10.1177/1468798415598822>.

28. Tamis-LeMonda, interviu.

29. Leonard S. Marcus, *Golden Legacy: The Story of Golden Books*, Golden Books, New York, 2007.

30. Amy Guglielmo, interviu cu autoarea, 16 februarie 2016.

31. Cărțile din seria Touch the Art, publicate inițial de Sterling, sunt programate, chiar în timp ce scriu asta, să reapară în toamna lui 2019 într-o formă recosmetizată, cu titlul seriei Peek-a-Boo Art, publicată de Orchard Books/Scholastic US.

32. Paul O. Zelinsky, intervievat de autoare, 10 februarie 2016.

33. Eik Kahng, Ellen Keiter, Katherine Roeder, David Wiesner, *David Wiesner and the Art of*

- Wordless Storytelling*, Santa Barbara Museum of Art, distribuită de Yale University Press, Santa Barbara, 2017, p. 17.
34. Christine Rosen, interviuată de autoare, 12 septembrie 2016.
35. Jane Doonan, „Close Encounters of a Pictorial Kind“, recenzie la *Words About Pictures: The Narrative Art of Children's Books* de Perry Nodelman, *Children's Literature* vol. 20, 1992, accesat prin Project Muse: <https://muse.jhu.edu/article/246257/pdf>.
36. Jonathan Cott, *There's a Mystery There: The Primal Vision of Maurice Sendak*, Doubleday, New York, 2017, p. 162.
37. Jane Doonan, *Looking at Pictures in Picture Books*, Thimble Press, Stroud, 1993, p. 8.
38. Wang, interviu.
39. Walter D. Edmonds, „Acceptance Paper“, în *Newbery Medal Books, 1922–1955*, ed. Bertha Mahony Miller și Elinor Whitney Field, Horn Book, Boston, 1955, p. 223.
40. Filozoful politic din secolul al XIX-lea John Stuart Mill este deosebit de elocvent cu privire la acest subiect în *Despre libertate*: „Și totuși, este în sine tot atât de evident pe cât ar putea-o dovedi argumente nenumărate că epocile nu sunt cu nimic mai ferite de greșală decât indivizii, în fiecare epocă fiind susținute opinii care, în epocile următoare, au fost socotite nu doar greșite, ci chiar absurde; și este la fel de sigur că multe opinii astăzi unanime vor fi respinse în epocile următoare, pe cât este că

multe altele, cândva unanime, sunt azi respinse“ (tr. Adrian-Paul Iliescu, Humanitas, București, 2017, p. 32 – n. tr.).

41. Williams, *Social Life of Books*, pp. 178–180.

42. NewSouth Books, care a publicat ediția Twain expurgată, și-a apărat alegerile editoriale cu puțin timp înainte să apară cărțile în 2011: „Am considerat valoroasă o ediție care ar ajuta opera să-și găsească cititori noi. Dacă această publicație dă naștere la dezbateri utile despre impactul limbajului asupra învățării, despre natura cenzurii sau despre modul în care extremiști radicali își exercită influența lor rușinoasă, atunci misiunea noastră în publicarea acestei ediții noi a operelor lui Twain va fi împlinită cu vârf și îndesat“.

43. Amy Guth, „Epithets Edited out of «Tom Sawyer», «Finn»“, actualizat de Courtney Crowder, *Chicago Tribune*, 5 ianuarie 2011.

44. Miller, *Magician's Book*, p. 171.

45. Laura Ingalls Wilder, *Little Town on the Prairie*, il. Garth Williams, Harper Trophy, New York, 1994, pp. 257–259.

46. *Bewitched* [Ce vrăji a mai făcut nevasta mea?], sezonul 2, episodul 26, „Baby's First Paragraph“, martie 1966, <https://www.imdb.com/title/tt0523058>.

Camille Paglia, „Camille Paglia on Movies, #MeToo and Modern Sexuality: Endless, Bitter Rancor Lies Ahead“, *Hollywood Reporter*, 27 februarie 2018,

<https://www.hollywoodreporter.com/news/camille-paglia-movies-metoo-modern-sexuality-endless-bitter-rancor-lies-1088450>.

48. Elizabeth Janeth Gray, „Acceptance Paper“, în Miller și Field, *Newbery Medal Books*, p. 240.

49. Gray, p. 239.

50. Îi sunt recunoscătoare lui Bruce Handy pentru că mi-a adus aminte de cartea asta minunată, prima dintr-o serie. Louise Erdrich, *The Birchbark House*, Disney/Hyperion, Los Angeles, 2002.

51. John Stuart Mill, *On Liberty*, Bobbs-Merrill, Indianapolis, 1982, p. 21 (tr. rom. cit, p. 30 – n. tr.).

52. Virgil M. Hillyer, *A Child's History of the World*, Calvert Education Services, Hunt Valley, MD, 1997, pp. 163–165.

Capitolul 8: Din leagăn până în baston

1. Linda Khan, conversație cu autoarea, decembrie 2017.

Michelle Homer, Deborah Duncan, „Emotional Neil Bush on his mother's life and legacy“, KHOU, 16 aprilie 2018, <https://www.khou.com/article/news/community/emotional-neil-bush-on-his-mothers-life-and-legacy/285-540211907>.

Niccolo Tucci, „The Great Foreigner“, *New Yorker*, 22 noiembrie 1947,

<https://www.newyorker.com/magazine/1947/11/22/the-great-foreigner>.

Albert Einstein, „Principles of Research“, un toast celebru pe care Einstein l-a ținut în cinstea lui

Max Plank la aniversarea acestuia de 60 de ani,
<http://www.neurohackers.com/index.php/fr/menu-top-neuroteque/68-cat-nh-spirituality/99-principles-of-research-by-albert-einstein>.

5. Lauri Hornik, conversație cu autoarea, 9 ianuarie 2018, interviu telefonic de confirmare, 26 ianuarie 2018.

Vladimir Nabokov, „Nabokov on Dostoyevsky“, *New York Times Magazine*, 1981,
<https://www.nytimes.com/1981/08/23/magazine/nabokov-on-dostoyevsky.html>. (Vladimir Nabokov, *Cursuri de literatură rusă*, tr. Cristina Rădulescu, Thalia, București, 2006, p. 85 – n. tr.).

7. Grupul de lectură a fost organizat la Michael Sobell Jewish Community Center, Golders Green Road, Londra.

8. Josie Billington *et al.*, „An Investigation into the Therapeutic Benefits of Reading in Relation to Depression and Well-Being“, University of Liverpool, 2010,
<https://www.thepilgrimtrust.org.uk/wp-content/uploads/MERSEYBEAT-Executive-Summary.pdf>.

9. Într-un studiu interesant fără legătură cu asta, detaliat mai jos, cercetătorii au separat efectele socio-emoționale ale ficțiunii și non-ficțiunii, descoperind că „expunerea la ficțiune a fost corelată pozitiv cu susținerea socială. Prin contrast, expunerea la non-ficțiune a fost asociată cu singurătatea și corelată negativ cu susținerea socială“. Raymond Mar, Keith Oatley și Jordan B. Peterson, „Exploring the Link Between Reading Fiction and Empathy:

- Ruling Out Individual Differences and Examining Outcomes“, *Communications* 34, nr. 4, 2009, pp. 407–428, doi: 10.1515/COMM.2009.025.
10. Avni Bavishi, Martin D. Slade și Becca Levy, „A Chapter a Day: Association of Book Reading with Longevity“, *Social Science & Medicine* 164, septembrie 2016, pp. 44–48.
 11. Josie Billington *et al.*, „A Literature-Based Intervention for Older People Living With Dementia“, raport de evaluare, Centre for Research into Reading, Literature and Society, University of Liverpool, 15 august 2017, <https://issuu.com/emmawalsh89/docs/a-literature-based-intervention-for>.
 12. Christiansen, conversație pe Skype.
 13. Rui Nouchi *et al.*, „Reading Aloud and Solving Simple Arithmetic Calculation Intervention (Learning Therapy) Improves Inhibition, Verbal Episodic Memory, Focus Attention and Processing Speed in Healthy Elderly People: Evidence from a Randomized Controlled Trial“, *Frontiers in Human Neuroscience* 10, 17 mai 2016, doi:10.3389/fnhum.2016.00217.
 14. „Connect Realise Change: The Reader“, <https://vdocuments.site/connect-realise-change-high-quality.html>.
 15. Vivek Murthy, „Work and the Loneliness Epidemic“, *Harvard Business Review*, septembrie 2017.

16. European Society of Cardiology Press Office, „Loneliness is Bad for the Heart“, 9 iunie 2018, <https://www.escardio.org/The-ESC/Press-Office/Press-releases/loneliness-is-bad-for-the-heart?hit=wireek>.
- Andy Newman, „How to Heal a Traumatized Dog: Read It a Story“, *New York Times*, 9 iunie 2016, <http://www.nytimes.com/2016/06/12/nyregion/how-to-heal-a-traumatized-dog-read-it-a-story.html>.
18. Victoria Wells, ASPCA, interviu de autoare, 3 octombrie 2016.
19. James Baldwin, *James Baldwin: The Last Interview and Other Conversations*, Melville House, Hoboken, 2014.
20. Manguel, *History of Reading*, pp. 60–61 (tr. rom. cit, p. 77 – n. tr.).
21. Aline Rousselle, *Porneia: On Desire and the Body in Antiquity*, Wipf and Stock, Eugene, OR, 2013, p. 11.

Capitolul 9: Nu există cadou mai prețios decât timpul

1. Julie și Alex Rashid și copiii lor, interviuri făcute de autoare, 29 mai și 11 septembrie 2016.
2. Jessa Reed *et al.*, „Learning on Hold: Cellphones Sidetrack Parent–Child Interactions“, *Developmental Psychology* 53, august 2017, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/28650177>.
3. Klass, interviu.

4. Abubakar, interviu.
5. LeVar Burton, „LeVar Burton Reads to You“, interviu cu Lauren Ober, *The Big Listen*, NPR, 23 noiembrie 2017, <https://biglisten.org/shows/2017-11-23/levar-burton-reads>.
6. Poveste adevărată! A avut loc târziu în după-amiaza zilei de 30 martie 2016.
7. Annie Holmquist, schimb de e-mailuri cu autoarea, 2 august 2017.
8. Carolyn Siciliano, interviuată de autoare, 5 iunie 2016.
9. Alter, *Irresistible*, pp. 272–273.
10. Este vorba de Walter Olson.
11. Tamis Le-Monda, interviu.
12. Pinker, *Village Effect*, p. 181.
13. Amelia DePaolo, interviuată de autoare, 20 iulie 2017.
14. Lauri Hornik, interviuată de autoare, 26 ianuarie 2018.
15. Walter Taylor Field, *Fingerposts to Children's Reading*, A.C. McClurg, Chicago, 1907, citat în Annie Holmquist, *Intellectual Takeout*, 9 noiembrie 2015, <http://www.intellectuالتakeout.org/blog/5-tips-1907-turning-your-child-reader>.
16. Dintre copiii cu vârste între 6 și 17 ani, 78% au ales „Este/era un timp special cu părintele meu“ ca principalul lor motiv pentru care le plăcea să li se citească. Scholastic, *Kids & Family Reading Report*, ediția a V-a, p. 35.

17. Sebastian Junger, *Tribe: On Homecoming and Belonging*, Twelve, New York, 2016, p. 22 (Sebastian Junger, *Tribul*, tr. Radu Lilea, Art, București, 2020, p. 34 – n. tr.).

Postfață

1. Antoine de Saint-Exupéry, *The Little Prince*, Egmont, London, 2012, p. 68 (Antoine de Saint-Exupéry, *Micul prinț*, tr. Marieva Ionescu, il. Mihail Coșulețu, Humanitas, București, 2017, p. 73 – n. tr.).
2. *Ibid.*, pp. 73–74 (tr. rom. cit, p. 78 – n. tr.).
3. Shannon Maughn, „Obituary: Anna Dewdney“, *Publishers Weekly*, 6 septembrie 2016, <http://publishersweekly.tumblr.com/post/150056066571/childrens-author-illustrator-and-educator-anna>.
4. Anna Dewdney, „How Books Can Teach Your Child to Care“, *Wall Street Journal*, 7 august 2013, <https://blogs.wsj.com/speakeasy/2013/08/07/why-reading-to-children-is-crucial-not-just-for-literacy/>.

CĂRȚI DE CITIT CU VOCE TARE MENȚIONATE ÎN ORA *FERMECATĂ*

Le recomand pe toate!³⁴

„Cum și-a căpătat rinocerul pielea“, în *Simple povestiri* de Rudyard Kipling, tr. Raluca Ghențulescu, Cartex, București, 2000

20.000 de leghe sub mări de Jules Verne, tr. Manuela Coravu, Corint, București, 2007

A Baby Sister for Frances de Russell Hoban, il. Lillian Hoban

A Child's Book of Art: Great Pictures, First Words de Lucy Micklethwait

A Child's History of the World de Virgil Hillyer, il. Carle Michel Book și M.S. Wright

A Kingdom Far and Clear de Mark Helprin, il. Chris Van Allsburg

Adam of the Road de Elizabeth Gray, il. Robert Lawson

Adăpostul de Kathi Appelt, tr. Luminița Cocârță Andrei, Gama, 2010

Alice în Țara din Oglindă, „Gângăveala“ de Lewis Carroll, tr. Antoaneta Ralian, tr. vers. de Ioana Ieronim, Univers, București, 2007

Alice în Țara Minunilor de Lewis Carroll, tr. Antoaneta Ralian și Ioana Ieronim, Humanitas, București, 2016

Andrew's Loose Tooth de Robert Munsch

Around the World with Ant and Bee de Angela Banner

Art și Max de David Wiesner, tr. Radu Paraschivescu, Art, București, 2019

Art Up Close de Claire d'Harcourt

Aventurile lui Huckleberry Finn de Mark Twain, tr. Petre Solomon, Arthur, București, 2017

Aventurile lui Pinocchio de Carlo Collodi, il. Roberto Innocenti, Litera, București, 2018

Băiat la țară de Laura Ingalls Wilder, tr. Iuliana Nistoroiaia, Anacronic, Domnești, 2018

Beowulf repovestită de Michael Morpurgo, il. Michael Foreman

Boy de Roald Dahl, il. Quentin Blake

Brush of the Gods de Lenore Look, il. Meilo So

Bufnița și pisica de Edward Lear, tr. Constantin Abăluță și Ștefan Stoenescu, în antologia Constantin Abăluță, *Pisica mea și luna*, Charmides, București, 2020

Cartea junglei, „Rikki-Tikki-Tavi“ de Rudyard Kipling, tr. Lucian Popa, Corint, București, 2007

Cele mai frumoase povești de Charles Perrault, il. Gustave Doré, tr. Sorina Cassvan și Iustina Croitoru, Humanitas, București, 2015

Charlie și fabrica de ciocolată de Roald Dahl, tr. Christina Anghelina, il. Quentin Blake, Arthur, București, 2019

Comoara din insulă de Robert Louis Stevenson,
tr. Monica Manolachi, Cartex 2000, București,
2020

Cronicile din Narnia de C.S. Lewis, tr. Irina
Oprea și Radu Paraschivescu, Arthur,
București, 2018

Cucu-bau! de Janet și Allan Ahlberg, tr. Cristiana
Ion, Didactica Publishing House, București,
2020

Darul lui Jonas de Lois Lowry, tr. Radu
Paraschivescu, Art, București, 2014

Demolition de Sally Sutton, il. Brian Lovelock

*Dominic: Un câine cu suflet de aur și nervi de
oțel* de William Steig, tr. Laura Albulescu, Art,
București, 2014

Dragă grădină zoologică de Rod Campbell, tr.
Diana Zografi, Arthur, București, 2017

Dragonul tatălui meu de Ruth Stiles Gannett, il.
Ruth Chrisman Gannett, tr. Lavinia Braniște,
Art, București, 2018

Fahrenheit 451 de Ray Bradbury, tr. Petre
Solomon, Art, București, 2013

Finding Winnie de Lindsay Mattick, il. Sophie
Blackall

Flotsam de David Wiesner

Fluturii sunt răbdători de Dianna Hutts Aston, il.
Sylvia Long, Gama, București, 2017

Fortune de Diane Stanley

Frăția Inelului de J.R.R. Tolkien, tr. Irina Horea,
tr. vers. Ion Horea, RAO, București, 2002

Frog, Where Are You? de Mercer Mayer

George cel curios de H.A. Rey și Margret Rey, tr. Radu Paraschivescu, Arthur, București, 2019

Ghici cât de mult te iubesc de Sam McBratney, il. Anita Jeram, tr. Andreea Stănescu, Cartea Copiilor, București, 2009, 2019

Go, Dog. Go! de P.D. Eastman

Good Night, Gorilla de Peggy Rathmann

Goodnight iPad de „Ann Droyd“, a.k.a. David Milgrim

Grădina secretă de Frances Hodgson Burnett, tr. Maria Iliescu, Corint, București, 2020

Green Eggs and Ham de Dr. Seuss

Greierul de la metrou de George Selden, tr. Mihaela Buruiană, Arthur, București, 2017

Gruffalo de Julia Donaldson, il. Axel Scheffler, Cartea Copiilor, București, 2013

Hainele cele noi ale împăratului de H.C. Andersen, în *Basme* de H.C. Andersen, tr. Al. Philippide și I. Cassian-Mătășaru, Art, București, 2018

Harry Potter și piatra filosofală de J.K. Rowling, tr. Florin Bican, Arthur, București, 2020

His Royal Highness, King Baby de Sally Lloyd Jones, il. David Roberts

Hobbitul de J.R.R. Tolkien, tr. Irina Horea, RAO, București, 2012

Iarnă îndelungată de Laura Ingalls Wilder, il. Garth Williams, tr. Ruxandra Ioana Cujbă, Anacronic, Domnești, 2021

Insula delfinilor albaștri de Scott O'Dell, tr. Diana Marin-Caea, il. Mircea Pop, Arthur, București, 2015

Insula lui Abel de William Steig, tr. Laura Albulescu, Arthur, București, 2017

Jacob Two-Two Meets the Hooded Fang de Mordecai Richler, il. Dušan Petričić

James și piersica uriașă de Roald Dahl, il. Quentin Blake, tr. Iulia Arsintescu, tr. vers. Florin Bican, Arthur, București, 2013

Jocurile Foamei de Suzanne Collins, tr. Ana Veronica Mircea, Nemira, București, 2019

Johnny Tremain de Esther Forbes, il. Lynd Ward

Jurnalul complet adevărat al unui indian cu jumătate de normă de Sherman Alexie, tr. Vlad Pojoga, Art, Young Art, București, 2017

Kangaroo and Crocodile: My Big Book of Australian Animals de Bronwyn Bancroft

King Arthur's Very Great Grandson de Kenneth Kraegel

Leul, vrăjitoarea și dulapul de C.S. Lewis, il. Pauline Baynes, tr. Irina Oprea și Radu Paraschivescu, Art, București, 2020

Little Eagle de Chen Jiang Hong

Logan's Run de William F. Nolan și George Clayton Johnson

Madlen de Ludwig Bemelmans, tr. Florin Bican, Art, Vlad și Cartea cu Genius, București, 2015

Marele uriaș prietenos de Roald Dahl, tr. Alexandra Columban, Art, București, 2013

Mary Poppins de P.L. Travers, tr. Lucian Popa, RAO, București, 2016

Micul prinț de Antoine de Saint-Exupéry, tr. Marieva Ionescu, il. Mihail Coșulețu, Humanitas Junior, București, 2017

Mike Mulligan and His Steam Shovel de Virginia Lee Burton

Mr. Wuffles! de David Wiesner

Noapte bună, Lună de Margaret Wise Brown, il. Clement Hurd, tr. Florin Bican, Art, București, 2017

Not Now, Bernard de David McKee

O buclă în timp de Madeleine L'Engle, tr. Andreea Caleman, Art, București, 2018

O mică prințesă de Frances Hodgson Burnett, tr. Adina Mihaela Eros, Aramis, București, 2018

Old Mother West Wind de Thornton W. Burgess

One Grain of Rice de Demi

Pânza Charlottei de E.B. White, tr. Florin Bican, Arthur, București, 2017

Peter Pan de J.M. Barrie, tr. Daniela Sorea, Agora, București, 2016

Petrică Ciuf-Zbârlit de Heinrich Hoffmann, tr. Alexandru Al. Șahighian, Art, București, 2020

Pip și Posy de Axel Scheffler, Bookzone, București, 2021

Pippi Șosețica se îmbarcă de Astrid Lindgren, tr. Andreea Caleman, Arthur, București, 2021

Povești și legende din Grecia Antică de Ingri d'Aulaire și Edgar Parin d'Aulaire, tr. Bogdan Chircea, il. Tudor Smarandache, Paralela 45, București, 2014

Poveștile Fraților Grimm de Jacob și Wilhelm Grimm, tr. Viorica S. Constantinescu, il. Ludwig Richter, Polirom, Iași, 2014

Prințul fericit și alte povești de Oscar Wilde, tr. Magda Teodorescu, Cartex 2000, București, 2018

Proscrișii de S.E. Hinton, tr. Shauki Al-Gareeb, Art, București, 2013

Rapunzel de Paul O. Zelinsky

Răpit de pirați de Robert Louis Stevenson, tr. Dan Starcu, Corint, București, 2014

Redwall de Brian Jacques

Revolta de pe Bounty de John Barrow, tr. Constantin Papadopol Calimah, Meridiane, București, 1976

Rip Van Winkle de Washington Irving

Rumpelstiltskin de Paul O. Zelinsky

Sam and Dave Dig a Big Hole de Mac Barnett, il. Jon Klassen

Solomon Crocodile de Catherine Rayner

Stuart Little de E.B. White, il. Garth Williams, tr. Veronica D. Niculescu, Arthur, București, 2017

Sub aceeași stea de John Green, tr. Shauki Al-Gareeb, Trei, București, 2013

Sylvester și pietricica fermecată de William Steig, tr. Laura Albulescu, Arthur, București, 2016

Tabăra de Louis Sachar, tr. Christina Anghelina, Arthur, București, 2021

Tawny Scrawny Lion de Katherine Jackson, il. Gustaf Tenggren

Tăurașul Ferdinand de Munro Leaf, il. Robert Lawson, tr. Vlad Zografi, Art, București, 2017

Târgușorul din prerie de Laura Ingalls Wilder, il. Garth Williams, tr. Ruxandra Ioana Cujbă, Anacronic, Domnești, 2021

Te iubesc până la Lună și la stele de Amelia Hepworth, il. Tim Warnes, tr. Irina-Ruxandra Popa, Univers Enciclopedic Junior, 2020

The Amazing Bone de William Steig

The Baby Lit Series de Jennifer Adams, il. Alison Oliver

The Bear Ate Your Sandwich de Julia Sarcone-Roach

The Big Honey Hunt de Stan și Jan Berenstain

The Birchbark House de Louise Erdrich

The Bunny Book de Patsy Scarry, il. Richard Scarry

The Cozy Classics Series de Jack Wang și Holman Wang

The Fire Station de Robert Munsch

The Happy Lion de Louise Fatio, il. Roger Duvoisin

The House of Sixty Fathers de Meindert DeJong, il. Maurice Sendak

The Iliad, repovestită de Gillian Cross, il. Neil Packer

The Killer Angels de Michael Shaara

The Light in the Forest de Conrad Richter

The Maggie B de Irene Haas

The Magic Horse of Han Gan de Chen Jiang Hong

The Merry Chase de Clement Hurd

The Odyssey, repovestită de Gillian Cross, il. Neil Packer

The Sand Castle Contest de Robert Munsch
The Seven Wise Princesses de Wafa' Tarnowska,
il. Nilesh Mistry
The Shadow de Donna Diamond
The Sleepy Solar System de John Hutton, il. Doug
Cenko
The Story About Ping de Marjorie Flack, il. Kurt
Wiese
The Story of Babar de Jean de Brunhoff
The Tale of Mrs. Tiggy-Winkle de Beatrix Potter
The Tinderbox, repovestită de Stephen Mitchell,
il. Bagram Ibatouline
The Touch the Art Series și *Brush Mona Lisa's
Hair* de Amy Guglielmo și Julie Appel
The Travels of Babar de Jean de Brunhoff
The Wolves of Willoughby Chase de Joan Aiken,
il. Pat Marriott
This is Not My Hat de Jon Klassen
Un Robinson elvețian de Johann Rudolf Wyss, tr.
Diana Maria Laibar, Corint Educațional,
București, 2003
Un șir infinit de țestoase de John Green, tr.
Camelia Ghioc, Trei, București, 2017
Undeva, în lumea largă de Maurice Sendak, tr.
Vlad Russo, Vlad și Cartea cu Genius,
București, 2020
Ursulețul Winnie Puh de A.A. Milne, il. Ernest H.
Shepard, tr. Luiza Vasiliu, Art, București, 2017
Utterly Lovely One de Mary Murphy
Vântul prin sălcii de Kenneth Grahame, tr. Frida
Papadache, Litera, București, 2014

Vrăjitorul din Oz de L. Frank Baum, tr. Emilia Comănici și Cristiana Vișan, Univers, București, 2008

Winston Churchill: Tânărul titan de Michael Shelden, tr. Carmen Dumitrescu, RAO, București, 2014

Ziua când au plecat creioanele colorate de Drew Daywalt, il. Oliver Jeffers, tr. Florin Bican, Art, București, 2017

Ziua în care a nins de Ezra Jack Keats, tr. Vlad Zografi, Art, București, 2017

34. Acolo unde există traducere în limba română, ea este indicată ca atare pentru titlul respectiv. La cărțile care nu au fost traduse, este păstrat titlul din engleză. Lista este ordonată alfabetic după titlu.

MAI MULTE SUGESTII DE POVEȘTI PENTRU CITITUL CU VOCE TARE

Aventuri în lumea largă

Black Ships Before Troy de Rosemary Sutcliff, il.
Alan Lee

Clever Ali de Nancy Farmer, il. Gail de Marcken
Cloud Tea Monkeys de Mal Peet și Elspeth
Graham, il. Juan Wijngaard

How I learned Geography de Uri Shulevitz

Night Sky Dragons de Mal Peet și Elspeth
Graham, il. Patrick Benson

Pippi Șosețica de Astrid Lindgren, tr. Andreea
Caleman, Art, București, 2020

Rosie's Magic Horse de Russell Hoban, il.
Quentin Blake

Cărți despre artă

Arta pe înțelesul copiilor: Cartea albă de
Amanda Renshaw și Gilda Williams Ruggi, tr.
Florentina Hojbotă, Arthur, București, 2017

Babar's Museum of Art de Laurent de Brunhoff

Blue Rider de Geraldo Valério

Imagine! de Raúl Colón

Old Masters Rock de Maria-Christina Sayn-
Wittgenstein Nottebohm
The First Drawing de Mordicai Gerstein
Viața marilor artiști de Charlie Ayers, tr. Delia
Ungureanu, Art, București, 2008

Ora de culcare

And If the Moon Could Talk de Kate Banks, il.
Georg Hallensleben
Power Down, Little Robot de Anna Staniszewski,
il. Tim Zeltner
The Bear in the Book de Kate Banks, il. Georg
Hallensleben
The Big Red Barn de Margaret Wise Brown, il.
Felicia Bond
The Prince Won't Go to Bed! de Dayle Anne
Dodds, il. Krysten Brooker
What Can You Do with a Shoe? de Beatrice de
Regniers, il. Maurice Sendak
Where's My Teddy? de Jez Alborough

Cum să fii bun

Gorilla! Gorilla! de Jeanne Willis, il. Tony Ross
I Walk with Vanessa de Kerascoët
O sută de rochii de Eleanor Estes, il. Louis
Slobodkin, tr. Lavinia Braniște, Arthur,
București, 2017
Stella's Starliner de Rosemary Wells
The Wild Girl de Chris Wormell

Ultima stație de pe strada Pieței de Matt de la Peña, il. Christian Robinson, tr. Luminița Gavrilă, Pandora M, București, 2017

Wolf in the Snow de Matthew Cordell

Cum e să fii mic

Cărțile din seria „Tilly and Friends“ de Polly Dunbar

Du Iz Tak? de Carson Ellis

Edward's First Night Away de Rosemary Wells

Fetița și balonul de Komako Sakai, tr. Andreea Sion, Cartea Copiilor, București, 2017

Little Wolf's First Howling de Laura McGee Kvasnowsky și Kate Harvey McGee

Regele Jack și dragonul de Peter Bently, il. Helen Oxenbury, tr. Luminița Gavrilă, Pandora M, București, 2016

Waiting de Kevin Henkes

Mașini, camioane și chestii care fac „vrum“

20 Big Trucks in the Middle of the Street de Mark Lee, il. Kurt Cyrus

Demolition de Sally Sutton, il. Brian Lovelock

Fire Truck de Peter Sís

Here Comes the Train de Charlotte Voake

Machines Go to Work de William Low

Machines Go to Work in the City de William Low

The Caboose Who Got Loose de Bill Peet

Concept books, ilustrate cu numere, culori,
concepte opuse

Alphablock de Christopher Franceschelli, il.
Peskimo

Before After de Anne-Margot Ramstein &
Mathias Arégui

Cockatoos de Quentin Blake

Ducks Away! de Mem Fox, il. Judy Horacek

Llamaphones de Janik Coat

My Pictures After the Storm de Éric Veillé

Opposites de Xavier Deneux

Cum să accepți excentricitatea

Cecil the Pet Glacier de Matthea Harvey, il.
Giselle Potter

Henry Huggins de Beverly Cleary, il. Louis
Darling

*How Tom Beat Captain Najork and His Hired
Sportsmen* de Russell Hoban, il. Quentin
Blake

Imogene's Antlers de David Small

Marshall Armstrong Is New to Our School de
David Mackintosh

Martha Vorbăreața: Supa de litere de Susan
Meddaugh, tr. Ioana Androne, Media Service
Zawada, București, 2010

Traction Man Meets Turbodog de Mini Grey

Fabule și glume

Hubert's Hair-Rising Adventure de Bill Peet

Lousy Rotten Stinkin' Grapes de Margie Palatini,
il. Barry Moser

Simple povestiri de Rudyard Kipling, tr. Raluca
Ghențulescu, Cartex 2000, București, 2018

The Chinese Emperor's New Clothes de Ying
Chang Compestine, il. David Roberts

The Goat-Faced Girl de Leah Marinsky Sharpe,
il. Jane Marinsky

The Storyteller de Evan Turk

The Wolf, the Duck and the Mouse de Mac
Barnett, il. Jon Klassen

Basme și povești populare, vechi și noi

Brave Red, Smart Frog de Emily Jenkins, il.
Rohan Daniel Eason

Iron Hans de Stephen Mitchell, il. Matt Tavares

Robin Hood de David Calcutt, il. Grahame Baker-
Smith

The Bearskinner de Laura Amy Schlitz, il. Max
Grafe

The Girl With a Brave Heart de Rita Jahanforuz,
il. Vali Mintzi

The Jungle Grapevine de Alex Beard

The White Elephant de Sid Fleishman, il. Robert
McGuire

Viața de familie

Blackout de John Rocco

Building Our House de Jonathan Bean

Leave Me Alone! de Vera Brosgol

Rotten Ralph de Jack Gantos, il. Nicole Rubel

The Money We'll Save de Brock Cole
Toys Go Out, Toys Come Home și *Toy Dance Party* de Emily Jenkins, il. Paul O. Zelinsky
Yard Sale de Eve Bunting, il. Lauren Castillo

Cum să-ți găsești locul

Leon the Chameleon de Mélanie Watt
Library Lion de Michelle Knudsen, il. Kevin Hawkes
Make Way for Ducklings de Robert McCloskey
Noodle de Munro Leaf, il. Ludwig Bemelmans
Piper de Emma Chichester Clark
The Obvious Elephant de Bruce Robinson, il. Sophie Windham
Wee Gillis de Munro Leaf, il. Robert Lawson

Prietenie și dragoste

Cărțile cu Chirri & Chirra de Kaya Doi, tr. din japoneză de Yuki Kaneko
Iepurașul care voia să fugă de acasă de Margaret Wise Brown, il. Clement Hurd, tr. Elena Morariu, Arthur, București, 2020
Martin Pebble de Jean-Jacques Sempé
Paul Meets Bernadette de Rosy Lamb
The Happy Lion Roars de Louise Fatio, il. Roger Duvoisin
The Reluctant Dragon de Kenneth Grahame, il. Ernest H. Shepard
The Song of Delphine de Kenneth Kraegel

Comori importante

The American Story de Jennifer Armstrong, il.
Roger Roth

The Annotated African American Folktales de
Maria Tatar și Henry Louis Gates Jr.

Seria „Desișul de muri“ de Jill Barklem, tr.
Lavinia Braniște, Cartier, Chișinău, 2018

George cel Curios de H.A. Rey și Margret Rey,
tr. Radu Paraschivescu, Arthur, București,
2019

*Hărți: O călătorie prin țările, mărire și culturile
lumii* de Alexandra Mizielińska și Daniel
Mizieliński, Humanitas, București, 2016

*Miturile Nordului: Poveștile lui Odin, Thor și
Loki* de Kevin Crossley-Holland, il. Jeffrey
Alan Love, tr. Andreea Niță, Humanitas,
București, 2018

The World of Robert McCloskey de Robert
McCloskey

Ingenuitate și spirit întreprinzător

Anatole și Anatole and the Cat de Eve Titus, il.
Paul Galdone

Good Enough to Eat de Brock Cole

Stone Soup de Marcia Brown

The Arabian Nights de Wafa' Tarnowska, il.
Carole Henaff

The Donut Chef de Bob Staake

The Duchess Bakes a Cake de Virginia Kahl

The Dunderheads de Paul Fleischman, il. David Roberts

Povești mai lungi pentru tineri ascultători

A Drowned Maiden's Hair de Laura Amy Schlitz

Ash Road de Ivan Southall

Half Magic și *Magic by the Lake* de Edward Eager, il. N.M. Bodecker

Miraculoasa călătorie a lui Edward Tulane de Kate DiCamillo, il. Bagram Ibatoulline, tr. Lavinia Braniște, Arthur, București, 2013

O poveste griminală de Adam Gidwitz, tr. Florin Bican, il. Hugh d'Andrade, Arthur, București, 2015

The Graveyard Book de Neal Gaiman, il. Dave McKean

The Inquisitor's Tale de Adam Gitwitz, il. Hatem Aly

Poezii și rime

17 kings and 42 elephants de Margaret Mahy, il. Patricia MacCarthy

A Child's Garden of Verses de Robert Louis Stevenson, il. Tasha Tudor

Beastly Verse de JooHee Yoon

Life Doesn't Frighten Me de Maya Angelou, il. cu picturi de Jean-Michel Basquiat

Orange Pear Apple Bear de Emily Gravett

Cu toții au văzut o pisică de Brendan Wenzel, tr. Diana Zografi, Arthur, București, 2017

What the Ladybug Heard de Julia Donaldson, il. Lydia Monks

Caută și găsește

Fish on a Walk de Eva Muggenthaler

Hoinari prin anotimpuri de Rotraut Susanne Berner, Casa, București, 2012

Lost and Found: Adèle and Simon in China de Barbara McClintock

One is Not a Pair de Britta Tekkentrup

Undercover de Bastien Contraire

Where's Walrus? de Stephen Savage

Where's Warhol? de Catherine Ingram, il. Andrew Rae

Povești din lumea adevărată

Dadblamed Union Army Cow de Susan Fletcher, il. Kimberly Bulcken Root

Josephine: The Dazzling Life of Josephine Baker de Patricia Hruby Powell, il. Christian Robinson

Shackelton's Journey și *The Wolves of Currumpaw* de William Grill

Sky Boys: They Built the Empire State Building de Deborah Hopkinson, il. James E. Ransome

Strong Man: The Story of Charles Atlas de Meghan McCarthy

Tiny Creatures: The World of Microbes de Nicola Davies, il. Emily Sutton

Wise Guy: The Life and Philosophy of Socrates
de M.D. Usher, il. William Bramhall

Sentimente puternice

Brave Martha de Margot Apple

Gorilla de Anthony Browne

Grumpy Bird de Jeremy Tankard

Jabari Jumps de Gaia Cornwall

Maybe a Bear Ate It! de Robbie H. Harris, il.

Michael Emberley

The Funeral de Matt James

The Terrible Plop de Ursula Dubosarsky, il.

Andrew Joyner

Jocuri istețe de cuvinte

Bashful Bob and Doleful Dorinda de Margaret

Atwood, il. Dušan Petričić

Betty's Burgled Bakery de Travis Nichols

Mirror Mirror de Marilyn Singer, il. Josée Masse

Mom and Dad are Palindromes de Mark

Shulman, il. Adam McCauley

Stegothsaurus de Bridget Heos, il. T.L. McBeth

Take Away the A și *Where's the Baboon?* de

Michaël Escoffier, il. Kris di Giacomo

The Alphabet Thief de Bill Richardson, il. Roxana

Bikadoroff

Cărți ilustrate fără cuvinte

Ice de Arthur Geisert

Journey, Quest și Return de Aaron Becker

The Chicken Thief și *Fox and Hen Together* de
Béatrice Rodriguez
The Farmer and the Clown de Marla Frazee
The Hero of Little Street de Gregory Rogers
The Red Book și *Red Again* de Barbara Lehman
Wave de Suzy Lee

PENTRU ASCULTĂTORI MAI MARI

Povești clasice

„Fecioara ghețurilor“ de Hans Christian
Andersen, tr. Marius Minea, Triumf,
București, 2004
„Focul“ de Jack London, tr. D. Mazilu (în *Opere
alese*, vol. I, Editura pentru literatură
universală, București, 1966)
„Giuvaierul“ de Guy de Maupassant, tr. Lucia
Demetrius, Orizonturi, 2019
„Green Sealing Wax“ de Colette
„Inima destăinuitoare“ de Edgar Allan Poe, tr.
Liviu Cotrău, în *Misterul lui Marie Rogêt:
Schite, nuvele, povestiri*, Polirom, Iași, 2005
„Legenda călărețului fără cap“ de Washington
Irving, Național, București, 2012
„The Body Snatcher“ de Robert Louis Stevenson
„The Lumber Room“ de Saki
„Un studiu în roșu“ de Arthur Conan Doyle, tr.
Gabriel Mălăescu, Gramar, București, 2011

Romane și nuvele clasice

Casa bântuită de Shirley Jackson, tr. Marius
Michal Klimowicz, Litera, București, 2019

Codul de onoare al Wooster-ilor de P.G. Wodehouse, tr. Carmen Toader, Polirom, Iași, 2004

Dr. Jekyll și Mr. Hyde de Robert Louis Stevenson, tr. Oana Ilinca Moldoveanu, Niculescu, București, 2019

Emma de Jane Austen, tr. Anca Roșu, Corint, București, 2013

Ferma animalelor (roman grafic) de George Orwell, tr. Ona Frantz, Polirom, Iași, 2019

Moartea lui Ivan Ilici de Lev Tolstoi, tr. Luana Schidu, Humanitas, București, 2010

Marele Gatsby de Scott Fitzgerald, tr. Radu Paraschivescu și Mircea Ivănescu, Humanitas Fiction, București, 2013

True Grit de Charles Portis

Un colind de Crăciun de Charles Dickens, tr. Ioana Novac, Arthur, București, 2019